

ÅBOROMANTIKEN

Idéer, läslust och nätverk på 1810-talet

JUKKA SARJALA

SLS | Appell

ÅBOROMANTIKEN

IDÉER, LÄSLUST OCH NÄTVERK PÅ 1810-TALET

JUKKA SARJALA

Åboromantiken

IDÉER, LÄSLUST
OCH NÄTVERK
PÅ 1810-TALET

ÖVERSÄTTNING SOFIA GUSTAFSSON

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors
Appell Förlag, Stockholm

2025

Denna bok är nr 889 i serien Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland och utges gemensamt av Svenska litteratursällskapet i Finland och Appell Förlag.

Boken utges med stöd av Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond i inom Svenska litteratursällskapet i Finland.

SLS publikationssamling ingår i Unescos nationella världsminnesregister.

© Författaren och Svenska litteratursällskapet i Finland 2025.

Detta verk är licensierat under [Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-IngaBearbetningar 4.0 Internationell](#) (CC BY-NC-ND 4.0).

Omslag: Fredrik Bäck

Illustration: Vy över Åbo av Gavril Sergejev 1811 (Museiverket), beskuren bild

Grafisk form: Antti Pokela

Ombrytning: Christel Westerlund/Ekenäs TypoGrafii

Pdf-utgåva 2026

Typsnitt: Adobe Caslon

ISBN 978-951-583-671-7 (tryckt utgåva, Finland) sls.fi

ISBN 978-91-989865-5-6 (tryckt utgåva, Sverige) appellforlag.se

ISBN 978-951-583-702-8 (epub), [https://urn.fi/](https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-702-8)

[URN:ISBN:978-951-583-702-8](https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-702-8)

ISBN 978-951-583-703-5 (pdf), [https://urn.fi/](https://urn.fi/https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-703-5)

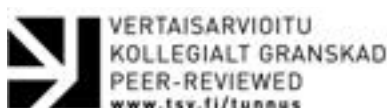
[URN:ISBN:978-951-583-703-5](https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-703-5)

Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland

ISSN 0039-6842 (tryckt)

ISSN 2490-1547 (digital)

UDK 82.09

Innehåll

FÖRORD	7
INLEDNING. PÅ JAKT EFTER ÅBOROMANTIEN	9
Finland under förromantikens tid	9
Tidigare forskning	16
Ett underifrån uppbyggt nätverk	24
Impulser, transnationalism och sociala drivkrafter	30
Ett instabilt Europa	34
SAMTIDA MEDIER	45
Studenternas läshunger	45
<i>Tidiga influenser</i>	45
<i>Fascinationen för böcker och tidningar</i>	53
<i>Bibliofiler i Åbo</i>	61
<i>En namnlös förening</i>	66
Förnyandet av den litterära offentligheten	75
<i>Kalendern Aura – de unga presenterar sig</i>	75
<i>Mnemosyne – översättningar och polemik</i>	83
<i>Åbo Morgonblad – ett journalistiskt stjärnskott</i>	94
DET AKADEMISKA LIVETS NÄTVERK	101
Universitetsväsendet och den nya filosofin	101
<i>Universitetsstäder i norra Europa</i>	101
<i>En akademisk sagovärld</i>	105
<i>I begynnelsen var Kant</i>	108
<i>Postkantianerna Fichte och Schelling</i>	117
<i>Den mångfasetterade naturfilosofin</i>	125
<i>Universitetets idé</i>	130
Kontakterna till Sverige	139
<i>Adolf Ivar Arwidsson och fosforisterna</i>	139
<i>Uppsalas dragningskraft</i>	148
<i>Studentkolonin</i>	156

Gränsöverskridande strävanden	162
<i>I körsången genljuder Burschenschaften</i>	162
<i>Marsch ut på gatan!</i>	169
<i>Nedtecknandet av runor tar sin början</i>	175
<i>Hans Rudolf Schröters utgivningsprojekt</i>	186
DEN UPPRORISKA ROMANTIKEN	195
Makt och motstånd	195
<i>Carl Gustaf Ottelins disputation</i>	195
<i>Twisten om rättsskipningen</i>	208
<i>Studenternas massrörelse</i>	214
Från studentoroligheter till universitetsutrensning	224
<i>Kravaller i Åbo</i>	224
<i>Laddade gevär</i>	233
<i>Johan Emanuel Gadolins värjbugg</i>	237
<i>Överhetens reaktioner</i>	245
ÅBOROMANTIENS LIVSCYKEL	251
Ett sönderfallande nätverk	251
Samarbetsformer	256
Åboromantikerna och deras viktigaste medarbetare	261
Käll- och litteraturförteckning	266
Bildkällor	289
Personregister	290

Förord

I Finland kan man se tecken på att forskningen om den tidiga romantiken och 1800-talets första decennier är på frammarsch. Det är glädjande att följa med det återuppväckta intresset. Forskningen om den tidiga finska romantiken blomstrade nämligen i början av 1900-talet, men förtvinade nästan helt kort efter andra världskriget. Under mitt arbete har jag ofta känt tacksamhet mot äldre forskargenerationer för deras insatser. Utan dem skulle mitt eget projekt ha blivit betydligt svårare. Det återstår dock ett och annat att utforska i ämnet, främst i fråga om idéhistoriska teman och deras transnationella kopplingar. Likaså vore det viktigt att studera på vilka olika sätt den tidiga romantiken fortlevde i Finland efter 1810-talet.

Denna bok utkom ursprungligen på finska med titeln *Turun romantiikka. Aatteita, lukuvimmaa ja yhteistoimintaa 1810-luvun Suomessa* (Finska Litteratursällskapet, 2020). Det är det första översiktsverket i ämnet på finska. I den svenskspråkiga versionen har jag lagt till bakgrundsinformation och detaljer. På vissa ställen har också argumentation och formuleringar förtydligats och enstaka sakfel har rättats. Dessutom har jag kompletterat fotnoter och källförteckning med nyutkommen forskningslitteratur, men verkets huvudlinjer och grundstruktur är oförändrade.

Originalversionen skrev jag inom ramen för professor Hannu Salmis forskningsprojekt "Viral Culture in Early Nineteenth-Century Europe" (Viral kultur i det tidiga 1800-talets Europa) vid Åbo universitet och den finansierades huvudsakligen av Finlands Akademi. Dessutom beviljade Finska kulturfonden ett stipendium för arkivarbete och färdigställande av boken. Under denna tid gav docenten i kulturhistoria Heli Rantala, specialiserad på finsk

idéhistoria under 1800-talet, ett berikande kollegialt stöd i mitt skrivarbete. Vid otaliga tillfällen utbytte Heli och jag tankar om det akademiska livet i Åbo i början av 1800-talet och utvidgade varandras kunskapsfält. Vid slutförandet av den finska versionen fick jag också hjälp av två anonyma granskare som i sina utlåtan- den kom med goda korrigerings- och kompletteringsförslag.

Medan jag studerade Åboromantiken fick jag dessutom hjälp från flera andra håll. *The Romantic Era Research Group* inom läro- ämnet kulturhistoria vid Åbo universitet erbjöd en givande studie- och diskussionsmiljö för forskare som intresserade sig för roman- tikens historia och filosofi. Förutom gruppmedlemmarna vill jag särskilt tacka forskaren Juhana Saarelainen, universitetslärare Sakari Ollitervo, docent Petri Paju, specialexpert emeritus Panu Turunen vid Feeniks-biblioteket och arkivforskare Tarja Soiniola vid Finska Litteratursällskapet för värdefulla källtips. Mina diskus- sioner med Topi Artukka, forskare i Finlands historia, gav mig också inspirerande impulser angående Åbo stads historia.

Nu när den svenska versionen av boken är färdig är det dags att rikta ett varmt tack till Svenska litteratursällskapet i Finland och Appell Förlag för utgivningen. Samtidigt riktar jag mitt tack till dem som har bidragit till förverkligandet: utgivningschef Patricia Berg, översättaren Sofia Gustafsson för ett stort arbete och redak- tören Carola Herberts som omsorgsfullt granskat, redigerat och kommenterat det svenskspråkiga manuskriptet samt hjälpt till att välja illustrationer. Jag vill också tacka lektören, docent Petra Söderlund, som föreslagit viktiga förtydliganden med tanke på läsare i Sverige. Som alltid går mitt käraste tack till min partner Taru Leppänen, vår son Elias och vår katt Pate.

Åbo i maj 2025
Jukka Sarjala

Inledning.

På jakt efter Åboromantiken

FINLAND UNDER FÖRROMANTIKENS TID

Nationalromantiken och konstens guldålder i Finland i slutet av 1800-talet är väl bekant. Karelianismen, jugendstilens arkitektur, entusiasmen för det finska eposet *Kalevala*, landskaps- och genre-måleriet och den "finska tonen" skapad av Jean Sibelius är kända exempel på denna stilriktning. Men hur många vet något om den finska förromantiken i början av 1800-talet? Vilka associationer väcker namn som Fredrik Bergbom, Immanuel Ilmoni och Carl Gustaf Ottelin?

Synen på romantiken i Finland har länge baserat sig på läget under seklets sista decennier och därför är det i dag svårt att hitta litteratur som behandlar den finska romantikens tidigaste skeden. Det är mödosamt att bilda sig en helhetsuppfattning eftersom vittnesbörden om dessa strävanden finns utspridda i olika publikationer, varav de flesta har åtskilliga decennier på nacken. Den fosforistiska poesi som redaktörer och medarbetare vid tidskriften *Mnemosyne*, som utkom i Åbo (1819–1823), ägnade sig åt kan i dag förefalla främmande och avlägsen. Detsamma gäller delvis den schellingska naturfilosofi som studenterna i Åbo hade bekantat sig med.

Den förromantik som uppstod i Åbo på 1810-talet och som snart förvissnade och delvis förkvävdes, förblev mer anspråkslös än den tyska och den svenska romantiken. Den resulterade ändå i ett flertal samarbeten och gemensamma strävanden. Trots att

Åbo saknade romantiska författare och teoretiker som kunde mäta sig med Friedrich Schlegel (1772–1829) eller Per Daniel Amadeus Atterbom (1790–1855) kom romantiken ändå att entusiasmera de unga, medan den äldre generationen oroade sig och hyste dubier. Denna studie undersöker förutsättningarna för strömningens uppkomst, hur den tog sig uttryck och vilka kopplingar den hade till andra samtida händelser och utvecklingslinjer ur ett nätverksperspektiv. Eftersom den senaste finska översättningen av ett verk om Jenaromantiken, upphovet till den tyska förromantiken på 1790-talet, härstammar från 1927,¹ strävade originalversionen av denna bok (*Turun romantiikka* 2020) efter att kasta nytt ljus över dylika strömningar i Finland.² Den svenska utgåvan förmedlar denna kunskap till en ny publik. Verket inskränker sig inte enbart till romantikforskarnas favoritämnen, det vill säga litteratur och boklig kultur, utan behandlar också tidens nordeuropeiska universitetsväsen, tidens nya filosofiska strömningar, grundandet av tidningar, studier i Uppsala, insamling av folkrunor, allsång i det fria, inre spänningar inom den akademiska världen och aktuella politiska frågor. Studenterna intresserade sig för dessa fenomen och aktiviteter, och deras samarbete sträckte sig också över det finska storfurstendömet:s gränser.

Den tystnad som omgett förromantiken i Finland ger uttryck för en metodologisk nationalism, det vill säga uppfattningen att nationalstaten och dess särdrag utgör en naturlig utgångspunkt för forskning och tolkningar.³ Sålunda har de stora linjerna i det finska storfurstendömet:s historia dominerat forskningen kring de idé- och kulturhistoriska omvälvningarna under 1800-talets första hälft. En del forskare har gång på gång återkommit till teman

-
1. Oskar F. Walzels *Saksalainen romantiikka*, en översättning av verket *Deutsche Romantik* (1908).
 2. I det här kapitlet hänvisas till artikeln Sarjala 2018.
 3. Om begreppet metodologisk nationalism som det använts av många samhällsforskare och av den tyska sociologen Ulrich Beck, se t.ex. Wimmer & Glick Schiller 2002; Mulsow & Stamm 2005, II.

som de ansett vara centrala och nationellt karakteristiska. Därför har den litterära och filosofiska vurm som kallas Åboromantiken i bästa fall blivit en anspråkslös fotnot i skildringar av nationalismens tidigaste skeden. Förromantiken i Finland har förknippats med fennomani, det vill säga främjandet av det finska språket och den finska kulturen.⁴ Andra forskare, till exempel Pertti Karkama och Matti Klinge, har även kartlagt fenomenet bortom finshetsrörelsen, men ändå placerat dem i en nationell referensram. Enligt Karkama och Klinge utgjordes grundströmningarna i det finska ideologiska klimatet på 1800-talet av en antikvurmmande och klassicistiskt orienterad nyhumanism, Johann Gottfried von Herders (1744–1803) idéer och ett bildningsideal som förhöll sig kritiskt till strävanden efter ekonomisk vinning.⁵ Nyhumanismen

-
4. Matti Virtanen (2002, 104) uppfattar Åboromantikerna som en initial del av den fennomanska traditionen. Enligt honom utvecklade de en idé om kulturell fennomani som A. I. Arwidsson alltför tidigt försökte omvandla till ett politiskt program.
 5. Karkama (2001, 15–16, 18, 48–50) har ansett att autonomins inledande skede var avgörande för den finska bildade klassen. Då gjordes val som fick långtgående konsekvenser för den finländska kulturen. Enligt honom var romantikens ideal i Finland på den tiden ytliga och förbigående, eftersom de samhälleliga missförhållanden ur vilka de hade uppstått i Västeuropa endast förblev hotbilder i storfurstendömet. Klinge (2004a, 103, 107, 109) har i sin tur poängterat att man i den akademiska världen efter romantikern Arwidssons flytt 1823 började utveckla ett nyhumanistiskt inspirerat, monarkistiskt färgat och rentav antikiserande nationsideal. Vid akademien i Åbo företrädde idealen av adjunkterna i romersk och grekisk litteratur Johan Gabriel Linsén och Axel Gabriel Sjöström, Runebergs lärare. Klings synsätt stöds av att Runebergs klassicistiskt influerade verk förlänade den finska fosterlandsuppfattningen ett skimmer från antikens värld. Runeberg riktade också kraftig kritik mot den svenska romantiken i artikelserien ”En blick på Sveriges nu gällande poetiska Litteratur” (*Helsingfors Morgonblad* 14.12, 17.12 & 21.12.1832). Se även Tideström 1941, 93–155.

och bildningsidealet har visserligen haft historisk bärkraft, men betoningen av dem har skett på bekostnad av andra företeelser. Den metodologiska nationalismen har blundat för det förflutnas mångskiftande avlagringar och alternativa narrativ.

I forskningen om den finländska förromantiken måste man alltså gräva djupare än de stora nationella narrativen – då framträder också andra sociohistoriska drivkrafter. En viktig orsak till att Åboromantiken har rönt så liten uppmärksamhet utanför forskarkretsar har sannolikt varit dess akademiskt och socialt begränsade sfär. Dess hemvist var Kejserliga Åbo Akademi – arvtagare till den 1640 grundade Kungliga Akademien i Åbo – och i förlängningen den krets av Åboynglingar som under senare hälften av 1810-talet studerade vid Uppsala universitet. Kretsen bestod av studenter, inklusive några unga docenter och adjunkter – precis som den akademiska romantiken på andra håll i Europa.⁶ På den tiden utgjordes dessa grupper enbart av män, huvudsakligen från ståndsfamiljer. Liksom förromantiker i andra länder hämtade också Åbostudenterna sina influenser från den tyska idealismen, vilket i vissa avseenden fått Åboromantiken att framstå som svårbegriplig. Studenterna ägnade sig åt filosofi, vetenskap, universitetsideal och högtflygande poesi.

Även andra faktorer har bidragit till att romantiken inte har uppmärksammats i någon högre grad. Åboromantiken uppstod i en tid som också i övrigt har kommit i skymundan. Sverige förlorade Finska kriget (1808–1809), som utbrutit till följd av Napoleons stormaktspolitik, och den östra riksdelen Finland övergick vid freden i Fredrikshamn till det segrande ryska kejsardömet. Sålunda uppstod storfurstendömet Finland med en omfattande autonomi. Den första hälften av dess livscykel, från Borgå lantdag 1809 till följande ståndslanddag 1863, har visserligen studerats rätt ingående ur flera perspektiv, men den har inte alls väckt samma intresse bland historiker som senare hälften av den autonoma tiden. I ämbetsmanna-Finland, lett av den Kejserliga regeringskonseljen (från och med 1816 senaten), var kulturlivets grundstrukturer och

6. Om studentromantiken på 1800-talet se t.ex. Lindroth 1976, 143.

institutioner svagt utvecklade. Tryckfriheten inskränktes genom en censurförordning som trädde i kraft 1829 och det offentliga politiska livet syntes främst i tidningarnas utrikesnyheter. Detta till synes stillastående skede i landets utveckling har av finska historiker fått benämningen *valtiotyö*, statsnatten.⁷ Längre ansåg man att denna tid inte tillförde något till de historieforskare som var intresserade av det nationella identitetsskapandet och som också kritiskt granskade denna konstruktion.⁸

Statsnatten var ändå inte en så händelslös tid som man lätt kan förledas att tro. I skuggan av den Heliga alliansen, en konservativ fredsbevarande union som bildades av Ryssland, Österrike och Preussen 1815, utvecklades på 1830- och 1840-talen biedermeierkulturen som betonade hemmet och det småskaliga. På ytan föreföll den fridsam, men även i Finland uppstod vissa spänningar bakom den fasad som ämbetsmannaförvaltningen byggt upp, för att inte tala om vad som skedde i övriga Europa. Vid tiden för det polska upproret skriver den unge Helsingforsbon Johan Philip Palmén i sin dagbok för mars–april 1831 om rykten om ”den polackiska skålen”, studentoroligheterna under påsknatten och en allmän atmosfär av rädsla. I efterdyningarna av den europeiska revolutionsvåg som kallas för det galna året 1848, inträffade våren 1849 en serie kravaller och bråk i Helsingfors, iscensatta av berusade studenter.⁹ Mer småskaliga, men regelbundet uppblossande oroligheter som ibland urartade till våldsamheter, hade förekommit också i studentkretsar i Åbo. Mer om detta längre fram.

-
7. Benämningen *valtiotyö* användes för första gången vid tiden för ståndslantdagens öppnande av Yrjö Koskinen (”Uusi vuosi 1863”, *Helsingin Uutiset* 2.1.1863). Enligt L. A. Puntila som skrivit om statsnatten karakteriserar den förra hälften av autonomin av en bristande medvetenhet om grundlagen och svag offentlig åsiktsbildning (1947, 459). Se även Edgren-Henrichson 2017.
 8. Se närmare Kalleinen 2023, 11–14.
 9. Palmén har citerats av Klinge (1969, 24–30), som också behandlar oroligheterna mera ingående; se även Manninen 2003, 243–244; Klinge 1989, 198–199.

Även om Helsingfors blev huvudstad i storfurstendömet Finland 1812 förblev Åbo Finlands största stad ända till början av 1840-talet.¹⁰ I början av 1800-talet hade Åbo varit en av de viktigaste städerna i Sverige. I mitten av 1810-talet uppgick invånarantalet till uppskattningsvis 13–14 000 personer om man inkluderar den ryska garnisonen med officerare som var inkvarterade i staden sedan Finska kriget.¹¹ Vid samma tid hade landet en befolkning på cirka en miljon.¹² Helsingfors invånarantal var cirka 4 000 i början av 1810-talet, den ryska militär som befann sig på Sveaborg inte inberäknad.¹³ I praktiken förblev Åbo Finlands huvudstad till slutet av 1810-talet eftersom Helsingfors fram till dess saknade beredskap att ta emot landets centralförvaltning. Den Kejserliga senaten och generalguvernörens kansli låg i Åbo fram till hösten 1819 och universitetet nästan tio år till. Där fanns dessutom domkapitlet, biskopssätet och den 1623 grundade hovrätten. Domkyrkan och slottet som uppförts vid Aura ås mynning erinrade om medeltiden. På 1810-talet dominerades stadsbilden av trähus, även om det också stack upp några tvåvåningshus i sten. Ett av dessa var det nya akademihuset som höll på att uppföras nära kyrkan 1802–1815. Åbo var en handelsstad där det talades flera språk, även om ämbetsmännen och de som tillhörde stadens elit var svensk-språkiga.¹⁴

Eftersom Åbo hade goda förbindelser västerut präglades perioden från Borgå lantdag till Åbo brand 1827 av den gustavianska tiden. Romantikens idéer och impulser spred sig till sydvästra Finland främst via Uppsala och Stockholm och därför fick Åboromantiken en starkt svensk prägel. Den finländska historieskrivningen uppfattade länge 1800-talets första decennier som en upptakt till den följande nationellt mer livskraftiga perioden, präglad av Lördagssällskapet, Finska Litteratursällskapet, J. V. Snellmans och

10. Nikula 1972, 10.

11. Artukka 2021, 61, 63–64.

12. Kalleinen 2023, 18.

13. Suolahti 1949, 232.

14. Se närmare t.ex. Villstrand 2012, 35–41.

Åbo domkyrka med omnejd 1823-1824. Litografi baserad på Carl von Kùgelgens sepialavering.

J. L. Runebergs verk, Elias Lönnsrots *Kalevala* och den framväxande fennomanin. Karakteristisk för de äldre forskargenerationerna är den syn som Olof Mustelin framförde 1948, nämligen att 1800-talets inledande decennier, det vill säga perioden mellan Henrik Gabriel Porthan (1739-1804) och det litterära uppsvinget på 1830- och 1840-talet, innebar en kulturell vågdal.¹⁵

Men Åbo nåddes av nyheter och impulser även från områden belägna längre bort än Sverige. I Europa var 1800-talets inledande decennier i många avseenden en orolig tid som gav upphov till företeelser som de lärda i Åbo och ämbetsmannakåren kom i kontakt med. I färskt minne hade man den franska revolutionen och den jakobinska terrorn samt den intellektuella förvirring som Immanuel Kants (1724-1804) och Johann Gottlieb Fichtes (1762-1814) filosofi åstadkommit. Dessutom hade både den

15. Mustelin 1948, 98.

sentimentala litteraturen med *Sturm und Drang* och Johann Wolfgang von Goethes (1749–1832) verk haft stort inflytande.¹⁶ Därefter följde Napoleons erövringskrig (1803–1815) och nationalismen, samt *universitas*-tanken som lyfte fram universitetens enhet och de tyska studentföreningarna (*Burschenschaften*). I tiden låg också en rädsla för nya revolutioner, Friedrich von Schellings (1775–1854) naturfilosofi och en ökad läslust närd av ett ökat utbud av litteratur. Alla dessa fenomen erbjöd byggstenar för den tidiga romantiken i Finland, inspirerade den akademiska ungdomen och fick även maktthavare i Åbo att oro sig för upproriska studenter.¹⁷ Idéhistorikern Sven-Eric Liedman har rentav ansett att de storpolitiska konflikterna fick mer dramatiska konsekvenser vid kejserliga akademien i Åbo än i Sveriges ”akademiska bondbyar”, det vill säga Uppsala och Lund.¹⁸

TIDIGARE FORSKNING

Med begreppet Åboromantiken avses den ideella och litterära strömning, delvis politiskt färgad, som uppstod bland studenterna vid kejserliga akademien i Åbo under första hälften av 1810-talet och fortlevde till början av 1820-talet. De första översikterna och

16. Den tyske filosofen Friedrich Schlegel framhåller i sitt kända *Athenæum*-fragment 216 att den franska revolutionen, Fichtes vetenskapslära och Goethes roman *Wilhelm Meisters Lehrjahre* företrädde tidsperiodens viktigaste strävanden, se *Athenæum*, 1:2 (1798), 56. Tre år senare återges Schlegels uppfattning i den om romantiken underrättande artikeln ”Om några nyaste utswäfningar i Snille”, *Åbo Tidning* 28.11 & 2.12.1801. Artikeln var enligt Werner Söderhjelm (1915, 94) den första text som skrivits om den tyska förromantiken i Finland.

17. Hakapää 2002, 177–178.

18. Benämningen som Liedman (1971, 36) använder härstammar från Esaias Tegnér (1782–1846), som karakteriserade Lund som ”en akademisk bondby” när han studerade i staden vid sekelskiftet 1800.

studierna i ämnet utkom kring sekelskiftet 1900,¹⁹ men någon helhetsbedömning var det då inte fråga om.

Åboromantiken var inte ett samtida begrepp. Det myntades av litteraturhistoriken Werner Söderhjelm i verket *Åboromantiken och dess samband med utländska idéströmningar* (1915). Framställningen baserar sig på en serie föreläsningar där han inledningsvis härleder Åboromantikens rötter till H. G. Porthans verk, Johann Gottfried von Herder och rentav till den svenska stormaktstiden och dess historieskrivning. Intellectuella influenser som låg närmare i tiden var intresset för folkdiktning som blomstrade under senare hälften av 1700-talet, samt fosforismen och göticismen – de litterära strömningarna i Sverige på 1810-talet.²⁰ De fosforistiska idéerna utvecklades till en början i Auroraförbundet i Uppsala, och i synnerhet i den litterära månadsskriften *Phosphoros* (1810–1813), medan göticismen härrör från Götiska förbundet, ett litterärt sällskap som grundades i Stockholm 1811, som romantiserade forntida vikingars och germaners liv. Sällskapet utgav tidskriften *Iduna* (1811–1824) under Erik Gustaf Geijers (1783–1847) ledning. Mellan de två grupperna fanns dock inte någon djupare klyfta.²¹

19. T.ex. Estlander 1893; Söderhjelm 1895; Söderhjelm 1896; Heinricius 1908a; Heinricius 1909a.

20. Söderhjelm 1915, passim. Belysande allmänna översikter om Åboromantikens litterära ambitioner och prestationer har även utförts av Krohn 1964 och Ekelund 1968.

21. Göterna skrev ibland i fosforisternas publikationer och samlade också in folkdikter och folksånger. Om deras idévärld vittnar till exempel Erik Gustaf Geijers dikter "Odalbonden" (1811) och "Vikingen" (1811) samt Esaias Tegnér's diktverk *Frithiofs saga* (1825). De fosforistiska idealen syns i sin tur i P. D. A. Atterboms sagoskådespel *Lycksalighetens ö* (1824) och i flera noveller av Vilhelm Fredrik Palmblad som utgavs på 1810-talet i *Poetisk Kalender*. Översikter som belyser de svenska förromantiska grupperingarna, den gamla skolan som motsatte sig dem och deras publikationskanaler ges av Söderlund 2000, 37–40 och Lysell 2008; se även Rantala 2019b, 44–45.

Månadsskriften *Phosphoros* som utkom i Uppsala 1810-1813 var ett viktigt språkrör för Uppsalaromantikerna, de så kallade fosforisterna. Grekernas sångare Orpheus avbildas på titelsidan.

Ytterligare nämner Söderhjelm Friedrich von Schellings naturfilosofi, Friedrich Schlegel och hans bror August Wilhelm Schlegel (1767–1845), Novalis (Friedrich von Hardenberg, 1772–1801) och Ludwig Tieck (1773–1853), men utan att behandla dem närmare. Han skildrar också Åbostudenternas litterära föreningar, diktande, tidningsverksamhet och de finländska studenternas koloni vid universitetet i Uppsala. Som framgår av rubriken rörde sig Söderhjelm framställning i en bred internationell kontext, även om kartläggningen av förbindelserna förblev skissartad. Enligt honom upphörde Åboromantiken när Adolf Ivar Arwidsson (1791–1858) flyttade från Finland till Sverige hösten 1823.²²

Söderhjelm granskning färgades av hans uppfattning om att Finlands nationalitetssträvanden, den litterära och konstnärliga utvecklingen samt de politiska ideal som omhulades i landet hade sitt ursprung i Åboromantikens idévärld.²³ De svenska forskarna Gunnar Tideström och Sven Rinman, som båda företrädde en yngre generation än Söderhjelm, förhöll sig dock mer reserverat till de romantiska strävandena i de akademiska kretsarna i Åbo. På 1940-talet betonade de universitetets starka band till nyhumanism och klassicism. När Tideström i sin stora monografi *Runeberg som estetiker* skildrar bakgrunden till sitt egentliga ämne, uppmärksammar han 1810- och 1820-talets litteratur och poesi samt de översättningar av antikens klassiker och tysk samtidslitteratur som utfördes i Åbo.²⁴ För sin artikel "Nyhumanismen vid Åbo Akademi" analyserade Rinman å sin sida Johan Gabriel Linséns (1785–1848), Johan Jakob Tengströms (1787–1858) och Axel Gabriel Sjöströms (1794–1846) dissertationer på latin. Både Tideström och Rinman understryker att man i Åbo förvaltade sitt klassicistiska arv. Tideström hävdar att anammandet av Goethe och intresset för hans episka poesi samt beundran för Johann Heinrich Voss och Friedrich Schillers klassicistiska lyrik bröt udden av den mest extrema romantiken. Rinman framhåller att Linsén och Tengström

22. Söderhjelm 1915. Se även Kuuliala 1931, 51–52.

23. Söderhjelm 1915, 14.

24. Tideström 1941, 60–70.

tillägnade sig nya synsätt samtidigt som de upprätthöll banden till föregångarna, det vill säga till Porthan och Frans Michael Franzén (1772–1847). Söderhjelmns uppfattning att Porthan var en föregångare till romantiken var enligt Rinman svagt motiverad.²⁵

Tideström och Rinman gav en tolkningsram som de flesta finländska historieforskare lutat sig mot efter andra världskriget. Debatten har dominerats av uppfattningen att det i Finland i början av 1800-talet fanns en stark nyhumanism, förankrad i arvet efter Porthan och den tyska bildningsidén. Matti Klinge konstaterade 1969, i första delen av studentkårens historia *Studenter och idéer*, att den romantiska fläkt som nådde Åbo passerade snabbt och att det intellektuella arvet inte lyckades fortleva i den nya omgivningen när statsledningen 1828 lät flytta universitetet till Helsingfors. Senare har Klinge framhållit att Söderhjelmns begrepp Åboromantiken var rätt vilseledande, uppenbarligen för att det gav en alltför pretentiös bild av studenternas aktiviteter.²⁶ På samma linje är idéhistorikern Juha Manninen som menar att det handlade om en rörelse av föga vikt. Trots sin flygande start överlevde idéerna inte universitetets flytt till Helsingfors. I stället sökte Lördagssällskapet – med inflytelserika medlemmar som J. L. Runeberg, J. V. Snellman och Fredrik Cygnæus – impulser och samtalsämnen på annat håll. Manninen använder formuleringen ”fantaster från Åbo”. Karakteriseringen syftar uppenbarligen på Arwidssons smeknamn ”Fantastengranat”,²⁷ men också på att de saknade en teoretiskt grundad statslära eller nationalitetsfilosofi. I Helsingfors korrigerades detta – först genom Johan Jakob Tengströms föreläsningar om Hegel i början av 1830-talet och senare genom Johan Vilhelm Snellmans arbeten.²⁸

Vesa Oittinen har sammanfattat den nutida synen på Åboromantikens ställning och profil i sitt konstaterande att tidsperio-

25. Rinman 1950, mer exakt 101–111.

26. Klinge 1969, 13–14; Klinge 2004a, 97.

27. Enligt Gustaf Heinrichius (1909b, 48) fick Arwidsson smeknamnet av sina vänner Immanuel Ilmoni och Henrik Johan Lindström.

28. Manninen 1987, 25; Manninen 2003, 228, 231.

den 1815–1825 idéhistoriskt innebar en övergångstid i storfurstendömet och saknade tydliga utvecklingslinjer. En mängd frön till nya tankeströmningar spreds i landet, men varken Kants filosofi eller den postkantianska idealismen, företrädd av Fichte och Schelling, lämnade några mer bestående resultat. Detta berodde enligt Oittinen på den starka nyhumanistiska upplysningstanken, ett arv efter Porthan. Den upprätthölls av den gamla gustavianska eliten som behöll sin ställning under ryska tiden.²⁹ Det förefaller alltså som om Åboromantiken inte fick några livskraftiga efterdyningar. Det är dock skäl att påpeka att om man inskränker sig till filosofi och idéhistoriska frågor och inte beaktar andra uttrycksformer, kan romantiken te sig alltför teoretisk. I framtida studier kunde man förslagsvis söka efter arvet från Åboromantiken inom litteratur, religiösa ämnen, musik eller konstkritik från första hälften av 1800-talet.

Den diskussion om förhållandet mellan nyhumanism och förromantik i Åbo som Tideström och Rinman inledde visar att det är omöjligt att dra en klar gräns mellan de två idéströmningarna när man studerar enskilda aktörer. Detta avspeglas också i forskningstraditionen. Professorerna J. J. Tengströms och J. G. Linséns nyhumanistiska intresse för klassiska språk och antikens kulturer hindrade dem inte från att bistå den romantiskt besjälade ungdomen. Vissa ungdomar studerade också Homeros på originalspråk. Nyhumanismen betonade antika språk och kulturer, främst grekiska och det forna Grekland, som förebilder för individens moraliska utveckling och allmän kultivering. *Graecomanin* blomstrade i Finland runt sekelskiftet och fortlevde långt in på 1840-talet.³⁰ Romantikerna däremot fascinerades av medeltiden, kristendomen, levande folkspråk och germansk mytologi. Inom litteratur och bildkonst var klarhet, harmoni och balans viktiga nyhumanistiska stilideal, medan romantiken ringaktade regler i konstskapandet och högaktade det individuella geniets snilleblixtar. Det handlade om principiella skillnader som ofta är svåra att

29. Oittinen 1999, 76, 78.

30. Se närmare Klinge 1999, 193.

kartlägga i efterhand i studenternas vardag, men det är uppenbart att nyhumanismen stod högt i kurs inom professorskåren.

Däremot syntes kampen mellan idealen tydligt i Sverige. Där trädde den litterära och filosofiska romantiken in i offentligheten efter att Gustav IV Adolfs stränga styre fallit och kungen abdikerat 1809. Den blev intellektuellt och litterärt mer inflytelserik än Åboromantiken. Till detta bidrog 1810 års tryckfrihetsförordning som upphävde censuren från Gustav IV Adolfs ”järnår”. Den nya svenska ideriktningen hade därtill ett program och större resurser än man hade i Åbo. Dessutom var romantikerna i Uppsala och Stockholm mycket medvetna om sin roll som historieskapare och eftersträvade ett polemiskt förhållande till sina motståndare i Svenska Akademien och klassicistiskt inriktade kretsar. Så agerade främst filosofisterna, bland andra P. D. A. Atterbom, Vilhelm Fredrik Palmblad (1788–1852), Lorenzo Hammarsköld (1785–1827), Samuel Hedborn (1783–1849) och Adolph Törneros (1794–1839). På grund av de tidiga svenska romantikernas centrala roll har forskare ända sedan senare hälften av 1800-talet ingående studerat dem ur olika perspektiv.³¹ De romantiska strömningarna och studentkretsarna i Åbo har däremot ofta behandlats i studier vars egentliga ämne varit ett annat. Främst har det skett i biografier och andra personhistoriska framställningar, men också i universitetshistorier, skildringar av studentlivet, presshistoriska studier, diktanalyser och folkloristisk lärdomshistoria.³² Det har emellertid utkommit så pass många undersökningar om denna period att man med hjälp av dem samt en mängd primärkällor kan göra en heltäckande framställning om Åboromantiken ur ett nätverksperspektiv.

31. Se t.ex. Vinge 1978, 10–15; Söderlund 2000, 19. Om den svenska statskuppen 1809, se t.ex. Ahlander 2021, 47–59. Göticisterna och medarbetarna i *Iduna*, som Erik Gustaf Geijer, Leonhard Fredrik Rääf, Per Henrik Ling och Esaias Tegnér, deltog inte i de litterära tvisterna.

32. Bland dessa kan nämnas Heikinheimo 1933; Wassholm 2008; Wassholm 2014; Branch 1973; Klinge 1989; Zilliacus & Knif 1985; Tommila 1992; Alhoniemi 1969; Hagner 2000; Branch 2002.

Den akademiska världen och de akademiska aktörerna i Åbo under 1800-talets inledande decennier har skildrats detaljerat av Gustaf Heinricius, professor i obstetrik vid Kejsarliga Alexanders Universitetet i Helsingfors. Hans kulturhistoriska produktion var omfattande även om den i viss mån är amatörmässig.³³ Andra verk och artiklar, som visserligen föräldrats med tiden men fortfarande är användbara, har publicerats av Gabriel von Bonsdorff, Carl Gustaf Estlander och Thiodolf Rein.³⁴ Dessutom belyser Liisa Castrén omsorgsfullt och förtjänstfullt i sina studier om Arwidsson studenternas vänskapsförhållanden, intressen, tidningsskrivier och sociala liv vid akademien i Åbo under 1800-talets inledande decennier. Även Lauri Oskar Theodor Tudeer och Matti Klinge behandlar studenternas förehavanden på 1810-talet.³⁵ Wiljo-Kustaa Kuuliala granskar Åboromantikernas religiösa åskådning i sin doktorsavhandling 1931 och tangerar samtidigt flera närliggande idéhistoriska frågor. Många studenter var enligt honom mycket entusiastiska över de nya idéerna. Professorer och andra akademiska lärare förhöll sig däremot mer skeptiska, med undantag för filosofen Fredrik Bergbom (1785–1830), professorn i medicin Israel Hwasser (1790–1860) och Johan Adam Edman (1783–1857) vid teologiska fakulteten. Kuuliala menar att den romantiska rörelsen i Finland

-
33. T.ex. Heinricius 1909a, 1909b ja 1909c; Heinricius 1911b; Heinricius 1912; Heinricius 1914. Heinricius publikationer innehåller inte några idé- eller lärdomshistoriskt intressanta slutsatser – de är snarare noggranna rapporter och krönikor som ofta består av långa citat, och framstår ställvis nästan som källpublikationer. Tack vare sin exakthet är de till stor nytta för forskare och underlättar kartläggningen av primärkällor i ämnet.
34. Bonsdorff 1912; Estlander 1894; Rein 1908. En av de tidigaste framställningarna som behandlar Åboromantikens litterära ambitioner är Lagus 1867.
35. Castrén 1944; Castrén 1951; Tudeer 1914; Klinge 1967. A. I. Arwidssons idévärld har behandlats av Ammond 1992, medan Jalava (2005, 82–123) har undersökt Arwidssons liv och idéer som ett exempel på det moderna subjektets utformningsprocess.

var ”aristokratisk”, det vill säga att den var exklusiv och inskränkte sig till en snäv krets.³⁶

ETT UNDERIFRÅN UPPBYGGT NÄTVERK

Det finska storfurstendömet idé- och kulturhistoria har ofta studerats utifrån enskilda aktörer, som författare eller andra betydande personer, trots att forskningen inom nämnda discipliner i regel föredrar ett kollektivt angreppssätt.³⁷ Senare hälften av 1700-talet har kartlagts på ett sådant sätt, främst genom H. G. Porthan och F. M. Franzén. Men det var egentligen först under 1800-talet som en nationell kanon skapades – de mest prominenta företrädarna blev Elias Lönnrot, J. L. Runeberg, J. V. Snellman och Zacharias Topelius.

För att kartlägga Åboromantiken behöver man givetvis lösgöra sig från kanon och studera också andra än den mest kända gestalten, ”fullblodsromantikern”³⁸ Arwidsson. Flera generationer av forskare och skribenter har ansett honom vara den främste företrädaren för Åboromantiken.³⁹ Arwidsson får visserligen också här stort utrymme eftersom han spelade en central roll under slutskedet och denna studie avslutas våren 1822 i och med hans avsked från akademien. Men här fokuserar jag framför allt på de sociala och materiella interaktionerna mellan aktörerna och på deras kontakter inom nätverket. I fokus står således inbördes samverkan och vad den resulterade i.⁴⁰

36. Kuuliala 1931, 50–53.

37. I fråga om idéhistoria, se t.ex. Hakosalo 2017, 429–430.

38. Karakteriseringen ur Tarkiainen 2009, 63.

39. Det här syns exempelvis i att Joachim Mickwitz (1999) presentation har rubriken ”Åboromantiken och A. I. Arwidsson”.

40. Metodologin för att historiskt studera nätverk baserade på intellektuell verksamhet behandlas i Collins 2002, den sociala nätverksanalysens historiska utveckling presenteras i Freeman 2004, medan begreppet nätverk och nätverksstudier inom samhällsvetenskap belyses i Eriksson (red.) 2015. Om den kvalitativa

Även om det är en överdrift att kalla Åboromantiken en organiserad massrörelse – eller ens en litterärt och ideologiskt homogen grupp – var dess verksamhet och uttrycksformer uppenbart kollektiva. Kretsen bestod av en grupp studenter födda på 1790-talet, de flesta elever från Borgå gymnasium. Motståndet mot upplysningens nyttotänkande och förnuftsdyrkan förenade dem – däremot tolkade de ofta romantikens idévärld på olika sätt. En studie som fokuserar på en eller ett par aktörer missar lätt denna aktivitet och det faktum att idéerna och ambitionerna bland studenterna var kollektiva fenomen. Man bör minnas att den tidiga romantiken, som högaaktade det individuella subjektet, blomstrade i en tid när man organiserade sig i studentföreningar, jakobinersällskap, litterära grupperingar och läsecirklar.⁴¹ Detta både förutsatte och skapade bekantskaper, vänskapsförhållanden och emotionella band. Även det svenska Auroraförbundets medlemmar, fosforisterna och deras ledargestalter P. D. A. Atterbom och V. F. Palmblad, var beroende av varandra när de försökte skapa en författaridentitet och utveckla sin skönlitterära verksamhet till en egen skola.⁴²

Det nordeuropeiska universitetsväsendet genomgick radikala förändringar i slutet av 1700-talet. Då vann bildningsidealet, *Bildungsidee*, med sitt ursprung inom Weimarklassicismen, och de nya idealen om akademiskt medborgarskap insteg vid högskolorna. Förändringarna syntes även i Åbo där studenterna blev mer framträdande aktörer än förut. De började organisera nya former av samarbete i det lägsta skiktet av statushierarkin, det

och kvantitativa nätverksforskningens förhållande till historieforskningen se t.ex. Keskinen 2012, 24–29. Sedan 2017 utkommer tidskriften *Journal of Historical Network Research* ägnad åt nätverkshistorisk forskning. En kollektivbiografisk forskningsansats som ligger nära nätverksforskningen företräder t.ex. Eiranen (2014; 2019).

41. Om tidsperiodens litterära föreningar, se Söderlund 2000, 35–36. Om Åbostudenternas sammanslutningar och sällskap under 1800-talets inledande decennier, se t.ex. Klinge 1967, 316–329.
42. Söderlund 2000, 16.

vill säga utom räckhåll för professorerna, konsistoriet (*Consistorium Academicum*) och den övriga universitetsadministrationen. Under 1810-talet började romantikens ideal påverka studenternas tänkesätt, medan den äldre akademiska personalen ofta hade en bakgrund i nyhumanismen och klassicismen, som baserade sig på kännedom om antiken. Kring 1820 var nästan hälften av professorerna vid universitetet grecister.⁴³ Som tidigare framgått, har skiljelinjen mellan studenter och lärarkår också synts i forskningen. Werner Söderhjelm intresserade sig för ungdomens ambitioner, medan Sven Rinman till skillnad från Söderhjelm fokuserade på de dominerande lärorna och tankegångarna hos akademins personal. Gemensamt för både romantikens idévärld och nyhumanismen var ett starkt bildningsetos. Inom nyhumanismen tog sig detta uttryck i en strävan att allsidigt utveckla människans förmågor utgående från antikens ideal och inom romantiken i *universitas*-idén – tanken om att alla vetenskaper hade en gemensam bas och nära inbördes samband.⁴⁴

Den romantiska strömningen i Åbo var starkt mansdominerad. Kvinnor saknade på den tiden studierätt vid universitetet, först på 1870-talet blev det ens möjligt att anhålla om dispens.⁴⁵ Den homosociabilitet som rådde under dessa omständigheter band säkert samman de unga männen. Kvinnor deltog visserligen regelbundet i societetslivet och i akademiska festligheter, men inom det lärda ståndets nätverk hade de just inget att skaffa. Man känner åtminstone inte till några kvinnliga aktörer från Åboromantiken. Hittills är det en obesvarad fråga om det ändå fanns kvinnor som var bevandrade i romantikens idéströmningar och kunde inspirera

43. Klinge 1999, 193. Ansedda grecister i Åbo var professorn i orientaliska språk och grekiska Johan Bonsdorff, professorn i teologi Gustaf Gadolin och professorn i praktisk filosofi Anders Johan Lagus.

44. Om romantikens och nyhumanismens sammanblandning, se även Lindroth 1976, 142–143; Jalava 2005, 76.

45. Om kvinnors rätt till universitetsstudier i Finland på 1800-talet, se t.ex. Hakosalo 2006.

den.⁴⁶ Enligt Liisa Castrén uppfattade anhängarna i Finland inte romantiken som en kvinnlig intressesfär, i motsats till vad man gjorde på många andra håll. I deras tycke var den alltför boklig för kvinnor; också kvinnors lust att lära sig tyska, romantikens modespråk, föreföll dem suspekt. Men i Åbo bodde på den tiden åtminstone ett par unga kvinnor, Fredrika Lindqvist (1786–1841) och Sara Wacklin (1790–1846), som ägnade sig åt ingående studier och intresserade sig för litteratur.⁴⁷

När man studerar Åboromantiken ur ett nätverksperspektiv, i stället för ett renodlat idé- eller litteraturhistoriskt perspektiv, är det lättare att lösgöra sig från etablerade utgångspunkter i forskningen. Den här undersökningen fokuserar därför inte enbart på hur romantiken, som den definierats på andra håll där den blomstrat, tog sig uttryck i Åbo. I stället uppstår mer mångbottnade frågor: Vilka gemensamma ambitioner fick de av romantiken intresserade studenterna och några äldre akademiska lärare att förena sina krafter på 1810-talet och i början av 1820-talet? Vilka faktorer fick dem att ty sig till varandra? Det är skäl att fästa uppmärksamhet vid de litterära och filosofiska strömningarna, vid studentlivet, nya universitetsideal, ett ökat utbud av tryckalster och rikspolitik.

46. Arwidsson har berättat att han på hösten 1815 vid ett besök på Esbo gård blev bekant med den 16-åriga svenska grevinnan fröken Sofia Vilhelmina von Schwerin, som fosforisternas ledargestalt Atterbom hade invigt i den nya litterära skolan. von Schwerins käraste samtalsämnen rörde enligt Arwidsson litteratur och "någonting stort och skönt i menskligheten". Se närmare Heinricius 1909c, 18–19, där det även ingår ett belysande citat ur Arwidssons brev till Erik Anders Crohns 17.10.1815.

47. Castrén (1944, 251–252) syftar på uttalanden av Johan Petter Winter och A.J. Sjögren, ämbetsmän vid Åbo hovrätt, om hur olämpliga boklig bildning och filosofiska intressen är för kvinnor. Härill kan läggas att Arwidsson röjer en nedvärderande kvinno-syn i sin privata korrespondens, vilket möjligtvis antyder att även han inte ansåg kvinnor i stånd till akademiska studier. Se Castrén 1944, 84; Heinricius 1909c, t.ex. 10–12, 14–15, 20–21; Jalava 2005, 100.

Det är också skäl att belysa idéhistoriska bakgrundsfaktorer och influenser utgående från hur de aktörer som intresserade sig för idéerna levde och verkade. På detta sätt integreras intellektuella synsätt i den sociala och materiella historien – det vill säga i förbindelserna mellan aktörernas inbördes (makt)relationer, medier, gruppdynamik, sociala status, emotionella anlag samt möjligheter att resa utomlands.

Till antalet var Åboromantikerna en liten grupp – kärntruppen omfattade 10–12 personer.⁴⁸ Eftersom det handlade om ett nätverk växlade intensiteten och deltagandet över tid, likaså samhörigheten mellan individerna. I gruppens interna samarbete ingick olika, ibland överlappande, intressen, ambitioner och perspektiv. Nya impulser fick man genom vistelser i Uppsala och Stockholm, och en del ynglingar besökte även Sankt Petersburg och Moskva. Den här studien strävar inte efter att kartlägga alla eventuella kontakter och tillfälliga medlemmar, utan efter att utforska nätverkets centrala verksamhetsformer och synbara resultat samt dess livscykel. Forskningssyftet utgår ifrån ett persongalleri som presenteras mer ingående i nästa kapitel, men här nedan introduceras några aktörer som exemplifierar mångsidigheten i Åboromantikernas verksamhet.

A. I. Arwidsson studerade till en början matematik,⁴⁹ men inrikade sig senare på historia och grundade det politiskt orienterade *Åbo Morgonblad*. Dessutom skrev han dikter som ung och deltog i akademisk aktivism bland studenterna. Anders Johan Sjögren studerade antikens litteratur och senare kom han att specialisera sig på språk teori och etnografisk forskning. Under sina första år i Åbo förde han ett rätt tillbakadraget liv men började snart engagera sig i föreningslivet. Docenten i romersk litteratur J. G. Linsén var äldre än kärntruppen och till sin bakgrund nyhumanist, ändå var han med och grundade föreningen Selma i romantikens anda i Åbo. Dessutom redigerade han tillsammans med den jämnårige

48. Se biografisk förteckning över Åboromantikerna och deras viktigaste medarbetare s. 261–265.

49. Ammondt 1992, 27.

Fredrik Bergbom tidskriften *Mnemosyne* där den tyska idealismen presenterades. Immanuel Ilmoni ägnade sig som ung åt Swedenborg, Schellings naturfilosofi och de svenska fosforisternas litteratur, men blev läkare och professor i medicin. Eftersom denna spretiga grupp var så liten är det motiverat att i den här studien bygga på kvalitativ historieforskning och dess metoder i stället för den inom det anglosaxiska språkområdet populära sociala nätverksanalysen (*social network analysis*), som bygger på matematiska modeller, ofta baserade på större empiriska material och grafiska framställningar.⁵⁰

Den här undersökningen fokuserar på samverkan. Därför är det av sekundär betydelse i vilken mån ovannämnda intressen, aktiviteter eller drivkrafter anslöt sig till romantikens idévärld.⁵¹ De härledde sitt ursprung till social interaktion och tack vare sin relationsbaserade karaktär kom aktörerna att utgöra en gemenskap av delad talang, entusiasm och kunskap, en krets som kan kallas för Åboromantiken. I dess utkanter, löst kopplade till tidens revolutions- och frihetsideal, förekom studentoroligheter – till dem hör mordförsöket på professorn i medicin Israel Hwasser i december 1821. Fallet behandlas utförligt i slutet av boken (s. 237–246).

50. Från en dylik analys baserad på formaliserade metoder har även Petra Söderlund (2000, se särskilt 94) avhållit sig i sin studie *Romantik och förnuft*, som behandlar Vilhelm Fredrik Palmblads förlag och de svenska fosforisternas nätverk och verksamhet. Ett exempel på social nätverksanalys inom historia är Saarenmaa 2007, som studerat Kungliga Akademien i Åbo som centrum för innovationer på 1700-talet. Där skapar författaren en modell av Henrik Gabriel Porthans sociala nätverk med hjälp av systemet Friend of a Friend, baserat på standarder för den semantiska webben.

51. Enligt Ilmari Heikinheimo (1933, 243, 258–259) var Carl Axel Gottlund, som räknas till Åboromantikerna, inte särskilt intresserad av den litterära romantiken, och upptar inte heller ämnet i sina dagböcker eller brev. Han var emellertid socialt begåvad och umgicks med jämnåriga som intresserade sig för romantikens idéströmningar.

Även om motiven till våldsdådet antagligen främst grundade sig på gärningsmannens vanföreställningar kan också intresset för romantikens idéer ha bidragit till dådet. Både förövaren och offret hade bekantat sig med tidens filosofiska strömningar, som gav starka impulser till den tidiga romantiken. Det är dock omöjligt att dra några tillförlitliga slutsatser om saken eftersom romantiken svårigen kan ses som en lära ur vilken man skulle kunna härleda förhållningsregler. I fråga om upplysningen är det lättare, eftersom den var en tydlig idéströmning i de franska encyklopedisternas anda, ett av förnuftet målmedvetet uppbyggt projekt.⁵² Romantikerna började däremot redan i Jena fästa uppmärksamhet vid mångtydigheten i konst, litteratur och mänsklig förnimmelse överlag. Människans tillvaro och handlingar präglades av osäkerhet. Romantikerna var inte intresserade av systembyggen, de koncentrerade sig på sinnlighet och tolkningen av konstverk.⁵³

IMPULSER, TRANSNATIONALISM OCH SOCIALA DRIVKRAFTER

Bland Åboromantikerna levde mångskiftande intressen och ambitioner parallellt. Jag närmar mig ämnet genom att fokusera på tre verksamhetsfält, nämligen de litterära strävandena, de akademiska nätverken och universitetsaktivismen. Genom de här tre tematiska helheterna kan man tydligt och strukturerat studera de interna relationerna, det vill säga hur aktörskoalitioner uppstod och försvann, samt verksamhetens olika former och innehåll.

Det första temat, de litterära strävandena, behandlas i kapitlet "Samtida medier". I fokus står litterära intressen, bokinköp, litterära föreningar och studenternas egen utgivningsverksamhet från

52. Betecknande är att i det digitala uppslagsverket *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* finns en artikel med titeln "Enlightenment", medan romantiken hittas under sökordet "19th Century Romantic Aesthetics". Se Bristow 2017; Gorodeisky 2016; se även t.ex. Porter & Teich 1988, 4.

53. Frank 1998, 18.

kalendern *Aura* till tidningar och tidskrifter. Johan Östling, som har forskat i det moderna tyska universitetsväsendet, har talat om kunskapens medieformer. Med termen syftar han på de lagrings-, transport- och återgivningsmedier som är oundgängliga för informationsförmedling.⁵⁴ Sådana faktorer är viktiga att beakta i forskningen om den tidiga romantiken, eftersom bok- och tidningsmarknaden vid den här tiden ökade kraftigt i hela Europa. Samtiden talade om ungdomens ”läsiver” eller ”läslust”. Kapitlet visar hur böcker och tidningar även i Åbo förde studenter och forskare samman varvid nätverk uppstod. Läsarna påverkades av litteraturen vilket åstadkom emotionella band dem emellan. Gruppens intellektuella, estetiska, sociala och politiska strävanden hade en viss affektiv laddning och energi – viljan att agera kollektivt för gemensamma mål. Enbart kognitiv eller rationell övertygelse hade varit otillräcklig. Samverkan förutsatte även moraliskt mod och emotionellt engagemang.⁵⁵

Efter det mediehistoriska kapitlet öppnas perspektivet mot romantikens större nätverk i den mån de anknöt till intressen som odlades inom de akademiska kretsarna i Åbo. Vilka vägar kom filosofiska och andra impulser? Hur utvidgade studenter och unga forskare sitt verksamhetsfält utanför Åbo? Frågorna behandlas i kapitlet ”Det akademiska livets nätverk” och dess tre avsnitt. Först lyfter jag fram de nordeuropeiska universiteten och universitetsmiljöerna. I anslutning till det kartlägger jag vilken kännedom om kantianism och tysk idealism som fanns i Åbo samt vilken slags litteratur om universitetsväsendet som cirkulerade i staden. I det följande avsnittet undersöker jag Åboromantikernas studier i Uppsala på 1810-talet och deras relationer till de svenska filosofisterna. I det tredje avsnittet kan man se hur impulser från studentrörelsen i Jena spred sig norrut. Avsnittet studerar de transnationella förbindelser som senare manifesterades i Åboromantikernas

54. Östling 2016, 26.

55. Emotionell energi som viktig drivkraft för intellektuell växelverkan öga mot öga har betonats av t.ex. Collins 2002, 14, 21, 23, 27.

verksamhet, främst i form av körsång och ett tidigt intresse för att samla in folkdiktning.⁵⁶

Arwidssons, Sjögrens, Gottlunds, Reinhold von Beckers och Abraham Poppius intresse att nedteckna finskspråkig folkdiktning och annat etnografiskt material samt för finska språket överlag gjorde att Åboromantiken till en viss grad blev fennofil, den utgjorde alltså ett förstadium till 1800-talets finshetsrörelse.⁵⁷ Impulserna till deras intresse kom, förutom från uppmuntrande svenska romantiker, från Sjögrens kännedom om Herder, från Christfried Gananders verk *Mythologia Fennica* (1789) och kanske även indirekt från arvet efter Porthan (dissertationsserien *De poësi Fennica*, 1766–1768, 1778). Det är förstaeligt att Åboromantikernas folkloristiska och etnografiska inriktning senare har rönt stor uppmärksamhet, i synnerhet bland finskspråkiga forskare och författare. Intresset visade sig nämligen med tiden bli en grund för den finska forskningen kring folkdiktningen; på 1800-talet räknades också nedtecknandet av runor som ett viktigt inslag i den egentliga forskningen. Den senare fennomanin och finshetsrörelsen inspirerades också av tidningsartiklar om språk- och nationalitetsfrågor skrivna av de två romantikerna Arwidsson och Eric Gustaf Ehr-

-
56. Studiet av de intellektuella och akademiska verksamhetsnätverken har beröringspunkter med den tyska konstellationsforskningen (*Konstellationsforschung*). Den har använts inom filosofihistorisk forskning, främst för att belysa den tyska idealismens tidiga skeden och detaljer i Jenaromantikernas filosofi (Henrich 1991; Frank 1998; Henrich 2004). Utgångspunkten för konstellationsforskningen är synen på flera tänkares kollektivt delade tankefält (*Denkraum*), som skapar förutsättningar för och möjliggör diskussioner och dispyter. Med dess hjälp har man lyckats synliggöra tidigare osynliga kursändringar och inbördes influenser inom filosofin. Se t.ex. Stamm 2005, 31–44; Mulsow 2005, 79–80.
57. En sorts fennofil demonstration var också att studenterna 1821 inlämnade en skrivelse med många underskrifter till rektorn där man anhöll om att få en lärare i finska till universitetet. En sådan lektorstjänst inrättades enligt 1828 års statuter, då universitetet flyttat till Helsingfors. Se närmare t.ex. Klinge 1967, 375–379.

ström.⁵⁸ I några attribut som man har givit Åboromantikerna kan man således skönja ett fokus på de fennofila tendenserna: Arwidsson har kallats en "fosterländsk väckare", A. J. Sjögren en "finskhettens väckare" och C. A. Gottlund har karakteriserats som "en banbrytare inom finskhetsrörelsen".⁵⁹ Denna fokusering är betecknande för hur Åboromantiken framträder i historieskrivningen, men i min studie spelar detta perspektiv ingen väsentlig roll.

Efter kartläggningen av nätverk och transnationalism koncentrerar jag mig i det sista kapitlet "Den upproriska romantiken" på de lokala förhållandena i Åbo. Det handlar om vilka intellektuella och sociala konfrontationer som uppstod mellan Åboromantikerna, akademins professorskår och lokala och statliga myndigheter under senare delen av 1810-talet och in på 1820-talet. Ställvis spelade även studenter utanför romantikernas krets en viktig roll.⁶⁰ Kapitlet handlar inte enbart om relationerna mellan de mest aktiva medlemmarna, utan också om hur samtida filosofiska och politiska idéer spreds och blev populära i bredare lager samt om vilken oro de väckte bland makthavarna. Även om sådana teman framträder mest dramatiskt i slutet av studien, framskymtar de också i de andra kapitlen. Därför är det motiverat att avsluta denna inledning med en översikt över romantikens politiska och revolutionära drag i början av 1800-talet.

Lyckligtvis ger tryckta och digitalt tillgängliga källor – såväl primär- som sekundärkällor – goda möjligheter för nutida forskare

58. Om definierandet av den nordiska romantiken på grundval av folkloristiska element i olika länders litteraturhistoria, se t.ex. Müller-Wille 2016, 583. Om E. G. Ehrströms och A. I. Arwidssons språk- och nationalitetsåsikter, se närmare Wassholm 2008; Wassholm 2014.

59. Se Castrén 1951 och Tarkiainen 2009, 62; Ronimus-Poukka 2005, 221; Pulkkinen 2009, 306.

60. Enligt Timo Soikkanen (2016, 87) uppstod Åboromantiken ur de oroliga stämningarna våren 1817, men en sådan bedömning beaktar inte Åbostudenternas ivriga intresse för romantikens litteratur och filosofi under första hälften av 1810-talet.

att mångsidigt studera ovannämnda teman. I detta sammanhang är det viktigt att hålla i minnet att Åboromantiken i första hand manifesterade sig bakom den officiella fasaden, alltså bakom professorskåren och den offentliga undervisningen vid universitetet. Sven Rinman har främst studerat den nyhumanism som odlades i Åbo utgående från akademiska avhandlingar. Om man tillämpade samma metod för romantiken skulle mycket av dess tidiga historia i Finland förbli fördold. Resultatet skulle likaså bli missvisande om forskaren utgick från akademins årliga undervisningsprogram. Vid filosofiska fakulteten ställdes nyhumanistiska ämnen, med andra ord grekisk och romersk litteratur och antikens filosofi, i många fall främst under 1810- och 1820-talen.⁶¹

Mina källor består av tryckt litteratur, kalendrar, tidningar, tidskrifter, memoarer och tryckta eller transkriberade dagböcker från slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Dessutom har jag använt digitala databaser, akademiska avhandlingar, en del småtryck, publicerade universitetshandlingar samt en mängd monografier, biografier och vetenskapliga artiklar om tidsperioden. Ett särskilt belysande och informativt källmaterial för mitt ämne är samtida brev. Längre brevcitat på originalspråk och referat av olika brev finns främst i Gustaf Heinrichius, Otto Anderssons och Joo-seppi Julius Mikkolas verk samt i någon mån även i Werner Söderhjelm's publikationer. Därtill har jag kompletterat med Åboromantikernas brev, dagböcker och andra anteckningar som upprevaras i olika handskriftssamlingar och arkiv i Finland.

ETT INSTABILT EUROPA

Kärntruppen bland Åboromantikerna bestod av en generation född på 1790-talet medan deras äldre meningsfränder, författare och filosofer från den tyska romantikens tid som Friedrich Schlegel, Novalis, Ludwig Tieck, Wilhelm Heinrich Wackenroder, Hein-

61. Se *Index prælectionum, quas, in Academia Imperiali Aboënsi 1810–1821; Conspectus prælectionum in Academia Imperiali Aboënsi 1822–1826.*

rich von Kleist och Clemens Brentano, huvudsakligen var födda på 1770-talet. De tyska romantikernas intellektuella och ideologiska utveckling sammanföll alltså med den franska revolutionens intensivaste år.⁶² Även om den tidiga romantiken präglades av individualistiska strävanden, genikult och ett ideal om ett tillbaka-draget liv på landsbygden vilka stod främmande för samhällspolitisk aktivitet, var den ändå nära knuten till tidens radikalism och omvälvningar. Romantikens företrädare fick uppleva de revolutionära idealens segertåg i Europa och hur det feodala och monarkistiska maktsystemet, *ancien régime*, demolerades i Frankrike. Men som Roy Porter och Mikuláš Teich har framhållit tog romantiken på många olika sätt ställning till de samhällsrelaterade omvälvningar som den nya politiska situationen medförde. Den var politiskt pluralistisk – inte enbart reformvänlig eller reaktionär, frisinnad eller auktoritär. Inte heller ställde den sig entydigt i republikanismens eller monarkins tjänst. Flera företrädare ändrade också ståndpunkt under sin levnad. I England övergick till exempel de till en början jakobinskt sinnade poeterna William Wordsworth, Samuel Taylor Coleridge och Robert Southey – kollektivt kända som ”The Lake Poets” – senare till det reaktionära lägret.⁶³

Friedrich Schlegel, banbrytare inom den tyska romantiken, var i sin ungdom en orubblig demokrat som svor i revolutionens namn och krävde omfattande rösträtt, även för kvinnor. Men mot slutet av 1790-talet började Schlegels och hans kollegers revolutionsglöd falna. Den senare tyska romantiken med centrum i Heidelberg hade en konservativ och nationalistisk profil, liksom den äldre Friedrich Schlegels idévärld. Han skrev redan i början av 1800-talet dikter som förhärligade tyskheten.⁶⁴ År 1808 konverterade Schlegel till katolicismen och protesterade på 1810- och 1820-talet mot liberala krav. I skriften *Die innere Staatshaushaltung systematisch dargestellt auf theologischer Grundlage* (1820) talar han för ett teokratiskt,

62. Schwering 1994a, 16.

63. Porter & Teich 1988, 3.

64. Ferber 2010, 96, 104. Om Schlegels tankar och historiefilosofi i allmänhet, se Nivala 2017.

ståndsbaserat och monarkistiskt statsskick.⁶⁵ Den senare romantiken var således inte alls renons på politiska ställningstaganden – den hade bara en konservativare inställning än den tidiga romantiken och dess revolutionära ideal. När man talar om nationalism är det skäl att påpeka att det vid denna tid ännu inte fanns någon enhetlig tysk stat. De tysktalande områdena bestod av nästan 400 furstendömen och småstater, men i och med det Tyska förbundet 1815 reducerade deras antal till cirka en tiondedel. På den här tiden var tyskhet snarare ett språkligt och kulturellt identifikationsobjekt än ett politiskt idékomplex grundat på centralstyre.

I sista hand var det Napoleons kejsarkröning 1804 och hans erövringskrig som provocerade revolutionstanken och fick idén att spridas till andra språk- och kulturområden. Många ansåg den franska kejsaren vara en enväldshärskare som hade bedragit revolutionen. Frågorna om uppror och omstörtningar fortlevde i sinnet på regeringar, ämbetsmän, studenter och i bredare folklager och beroende på ståndpunkt och maktposition tedde sig utsikterna antingen hoppgivande eller mardrömslika. Händelserna i Frankrike hade redan i början av 1790-talet, före Napoleons inträde på scenen, tänt en politisk gnista hos studenterna i Uppsala; i Stockholm gick det 1791 rykten om att de hade utbringat skålar för den lagstiftande nationalförsamlingen. Vid årsskiftet 1792 tog sig engagemanget mer organiserade former då studenterna kom samman till så kallade konvent där man även framförde revolutionssånger. De svenska hovkretsarna förbjöd rätt snabbt konventen och i stället bildades den politisk-litterära kretsen Juntan, som bestod av docenter och studenter som svärmade för Napoleon, men kretsens revolutionära ambitioner har sannolikt överdrivits.⁶⁶ Vid denna tid kunde man skönja ett politiskt uppror och tecken på organisering i studentkretsar runtom i Europa. År 1792 försökte studenter i Jena, upptända av revolutionens demokratiska ideal, att inrätta en egen domstol bestående av studenter för att handlägga hederstvister som

65. Kremer 2007, 25.

66. Se närmare Klinge 1967, 297–300; Lindroth 1976, 176–177; Nordin 1987, 44, 49. Juntan har ingående studerats av Hägerstrand 1995.

en ersättning för duelltraditionen. Försöket misslyckades dock.⁶⁷ I Frankrike kom studenterna att spela en betydande roll, inte minst under 1800-talets omvälvningar.⁶⁸

Förhållandena mellan de romantiska strömningarna, den öppet politiska revolutionsandan, den spirande nationalismen i de av Frankrike ockuperade områdena och den falang som stödde restaurationspolitiken var inte helt okomplicerade. Företeelserna existerade parallellt och var komplext sammanvävda.⁶⁹ I flera europeiska stater uppstod så många olika litterära och ideologiska grupperingar och politiskt mångskiftande strävanden att samtiden inte alltid kunde skilja dem från varandra. Åtminstone lyckades inte de myndigheter som ansvarade för att upprätthålla samhällsordningen alltid hålla reda på vem som företrädde vad. Identifieringen försvarades av att det förekom en mängd hemliga sällskap och underjordiska grupper. Man kunde välja att verka i det fördolda av olika skäl, också trots att man stod politiskt neutral, men hemlighållandet väckte paranoia bland makthavare.

Misstro från makthavarnas sida förekom också i Sverige. Tidsperioden mellan franska revolutionens utbrott 1789 och störtandet av den enväldige Gustav IV Adolf 1809 präglades av slutenhet och rädsla för revolution.⁷⁰ Lorenzo Hammarsköld, som tillhörde de svenska romantikerna, påminde dock i sista numret av *Åbo Morgonblad* 1821 läsarna och makthavarna om att aktörer som eftersträvade förnyelse inom litteraturen och konsten inte fick förväxlas med politiska revolutionärer.⁷¹ I Sverige var nämligen den krets som

67. Ziolkowski 1990, 232.

68. Osterhammel 2009, 1134.

69. Om nationalismens uppkomst bland de tyska romantikerna under kampen mot Napoleon och deras mångfasetterade förhållande till restaurationspolitiken efter 1815, se t.ex. Schwering 1994b, 493–496.

70. Ahlander 2021, 20.

71. ”Strödda Anmärkningar öfver de nyare bemödanden i Svenska Vitterheten” i bilagan *Oskyldigt ingenting*, *Åbo Morgonblad* 3.10.1821.

kallades fosforister mycket noga med att deras politiska lojalitet skulle vara klanderfri, de ville inte att deras litterära verksamhet skulle få någon som helst politisk stämpel. Trots detta varnades medlemmarna privat och upplystes om att de var under uppsikt. Detta vittnar också om vilken uppburen ställning romantikens konstnärer åtnjöt som opinionsbildare.⁷² Den romantiska klicken i Stockholm hade däremot uttalat politiska ambitioner. Bakom dessa låg Clas Livijn, utbildad jurist och känd prosaförfattare, och Johan Christoffer Askelöf, redaktör för tidningen *Polyfem* som utkom 1809–1812. *Polyfem* förespråkade tryckfrihetslagen och framförde krav på att ämbetsmän borde ha humanistisk bildning. Den var i princip en litterär tidskrift, men snart gick Askelöf och Livijn ett steg längre och gav ut den mer renodlat politiska tidningen *Lifvet och Döden* 1815–1816.⁷³

Åboromantikern A. I. Arwidsson blev uppmärksammas i början av 1820-talet när han framförde sina djärva politiska åsikter, huvudsakligen publicerade i *Åbo Morgonblad*. Arwidssons skrivelser fick rätt snart kännbara konsekvenser för honom. Men de enskilda aktörer och intellektuella kretsar som fick inflytande framträdde ur ett bredare lager, nämligen studenterna vars politiska betydelse kraftigt ökade efter 1815. Efter att Napoleon besegrats och den oroliga och osäkra tid som rått under hans styre var till ända, hade Wienkongressen och den Heliga alliansen kommit överens om hur man skulle stabilisera den politiska och samhällsliga utvecklingen i Europa. Vid denna tid var ett av den reaktionära absolutismens viktigaste mål att förhindra en ny fransk eller rentav allmäneuropeisk revolution. Härtill förband sig till och med England som förhöll sig skeptiskt till absolutismen, trots att alla parter insåg att det inte var möjligt eller ens önskvärt att undvika

72. Castrén 1944, 252–253; Castrén 1951, 17; Porter & Teich 1988, 6–7. Med tanke på hur radikala tankar fosforisterna presenterade angående litteraturen (se t.ex. Nordin 1987, 80–81), är det inte förvånande att de misstänktes för att vara politiskt revolutionära.

73. Castrén 1951, 18–19.

reformer. Snart visade det sig att den Heliga alliansen stod inför otyglade krafter. Aldrig i Europas historia har revolutionsidealet varit så starkt och det spred sig snabbt, antingen av sig självt eller med hjälp av propaganda.⁷⁴

En del av denna strömning var den transnationella revolutionsvåg som i början av 1820-talet svepte över Sydeuropa. Den kännetecknades av ett krav på konstitutionella rättigheter och representation. Varje regering borde få sitt mandat endast och enbart av "folket". Revolutionsvågen inkluderade den liberala regeringsperioden i Spanien 1820–1823, den liberala revolutionen i Portugal 1820, den konstitutionella regeringen i södra Italien (Neapel och Sicilien) 1820–1821 samt det grekiska frihetskriget som utbröt 1821.⁷⁵ I storfurstendömet Finland var de politiska stämningarna visserligen mer dämpade, men det som gjorde situationen i landet extra känslig var att den ryska statsledningen och det ryska kejserliga hovet, som tillhörde den Heliga alliansens viktigaste stöttepelare, befann sig i närområdet.

Romantikens politiska profil skärptes när studenterna radikaliserades. Den så kallade Wartburgfesten i oktober 1817 formade sig till en slags nationalistisk manifestation. Festen anordnades av studenter från universitetet i Jena med anledning av reformationens 300-årsjubileum. Den ägde rum i borgen Wartburg nära staden Eisenach. Jubileet urartade till en politisk demonstration när verk av sådana författare som ansågs vara bakåtsträvande brändes på bål – visserligen endast symboliskt, eftersom de dyrbara böckerna hade ersatts med buntar av makulaturpapper. Den tyska akademiska ungdomen organiserade sig också i nygrundade studentföreningar (*Burschenschaften*) och kom att utgöra kärnan inom oppositionen mot små furstestater och monarkier. Den österrikiske diplomaten och statsmannen Klemens von Metternich, centralgestalt i strävandena att nå maktbalans i Europa, såg rörelsen som ett revolutionärt hot, knappast helt utan orsak. Efter att tyska myndigheter hade lyckats skylla det politiska mordet på den populära dramatikern

74. Hobsbawm 1989, 138.

75. Rantala 2019a, 7.

August von Kotzebue 1819 på studentföreningarna, såg Metternich sin chans till administrativa repressalier. Attentatsmannen Karl Sand var nämligen medlem i Jenas *Burschenschaft*, dess radikala falang; mordet hade visserligen ägt rum i Mannheim. Besluten vid furstemötet i Karlsbad 1819 lade grunden för en omfattande efterspaning och förföljelse av oppositionella grupper (*Demagogenverfolgung*) som förverkligades under de följande åren. De tyska universiteten ställdes under polisövervakning, studentföreningarna förbjöds, böcker och tidningar censurerades.⁷⁶ Teologiestudenten Sand dömdes till döden, men efter avrättningen blomstrade det snabbt upp en Sand-kult i Tyskland. Sands offer, geheimerådet Kotzebue, var i de nationalistiskt sinnade studenternas ögon en författare som hånat den tyska studentrörelsen, och han uppfattades som en spion i den ryske kejsarens tjänst. Hans tvådelade verk *Geschichte des deutschen Reichs* (1814–1815) var ett av de verk som brändes på bokbålet i Wartburg i form av makulaturpapper.⁷⁷

Karlsbadsbesluten innebar att oliktankande kriminaliserades. I synnerhet de preussiska myndigheterna jobbade hårt för att avslöja presumtiva folkuppviglare genom spionage, arresteringar och förhör. Åtgärderna gjorde att politiskt fördragsamma liberala och reformistiska kretsar gick under jorden, vilket i sin tur förstärkte överhetens misstankar om jakobinska konspirationer och nationalistiskt ränksmideri.⁷⁸ Myndigheternas paranoia skapade en ond spiral: ju mer spionage och övervakning desto mer verkade folket i det fördolda – vilket ledde till ännu större misstänksamhet hos myndigheterna.

I Ryssland verkställdes Karlsbadsbesluten genom övervakning av studenter och tryckalster. Kotzebue hade rapporterat direkt till Alexander I, och mordet på honom gjorde djupt intryck på

76. Schwering 1994a, 21; Pinkard 2002, 307; Kremer 2007, 22; Oergel 2016, 236.

77. Om de mångskiftande bakgrundsfaktorerna till mordet på August von Kotzebue och Karl Sands bevekelsegrunder, se närmare Williamson 2000.

78. Williamson 2015, 287, 295.

kejsaren. Under sin rundresa i Finland 1819 uttryckte han oro för tidens strömningar. Ett annat skäl att effektivera det ryska polis- och spionsystemet var de liberala strömningarna i Ryssland, främst i Sankt Petersburg. Misstankarna om revolutionär verksamhet i kejsardömet var inte gripna ur luften, det fanns många hemliga sällskap som strävade efter reformer inom statsskicket eller rentav efter att störta furstehuset.⁷⁹ I Åbo följdes händelserna både av de periodvis ostyriga studenterna och av oroad myndighetspersoner.

Förutom olika slags föreningar, studentkottier och konvent blev även de mest kända företrädarna för tidens intellektuella strävanden en politisk kraft i tidens oroliga klimat. Det tidiga 1800-talets nya filosofi, den tyska idealismen och det postkantianska tänkandet, stod nära de romantiska strömningarna och väckte motstånd i den äldre akademiska generationen. Man upplevde dem inte enbart som svårbegripliga utan även som omstörtande. I Åbo ansåg Henrik Gabriel Porthan, professor i värtalighet, att Kants filosofi var den upplysta nyhumanismens farligaste fiende. Kant hade ju själv karakteriserat sin transcendentalfilosofi, inledd med *Kritik der reinen Vernunft* (1781), som en kopernikansk revolution och Moses Mendelssohn hade betecknat Kant som en tänkare som "krossade allt".⁸⁰ Men den nya filosofin orsakade förvirring inte bara hos åldrande professorer. Kants republikanism, Fichtes patriotism i *Reden an die deutsche Nation* (1808) och ateismanklagelserna mot honom, den unge Schlegels radikala krav och Schellings tanke om frihet som en utgångspunkt för all filosofi flöt ihop till ett suspekt virrvarr hos många konservativa samtida. Det fanns stora inbördes skillnader mellan dessa filosofiska synsätt och även

79. Se närmare Klinge 1967, 383.

80. Om hur omvälvande Kants filosofi ansågs vara och om den koppling som ungdomen såg i den till franska revolutionen, se Nordin 1987, 43–44; Pinkard 2002, 36, 83–85. I "Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?" (1784) intog emellertid Kant själv en moderat ståndpunkt till samhällsreformer. Om Kants filosofi, reformvänlighet och Porthans målmedvetna motstånd mot Kant, se även Klinge 1988, 719–720; Oittinen 1999, 47–56.

i fråga om deras politiska konsekvenser, men i sin jakt på jakobinister och demokrater ignorerade myndigheterna detta.

Fichtes svenska elev Benjamin Höijer (1767–1812), som studerat i Uppsala och även föreläst om Kant, var personligt bekant med flera ledande tyska filosofer. Han sökte länge tjänster inom universitetsvärlden i Sverige utan framgång eftersom Gustav IV Adolfs regering ansåg honom vara politiskt farlig. Höijer blev en ledargestalt för Juntan.⁸¹ Ett annat exempel är den dansk-tyske naturvetaren Henrik Steffens som var väl insatt i Schellings naturfilosofi. Han förlorade sina chanser till en professur i Danmark efter att han i Köpenhamn 1802 hållit föreläsningar som blev helt avgörande för den danska romantikens utveckling.⁸² I Finland uppstod inte någon offentlig konflikt mellan den gamla och den nya litterära skolan, som man i Sverige benämnde kontrahenterna,⁸³ men i storfurstendömet förekom ändå samma misstro från myndigheternas sida mot romantiken som på andra håll. I detta läge kopplades den nya ideella litterära strömningen ihop med Schellings filosofi och bägge förmodades besitta revolutionära krafter.⁸⁴

Bland Åboromantikerna var det främst Arwidsson och Carl Gustaf Ottelin (1792–1864) som redan före mitten av 1810-talet blev intresserade av Schellings filosofi, något som därefter motarbetades av akademien. ”Jag har i dag fått höra, att man gärna vill äta ut alla af nya skolan, ishet Ottelin och mig”, skrev Arwidsson i ett brev till vännen E. A. Crohns i april 1817 när han och Ottelin försökte få sina dissertationer godkända.⁸⁵ Men mer uppenbara än de akademiska meningsskiljaktigheterna var dock konfrontationerna mellan studenter och ryska soldater i Åbo, och från

81. Rein 1908, 232–233; Klinge 1988, 721.

82. Om Steffens inflytande i Danmark, se t.ex. Hoffmeister 1994, 155–156; Müller-Wille 2016, 579–580.

83. Om uppkomsten av benämningen ”den nya skolan” i Sveriges litterära liv, se närmare Vinge 1978, 213–214.

84. Castrén 1944, 252.

85. Brev från A. I. Arwidsson till E. A. Crohns 18.4.1817, citerat i Heinricius 1909c, 66–67.

myndighetsperspektiv var de mer oroväckande. I slutet av studien behandlas incidenterna mer utförligt, även om alla bakomliggande motiv knappast kan klarläggas. Som Matti Klinge har påpekat har studentupplopp nästan alltid hört samman med harm-löst demonstrerande ungdom och alkohol, men de har då och då även manifesterat dolda politiska stämningar och uttryckt den aktivaste kärntruppens ideologi.⁸⁶ Åboromantiken inskränkte sig inte till litterära och filosofiska strömningar, även om den föddes ur dem. Den uppstod under ett oroligt och revolutionärt tidevarv och sveptes sålunda med i det politiska spänningsfältet.

86. Klinge 1989, 82–83.

Samtida medier

STUDENTERNAS LÄSHUNGER

Tidiga influenser

Merparten av de studenter som intresserade sig för den tidiga romantiken skrev in sig vid Kejsarliga Åbo Akademi under första hälften av 1810-talet. De kom till en institution som nyligen hade stått under det svenska rikets kontroll men som nu stod under det ryska kejsardömet. Vid tiden före 1808–1809 års krig hade studentkåren haft 200–250 aktiva medlemmar fördelade på åtta nationer.¹

Övergången till ryskt styre innebar en positiv förnyelse för akademien. Kejsar Alexander I beviljade raskt, på kanslern och statssekreteraren Mihail Speranskijs framställan, nya resurser till lärosätet. Detta skedde i enlighet med att statliga medel hade beviljats 1811 och ett reformprogram ålagts akademien. Donationen finansierade sex professorstjänster, nio adjunktstjänster, flera lektorat i språk och övningsmästarbefattningar i dans, ritning, musik och några språk. Dessutom beviljades tilläggsfinansiering för byggnaderna av det nya akademihuset, likaså för underhåll av andra byggnader och för anskaffningar av vetenskapliga instrument och andra hjälpmedel. Denna plötsliga resursökning var helt exceptionell i akademins historia.² I bakgrunden låg ett ökande behov av att utbilda en ny ämbetsmannakår för storfurstendömet. Dessutom

1. Bonsdorff 1912, 15.

2. Klinge 1989, 28–29; Tommila 2001, 279. Adjunktstjänsten har senare benämnts biträdande professor.

ville kejsaren få det akademiska samfundet i Åbo att förhålla sig välvilligt till den nya överheten.

När det gäller de unga romantikernas egen uppfattning om sin roll som banbrytare, med gemensamma målsättningar och likartade åsikter, är det meningsfullt att tala om en spirande generationsmedvetenhet. Åtminstone kan man förmoda att Åbostudenterna hade en känsla av kollektiv samhörighet och en stark gemenskap som fick dem att utveckla en generationsidentitet.³ Bland de studenter som inledde sina studier i Åbo på 1810-talet och intresserade sig för de nya idealen uppstod nog något slags uppfattning om en kollision mellan det gamla och det nya, även om gränserna mellan nyhumanismen och den tidiga romantiken ibland var suddiga. Det handlade inte enbart om en intellektuell klyfta mellan äldre professorer och unga studenter, sådana har förekommit under många tidsperioder, utan också om mera övergripande frågor om litterära ideal, smak, estetik och konstfilosofi. I detta avseende blev förhållandena i Sverige riktgivande. Där manifesterades en av 1810-talets största spänningar i den kontrovers som uppstod i de litterära kretsarna i Uppsala och Stockholm, en konflikt inspirerad av de nya intellektuella och estetiska idéerna i Tyskland. Tvisten gällde rangordningen mellan franskinspirerad formbunden diktkonst och fransk smak å ena sidan och modern tysk litteratur och genikult å den andra.⁴

I Sverige baserade sig de estetiska idealen hos den äldre generationen som vuxit upp med gustavianismen på samma principer som Svenska Akademien förespråkade: balans, harmoni och klassicism. Således borde konst alltid skapas utgående från en bestämd genre, vilket för diktandet innebar metriska regler. Många i den yngre generationen ansåg däremot att diktargeniet fick sin inspiration från en urkraft som inte följde regelverk och nedärvda normer och tekniker. En sådan syn passade in i en värld som upplevdes som kaotisk under Napoleonkrigen, och ledde också till att man

3. Om begreppet generation och dess olika dimensioner, se Mannheim 1928; Virtanen 2002, 30–35.

4. Se närmare t.ex. Frykenstedt 1967, 72–77.

blandade olika stilar. I Sverige började dessutom de unga romantikerna intressera sig för litterärt stoff som glorifierade hjältemod och forntid; de gamla germanska och skandinaviska stammarnas karska, ofta krigiska, mansgestalter och gudomliga myter blev viktiga.⁵ Ursprungligen hade den tidiga tyska romantiken på 1790-talet uppfattat sig som väktare av det klassicistiska arvet, men tyngdpunkten försköts under följande decennium.⁶

Förändringen syntes också inom den svenska litteraturen och resulterade i att det franska koketteriet och strävan efter symmetri utmanades av tysk genikult, germanska myter och manliga ideal. Fosforisternas motståndare föraktade den yngre generationens hänförelse och kallade den för "tyskeri", det vill säga germanofili. Man kritiserade även unga författares spekulativa poesi och menade att deras glorifiering av det tyska resulterade i en poesi som enbart tilltalade begränsade kretsar – den var fylld av tomma abstraktioner som skulle förklara filosofiska lärosatser.⁷ Liknande kritik framfördes även öster om Bottniska viken. Fredrika Runeberg (f. Tengström) erinrade sig att hon i sin ungdom i Åbo i början av 1820-talet hört P. D. A. Atterbom och andra fosforister omtalas "som dårar och fantaster", snarare än författare värda att bekanta sig med.⁸

I den svenska debatten florerade i början av 1810-talet många filosofiska, ideologiska och historiska synsätt och de spred sig från diktkonsten och den sköna litteraturen till andra verksamhetsfält.⁹ De unga akademikerna i Åbo uppsnappade rätt snabbt dispyten mellan den gamla och den nya skolan i grannlandet och många blev entusiastiska över de nya idealen. De svenska romantikerna, som var rätt unga, upplevde sig som banbrytare för en ny stundande tid, som "morgonrodnadens stridsmän", vilket också sporrade de

5. Söderlund 2000, 23.

6. Müller-Wille 2016, 580, 582; Bernofsky 2005, 88, 93.

7. Se Tideström 1941, 2, 10, 18.

8. Runeberg 1946, 205.

9. Nilsson 1964, 95.

Åbostudenter som läst deras skrifter, inte minst Arwidsson.¹⁰ Men i Sverige uppträdde företrädarna för den nya skolan mer självmedvetet och polemiskt än Åboynglingarna. Man ville utmana den äldre litterära traditionen till en inbördes kraftmätning.

De flesta av de studenter vid akademien i Åbo som eftervärlden har identifierat och benämnt som representanter för Åboromantiken var forna elever från Borgå gymnasium: Arwidsson, Alexander Blomqvist, Carl Axel Gottlund, Immanuel Ilmoni, Carl Gustaf Ottelin, Abraham Poppius, Anders Johan Sjögren och den lite äldre Reinhold von Becker.¹¹ De flesta var söner till präster, men Sjögrens far var sockenskomakare och en av fäderna var klockare. Samtliga studenters gymnasieår inföll mellan mars 1805 och juni 1815. Becker skrevs in i akademien som den första 1807 och Blomqvist som den sista, i oktober 1815.¹² Tillsammans utgjorde de den kärntrupp som under 1810-talet ivrigast förde fram de nya idealen, även om Becker blev synbart aktiv först i slutet av decenniet. Kring gruppen fanns andra jämnåriga studenter, mer eller mindre perifert, samt några adjunkter och docenter födda på 1780-talet. Av studenterna deltog åtminstone Eric Gustaf Ehrström, Axel Gabriel Sjöström, Johan Josef Pippingsköld, Germund Fredrik Aminoff och Engelbrekt Rancken.¹³ Till den senare gruppen

-
10. Hur de svenska romantikerna såg på sin verksamhet och hur omvälvande de uppfattade sitt eget tänkande har främst studerats av Vinge 1978. Om Auroraförbundets medlemmar och deras aktiviteter som 20–25-åringar, se t.ex. Losman 2011, 56.
 11. Med undantag för Becker, men inklusive Germund Aminoff, uppräknas samma namn t.ex. i Manninen 1987, 25. Uteslutandet av Becker är förståeligt: han agerade ofta på egen hand eftersom han till sin natur var tillbakadragen och skydde konflikter, se Wegelius 1902, 20, 166–167.
 12. Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852* [onlineresurs 2005, hämtad 26.4.2018].
 13. Engelbrekt Rancken var kaplan, först i Bjärnä och senare i Mietois, och därtill poet. Åboromantikerna förefaller att ha tävlat om hans gunst per korrespondens och ansåg honom för kroppsliga familje- och lantidyllen, Zilliacus & Knif 1985, 86;

hörde Fredrik Bergbom, Johan Gabriel Linsén och Johan Jakob Tengström.¹⁴

I denna studie framställs Åboromantiken som ett nätverk med en effektiv organisatör (Arwidsson), äldre medhjälpare (Bergbom, Linsén), fotfolk och slutligen även motståndare (Johan Fredrik Wallenius, Anders Johan Lagus och Johan Fredrik Aminoff). Det är knappast möjligt att dra någon entydig gräns mellan vilka som ingick i nätverkets trogna kärntrupp, vilka som tidvis fungerade som oundgängliga kontaktpersoner eller debattörer i Uppsala och Stockholm och vilka som under en viss tid spelade någon annan roll. Nätverkets medlemmar var sinsemellan både nära vänner och mer avlägset bekanta, men deras inbördes interaktion var intensiv under denna period. Till Åboromantikerna räknar jag sådana yngre studenter vid akademien som ägnade sig åt litterära aktiviteter som främjade romantikens strävanden, som intresserade sig för ny filosofi, knöt kontakter till fosforister och akademiska kretsar i Uppsala, intresserade sig för den tyska studentrörelsen och deltog i universitetsaktivism. Deras språk var svenska, ett språk man på den här tiden måste behärska för att kunna bedriva gymnasie- och universitetsstudier.

Borgå gymnasium hade hösten 1723 flyttats från Viborg, eller snarare grundats på nytt i Borgå. Vid sekelskiftet 1800 var gymnasiet det enda lärosätet i sitt slag i den östra delen av det svenska riket. Redan 1640 hade Åbo gymnasium, *Collegium Aboënsë*, upphöjts till kunglig akademi. I Tyskland förvaltade gymnasierna 1500-talets reformationsanda och den tidiga humanismen, och de

om Ranckens vänskapsförhållanden och församlingsarbete, se närmare Kuuliala 1931, 58–60, 155–166.

14. Översikten i *Finlands svenska litteraturhistoria* (Mickwitz 1999, 216–219) över Åboromantikerna upptar Arwidsson, Sjöström, Linsén, J. J. Tengström, Gottlund, Ottelin, Sjögren och Poppius. Arwidsson brevväxlade i många år med Erik Anders Crohns vilket gör att han kan räknas som passiv medlem i nätverket. Crohns blev magister från Åbo 1815 och tjänstgjorde därefter som lärare vid topografkåren i Haapaniemi.

Flera av de blivande Åboromantikerna blev bekanta med varandra i Borgå gymnasium. Byggnaden uppfördes 1759 och inhyser numera Borgå domkapitel. Foto: Janne Rentola.

var högborgar för studier i grekiska och latin. De tyska gymnasierna utgjorde förebilder i det svenska riket under Gustav II Adolfs tid. Även om elevkåren vid Borgå gymnasium i regel representerade borgarståndet, sände också landets högadel sina söner för att studera där, vilket vittnar om skolans goda anseende och det förtroende den åtnjöt. Det är därför inte förvånande att Magnus Jacob Alopaeus, biskop i Borgå på 1810-talet, i kraft av sitt ämbete försökte få gymnasiet upphöjt till akademi, dock utan framgång.¹⁵

Under 1800-talets första decennier förberedde sig många blivande studenter för studentexamen, det vill säga universitetets inträdesförhör, under ledning av en privatlärare – av de studenter som inledde sina studier 1823–1825 hela 60 procent. Man kan förmoda att eleverna från Borgå gymnasium som hade många goda

15. Hultin 1920, 5, 230, 243–245; Castrén 1944, 35.

lärare hade mångsidigare färdigheter än de flesta andra sökande.¹⁶ Dessutom skrev merparten av dem in sig vid Viborgska nationen som företrädde landets östra biskopsstift. Eftersom nationen var stor stärkte den medlemmarnas självkänsla och bidrog till att de avancerade till att bli sin tids studentledare. Några av de mest framträdande medlemmarna i Viborgska nationen ur denna generation var Gottlund, Arwidsson, Sjögren, Poppius och Sjöström.¹⁷ Dessutom sågs den begåvade studenten C. G. Ottelin och den orädda och handlingskraftiga Arwidsson som exceptionella fall inom studentkåren, inte enbart inom den egna studentnationen. I oktober 1814 noterade Sjögren i sin dagbok att de här två studenternas verksamhet väckte uppmärksamhet också i universitetsledningen.¹⁸

Studenter som gått i samma skola hade otvivelaktigt lättare att finna sig väl till rätta med varandra och bilda nätverk i den akademiska miljön. De vänskapsband som knutits under gymnasietiden fortlevde vid akademien.¹⁹ Med all rätt kan man se skolgången vid Borgå gymnasium som en viktig social förutsättning för Åboromantikens uppkomst. Det torde inte heller vara helt oväsentligt

16. Strömberg 1989, 285. Jooseppi Julius Mikkola (1939, 305) och Michael Branch (2006a, 322) bedömer Borgå gymnasium som Finlands bästa skola på den tiden, lärarna var kända för sin undervisningsskicklighet. Arwidsson förhöll sig dock inte särskilt positiv till gymnasiet och även Blomqvist, Ottelin och Sjögren kritiserade undervisningen. Castrén (1944, 48) menar att Arwidssons kritik eventuellt gällde senare förhållanden. Om de andra, se Heinricius 1912, 5–8; Hultin 1920, 274–275.

17. Strömberg 1989, 300.

18. Sjögren, dagbok 4.10.1814 (VII 150). Hänvisningarna inom parentes gäller flerdelad maskinskriven kopia av dagboken.

19. Poppius och Gottlund, som bägge gått i Borgå gymnasium, kände varandra sedan barnsben eftersom de kom från samma socken, och Poppius hade tillbringat mycket tid med Sjögren redan i gymnasiet. Sjögren och Blomqvist umgicks i Borgå. Se t.ex. Bergholm 1899, 5–7; Hultin 1920, 283; Mikkola 1939, 305, 307, 312–313.

att många studenter som gått i Borgå gymnasium hade sin hemort i östra Finland eller i inlandet, det vill säga i Padasjoki, Kangasniemi, Strömfors, Nummis, Elimä, Jockas och Itis.²⁰ Deras barndomsmiljöer präglades inte av nyhumanistisk upplysning eller gustavianism, vilket en uppväxt i Åbo eller Egentliga Finland kunde ha gjort. Detta kulturgeografiska faktum är värt att notera, eftersom även svaga impulser som människor fått i ung ålder senare kan få långtgående konsekvenser.

I slutet av 1700-talet skedde stora förändringar inom universitetsvärlden – förändringar som överskred språk- och kulturgränser. De första tecknen syntes främst i Preussen och dess närområden. Namnkunniga filosofer som Kant, Fichte och Schelling, författaren Friedrich Schiller och teologen Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher publicerade universitetspolitiska skrifter som väckte stor uppmärksamhet. De tog upp frågor om de akademiska studiernas natur, universitetens uppdrag och undervisningens förhållande till statsmakten. Dessa skrifter visar hurdana reformkrav som riktades mot universitetsväsendet.²¹ Man nöjde sig emellertid inte med att bara tala om behovet av förändringar – det uppstod även nya läroanstalter och nätverk mellan unga akademiker i Europa. Universitetet i Berlin, som slog upp sina dörrar 1810 som en följd av den preussiska undervisningsreformen, lockade lyskraftiga lärare medan universitetet i Jena på 1790-talet upplevde ett intellektuellt uppsving tack vare den romantikerrets som åhört Fichtes föreläsningar. Den tyskspråkiga debatten passerade inte oförmärkt i Åbo.

En annan faktor som bidrog till utvecklingen i Finland var att allt fler ämbetsmän och jurister behövde utbildas för storfurstendömet administration. I själva verket önskade beslutsfattarna i Sankt Petersburg att ämbetsmän även skulle utbildas för det övriga kejsardömet. Akademin i Åbo kunde möta detta behov, och under 1800-talets tre första decennier fördubblades det årliga antalet närvarande studenter. Läsåret 1821–1822 skrevs hela 189 nya studenter

20. Se biografisk förteckning över Åboromantikerna och deras viktigaste medhjälpare s. 261.

21. Östling 2016, 26, 36.

in vid läroanstalten och i medeltal 140 studenter under läsåren före Åbo brand 1827.²² Ämbetsmannautbildningen i Finland reglerades i november 1817 genom en kejserlig förordning som fastslog vilka examina som gav behörighet för tjänster inom rättsväsendet och civilförvaltningen. På detta sätt knöt överheten ämbetsmannabanan till akademiska studier, men den utbildningen förberedde givetvis de studerande också för många andra yrken.²³

Fascinationen för böcker och tidningar

Sett ur ett allmäneuropeiskt perspektiv var romantiken ursprungligen en skönlitterär rörelse och under 1800-talets inledande decennier var dess mest synliga företrädare författare som var väl insatta i estetik och filosofi. I Preussen och i tyska småstater verkade bland annat Ludwig Tieck och hans vän Wilhelm Heinrich Wackenroder, Clemens Brentano och E. T. A. Hoffmann och i det engelska språkområdet William Wordsworth, Samuel Taylor Coleridge och Lord Byron. I Frankrike blev bland annat François-René de Chateaubriand och lite senare Victor Hugo väl kända.

Jenaromantiken uppstod på 1790-talet i filosofins tecken men till anhängarnas meriter hörde även skönlitterära bedrifter. Friedrich Schlegel, den mest teoretiskt ambitiösa av dem, skrev skandalromanen *Lucinde* (1799). Hans bror August Wilhelm Schlegel blev känd som filolog och översatte Shakespeare till tyska, medan Friedrich Hölderlin, som vistades i Jena vid mitten av 1790-talet och senare drabbades av psykisk sjukdom, blev poet. Novalis som dog ung skrev fragmentsamlingen *Blütenstaub* (1798) och romanen *Heinrich von Ofterdingen* (1802). Bröderna Schlegel var dessutom redaktö-

22. Tommila 2001, 281, 286.

23. 1817 års förordning rörde lantmätarexamen, rättsexamen, kameral-examen för ekonomi- och skatteförvaltning, bergsexamen och den så kallade högre examen som gav kompetens för tjänster vid statssekretariatet i Sankt Petersburg. Se närmare Klinge 1989, 337–342.

rer för den litterära tidskriften *Athenæum* (1798–1800).²⁴ Även om det ibland är svårt att skilja mellan tidens skönlitteratur och filosofi – vilket också gäller förebilderna Jean-Jacques Rousseau och Herder – tog sig den tidiga romantiken tydligare uttryck i skönlitterära genrer än i filosofi, alltså i romaner, poesi, sagor, berättelser och skådespel.²⁵ I fokus stod språk och litteratur, vilket i de tysktalande områdena ledde till uppkomsten av en ny nationell vetenskapsgren, germanistiken, i början av 1800-talet.

Sett mot denna bakgrund är det förståeligt att forskare i hög grad har uppfattat Åboromantiken som en rörelse inriktad på skönlitteratur, poesi och även på nedtecknande av folkrunor. Den här infallsvinkeln räcker emellertid inte för att förstå de filosofiska aspekterna, den universitetsaktivism och inte minst körsången och sången på gatorna som var en del av Åboromantiken. En annan viktig faktor var att de tekniska och kommersiella förutsättningarna förbättrades under 1810-talet och resulterade i en ökad tillgång på böcker och tidningar. Napoleons erövringskrig medförde visserligen en kris för bokbranschen, i synnerhet i tysktalande områden, men därefter, under 1700-talets tre sista decennier, hade antalet tyskspråkiga litterära alster rentav tiofaldigats och antalet bokhandlar tredubblats. Vid den här tiden växte bokutgivningen snabbare i tysktalande områden än på andra håll i Europa.²⁶ För att förstå vilken betydelse tryckta medier fick för spridningen av intellektuella impulser är det skäl att belysa Åbostudenternas litterära intressen och de samtida strukturerna för informations-spridning.

Under flera årtionden hade studenter, magistrar, professorer och annan akademisk personal i Åbo företagit längre eller kortare resor till Sverige och runtom i Europa. Men under 1800-talet behövde

24. Om Jenaromantiken och romantikerkretsen i Jena, se t.ex. Segeberg 1994, 42–48; Ziolkowski 1990, 218–220, 235–237; Bernofsky 2005.

25. Om romantikens litterära genrer, se t.ex. Schanze 2008.

26. Kremer 2007, 37; Pinkard 2002, 7. Tillväxten koncentrerade sig till storstäder som Berlin, Leipzig, Hamburg och Wien.

Åbabor som intresserade sig för det senaste inom litteratur eller filosofi inte nödvändigtvis resa någonstans. I sin tvådelade disertationsserie *De crimine atheismi* (Ateismens brott, 1801–1803) kunde den äldre Henrik Gabriel Porthan, någorlunda väl uppdaterad, från sin hemstad ta ställning till den strid kring ateismen (*Atheismusstreit*) som fördes i tyska tidningar vid 1700-talets slut. I centrum för striden stod J. G. Fichte, som på grund av misstankar om ateism avskedats från sin professur vid universitetet i Jena 1799.²⁷ Vid den här tiden försnabbades informationsgången i Europa och accelererade ytterligare i början av 1800-talet när tysken Friedrich Koenig utvecklade den ångdrivna tryckpressen som effektiviserade tryckprocessen.²⁸ Också i Finland fick främst romanläsare under de kommande decennierna uppleva att populära verk översattes, trycktes och distribuerades i en aldrig tidigare skådad takt, oberoende av nationella gränser och språk. Att utbudet ökade så kraftigt berodde också på att det saknades en internationell upphovsrättslagstiftning. I mars 1835 informerade *Helsingfors Morgonblad* sina läsare om att en boktryckare i Bryssel på mindre än ett dygn lyckats utge en nyutgåva av första bandet till Victor Hugos senaste verk på över 300 sidor.²⁹

Men under Åboromantikens blomstring var publiceringsförhållandena ännu outvecklade. I det finska storfurstendömet fanns det 1809 två tryckerier, en tidning, några bokhandlar och en handfull läsesällskap i olika städer.³⁰ Det syntes dock tydliga tecken på att branschen höll på att effektiveras och marknaden började växa. I slutet av Napoleonkrigen 1815 inleddes en enorm bokproduktion i hela Europa, samtidigt blev det också mer populärt än förut att

27. Oittinen 1999, 63; Bernofsky 2005, 89; Rantala 2015, 99.

28. Burke 2012, 97.

29. "Allehanda" ("En del eftertryckare"), *Helsingfors Morgonblad* 13.II.1835. Om de billiga och beryktade piratutgåvorna och nyutgåvorna som producerades i Bryssel under första hälften av 1800-talet, se närmare Hakapää 2008, 179–182.

30. Rantala 2023, 122.

skriva dagböcker och brev.³¹ Det tryckta ordet, ett lineärt typografiskt medium, vitaliserade således andra skriftliga sysselsättningar och förvandlade muntlig information förmedlad genom samtal till skriftlig form. En uppfattning om hur intensivt studenter och magistrar inom Åboromantikernas nätverk korresponderade med varandra ger bevarade uppgifter om J. J. Pippingskölds brev. År 1819 mottog han 78 brev och skickade själv 89.³² Antalet kan troligen inte mäta sig med den produktiva skriftställaren och organisatören A. I. Arwidssons brevmängder.

Bokhandlar och korrespondens förutsatte fungerande kommunikationer. Åbo och kusttrakterna däromkring låg fördelaktigt just där Bottniska viken och Finska viken möts och man hade goda förbindelser till Stockholm. Inte heller universitetsstaden Uppsala låg särskilt långt borta, drygt 60 kilometer norr om Stockholm. Efter 1818 kunde man dessutom sommartid ta ångbåten till Uppsala längs insjörutten; i juni 1821 företog Arwidsson denna resa på 16 timmar. I stället för att åtskilja så förenade vattnet och underlättade flödet av information och varor. Tysken Christian Friedrich Lenz, som reste runt i Sverige i slutet av 1700-talet, noterade att orter belägna vid vattenvägar hade ett betydligt större bokutbud och där kände man också bättre till vetenskapens nyaste landvinningar än i det svårtillgängliga inlandet. Men trots detta behövde bokhandlarnas distributionskanaler utvecklas. Ännu under 1800-talets första decennier hade svenska bokhandlare svårt att effektivt distribuera och marknadsföra sina produkter på grund av det dyra och dåligt utvecklade postväsendet. Handelsmän och bokköpare fick ofta förlita sig på vänner och bekanta som råkade vara på resande fot för att transportera och betala bokpaket.³³ Akademikerna i Åbo gjorde ofta på samma sätt.

31. Klinge 1989, 55.

32. Pippingsköld, "Självbiografiska anteckningar", 46.

33. Söderlund 2000, 243–244; Heinricius 1908a, 25. Om vilka distributionskanaler och samarbetspartner som V. F. Palmblads tryckeri och bokhandel hade i Sverige och utlandet, se Söderlund 2000, 245–269.

På den här tiden var böcker en eftertraktad vara bland läskunniga. Werner Söderhjelm noterar att Åbostudenterna under 1800-talets första decennier led av en febrig iver ”att kasta sig öfver alt hvad som kunde fås att läsa”.³⁴ Om Arwidsson, Sjögren och Gottlund är det känt att de redan under sin gymnasietid slukade tyska populära romaner.³⁵ I storfurstendömet spirade en läslust som redan var utbredd främst i Tyskland (*Lesesucht, Lesewut*), där Goethes brevroman *Die Leiden des jungen Werthers* (1774) och dess omåttliga popularitet vållat hetsig debatt. I Frankrike syntes samma fenomen ännu tydligare i den entusiasm som Jean-Jacques Rousseaus roman *Julie ou la Nouvelle Héloïse* (1761) gav upphov till. Många samtida, främst inom kyrkliga kretsar och den lärda eliten, ansåg att läsmanin var en smittsam och moraliskt suspekt företeelse. Den överskred sociala och nationella gränser och den verkade inte ha uppstått ur ren kunskapsörst. Även om läsningen var hur förnuftsstyrd och välmotiverad som helst innehöll den oförutsägbara och okontrollerbara element.³⁶ Romanentusiasterna försjönk i drömmar och fantasier. Detta oroade äldre generationer som var vana vid ett mer återhållet läsande.

Bokmarknadens diversifiering födde nya fenomen. När Söderhjelm talade om ynglingarnas läslust syftade han inte på att de systematiskt skulle ha fördjupat sig i särskilda vetenskapsområden, utan på att den litteratur de fick tag på och tillägnade sig var mycket blandad. De läshungriga studenterna var litterära allätare. De övergick galant från Schellings verk till exempelvis matema-

34. Söderhjelm 1896, 49.

35. Heinricius 1909c 21–22; Castrén 1944, 38; Heikinheimo 1933, 66–67.

36. Mäkinen 1997, 16, 41; se även Wittmann 1999, 296–297, 300–301, 304–305. Tysken Rolf Engelsing har karakteriserat läslustens uppkomst som en rätt snabb övergång från upprepad läsning av ett fåtal böcker eller intensiv läsning, till en extensiv engångsläsning av tryckalster. Hans synsätt är generellt korrekt, men de två olikartade sätten att läsa existerade parallellt och varierade socialt och lokalt. Se närmare Mäkinen 1997, 29–38.

tik eller zoologi och sedan vidare till tidskriften *Iduna*, utgiven av Götiska förbundet i Stockholm.³⁷ Ett dylikt läsande visar att studenterna vid filosofiska fakulteten var mångsidigt orienterade och kanske också att de läslystna Åbostudenterna inspirerades av romantikens syntetism. En sådan blomstrade i tysktalande områden, där en person kunde vara lika kompetent både som konstnär och som till exempel naturforskare eller jurist.³⁸

Akademikernas läsande var mångfasetterat och skiftande i början av 1800-talet, men också begreppet litteratur var odifferentierat vid denna tid. I det svenska språket syftade ordet "litteratur", enligt definitioner från senare hälften av 1700-talet, på alla tryckta böcker som fysiska exemplar, oberoende av innehåll eller genre.³⁹ I Daniel Juslenius verk *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus* (1745) och i Christfried Gananders ordbok *Nytt Finskt Lexicon* (1787) tydde det finska adjektivet "kirjallinen" (boklig, litterär) i första hand på beläsenhet och boklig kunskap (boksynt, *librum habens*).⁴⁰ Benämningen tidningslitteratur, som användes långt in på 1800-talet, tyder på att även tidningar inbegreps i den breda kategorin

37. Söderhjelm 1896, 41.

38. Carl Gustav Carus (1789–1869), bekant med J. W. von Goethe, Caspar David Friedrich (1774–1840) och Ludwig Tieck, blev känd som bildkonstnär, läkare och naturfilosof. Den tidigromantiske poeten och författaren Novalis hann i sin tur studera juridik, filosofi, matematik, kemi, geologi och gruvdrift vid universiteten i Leipzig och Freiberg. E. T. A. Hoffmann, som länge arbetade i Bamberg och Berlin, var under olika livsskeden författare, kompositör, jurist, musikkritiker, librettist, översättare, kapellmästare och scenograf.

39. I Åboromantikernas tidskrift *Mnemosyne* (1819–1823) syftade litteratur i regel på alla typer av tryckta böcker, även om begreppet litteratur vid denna tid allt mer kom att beteckna skönlitteratur. Se närmare Lehtinen 1999, 196–198; om motsvarande fenomen i Sverige på 1810-talet, se Söderlund 2000, 32.

40. Sökord "kirjallinen", *Vanhan kirjasuomen sanakirja* [nätarkiv, hämtat 11.5.2018].

”litteratur”.⁴¹ Det tryckta ordet gjorde litteratur och press till ett synnerligen effektivt medel för att producera och sprida kunskap och idéer. Dessutom bör man beakta att deras materialitet inte förblev en passiv och omärklig plattform för meningsskapande och texttolkning. Böcker och tidningar var aktiva komponenter i vardagslivet genom att det tryckta ordet fick stor spridning. De lockade läsare. De fick också påtagliga effekter på de samhällen och användargrupper som nåddes.⁴²

Litteraturen var ett medium som spreds i form av tryckta exemplar, från hand till hand, och expanderade till stora samlingar eller nätverk. Böcker, tidningar och tidskrifter samlades på bibliotek, i studenternas lyor, på bokhandlar och bokbinderier och de besågs och bläddrades i även på bokauktioner. På detta sätt blev litteraturen ständigt närvarande i studenternas liv och utgjorde en påminnelse om att den kunde erbjuda stimulans och förkovran.

Av Anders Johan Sjögrens dagbok framgår att han njöt av att äga, läsa och bläddra i böcker. Det intensiva mötet mellan bok och läsare var en källa till njutning. Den unge bokmalen Sjögren använde ordet ”boklust” för sin strävan att bekanta sig med nya böcker och köpa dem i bokhandlar, rentav två gånger under samma dag.⁴³ Läsning och utlåning av böcker mellan likasinnade förenade

-
41. Sarjala 1994, 87. Tidningarnas status som litteratur underlättade cirkulationen av information mellan böcker och tidningar. Också generellt var kommunikationen på 1800-talet transmedial, vilket innebar att samma medieinnehåll återanvändes i tidningar, skillingtryck, brev, telegram, pamfletter, tidskrifter och böcker. Se t.ex. Salmi 2018, 73.
 42. Litteraturens spridning och slagkraft och dess avgörande roll i historien har studerats metodologiskt av t.ex. Asdal & Jordheim 2018.
 43. Rantala 2015, 101–102; Mikkola 1939, 304; Sarjala 2021, 278–279, 282–283. Sjögren hade redan under sin gymnasietid i Borgå 1812 läst en mängd böcker inom olika fackområden: geografi, reseskildringar, naturhistoria, forntida världshistoria, aktuell politik, ekonomi, konst, arkitektur och personlig hygien. Se Branch 2006a, 323.

Skomakarsonen
Anders Johan Sjö-
gren var en flitig
läsare och boksam-
lare redan under
gymnasietiden.
Teckning av R. Hund-
rieser 1840-1843.

Sjögren och hans studiekamrater. Denna boklust främjade inbördes gemenskap och nätverksbyggande.⁴⁴

Studenterna kunde också låna böcker från akademins bibliotek eller det egna nationsbiblioteket, även om nyttjandet av det förstnämnda var förknippat med vissa svårigheter.⁴⁵ När Sjögren för första gången besökte "Academie Bibliotheket" i oktober 1814 var han inte särskilt tillfreds med sin visit, där fanns inte så många av de nya arbeten han letade efter. Dessutom tyckte han att det var "obehagligt att se Vaktmästaren följa mig hvart steg jag tog till någon ny hylla. En Praelections Catalog för Kasanska Universitetet, som låg uppå ett bord, ville jag se, men Vaktmästaren förb[j]öd det å Professorns vägnar. Vice Bibliothekarien tycktes mig icke hafva mycket att säga."⁴⁶ Efter de här erfarenheterna bestämde sig Sjögren att inte gå dit igen på ett tag.

44. Om den gemenskap som böcker och läsande skapade i Åbo i början av 1800-talet, se Sarjala 2022.

45. Heikinheimo 1933, 102; se även t.ex Sjögren, dagbok 7.2, 8.2 och 9.2.1816 (IX 32, 34-35).

46. Sjögren, dagbok 19.10.1814 (VII 188).

Förutom att Sjögren och hans kamrater i Åbo lånade böcker hade de goda möjligheter att köpa dem. Staden fick sin första permanenta bokhandel 1783 när Johan Christopher Frenckell II öppnade sin boklåda. Där sålde han både egna tryckalster och svenska bokhandlares artiklar samt på beställning även utländsk litteratur. Frenckell innehade en ledande ställning inom boktryckning och bokförsäljning i Finland fram till slutet av 1810-talet.⁴⁷ 1808–1809 års krig och Napoleons erövringskrig gjorde att handeln med böcker avstannade nästan helt, men efter Napoleons misslyckade ryska fälttåg 1812 öppnades handeln på nytt över Östersjön. I Åbo ökade efterfrågan på utländska böcker och 1814 öppnade den tyskfödde Friedrich Anton Meyer stadens andra viktiga bokhandel. Därtill hade han ett lånebibliotek. Meyer hade studerat i Königsberg där han åhört bland andra Immanuel Kants föreläsningar, och sedan början av 1800-talet hade han varit lärare i tyska vid Kungliga Åbo Akademi, därefter Kejserliga Åbo Akademi.⁴⁸ De två bokhandlarnas namn återkommer ofta i Åboromantikernas brevväxling och dagböcker då de antecknar titlarna på beställda eller inköpta böcker. Många försäljningskataloger för böcker som Meyer saluförde var tryckta i Leipzig.⁴⁹ Bokutbudet i Åbo berikades dessutom av den svenskfödde Lars Mozelli, som blev bokauktionist vid akademien 1804. Meyer sålde sitt lånebibliotek med över tusen verk till Mozelli 1809 som fortsatte att låna ut böcker; Mozelli sålde också böcker under en kort tid. Bland annat Gottlund som besökte bokauktioner nämner Mozelli i sina dagboksanteckningar. På försom-

47. Laine 2006, 261–265; Hakapää 2008, 72; Laine 2015, 91–92.

48. Hakapää 2008, 71; Mustelin 1948, 99–100; Rantala 2015, 103.
Om F. A. Meyers verksamhet, se även Bonsdorff 1912, 444–446;
Tunturi & Rantala 2022.

49. Se brev från Arwidsson till Crohns 18.7.1814, citerat i Heinricius 1909c, 25.

maren 1821 återupptog Meyer sin utlåning samtidigt som han fortsatte bedriva bokhandel till 1827.⁵⁰

Vid regelbundet återkommande bokauktioner avyttrades dödsbon efter professorer och andra boksynta Åbabor. Men särskilt viktiga var de personliga kontakterna. En energisk förmedlare av böcker var A. I. Arwidsson, som hade kontakter till Sverige. Han hade redan 1813 börjat korrespondera med kritikern, översättaren och litteraturhistorikern Lorenzo Hammarsköld. I Sverige var Hammarsköld känd som förespråkare för romantiken och amanuens vid Kungliga biblioteket i Stockholm. Vid Arwidssons besök i Stockholm sommaren 1816 träffades de båda och därefter blev deras inbördes brevväxling mer aktiv. Hammarsköld introducerade bland annat dansk litteratur för Arwidsson samt skaffade böcker och tidningar åt honom. Böckerna levererades till Åbo med någon resande, medan Arwidsson skickade betalningen med en resenär på väg till Stockholm. Även i andra korrespondenser omnämns med jämna mellanrum bokbeställningar, bokförsändelser och därtill hörande penningtrafik. Några professionella bokhandlare behövdes inte för sådan verksamhet.⁵¹

Från och med 1813 skickade Arwidsson en mängd böcker och tidningar till sin vän Erik Anders Crohns som var lärare vid Topografiska kåren i Haapaniemi i södra Savolax. Av deras korrespondens framgår hurdana tryckalster Arwidsson fick tag på i Åbo och vilka publikationer han kände till. Här omnämns tidskrifter och kalendrar som representerade den svenska romantikens tankeströmningar och litteratur, som *Lyceum* (1810–1811), *Polyfem*

50. Kotivuori, "Lars Mozelli", *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852* [online-resurs 2005, läst 11.5.2018]; Mustelin 1948, 107–108, 119; Tommila 1967, 169; Gottlund, dagbok 12.3 och 3.12.1814, 11.3, 5.4 och 8.4.1815, Lundin 2015, 322, 333 (redaktörens anmärkning i not 83), 410, 468, 480. Hakapää (2008, 366) menar att Mozellis bokhandel verkade under en mycket kort tid, eventuellt bara en enda julsäsong. En underhållande skildring av en bokauktion Mozelli höll i Åbo i november 1818 finns i Pinello 1866, 80–83.

51. Heinricius 1909c, 67–68; Castrén 1944, 95; Hakapää 2002, 176.

(1809–1812), *Poetisk Kalender* (1812–1822), *Phosphoros* (1810–1813), *Iduna* (1811–1824) och *Swensk Literatur-Tidning* (1813–1825). Dessutom nämns bland annat verk av Schlegel och Schelling, tragedier av Schiller, Bengt Lidners (1757–1793) produktion och dikter av Pehr Henrik Ling (1776–1839).⁵² Arwidssons förmedling av litteratur fortgick tydligen in på 1820-talet; Ernst Graeff, som öppnat bokhandel i Stockholm hösten 1821, annonserade om att han genom Arwidsson levererade europeiska och svenska verk till Åbo.⁵³

Under sina sista år i Åbo fokuserade Arwidsson på att förmedla förbjudna böcker. Han saluförde till exempel verket *Tyskland och revolutionen* (Stockholm 1820) författat av Joseph von Görres, den mest jakobinskt sinnade bland de tyska romantikerna.⁵⁴ Hösten 1820 beställde han 20 exemplar. Dessutom bjöd han bland annat ut Dominique Dufourt de Pradts verk om Wienkongressen och Karlsbadkongressen samt om spanska revolutionen (översatta till svenska under senare hälften av 1810-talet), det anonyma verket *Ryska gunstlingar* (Stockholm 1821) som ansågs vara farligt och *Kejsar Alexander I:s lefverne och regering* (Nyköping 1818) av Jens Kragh Høst. I Helsingfors hade man våren 1822 konfiskerat förbjudna böcker men i Åbo var det inte alls svårt att förmedla sådana, det hade det inte heller varit på 1810-talet. Censorn i Åbo professor Johan Wallenius, som kommer att presenteras mer utförligt senare, nöjde sig med att enbart granska bokförteckningarna och inte själva försändelserna, medan stadens tullmän inte var så intresserade av att utreda vilka slags böcker, suspekta eller acceptabla, som fanns i försändelserna. På vårvintern 1822 bjöd Arwidsson ut sitt sortiment till Crohns och via denne till kadettkåren.⁵⁵

52. Heinricius 1909c, 23. För biografiska uppgifter om Crohns, se t.ex. Kotivuori, "Erik Anders Crohns", *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852* [onlineresurs 2005, läst 16.5.2018].

53. Hakapää 2008, 46.

54. Om Görres politiska profil, se Schwering 1994b, 482.

55. Castrén 1951, 382; se även Estlander 1894, 148; Klinge 1967, 373; Hakapää 2002, 176. Professor Wallenius var censor eftersom han

Bland Åboromantikerna var också C. A. Gottlund en bibliofil i klass med Sjögren och Arwidsson. Ilmari Heikinheimo har beräknat att Gottlund under perioden från det han blev student till det han flyttade till Uppsala, alltså mellan mars 1814 och augusti 1816, köpte eller fick till låns över 70 verk. Bland dem fanns alster av de svenska fosforisterna och göticisterna, med andra ord flera årgångar av *Poetisk Kalender* samt häften av *Phosphoros* och *Iduna*. Hans övriga anskaffningar bestod ofta av upplysningstidens favoritgenrer, det vill säga reseskildringar och geografi, men de omfattade även böcker om filosofi, naturvetenskap och ekonomi samt Christfried Gananders *Mythologia Fennica* (1789). Efter att Gottlund flyttat till Uppsala fortsatte han att köpa böcker, vilket under de första månaderna ledde till tillfällig penningbrist.⁵⁶

Gottlunds kunskaper i tyska var inte så starka, de andra Åboromantikerna behärskade däremot tyska väl. På den här tiden var tyska ett veritabelt modespråk i Åbos studentvärld.⁵⁷ Arwidsson intresserade sig även för språkhistoria och i synnerhet för isländska. Sjögren hade goda språkkunskaper – redan under gymnasietiden i Borgå läste och översatte han Herders tidskrift *Adrastea* och i Åbo ägnade han mycket tid åt att studera tysk litteratur. ”Allmänna Ephemerider”, en rätt omfattande serie dagböcker, skrev han huvudsakligen på svenska, men avsnitt ingår även på franska, tyska, ryska, klassisk grekiska och latin.⁵⁸ Med undantag

satt i universitetets konsistorium. Uppgifter om förbjudna böcker fick konsistoriet av regeringskanseljen, senare av senaten och olika censurutskott. Se närmare Bonsdorff 1912, 448.

56. Heikinheimo 1933, 100–103, 261–263.

57. Blomqvist kunde engelska, eventuellt också Arwidsson. Sjöström, Arwidsson och kanske även Linsén bekantade sig med spanska och italienska, dessutom översatte Sjöström poesi från portugisiska. Se närmare Hedvall 1917, 140; Castrén 1944, 117–118. Om tyskans allt starkare ställning i Sverige vittnar det faktum att importen av fransk litteratur minskade kring sekelskiftet till förmån för tyska verk, se Östholm 2000, 94.

58. Sjögren 1955, 19; Söderhjelm 1915, 139; Ronimus-Poukka 2005, 225; Branch 2006a, 324; Branch 2006b, 20. Om Sjögrens språkliga

för ryska påträffas samma språk i Germund Fredrik Aminoffs dagbokshäften där han extensivt övade sig på olika språk.⁵⁹ För Åbostudenterna hade franskan en negativ klang på grund av sin tidigare maktposition inom estetik och litteratur. Ringaktningen växte troligen ytterligare av att man använde franska i maktens kabinett, det var den ryska aristokratins umgänges- och förvaltningsspråk.⁶⁰ Vilken prestige och vilket intresse språken åtnjöt påverkades av vilken idériktning de förknippades med: studenter som intresserade sig för romantiken förkvrade sig i levande folkspråk, medan de som tillägnat sig nyhumanistisk bildning föredrog antikens språk, latin och klassisk grekiska. Den språkkunnige Sjögren läste Homeros intensivt åtminstone under år 1816, både i Johann Heinrich Voss och Christian Gottlob Heynes utgåva.⁶¹

En av Sjögrens närmaste brevvänner under flera decennier var Alexander Blomqvist, som visserligen i början ägnade sig åt franska och franskspråkig litteratur, men gradvis under 1810-talet inriktade sig alltmer på tyskspråkig litteratur. När Blomqvist 1817 var informator i Villnäs en tid fick han på något sätt kännedom om vilka nyförvärv F. A. Meyers bokhandel gjort och uppger att han tänkte köpa verk av Goethe, Schiller, Herder, Tieck, bröderna Schlegel och Friedrich de la Motte Fouqué. Meyer hade, förutom talrika affärsförbindelser med tyska bokhandlare, även kontakter till Sverige, Danmark, Baltikum och Ryssland. Senare samma år meddelar Blomqvist till Sjögren att han tillsammans med Ilmoni och en annan kamrat kommit överens om att läsa Goethes utvecklingsroman *Wilhelm Meisters läroår* (1795–96).⁶² Blomqvist hade de facto redan läst och fascinerats av boken 1815; han anförtror dagboken

begåvning, se t.ex. Branch 1973, 35–36; Branch 2006a, 333. Se även Sarjala 2021, 277.

59. G. F. Aminoff, dagbok 1813–1820.

60. Om franskan som förvaltningsspråk i kommunikationen mellan det finska storfurstendömet s ämbetsmän och regeringskretsarna i Sankt Petersburg, se t.ex. Wassholm 2008, 165.

61. Rantala 2019b, 50.

62. Söderhjelm 1896, 40, 45, 47–48; Mustelin 1948, 126–127.

att han efter avslutad läsning måste återvända ”liksom ur en Trollverld tillbaka till den verkliga”.⁶³ Det var den här verklighetsflykten som fick smakvaktare, myndigheter och upplysningens försvarare att bli misstänksamma.

När man talar om läsmani och ivrigt bokköpande bör man också komma ihåg att inte alla Åbostudenter skaffade sig böcker först och främst för att läsa eller bläddra i. Gustaf Adolf Andström som tillhörde Österbottniska nationen rapporterade i mars 1816 till sin vän Anders Gustaf Kihlman i Vasa att han kände flera studiekamrater som inte tyckte om poesi. Andström tillade att de flesta ändå hade alla nya dikterverk på hyllan eftersom det var på modet.⁶⁴ Med tanke på Åboromantikens inflytelsesfär och ideologiska bärkraft är den här upplysningen betydelsefull, eftersom den visar att den nya svenska skolans poesi och litteratur var känd också utöver den kärntrupp som gått i Borgå gymnasium och bekände sig till romantikens ideal. Även om inte alla var närmare bekanta med *Poetisk Kalender* och *Phosphoros* kände många studenter till att de utmanade den äldre generationens litterära smak och stilideal. Enligt Ilmari Heikinheimo kände Gottlund aldrig något levande och djupt engagemang för estetiska och litterära frågor, men han var ändå alltid redo att försvara den nya svenska skolan.⁶⁵

En namnlös förening

Den 20 december 1811 granskades vid kejserliga akademien i Åbo andra delen av Johan Gabriel Linséns dissertationsserie *De ortu et incrementis linguae latinae* (Om latinets uppkomst och utveckling), där den svenska tidningen *Phosphoros* omnämndes i en fotnot. För-

63. A. Blomqvists dagbok 29.12.1815, citerat i Westermarck 1916, 10–11.

64. Brev från G. A. Andström till A. G. Kihlman 29.3.1816, citerat i Aspelin-Haapkylä (1914, 176), som också nämner att (177) tidens drömmande skönandar med vacker handstil brukade skriva av diktsamlingar de beundrade i häften som de bar med sig.

65. Heikinheimo 1933, 239–240.

Johan Gabriel Linsén var adjunkt i romersk litteratur vid Kejsarliga Åbo Akademi från 1813. Även om han egentligen var nyhumanist bistod han Åboromantikerna på många sätt. Okänd upphovsman.

fattaren konstaterar att det i grannlandet hade trätt fram unga förmågor som skriver i tidningarna, och som har för avsikt att befrämja och belysa litteraturen.⁶⁶ Enligt Sven Rinman är omnämnandet den första uttryckta uppskattningen i Finland av de svenska fosforisterna och den nya skolan.⁶⁷ Linsén blev följande år docent i romersk litteratur vid akademien.

Mot den här bakgrunden torde det inte vara någon överraskning att det var just Linsén som i juli 1815 tog initiativet till att grunda den litterära föreningen Selma, Åboromantikens första synliga forum, trots att detta inte riktigt var vad man kunnat vänta

66. Linsén & Ottelin 1811, 21 fotnot s. "Ingeniis vero novis, quae in eadem gente hodie exstiterunt, magnamque jam litterarum lucem sparsuros se minantur, mutandae in peregrinis scripturae rationem prorsus displicere & contemni, libellos primum menstruos, deinde bimestres, qui *Phosphoros* inscribuntur, legentibus nec est ignotum, nec mirum forte videbitur."

67. Rinman 1950, 103–104.

sig av en profilerad nyhumanistist. Han var trots allt intresserad av den tidiga romantiken.⁶⁸ Föreningens namn, som man snart avstod ifrån utan att hitta på något nytt, var en hedersbetygelse till Linséns forne lärare F. M. Franzén, som flera år tidigare flyttat till Sverige, och dennes kända diktcykel. Detta sällskap av studenter och enstaka magistrar och docenter församlades efter diverse dröjsmål första gången den 19 november 1815.⁶⁹ I litteraturhistorien går föreningen även under namnet Aura-sällskapet och detta namn förekommer också i samtida brev.

I Åbo var föreningar en etablerad verksamhetsform tack vare Aurorasällskapet (som blomstrade på 1770-talet), Musikaliska Sällskapet i Åbo (inrättat 1790), Läsesällskapet i Åbo (konstituerat i slutet av 1700-talet) och andra. Äldre föreningar kunde fungera som förebilder för de ungas strävanden. Men det fanns också andra orsaker till att sällskapet grundades. Föreningen hade sin bakgrund i en social mobilisering. Umgänget med böcker och läsivern gav först upphov till mindre läsecirklar, som i det nämnda fallet med *Wilhelm Meisters läroår*. Sammankomsterna på mikronivå, där läslusten smittade av sig från en individ till en annan, väckte ett behov av mer permanenta umgängesformer för de litteraturintresserade unga. En del skrev också egna dikter och ville låta andra bedöma dem. Sällskapet som Åboromantikerna grundade hade otvivelaktigt ideologiska målsättningar, men det hade knappast vunnit något bredare socialt stöd om studenterna inte upplevt litteraturens tjuskraft.

Tecken på en litterär romantik och på den nya svenska skolans popularitet bland blivande och redan inskrivna Åbostudenter framgår tydligt av bevarade källor från början av 1810-talet. Arwidsson hade redan under gymnasietiden i Borgå bekantat sig med den bitande satiriska tidskriften *Polyfem* redigerad av Johan Christoffer Askelöf. Han hade då undrat om skribenterna var vid sina sinners fulla bruk då de attackerade Svenska Akademien. När Abraham Poppius 1812 började brevväxla med Sjögren, båda då ännu

68. Nivala 2019, 33.

69. Heinricius 1909a, 108, 110; Castrén 1944, 102.

gymnasielever, präglades Poppius språkbruk av den romantiska litteraturen. Följande år inledde Arwidsson sin litterära karriär i Åbo, hans första kända dikt "Lifvets svärmeri" är daterad den 20 november 1813. Under de kommande åren skickade Arwidsson sina dikter till P. D. A. Atterbom i Uppsala i hopp om att han skulle låta publicera dem i *Poetisk Kalender*, vilket också lyckades.⁷⁰ Arwidssons intellektuella utveckling började med fosforistisk litteratur och matematik, men senare riktade han in sig på göticism och historieforskning. Men Åboromantikern E. G. Ehrström var redan filosofie kandidat när han under en vistelse i Ryssland med C. G. Ottelin läsåret 1812–1813 medförde nummer av *Phosphoros*.⁷¹

Det är oklart vilka personer som vid sidan av Linsén och Arwidsson anslöt sig till den nya föreningen. Hur som helst kom medlemskåren med tiden att inkludera yngre akademiker, det vill säga de redan tidigare omnämnda Sjöström, Tengström, Bergbom och Ehrström. Till gruppen hörde dessutom Johan Magnus af Tengström, Carl Gustaf Nykopp, Engelbrekt Rancken, Johan Matthias Sundwall, Carl Niclas Keckman, Johan Josef Pipping-sköld och Gustaf Idman (senare Idestam).⁷² Av medlemmarna hade Linsén, J. J. Tengström, Sjöström och Nykopp kännedom om grekisk eller romersk litteratur,⁷³ sålunda hade föreningen en viss koppling till nyhumanismen. Bergbom, Sundwall och delvis även

70. Söderhjelm 1915, 96–98; Heinricius 1909c, 22. Nämnade dikt av Arwidsson och många andra av hans fosforistiska ungdomsdikter som publicerades i Sverige ingår i den under pseudonym utgivna samlingen *Ungdoms Rimfrost af Sonen i Örnskog* (Stockholm 1832). Arwidsson lät trycka en liten upplaga av boken, bara 25 exemplar. För uppgifter om verket, se t.ex. Heinricius 1908a, 11.

71. Wassholm 2008, 46.

72. Heinricius 1909a, 109. Till exempel C. G. Nykopp anslöt sig till föreningen först på våren 1817, se brev från Linsén till Rancken 28.4.1817.

73. Kotivuori, "Johan Gabriel Linsén", "Axel Gabriel Sjöström" och "Karl Gustaf Nykopp", *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852* [online-resurs 2005, läst 7.6.2018]. Om Tengströms kännedom om litteraturhistoria, se t.ex. Tideström 1941, 291–292.

Tengström var däremot specialiserade på filosofi.⁷⁴ Bland medlemmarna saknades några av Åboromantikens centralgestalter, bland annat A.J. Sjögren. Ännu vid denna tid undvek Sjögren enligt eget vittnesbörd alla offentliga möten och umgicks med några få vänner, bland annat de forna gymnasiekamraterna Poppius och Ilmoni.⁷⁵ Arwidsson berättade för Hammarsköld att föreningen bestod av vetenskaps- och konstälskare,⁷⁶ men i ljuset av vad vi i dag vet låg tyngdpunkten på poesi och litteratur.

För den nya föreningen uppgjordes inte några stadgar. Arwidsson hävdar i sina självbiografiska anteckningar att orsaken var att medlemmarna ville undvika att all handlingskraft skulle ebba ut i tomma och andefattiga formaliteter.⁷⁷ Sjäällöshet hade den unga generationen uppenbarligen sett tillräckligt av i den metriskt bundna poesi som kännetecknade den franska klassicismen och litteraturen. Den generation som hade vuxit upp efter franska revolutionen upplevde nedskrivna föreskrifter och principer som en andefattig boja. Det viktiga var inte att följa uppgjorda regler, såsom kutymen varit inom den estetik som betonat harmoni och balans – det väsentliga var att låta samarbetets praktik växa fram så småningom och inte imitera bekanta former.⁷⁸ Den nationalism som Napoleons erövringskrig satt i jänsning uppmuntrade också till att sammanslutningar och sällskap, rentav hela samhällen, spontant skulle organisera sig ”underifrån”. Diskussioner om föreningens avsaknad av namn och regler

74. Kotivuori, ”Johan Jakob Tengström”, ”Fredrik Bergbom” och ”Johan Matias Sundwall”, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852* [online-resurs 2005, läst 7.6.2018].

75. Sjögren 1955, 27.

76. Brev från A. I. Arwidsson till L. Hammarsköld 6.12.1816, citerat i Heinrichius 1909a, 113.

77. Arwidsson 1909b, XLIII. Arwidssons självbiografiska anteckningar är endast utgivna i finsk översättning. Originalet, ”Mina Lefnads-Händelser” (1823) finns på Kungliga biblioteket i Stockholm.

78. Om klassicismen och hur dess principer om harmoni försvagades i franska revolutionens kölvatten och under Napoleonkrigen, se t.ex. Pfau 2005, 2; Bernofsky 2005, 98–99.

A. I. Arwidssons minnen *Mina Lefnads-Händelser*, upptecknade 1822-1823, uppbevaras på Kungliga biblioteket i Stockholm.

fördes antagligen vid det konstituerande mötet, men i sista hand var det troligen Arwidsson som bar ansvaret.

Arwidsson hade nämligen drygt fem månader tidigare, i ett brev daterat den 8 juni 1815, berättat för J. J. Pippingsköld om sina litteraturupplevelser och sin diktarådra. Brevet som uttrycker en ständigt skiftande rörelse mellan aning, längtan och fantasi representerar en så stilren känsla för romantisk konstfilosofi att det skulle kunna utses till en av Åboromantikens nyckeltexter. Arwidssons visioner hade inspirerats av verk och tidskrifter han nyligen läst: noveller utgivna i *Poetisk Kalender*, *Swensk Literatur-Tidning* och Lorenzo Hammarskölds *Öfversigt af poesiens historia* (Stockholm 1810), som var ett urval översättningar av Friedrich Asts verk *System der Kunstlehre oder Lehr- und Handbuch der Aesthetik* (Leipzig 1805).⁷⁹

79. Brev från A. I. Arwidsson till J. J. Pippingsköld 8.6.1815, citerat i Heinricius 1909c, 32–34. Arwidsson (1909b, XXXVI) erinrade sig att han blev vän med Pippingsköld i slutet av 1814 när de

I brevet till Pippingsköld beskriver Arwidsson mångordigt den säregna sinnesstämning läsningen gav upphov till:

Elegiskt ljuf är min känsla; och med en tärande saknad syftar min dunkelt flammande aning till de rymder, der de vore skönhet och Harmoni. Jag anar, längtar och saknar; min hog bränner mig, men min irrande fantasie, för mycket blixtrande för att nå den jämnvikt, som fordras till en harmonisk utgjutelse, fäster hos mig inga billder och ingen idé, ehuru sköna, rika och yppiga de ock stundom äro. De jagas alla genom mitt huvud, utan att der göra något bestämdt intryck, eller rättare de sammanhopas der alla på engång, förvirra genom mängden, rikheten och kraften och försvinna i ett ögonblick.⁸⁰

För en modern läsare torde Arwidssons språkbruk förefalla högräskande och svävande – romantikernas språk har kritiserats just för dessa drag. Grundtonen i brevcitatet är emellertid tydlig. Författaren skildrar inte deprimerat sin oförmåga utan förundrar sig över kraften i sin fantasi. Arwidsson beklagar sig över bristen på balans och verkar sålunda sukta efter klassicismen, men samtidigt lyfter han fram sin översvallande fantasi. Detta tema avspeglar tidsandan som hyllade poeterna som hjältar och genier. De upplevelser och åsikter som Arwidsson uttrycker uppmuntrar inte till att följa en allmängiltig regelsamling bestående av en uppsättning tekniker och genrekonventioner. En sådan regelsamling utgör ett hinder – ett fångelse för det som man med konstens hjälp försöker uttrycka. Poeten rättar sig inte efter förutbestämda regler som känns påtvingade utan skapar nya regler, det vill säga en helt ny form för varje nytt verk.⁸¹ Arwidsson lyckades skapa en skriftlig

bägge råkade bo i samma hus i Åbo, tillika med C. G. Ottelin. Arwidsson och Ottelin besökte också Perno gård i närheten av Åbo tillsammans flera gånger under 1810-talet. Perno gård ägdes senare, 1828–1832, av J. J. Pippingsköld.

80. Brev från A. I. Arwidsson till J. J. Pippingsköld 8.6.1815, citerat i Heinrichius 1909c, 33.

81. Om skillnaden mellan den gustavianska repertoardiktningen och den romantiska verkddiktningen, se Engdahl 1986, 36–38. Om

form för sina stämningar och snilleblistar – också romantikerna använde versformer även om några av dem var tidigare okända eller inte accepterade.⁸²

Man hade kommit långt från den rationalistiska skolmetafysiken som under 1700-talet hade kritiserat sinnesförmåelserna för att vara förvirrande (*confusa*) och diffusa. Romantikens poesi uppgraderade sinnligheten (*Sinnlichkeit*), som hade uppfattats som något bristfälligt, till en värdefull mänsklig grundegenskap – tack vare den kunde man förstå hur obegriplig och svårtolkad världen var.⁸³ Ironi, parodi, skräckelement och groteska berättelser blev vanliga i romantikens litteratur. När litteraturälskarna i Åbo startade sin förening ville Arwidsson uppenbarligen understryka konstens oändliga tolkningsmöjligheter och processartade natur genom att inte utarbeta stadgar för verksamheten. Ifall Arwidsson kände till sällskapet Pro joco i Stockholm, som bekostat utgivningen av Lorenzo Hammarskölds svenska översättning av Asts verk, kan också detta exempel ha uppmuntrat Arwidsson till att utelämnat stadgarna. Vid Pro jocos möten fördes nämligen inga protokoll, inte heller arkiverade föreningen några dokument. Auroraförbundets föregångare Musis amici (1807–1808) i Uppsala hade däremot från början iakttagit strikta regler och former vid sina möten.⁸⁴ Uppsalaromantikernas verksamhet var alltså mer reglerad än Åboromantikernas.

ideal som *das Unendliche* och *die Unerfülltheit* vid tolkningen och upplevelsen av konstverk, framförda av företrädarna för den tyska romantikens konstfilosofi Friedrich Schlegel, A. W. Schlegel och E. T. A. Hoffmann, se t.ex. Sarjala 1994, 39–42. Om den litterära romantikens strävan att motsätta sig estetiska doktriner, se t.ex. Söderlund 2000, 23.

82. Arwidssons dikter och deras teman studeras i t.ex. Ammond 1992, 44–60; se även Ekelund 1968, 271–273. Om olika versmått i romantikens poesi, se Engdahl 1993, 177.

83. Frank 1989, 48–49.

84. Vinge 1978, 17.

Inom föreningen i Åbo kom man visserligen muntligen överens om vissa riktlinjer, till exempel att den som ville kunde lämna in egenhändiga texter i versform eller uppsatser på prosa, varvid de övriga medlemmarna skulle bedöma och kommentera dem skriftligen.⁸⁵ Föreningen samlades en gång i veckan, men några närmare uppgifter om verksamheten har inte bevarats. Däremot har eftervärlden mer ingående kunnat ta del av de konflikter som uppstod i föreningen mellan Arwidsson och andra medlemmar. Under senare hälften av 1810-talet blev Sjöström snabbt alltmer ansedd som poet och snart uppstod spänningar mellan honom och Arwidsson som också skrev dikter – uppenbarligen handlade det om rivalitet.⁸⁶ I litterära kretsar blev Arwidsson dessutom beryktad som en från kritiker, och Pippingsköld informerade honom om att föreningens medlemmar upplevde hans sätt att behandla andra som kränkande. Enligt Germund Aminoff hade Arwidsson också en tendens att fjäska för högättade.⁸⁷ Inom föreningen förekom även andra incidenter. Arwidssons dikt "Vid en Smälthytta" (1815) – med typiskt romantiska motiv som avgrunder, bergsandar och urkrafter – blev hånad, enligt sin upphovsman buades den nästan ut. I det skedet visste de andra inte vem som skrivit dikten. I sina självbiografiska anteckningar skildrar Arwidsson händelsen i bitter ton och hävdar, antagligen lätt överdrivet, att de flesta av medlemmarna var gycklare som inte tog föreningens uppdrag på allvar. Senare urartade föreningens verksamhet enligt honom till ett menlöst umgänge, som bestod i att röka tobak och berätta mer eller mindre plumpa anekdoter.⁸⁸

85. Arwidsson 1909b, XLIII.

86. Söderhjelm 1895, 55, 58–59, 68; Heinricius 1908a, 21; Söderhjelm 1915, 103. Sjöström uppträdde för första gången som promotionspoet vid akademien i Åbo 1819. Om Sjöströms betydelse jfr Lagus 1867, 106.

87. Se brev från G. Aminoff till A.J. Sjögren 22.7.1818.

88. Arwidsson 1909b, XLIII, XLV; se även Heinricius 1909a, III–II2. Nämda dikt av Arwidsson publicerades i *Poetisk Kalender* 1816, se Söderlund 2000, 358.

FÖRNYANDET AV DEN
LITTERÄRA OFFENTLIGHETEN

Kalendern Aura – de unga presenterar sig

Vare sig Arwidssons uttalande om att den namnlösa litterära föreningen i Åbo stagnerade håller streck eller inte, så gav den i alla fall upphov till den litterära kalendern *Aura* (två volymer, 1817–1818). Den Uppsalabaserade *Phosphoros* fick därmed en mer anspråkslös motsvarighet i Åbo. Medlemmarnas litterära skapande och den kritiska granskningen av texterna ledde till en ny samarbetsform. Åboromantikerna började publicera sina alster, vilket samtidigt innebar både kulmen och slutet på föreningens levnadslopp. På grund av konflikterna lämnade Arwidsson föreningen och nöjde sig med att åse dess förehavanden. I stället var det de äldre och erfarnare medlemmarna Linsén, Bergbom och Tengström som tillsammans med den yngre pegasen Sjöström valde bidragen till det första numret av *Aura*. Arwidsson åtog sig emellertid att ansvara för finansieringen.⁸⁹ Den 25 februari 1817 kunde G. A. Andström berätta för sin vän Kihlman i Vasa att föreningen äntligen hade nedkommit efter fem års havandeskap och att denne snart skulle få *Aura* om han så ville.⁹⁰ Andström var dock inte speciellt imponerad av innehållet utan kritiserade författarna för brist på originalitet. Även Abraham Poppius var reserverad. ”Jag väntade mig bättre”, kungjorde han på finska för Gottlund i Uppsala.⁹¹

I den första volymen av *Aura*, som omfattade över hundra sidor, ingick dikter av föreningens medlemmar och enstaka översättningar, bland annat av Goethes och Schlegels texter. Linsén avslutade förordet, daterat den 15 februari 1817, med att betyga sin vörd-

89. Heinricius 1909a, 112–113, 115.

90. Brev från G. A. Andström till A. G. Kihlman 25.2.1817, citerat i Aspelin-Haapkylä 1914, 184.

91. Brev från Poppius till Gottlund 24.2.1817.

nad för arvet efter Frans Michael Franzén.⁹² Bland författarna och översättarna fanns Arwidsson, Rancken, J. M. af Tengström, Linsén, Keckman, Ehrström och Sjöström; den sistnämnde hade fått med sju dikter.⁹³ Till en början fick *Aura* ett motsägelsefullt mottagande bland Åboborna, därefter teg man om den, berättade Arwidsson för Engelbrekt Rancken i april 1817.⁹⁴ Hur som helst marknadsförde Arwidsson häftet utan att spara någon möda. I mars 1817 hade han framgångsrikt sålt *Aura* vid prästmötet i Borgå. Likaså skickade han 20 nyutkomna häften till E. A. Crohns i Savolax och 20 till Hammarsköld i Stockholm i hopp om att få häftet sålt i Sverige.⁹⁵ C. A. Gottlund, som vistades i Uppsala, fick ett exemplar i maj som han gav till Vilhelm Fredrik Palmblad som publicerade fosforister-nas alster.⁹⁶ Av tidningsannonser framgår att kalendern omkring 1820 fanns att köpa i flera svenska bokhandlar.⁹⁷

Senare generationer har ansett att det värdefullaste bidraget i *Aura* var J. J. Tengströms omfattande kulturpolitiska uppsats ”Om några Hinder för Finlands Litteratur och Cultur”, som publicerades i två delar (1817, 1818).⁹⁸ Tengström behandlade ingående litteratur, språkfrågan, förhållandet mellan kultur och civilisation, fransket, medborgaruppfostran, skolväsende och universitet, ämbetsmannautbildning, runosång, Finlands historia och fornminnen. Dessutom hänvisade han i herdersk anda till hur klimatförhållanden danade folkets karaktär. Här är det inte nödvändigt att i detalj gå in på innehållet i denna ofta citerade uppsats, men

92. ”Anmälan” och ”Innehåll”, *Aura* 1817. Namnet *Aura* kan härröra från F. M. Franzéns fyrdelade svit *Aura* som utkommit sju år tidigare, ”en samling valda stycken från Åbo Tidningar” (Stockholm 1810).

93. Om Sjöströms diktning, se t.ex. Ekelund 1968, 266–267.

94. Heinrichius 1909a, 114–116; Kuuliala 1931, 40.

95. Castrén 1944, 106.

96. Gottlund, dagbok 13.5.1817, Lundin 2015, 898.

97. Rantala 2023, 126.

98. *Aura* 1817, 67–90; *Aura* 1818, 93–129, signaturen ”e”; Tengströms text har utförligt refererats i t.ex. Wrede 1999, 204–206.

det kan nämnas att Tengström förutspådde ringa framgång för den svenska litterära romantiken i Finland. Enligt honom grundade sig den nya strömningen i grannlandet dels på det svenska folkets unika karaktär, som var olik den i Finland, dels på sådan konst och filosofi som var okända för finländarna.⁹⁹ Förutom att hans text utgjorde ett underlag för den tidiga fennofilin och nationalismen framträder även en stark nyhumanistisk kritik av den franska upplysningen, ”det nya Cultur Systemet”, en kritik som i hög grad påminde om den upplysningskritik som framförts inom den tyska idealismen.¹⁰⁰ Tengström menade att antikens greker och romare var så gott som oslagbara förebilder i sin strävan efter allsidig bildning. Den svenska romantiken intresserade honom inte nämnvärt. Senare, som filosofiprofessor vid universitetet i Helsingfors, förläste han om Hegel och statsfilosofin, och det är möjligt att han också gjorde det redan i Åbo.¹⁰¹

En intressant detalj i fråga om utgivandet av *Aura* är den konfrontation som uppstod mellan Åbostudenterna och akademins eloquentiae professor Johan Fredrik Wallenius (1765–1836). Wallenius, som efterträdde Porthan, hade rykte om sig att vara hänsynslös och oberäknelig och var därför fruktad och avskydd både av studenter och professorer.¹⁰² Arwidsson tyckte inte alls om honom även om han medgav att Wallenius nog besatt utmärkta insikter och beläsenhet inom sitt område.¹⁰³ När studenter som ägnade sig åt litteratur försökte få sina alster publicerade stod de under Wallenius stränga övervakning, eftersom han under största delen av 1810-talet var ansvarig redaktör för *Åbo Allmänna Tidning*. I tidningen publicerades förutom nyheter och offentliga kungörelser ibland också insända skönlitterära alster.¹⁰⁴ Sjöström, som var ansvarig redaktör för *Aura*, hade underlåtit att låta Wallenius granska tex-

99. *Aura* 1817, 87–88.

100. Se närmare Rantala 2013, 38–39, 64–66; Klinge 1999, 193.

101. Manninen 2003; Rantala 2019b, 49.

102. Heikel 1940, 365.

103. Arwidsson 1909b, LXVIII; se även Heinricius 1911b, 12.

104. Tommila 1988, 81–82.

Axel Gabriel Sjöström
var docent i grekisk litteratur vid Kejserliga Åbo Akademi från 1816. Han var också en framstående poet och ansvarig redaktör för den litterära kalendern *Aura*. Okänd upphovsman.

terna före tryckningen. I stället anlände han till professorn med ett pinfärskt exemplar i näven. Rätt snabbt fattade Wallenius vad det handlade om. Förolämpad av vad han upplevde som ett egenmäktigt förfarande höjde han rösten och uppmanade Sjöström att föra bort *Aura* eftersom ”den bränner som eld i mina händer”.¹⁰⁵ Den yngre generationen hade på ett aldrig förut skådat sätt förbigått den litterära censorn inom de akademiska kretsarna. Incidenten vittnar om vilken stark önskan om förändring och strävan efter intellektuellt självbestämmande som hade spritt sig bland de unga i Åbo.

De här kontroverserna påminde om bråken och spänningarna mellan stridstuppen inom den svenska litteraturen, det vill säga Lorenzo Hammarsköld som företrädde den nya skolan, och författaren, journalisten och kanslirådet Per Adam Wallmark som representerade den äldre generationen och Svenska Akademien. Bägge var anställda på Kungliga biblioteket i Stockholm, den förre

105. Lagus 1867, 99, 101–102; Heinricius 1909a, 117.

som amanuens och den senare som hans förman.¹⁰⁶ Wallmark polemiserade mot den unga författargenerationen i *Journal för Litteraturen och Theatern*, som han grundat 1809, och som senare bytte namn till *Allmänna Journalen*. Åbostudenten G. A. Andström berättade i maj 1816 för sin brevvän Kihlman att det ryktades att de två männen alltid tittade snett på varandra och inte talade ett ord med varandra.¹⁰⁷ Konflikterna ledde i ett skede till att Wallmark nekade Hammarsköld tillträde till vissa delar av Kungliga biblioteket och sedan falskt anklagade honom för att försumma sitt arbete.¹⁰⁸ Spänningarna mellan Wallenius och Sjöström respektive Wallmark och Hammarsköld handlade, förutom om smak- och stilpreferenser, även om att den yngre generationen ville undergräva interna maktförhållanden och hierarkier inom de akademiska och litterära institutionerna.

Arwidsson fjärmade sig alltmer från poesin och reste hösten 1817 till Sverige för ett år. Hans bedömning av förfallet inom Åboföreningen verkar ha varit i stort sett korrekt, eftersom Sjöström senare samma höst skrev till Engelbrekt Rancken att föreningen var utdöende.¹⁰⁹ Då hade det redan i nästan ett års tid existerat en annan litterär krets i Åbo, huvudsakligen med A. J. Sjögren som initiativtagare.¹¹⁰ Denna anspråkslösa sammanslutning hade yngre och mer fennofila medlemmar än gruppen kring *Aura*. Förutom Sjögren deltog åtminstone Germund Aminoff, Blomqvist, Pop-

106. Losman 2011, 55. Förutom Wallmark motsatte sig också författaren och upplysningspoeten Carl Gustaf af Leopold och psalmdiktaren och senare ärkebiskopen Johan Olof Wallin den svenska litterära romantiken.

107. Brev från G. A. Andström till A. G. Kihlman 26.5.1816, citerat i Aspelin-Haapkylä 1914, 179.

108. Söderlund 2000, 38.

109. Brev från A. J. Sjöström till E. Rancken 1.11.1817, citerat i Söderhjelm 1895, 60.

110. I sina självbiografiska anteckningar berättar Sjögren (1955, 38) att han under 1816 blev djärvare och började framträda vid universitetets offentliga disputationsovningar och vanliga nationsmöten.

pius och Ilmoni; de tre förstnämnda hade redan 1813 bekantat sig med de svenska romantikernas publikationer, bland annat *Iduna* och *Poetisk Kalender*.¹¹¹ Blomqvist tycks ha varit den medlem som var minst fennofil, eftersom det inte syns några tecken på fennofila tankegångar eller kommentarer i hans dagboksanteckningar från denna period.¹¹²

Arwidsson, som i början uppmuntrade kretsen samt ställde sin boksamling och sina tidskrifter till dess förfogande, valde sommaren 1817 ut ett tiotal dikter av sällskapets medlemmar till kalendern *Aura*.¹¹³ Även om urvalet inte intogs eftersom han drog sig ur projektet höjde Arwidssons intention kretsens självkänsla, eftersom medlemmarna själva inte hade planerat att låta trycka något. Enligt Sjögren samlades de hemma hos varandra vid överenskomna tidpunkter för att diskutera dels vetenskapliga ämnen, dels estetiska skrifter och diktverk, både på originalspråk och i översättning. Texter lämnades i förväg in till sekreteraren Sjögren som skulle se till att författarnas namn hölls hemliga. Kretsen erhöll också bidrag för inköp av litteratur. Dessutom företog man utfärder i trakten och spatserade sjungande omkring på gatorna. Hösten 1817 åhörde kretsen även Ottelins privata föreläsningsserie om de filosofiska systemens historia.¹¹⁴ Men vid höstens slut tynade den bort.

Projektet *Aura* levde däremot ytterligare en tid; i november 1817 samlade föreningen material till nästa volym. Redan i april

III. Bergholm 1899, 10; Heinricius 1912, 22; Castrén 1944, 116. Det kan ännu nämnas att Poppius och Sjögren 1814 tillbringade många nätter med att läsa och samtala om fosforisternas publikationer. Se Branch 2006a, 327.

II2. Dahlberg 2016, 374.

II3. Heinricius 1912, 25; Tudeer 1914, 283.

II4. Sjögren 1955, 43. Om denna litterära krets verksamhet och intressen se närmare Sjögren, dagbok 8.12 och 15.12.1816 (IX 317, 322); Sjögren, dagbok 13.2.1817 (X 40–41); Heinricius 1912, 25–26; Tudeer 1914, 282–283; Branch 2006a, 340–341; Castrén 1944, 120–121.

hade Linsén meddelat Rancken att han önskade att man skulle publicera nästa del någon gång i framtiden. Sjöström var också nu ansvarig redaktör, men Arwidsson bidrog inte längre, varken till innehållet eller finansieringen, de behövliga medlen samlades i stället ihop gemensamt.¹¹⁵ När den första volymen av *Aura* hade publicerats våren 1817 skrev Poppius till Gottlund i Uppsala att *Aura* utkommer på samma sätt som *Iduna*,¹¹⁶ men den oregelbundet utkommande *Iduna* utkom i ett tiotal nummer, *Aura* slutligen endast i två. Sjöströms arbete på det nya numret försvårades av professor Wallenius repressalier och trakasserier. Wallenius, som var misslynt över att han förbigåtts tidigare, ville denna gång inte ha något att göra med manuskriptet trots att han erbjöds att läsa det.¹¹⁷ Andra numret av *Aura* trycktes i 500 exemplar i maj 1818. Förutom Sjöströms egna dikter och fortsättningen av Tengströms uppsats, ingick översatta texter av Platon, Goethe, Schiller och Caroline de la Motte Fouqué.¹¹⁸ Följande år planerade Arwidsson och Linsén ännu att sammanställa ett tredje nummer av *Aura*, men planerna förverkligades inte.¹¹⁹

I Åbo intresserade kalendern *Aura* studenterna men just inte några andra. Ändå ägde till exempel hovrättssekreteraren, senare hovrättsrådet, Johan Petter Winter som aktivt deltog i stadens sällskapsliv, bägge numren av *Aura*.¹²⁰ Linsén beskrev i ett brev vilka känslor det första numret av *Aura* väckte i Åbo:

-
- 115. Söderhjelm 1895, 61; Estlander 1893, 27; se även brev från J. G. Linsén till E. Rancken 28.4.1817 och från A. G. Sjöström till E. Rancken 1.5.1818.
 - 116. Brev från A. Poppius till C. A. Gottlund 15.4.1817.
 - 117. Lagus 1867, 102; se även brev från A. G. Sjöström till E. Rancken 5.2.1818.
 - 118. Söderhjelm 1895, 62–63; *Aura* 1818, "Innehåll". Enligt Söderhjelm ingick även några dikter av Arwidsson i numret.
 - 119. Estlander 1894, 93; Heinricius 1909c, 89; Castrén 1944, 238.
 - 120. Se *Förteckning öfver Framl. Stadsrådet J. P. Winters efterlämnade boksamling* 1888, 174.

Man talar här så mycket om Upsala-esprit, och låter en och annan gång undfalla sig ett ironiskt uttryck om *Ungdomens sjelfklokkhet* i våra dagar: detta är allt. Det smärtar en ofta på det högsta, och man behöfver all sin ståndaktighet, för att ej nedsjunka modlös. Vår vördade Pro-Kansler är den enda, som är opartisk. Han har ock uppmanat Redaktörerna af Åbo Tidning att recensera Skriften; men jag tror att detta ej går i fullbordan: ty att säga sanningen, så har man, efter min fulla öfvertygelse, icke nog tillfälle att lemna sin bitterhet ett obehindradt lopp, och då, tycker man, är det bäst, att alldeles icke bevärdiga detta alster af *pojkar* med någon uppmärksamhet.¹²¹

Linsén gissade rätt. Men bägge numren av *Aura* uppmärksammades däremot i svensk press. Lorenzo Hammarsköld recenserade dem i *Swensk Literatur-Tidning*, som hade blivit Uppsalaromantikernas främsta språkrör efter *Phosphoros* nedläggning. Det första numret av *Aura* recenserade han rentav genast efter utgivningen. Han var ändå inte särskilt imponerad av slutresultatet i någotdera fallet. I fråga om det första numret uttryckte Hammarsköld sin erkänsla för Sjöströms dikter, men ansåg att bägge numren saknade originalitet.

Dessutom beklagade Hammarsköld att upphovsmännen hade negligerat "de gamla Finska myterna" och "den så obekanta, så originella urgamla finska nationallitteraturen", det vill säga folkdikterna. I *Aura* behandlades samma saker som det redan hade skrivits mycket om på annat håll. Till Hammarskjölds besvikelse saknades det finska inslaget också i det senare numret, där det ingick översättningar från tyska som skulle ha varit lätta att läsa i original.¹²² Också Wallmarks *Allmänna Journalen* recenserade de båda numren. Angående det första häftet nöjde sig journalen med

121. Brev från J. G. Linsén till E. Rancken 28.4.1817. Understrukna ord markerade med kursiv.

122. "Recensioner: Aura. Första Häftet", *Swensk Literatur-Tidning* 17.5.1817, 315–316 och 24.5.1817, 336; "Recensioner: Aura. Andra Häftet", *Swensk Literatur-Tidning* 10.4.1819, 237–238 och 15.5.1819, 320.

att varna för litterärt ”ogräs” och skrev att *Aura* ”har Swenskars dårskap att tacka för sin tillwarelse”. Omdömet om det andra häftet var likadant. Alstret uppfattades som ”en återklang af Phosphoros’s och Poetiska Kalenderns snart försvinnande toner”.¹²³ Anmärkningsvärt var att kalendern *Aura* också recenserades i den tyska årsskriften *Wiener Jahrbücher der Literatur* 1820.¹²⁴

Det andra numret av *Aura* innebar ett slutskede för den förening som Linsén och Arwidsson grundat.¹²⁵ Men Åbostudenternas och de yngre akademiska lärarnas litterära intressen och deras nätverk höll dock redan på att ta nästa steg. Publikationer började utges med större regelbundenhet och öppnade för polemik. Successivt fokuserade man allt mer resurser på att upprätthålla en litterär offentlighet. I april 1818, redan före det andra numret av *Aura* kommit från tryckeriet, anhöll nämligen adjunkterna J. G. Linsén och Fredrik Bergbom hos Kejsrerliga Senaten om tillstånd att utge en tidning i Åbo. ”Få se om det beviljas. Sensation torde det åtminstone göra”, förutspådde Linsén i ett brev till Engelbrekt Rancken.¹²⁶

Mnemosyne – översättningar och polemik

Medan tidningsfältet i Åbo på 1810-talet hade dominerats av en enda tidning, *Åbo Allmänna Tidning*, rörde man sig kring 1820 mot en offentlighet med flera tidningar. En grogrund för förändringen utgjordes av Åboromantikernas nätverk. Stadens äldre akademiker hade inte någon motsvarande initiativkraft. Konsistoriet vid akademien hade ända sedan 1813 försökt att grunda två separata tid-

123. ”Böcker och Skrifter utkomna under loppet af Mars och April månader”, *Allmänna Journalen* 21.6.1817; ”Böcker och Skrifter, utkomna under loppet af Sept. Månad”, *Allmänna Journalen* 19.11.1818.

124. Se Kuuliala 1931, 42, 199.

125. Föreningen torde ännu ha verkat i någon form i slutet av år 1818. Se t.ex. brev från A. J. Sjögren till C. A. Gottlund 14.11.1818.

126. Brev från J. G. Linsén till E. Rancken 17.4.1818.

skrifter, främst på kanslern Gustaf Mauritz Armfeldts inrådan. Den ena, *Acta litteraria universitatis aboënsis*, skulle publiceras på latin och vända sig till en lärd läsekrets. Den andra, *Läsning för finnar*, skulle utkomma på svenska och uppta ämnen som i sann upplysningsanda skulle höja nationalkänslan hos en bredare publik. En orsak till initiativet var troligen att chefen för regeringskansljens (senare senatens) kansliexpedition Carl Erik Mannerheim hade uttryckt sitt missnöje över det officiella språkröret *Åbo Allmänna Tidning*. Planen togs upp på nytt tre år senare och dryftades ännu kring 1820, men förverkligades först betydligt senare i Helsingfors i form av serier och tidskrifter med helt andra namn, utgivna genom de vetenskapliga samfundens försorg.¹²⁷ Hösten 1816 rapporterade Arwidsson i ironisk ton till Hammarsköld i Sverige om konsistorieherrarnas långsamt framskridande planer.¹²⁸

På den här tiden var offentligheten ett statsmonopol och myndigheterna följde noggrant med allt som försiggick inom pressen.¹²⁹ När Linsén och Bergbom lämnade in sin ansökan till senaten om att få utge en tidskrift kallad *Mnemosyne* skyndade sig professor Wallenius, som blivit Åboromantikernas mest oryggliga motståndare, att kungöra att ingen annan tidning skulle få utkomma i landet så länge han var redaktör för *Åbo Allmänna Tidning*. Dessutom meddelade han Linsén och Bergbom att han skulle avgå från redaktörsuppdraget ifall saken inte framskred i enlighet med hans önskningar. Man undgick inte heller konspirationer. Professorns kusin Erik Wallenius, som satt i senatens ekonomidepartement, var nämligen vid denna tid chef för kansliexpeditionen och spelade en nyckelroll vid avgörandet. Han hade kommit överens med professorn om att avslå utgivningsansökan. Men de bägge kusinernas gemensamma försök att oimintetgöra Linséns och Bergboms projekt misslyckades eftersom Arwidsson bistod sina vänner genom att kontakta den nyutnämnde professorn i juri-

127. Bonsdorff 1912, 411–429; Klinge 1989, 58.

128. Brev från A. I. Arwidsson till L. Hammarsköld 15.10.1816 och 2.12.1816, citerade i Heinricius 1909c, 42–43.

129. Zilliacus & Knif 1985, 74.

dik vid akademien i Åbo, Anders Erik Afzelius. Afzelius förbigick senaten och framförde i stället planen direkt för sin gynnare, friherre Robert Henrik Reh binder som i egenskap av statssekreterare föredrog storfurstendömet's ärenden för kejsaren. Förfaringssättet lyckades och *Mnemosyne*, som officiellt var oberoende av akademien, erhö ll utgivningstillstånd i oktober 1818.¹³⁰

Under de följande åren fick Åboborna bevittna en ovanligt stor aktivitet på stadens tidningsmarknad. *Mnemosyne* började utkomma 1819 med två nummer i veckan. Ett år senare dök Reinhold von Beckers *Turun Wiikko-Sanomat* upp, till en början hade han lyckats få otroliga 2 000 prenumeranter. Arwidsson utgav *Åbo Morgonblad* under största delen av år 1821, och 1824 efterträddes *Mnemosyne*, som hade avslutats föregående år, av *Åbo Underrättelser*. När senaten och ämbetsverken hösten 1819 flyttade till Helsingfors återfick *Åbo Tidningar* 1820 sitt gamla namn då *Finlands Allmänna Tidning* i Helsingfors övertagit rollen som officiellt organ. Till följd av detta återtog *Åbo Tidningar* sin gamla status med en för tiden normal upplaga på 300 exemplar.¹³¹ Nämda tidningar tävlade med sverigesvenska tidningar om Åboläsarnas gunst. Som exempel kan nämnas att en klubb för tjänstemän, affärsmän och andra ståndsherrar som församlades regelbundet i Åbo Societetshus i december 1822 beslöt att prenumerera på sex tidningar från Sverige, nämligen *Post- och Inrikes Tidningar*, *Stockholms Posten*, *Argus*, *Anmärkaren*, *Conversationsbladet* och *Granskaren*.¹³²

I början av december 1818 informerade Linsén och Bergbom allmänheten om grundandet av *Mnemosyne* och om dess målsättningar i *Åbo Allmänna Tidning*. Allt såg storstilat och ståtligt ut. Avsikten var att publicera studier och uppsatser om vetenskap, konst och filosofi. "Fosterländskt sinnade medborgare" skulle få

130. Estlander 1894, 93; se även Heinricius 1909c, 82; brev från A. J. Sjögren till C. A. Gottlund 19.5.1818.

131. Zilliacus & Knif 1985, 73; Tommila 1988, 84, 86–87; Knif 1999, 211, 215.

132. Artukka 2019, 91.

M n e m o s y n e.

N:o 15.

Lördagen den 20 Februarii 1819.

Öfversigt af de sednaste revolutionerna i Svenska Vitterheten *).

Det är en krigisk tid hvarest vi lifva.
Och detta är ingen öfvecka. Strid är
alltid bättre än sömna!

Arndt.

Finlands egentliga litteratur, uppsprungen ur samma rot med den Svenska, har aldrig bildat sig sjelfständigt, utan alltid i brodd med denna sednare. Hvarje revolution i denna utveckling har haft stort inflytande på den Finska litterära odlingen. Att den sednast skeddä hvalfningen på Svenska Parnassen starkt verkat äfven hos oss, inser nemera en och hvar ganska lätt. Emellertid är den samma till sitt upphof och sin anda ej nog fullständigt känd af våra landsmän, hvarföre vi trott oss göra större delen af dem en vigtig tjenst med underrättelsen af det verkliga förhållandet häraf. Vidunderliga begrepp hafva blifvit utspridda om de Litteratörer, som åstadkommo revolutionen, och desamma hafva ännu till en del bibehållit sig hos allmänheten. För att rätta dessa läigter, hafva vi velat försöka en framställning af den nybarns Svenska Vitterheten och de orsaker, som framfödt den samma. För dem af våra landsmän, hvilka sjelfva öfverskådä dess utveckling, eller derom hämtat underrättelse i de flera utländska Journaler, der han framställes, kunna vi naturligtvis icke säga något nytt; denna uppsatts är endast för dem, som icke hafva nog tillräcklig eller riktig kännedom af sakens förhållande. Svenska läsare torde finna intresset vid att se sina fordnä statsförvandter oparriskt bedömma deras litterära utveckling.

Dä man på de förfutna tiderna kastar en återblick, förefaller det hvarje åskådare, som skulle den Romantiska andan, under trettioåra krigets blodiga fäktningar, hafva utkämpat sina sista krafter. Den krönte sig där med eviga segerkransar och syntes nu vilja ostörd hvila i fädernegriften. Ut i sjukliga kriget lyste

* Inledn.

Mnemosyne publicerade bland annat A. I. Arwidssons flerdelade artikel om "de sednaste revolutionerna i Svenska Vitterheten" 1819.

läsa uppsatser om det finska språket och den finska diktningen, mytologin, historien, folklynnnet, geografin, naturen och ekonomin – statistik icke att förglömma. Det utlovades dessutom minibio-grafier, recensioner, noveller, dikter, berättelser, nyheter från korrespondenter och andra kortare alster i varierande ämnen.¹³³ Redaktörerna lyckades även i stort sett uppfylla sitt löfte. Arwidsson hävdade dock i sina självbiografiska anteckningar att det bland den inhemska publiken, som var ovan vid att läsa dagstidningar, snart uppstod ett missnöje med tidningens innehåll, i synnerhet som redaktörerna enligt honom bjöd läsarna nästan enbart på banaliteter och trivialiteter.¹³⁴ Innehållet uppfattades tydligen som alltför vardagligt, men Arwidssons omdöme färgades av hans konflikter med tidningens redaktörer.

I början trycktes *Mnemosyne* i 240 exemplar, vilka distribuerades per post, men 1821 endast i 42 exemplar.¹³⁵ Det är då skäl att komma ihåg att ett prenumerationsexemplar kunde cirkulera bland grannar, släktingar och bekanta samt i olika läsecirklar. Den sjunkande upplagan vittnar ändå om ett svalnande intresse, trots att *Mnemosyne* strävade efter att följa med sin tid. I det första numret av tidskriften betecknade Bergbom omvälvningarna inom tysk och svensk filosofi och litteratur som ett startskott för en ny bildningsera. *Mnemosyne* hade enligt honom uppstått just ur entusiasmen över dessa bedrifter.¹³⁶ Detta programmatiska erkännande fick senare Werner Söderhjelm att dra slutsatsen att Linséns och Bergboms tidskrift var helt förankrad i romantikens läror och styrde den litterära smaken i denna riktning. Men även om tidskriften förtjänstfullt presenterade tysk litteratur och filosofi visade den sig ändå inta en försiktig hållning till romantiken, som Matti Klinge påpekar.¹³⁷

133. *Åbo Allmänna Tidning* 3.12.1818 Linsén & Bergbom, "Till Allmänheten".

134. Arwidsson 1909b, LXIX.

135. Tommila 1992, 32.

136. "Förord", *Mnemosyne* 2.1.1819; se även Castrén 1944, 229–230, 342.

137. Söderhjelm 1915, 114; Klinge 2004a, 96.

På den här tiden var redaktionsarbetet självständigt i och med att det i regel var en person som ensam bar ansvaret för redigeringen, eventuellt med assistans av någon medhjälpare. Även om myndigheterna övervakade utgivningen behövde man i princip inte beakta något annat än tryckfrihetsförordningarna. När man började ge ut *Mnemosyne* rådde uppfattningen att 1774 och 1792 års svenska tryckfrihetsförordningar ännu gällde i landet. Om övervakningen av massmedier i storfurstendömet stadgades i regeringskonseljens förordning av 1809 enbart att censur, handel med böcker och boktryckerier ålåg kansliexpeditionen.¹³⁸ Det var lätt att fylla tidningsspalterna eftersom man i avsaknad av internationell upphovsrättslagstiftning fritt kunde låna och översätta såväl inhemska som utländska texter ur tidningar och böcker.¹³⁹ *Mnemosyne* publicerade bland annat översättningar av spansk poesi och av James Macphersons *Ossians sånger* (original 1761–1765). I spalterna fanns dessutom svenska översättningar av Goethe, Schiller, Novalis, Schlegel, Ernst Moritz Arndt och den store favoriten Jean Paul. Artiklar kom också från Ryssland och Sibirien. Ibland publicerades också dikter av Gustaf Idman som deltog i redaktionsarbetet.¹⁴⁰ Bergbom och Linsén redigerade för övrigt turvis varsitt nummer av *Mnemosyne*. Särskilda redaktionsutrymmen sänkades; på den tiden förutsatte tidningsarbetet inte några större materiella resurser. Även Topelius redigerade *Helsingfors Tidningar* i sitt hem under 1840- och 1850-talen.

Mnemosyne var en litterär tidskrift som uppstod i akademiska kretsar. Den lästes av tidens bildade elit, det vill säga i praktiken

138. Tommila 1988, 85.

139. Salmi 2018, 75. Då bok- och tidningsproduktionen ökade under senare delen av 1800-talet fästes allt större uppmärksamhet vid upphovsrätten. En avgörande förändring kom med den internationella konventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk som undertecknades i Bern 1886.

140. Söderhjelm 1915, 118; Knif 1999, 212; Nivala 2019, 24. Rätt omfattande och detaljerat beskrivs innehållet i *Mnemosyne* i Castrén 1944, 230–237.

prästerskapet som med tiden fjärmade sig från tidskriften.¹⁴¹ Kyrkoherdesonen Arwidsson sålde ju det första numret av *Aura* vid prästmötet i Borgå, vilket säger något om köp- och läsekretsen för dylika publikationer i Finland i början av 1800-talet. Dessutom finns uppgifter om att fyra exemplar av *Mnemosyne* i början skulle ha beställts till Sverige.¹⁴² Gottlund, som studerade i Uppsala under senare hälften av 1810-talet, prenumererade själv på *Mnemosyne* och hösten 1819 beställde han den också till den lokala finska nationen, trots att man där hade kritiserat tidningens innehåll.¹⁴³ De svenska *Stockholmsposten* och *Dagligt Allehanda* gjorde visserligen reklam för *Mnemosyne* och annonserade om möjligheten att prenumerera, men det är svårt att bedöma hur allmänt den egentligen lästes i det västra grannlandet. I Uppsala läsesällskaps bibliotek fanns den i alla fall tillgänglig.¹⁴⁴

Förutom sviktande prenumerationsunderlag fick tidningsmakarna även andra bekymmer. Linsén och Bergbom hade ibland svårt att komma överens om hur redaktionen skulle ställa sig till vissa mer känsliga manuskript som erbjöds och därför förhandlade Linsén våren 1820 med Arwidsson om ett potentiellt redaktörskap. Baktanken var att förmå Bergbom att fränsäga sig uppdraget. För eftervärlden är det inte helt klart vad de interna konflikterna mellan redaktörerna för *Mnemosyne* egentligen berodde på. Kanske var Bergbom i Linséns tycke alltför försiktig. Detta antagande stöds av det faktum att Bergbom ställde sig avvisande till flera manuskript som Arwidsson erbjöd tidningen. Det kan också ha handlat om att Linsén föredrog att samarbeta med den mer effektiva organisatören Arwidsson i stället för med Bergbom. Hur som helst förföll planerna. Däremot ansvarade Arwidsson under början

141. Castrén 1944, 239; Zilliacus & Knif 1985, 75; Tommila 1988, 87.

142. Brev från A. I. Arwidsson till J. J. Pippingsköld 21.5.1819, citerat i Heinricius 1909c, 85.

143. Heikinheimo 1933, 263. Abraham Poppius läste *Mnemosyne* första gången i slutet av januari 1819 i Stockholm, se Poppius, almanacka 30.1.1819.

144. Rantala 2023, 127.

av 1822 för en tredjedel av kostnaderna för *Mnemosyne*, som råkat i ekonomiska svårigheter.¹⁴⁵ Av kärntruppen inom Åboromantikerna var Arwidsson en av de mest välbärgade.

Trots nämnda initiativ hade också Arwidsson, som fick en del bidrag publicerade i tidningen, periodvis svårt att komma överens med Linsén. Arwidsson hävdar i sina självbiografiska anteckningar att både Linsén och Sjöström, medredaktör i *Mnemosyne*, kritiserade hans texter av pur avund. Redan då Sjöström i april 1819 var redaktör för *Mnemosyne* hade han i en recension pikat Arwidsson för hans högrärande dikter och med hänvisning till hans författarsignatur kallat honom "ett original-genie af första rangen, den öfver all höfva rysligt [s]ublime -der".¹⁴⁶ Det är förståeligt att Arwidssons intresse för tidningen snabbt svalnade. "Mnemosyne är jämmerlig. Redakt[örerna] lata eller oförmögna; de blott öfversätta", skriver han till Lorenzo Hammarsköld. Då han dessutom önskade att redaktionen skulle ta ett djärvare grepp ansåg han det vara bäst att grunda en egen tidning.¹⁴⁷ Om *Åbo Morgonblad*, se s. 94–100.

Under 1803 hade visserligen *Allmän Litteratur-Tidning* som utkom i Åbo innehållit vetenskapliga nyheter och bokrecensioner, men *Mnemosyne* gav upphov till debatter och offentlig polemik av aldrig tidigare i staden skådat slag. Åboromantikerna var initiativtagare till diskussionerna. Den svenska tidskriften *Polyfem* hade sommaren 1810 publicerat en artikel om polemikens natur

145. Arwidsson 1909b, XCII; Heinricius 1909c, 88; Castrén 1944, 238–239. *Mnemosynes* redaktion refuserade bland annat Arwidssons utförliga artikel om vissa kyrkliga handlingar, som han skrev under pseudonym.

146. Arwidsson 1909b, LXX; Söderhjelm 1915, 116–120; [Sjöström, sign. ††], "Bref till **", *Mnemosyne* 10.4.1819; brev från A. G. Sjöström till E. Rancken 6.4.1819. Om signaturen -der se Heinricius 1909c, 40.

147. Brev från A. I. Arwidssons till L. Hammarsköld 18.5.1819, citerat i Heinricius 1909c, 86–87; Zilliacus & Knif 1985, 73; se även Estlander 1894, 94–95.

och betydelse.¹⁴⁸ *Mnemosyne* eftersträvade en liknande agenda och utformade regler för tidningsdebatterna. Argumentet borde vara det avgörande, redaktionen måste hålla sig i bakgrunden och debattörernas ålder eller ställning fick inte påverka vilken betydelse deras framförda tankar tillmättes. Många recensioner och genmälen som publicerades i tidningen var ovanligt långa; skribenterna försökte av allt att döma trötta ut varandra. En av de flitigaste debattörerna i *Mnemosyne* var E. G. Ehrström som skrev om språkfrågor. Arwidsson blev en litterär kameleont i spalterna; under olika pseudonymer tog han ställning till sina egna texter – på samma sätt gjorde Lorenzo Hammarsköld i Sverige. Men antalet skribenter i *Mnemosyne* var inte svindlande högt och de flesta kände nog igen varandras texter.¹⁴⁹

Genom en sådan skriftlig polemik och debatt lärde sig publiken så småningom att tidningspressen utgjorde ett öppet forum för åsiktsutbyte och olika ämnen. Tidningarna var inte enbart annons- och nyhetskanaler där avsikten var att upplysa läsarna och förmedla den kungliga eller kejserliga överhetens kungörelser och beslut. Diskussionerna som fördes i *Mnemosyne* handlade om språk och litteratur, men 1821 tog Arwidsson upp också politiska frågor i *Åbo Morgonblad*. Åboromantikerna åstadkom det som Jürgen Habermas i sin berömda studie *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (1962) har kallat för offentligt resonemang, *öffentliche Raisonement*.¹⁵⁰ Medborgarna började offentligt bruka sin opinionsmakt och sina diskussionstalanger i stället för att nöja sig med att överlämna sådant till regeringskretsar och myndigheter. Under Åboromantikens epok deltog visserligen endast ett fåtal i

148. Se Vinge 1978, 59.

149. Knif 1999, 211–212, 214; om samtida debatter och kritik i Åbotidningarnas spalter se även Zilliacus & Knif 1985, 77–90.

150. Om begreppet se Habermas 1990, 86–90; se även Wittmann 1999, 287. Habermas uppfattning om en offentlig debatt och ett offentligt åsiktsutbyte, fria från herravälde och absolutism, grundar sig på ett ideal som inte som sådant påträffas inom den moderna tidens politiska liv.

tankeutbytet, men man lärde sig nya former av interaktion och övade på offentlig debatt.

Päiviö Tommila har uppmärksammat inslag som berör nationen och språket i *Mnemosyne*, närmare bestämt bokrecensioner och debatter om den finska grammatiken och rättstavningen samt om studier i främmande språk. Dessutom har han uppmärksammat de finskspråkiga folkdikter som åtminstone Arwidsson och Abraham Poppius skickade in som ett resultat av deras insamlingar. Åboromantikernas arbete bar också frukt genom att Sjögren, som flyttade till Sankt Petersburg 1820 och blev kvar där för gott, skickade in svenska översättningar av utländsk poesi samt egna dikter.¹⁵¹ Allt detta är lätt att se i spalterna. Utgående från materialet får man intrycket att Åboromantiken innebar en målmedveten inledning till det nationella uppvaknandet och att den fennomani som följde var en direkt fortsättning på den.

Men i *Mnemosyne* publicerades också annat. Den fördjupade sig visserligen inte i svensk politik,¹⁵² men viktig var ändå till exempel Arwidssons långa resumé över aktuell svensk litteratur, "Öfversigt af de sednaste revolutionerna i Svenska Vitterheten", som sträckte sig över flera nummer under 1819. Uppsatsen behandlade den nya litterära skolan i grannlandet och dess publikationskanaler, den gav grundläggande information om förhållandena till läsare som inte var insatta i ämnet. I inledningen till översikten kritiserade Arwidsson hårt och mångordigt den franska konsten och smakriktningen samt anklagade Svenska Akademien, som inrättats enligt de franska idealen, för att fördärva poesin. I uppsatsens tredje avsnitt utsträcktes kritiken även till Gustav III och Gustav IV Adolf, vilket fick tidningens redaktion att i en not reservera sig mot författarens överdrifter. Dessutom kommenterade Arwidsson kantianismens frammarsch i Sverige och presenterade landets litterära föreningar samt deras tidningar och publikationer. När det gällde polemik och litterära dispyter mellan den gamla och den nya skolan menade han att tidningen *Phosphoros* var ett viktig och

151. Tommila 1988, 86–87; Tommila 1992, 28–31.

152. Klinge 2004a, 96.

innovativt språkrör, men kritiserade samtidigt fosforisterna för ett ibland pompöst och diffust språkbruk.¹⁵³

Översikten väckte uppmärksamhet bland makthavarna. Carl Erik Mannerheim, som satt på en hög post i Kejsarliga Senaten, blev oroad och skrev i juni 1819 till statsrådet Johan Albrecht Ehrenström att uppsatsen i *Mnemosyne* genomsyrades av den nya filosofin. Den attackerade dessutom den gällande trycklagstiftningen i Finland. Han bedömde att storfurstendömet inte skulle överleva om den nya tyska andan spred sig i landet.¹⁵⁴ I ett brev till Engelbrekt Rancken kritiserade också A. G. Sjöström Arwidsson för hans ständiga motstånd mot allt franskt och hävdade att de första avsnitten bara innehöll gammal skäpmat.¹⁵⁵

Den tyska idealistiska filosofin presenterades i *Mnemosyne* av Fredrik Bergbom som skrivit akademiska dissertationer i ämnet – till exempel *Kantianorum de re in se* (Ding an sich) *doctrinam breviter examinans* (1811) och *De libertate cum necessitate concilianda* (1813).¹⁵⁶ I maj 1822 publicerade tidskriften Bergboms artikel ”Philosophiska Åsigter”, som skisserade upp den västerländska filosofin och dess historiska epoker genom begreppsparen ”enhet” och ”delning” samt ”oändlighet” och ”ändlighet”. Dessa begreppspär som var viktiga för Schellings filosofi grundade sig på tanken att enhet, det vill säga den konstanta och oändliga sammansmältningen av det materiella och det immateriella bortom den fenomenala världen, differentierade sig under historiens gång, i det ändliga. Enligt Bergbom möjliggjorde processen livets mångfald.

153. ”Insändt. Öfversigt af de sednaste revolutionerna i Svenska Vitterheten”, *Mnemosyne* 20.2, 3.3, 17.3, 19.6, 23.6, 1.12 och 11.12.1819. Innehållet i översikten har refererats i Castrén 1944, 240–243.

154. Se Castrén 1944, 255. I det här skedet hade hela uppsatsen ännu inte publicerats. Det verkar som om myndigheternas oro på ett eller annat sätt kom till redaktionens kännedom, vilket fick Linsén och Bergbom att göra ett uppehåll i publiceringen av Arwidssons artikel på flera månader.

155. Brev från A. G. Sjöström till E. Rancken 4.3.1819.

156. Bergbom & Ehrström 1811; Bergbom & Eneberg 1813.

Den var ”uppenbarelse i tiden”. Uppsatsen avslutades med en jämförelse mellan Baruch Spinozas, J. G. Fichtes och F. W. J. Schellings filosofiska profiler, varvid Bergbom slutligen karakteriserade Schellings identitetsfilosofi som en förening mellan Fichtes idealism och Spinozas realism.¹⁵⁷

Mnemosynes existens och aktiviteten kring tidskriften gav inspiration till grundandet av *Åbo Morgonblad*, men den litterära tidskriften gav också upphov till ett annat utgivningsprojekt. Universitetsadjunkten i historia Reinhold von Becker, som intresserade sig för det finska språket och hade företagit en resa till norra Finland för att nedteckna runor 1819, skrev en lång recension av Johann Strahlmanns finska grammatik *Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen* (1816) för *Mnemosyne*. Ämnet väckte polemik och Becker blev så intresserad att han senare utgav en egen grammatikbok, *Finsk grammatik* (1824). Redan i januari 1820 hade han dock hunnit grunda en egen tidning för att värna det finska språkets renhet och rättskrivning – *Turun Wiikko-Sanomat* blev en renodlad folkupplysnings- och folkbildningstidning. Becker införde nyord i språket, publicerade dikter, erbjöd juridiska råd, skrev om fosterländska ämnen, geografi och historia samt publicerade utrikesnyheter om bland annat Greklands frihetssträvanden. I slutet av 1823 gav han upp redaktionsarbetet och sålde tidningen.¹⁵⁸ Vid samma tid upphörde även *Mnemosyne*. I jämförelse med dessa två tidningar fick Arwidssons *Åbo Morgonblad* en mycket kortare men desto mer dramatisk historia.

Åbo Morgonblad – ett journalistiskt stjärnskott

Arwidssons politiska tidning *Åbo Morgonblad* har med all rätt ansetts vara ett imponerande projekt, men den har också kritiserats av forskare, främst för ett högravande språk och verklighetsfräm-

157. ”Philosophiska Åsigter”, *Mnemosyne* 5, Maji 1822; se även Rein 1908, 295.

158. Se närmare Castrén 1951, 48–51; Tommila 1988, 87–91.

mande reflektioner.¹⁵⁹ Matti Klinge menar att Arwidssons skrivelser väckte myndigheternas förargelse eftersom de gav uttryck för ett generellt missnöje. Arwidssons kritik riktades mot allt och alla samt saknade konkretare förslag på åtgärder.¹⁶⁰

Arwidsson var dock inte helt oerfaren när han inledde projektet, han hade övat sig i Sverige sommaren 1818 då han vikarierat som redaktör för *Swensk Literatur-Tidning* under Palmblads semester i Östergötland. Enligt Germund Aminoff hade arbetet förflötit effektivt och raskt; han gav Arwidsson epitetet "Geschäftsmann", affärsman. Dessutom hade Arwidsson i september 1820 fått en serie uppsatser, "Bref från Finland af en resande Svensk", publicerade i *Nya Extra Posten* i Stockholm, vilket ledde till att numren konfiskerades och tidningens utgivare, boktryckaren Johan Imnelius, dömdes till fängelsestraff. Arwidsson hade utförligt kritiserat förhållandena i Finland, bland annat Kejserliga Senaten, Borgå lantdag och landets penningpolitik. Den svenska regeringen och det svenska rättsväsendet ansåg med stöd av gällande tryckfrihetslag att sådana åsikter skymfde regeringen i det östra grannlandet, som levde i fred med Sverige, och att det därför var befogat att väcka åtal.¹⁶¹ Studierna och vistelsen i Uppsala läsåret 1817–1818 hade ökat Arwidssons intresse för statliga frågor och främjandet av finsk litteratur – samtidigt kom hans egna poetiska aspirationer alltmer i skymundan.¹⁶²

Åbo Morgonblad, som utkom en gång i veckan från januari 1821, propagerade för den svenska romantiken. Arwidsson utgav tid-

159. Se t.ex. Estlander 1894, 113; Zilliacus & Knif 1985, 33. Castrén (1951, 138) menar i sin tur att en del skrivelser i *Åbo Morgonblad* var omätligt långgrandiga.

160. Klinge 2004a, 102. Med stöd av Castrén (1951) har Klinge (1967, 378) ändå betonat *Åbo Morgonblads* betydelse för att skapa medborgaranda bland studenterna.

161. Arwidsson 1909b, LXVII; Heinricius 1909c, 78; brev från G. Aminoff till A. J. Sjögren 22.7.1818. Om Arwidssons uppsatsföljetong i *Nya Extra Posten*, se Castrén 1951, 58–130.

162. Estlander 1894, 91.

ningen på egen bekostnad. Även tidningens namn som syftade på att en ny tid randades – inte på tidpunkten för när tidningen utkom – var influerat av fosforisterna. Andra namnalternativ hade varit *Morgonstrålar* eller *Morgonsolen*.¹⁶³ I tidningens första nummer syns fosforisternas och Atterboms idévärld i Arwidssons konstaterande att en brytning mellan det gamla och det nya gällde flera områden än bara litteratur och filosofi:

Nu känner en hvar, som åtminstone genom dagblad följt med sin tid, hvilken brytning råder i alla tänkesätt. Det finnes intet förhållande i lifvet, det må då gälla vetenskap eller konst, handel eller näring, där icke en gäsning process redan för sig gått, eller för det närvarande kan åskådas. Filosofie, aesthetik, historia, national-ekonomie, politik, med ett ord, alla områden af menskligt vetande äro mer eller mindre skakade och förnyade. Vi lefva i en stor och betydelsefull tid. Forn-tidens skatter och en icke dunkel siare-blick i det tillkommande äro för oss öppna; i våra dagar spirar den blomma, som skall sprida väl-lukt och förtjusning åt kommande slägter. En ny tid har vaknat, men ännu icke sansat sig; den gamla vandrar med tropheer, heders-tecken och likparad till sina fäder. Att nu sofva vore lika så oförlåtligt, som att dufna af matthet efter begrafnings kalaset.¹⁶⁴

Arwidsson fastslår därefter att de nya visionerna endast kunde förverkligas genom en brytning med gamla tänkesätt. Denna strid handlade inte om ”en jordlapp eller ett namn” utan om ”lif och tillvarelse”. I sina självbiografiska anteckningar talar Arwidsson om att tidningens uppdrag var att bidra till ett nationellt upp-vaknande: en strävan att få finnarna att ta aktiv del i samhälls-bygget.¹⁶⁵

I citatet ovan kan man höra ekon av Atterboms programförklaring ”Preliminariet till en Poetik” publicerad i *Phosphoros* i april 1812. Enligt Atterboms högtflygande visioner handlade de samtida

163. Klinge 2004a, 100; Zilliacus & Knif 1985, 32, 59; Castrén 1951, 132.

164. ”Huru skall en Tidning i Finland redigeras?”, *Åbo Morgonblad* 5.1.1821.

165. Arwidsson 1909b, LXXX.

litterära och politiska kontroverserna inte om småsaker – huruvida rådande förhållanden hade förändrats eller någon obetydlig hypotes hade utbytt mot en annan. Det handlade om något mycket större och mer fundamentalt, eller med Atterboms ord om kunskapsförmågans absoluta förnyande, om en ny utvecklingsprocess i den förnuftiga världsprincipen och om ”en ny uppenbarelse af det Eviga”.¹⁶⁶ Också Arwidsson var övertygad om att man i den här situationen borde bortse från bagateller och i stället fokusera på en förändring av kulturen eller levnadsformen i sin helhet. För samtida personer som inte var insatta i romantikens språkbruk måste Atterboms och Arwidssons programmatiska reflektioner ha varit svärbegripliga. Mer ödesdigert för *Åbo Morgonblad* var dock att myndigheterna i Åbo och regeringskretsarna i Sankt Petersburg kom att uppfatta skrivierna som ett hot. Arwidsson fick också veta att man i Sankt Petersburg hade översatt *Åbo Morgonblad* till ryska för att myndigheterna skulle kunna övervaka den. Han uppger att även kejsaren läste översättningarna.¹⁶⁷

Åbo Morgonblad lyckades inte dra nytta av Åboromantikernas nätverk och resurser på samma sätt som *Mnemosyne*. Kanske många inte dristade sig till eller kunde behandla politiska teman vid den orädda Arwidssons sida. I *Åbo Morgonblad* förekom sällan inslag om litteratur och ännu mer sällsynt var skönlitterärt material¹⁶⁸ – av allt att döma fanns någon sorts arbetsfördelning mellan tidningen och månadsskriften *Mnemosyne*. Förhållandet mellan Linsén och Arwidsson förblev gott. Som andre redaktör hade Arwidsson anlitat Gustaf Idman som tidigare hjälpt till på *Mnemosyne* och som bidrog med egna dikter.¹⁶⁹ Främst ansvarade Idman för ekonomiska och juridiska texter i *Åbo Morgonblad*. Av Åboromantikerna var det främst universitetslektorn i ryska E. G. Ehrström som

166. *Phosphoros* Nov–Dec 1811, 570 (numret var försenat); se även Nilsson 1964, 95–96; Vinge 1978, 60.

167. Arwidsson 1909b, LXXXIII–LXXXV; se även Heinrichius 1909b, 61.

168. Estlander 1894, 125; Castrén 1951, 134.

169. Om Idmans liv och poesi, se Heinrichius 1908b.

bidrog i tidningen, sporadiskt även Sjögren, Ilmoni och Blomqvist. Idman avstod senare från att redigera; enligt Arwidsson hade han utsatts för påtryckningar av sina släktingar och känt sig pressad.¹⁷⁰

I sin studie om Adolf Ivar Arwidsson som fosterländsk väktare (1951) har Liisa Castrén ingående kartlagt hans politiska tidningsverksamhet och vilka teman som togs upp i *Åbo Morgonblad*. Enligt Castrén var Arwidssons skrivelser allt annat än svävande. Tidningen behandlade språk- och nationsfrågor, statsbegreppet och Finlands statsrättsliga ställning, trycklagstiftningen och offentlighetsprincipen, ämbetsmännens verksamhet, samhällsekonomi och finsk mytologi. Arwidssons reflexioner om folkens särprägel och hans uppmaning att värna om deras renhet har ett flertal gånger lyfts fram som tecken på tidig fennomani. Inspiration till sådana tankar fick Arwidsson från bland annat J. G. Fichtes och E. M. Arndts tysknationella och delvis aggressiva ståndpunkter. Castrén knyter detta synsätt till Johan Vilhelm Snellmans intresse för Arwidssons tänkande några årtionden senare.¹⁷¹ Arwidssons nationsprogram och syn på staten som en bestående om än ständigt föränderlig organism blev i Finland en emancipatorisk idé och främjade sökandet efter nationell särprägel i det ryska tsarömet.¹⁷² Men i och med att den senare fennomanin sökte impul-

170. Castrén 1951, 135, 341–342; Tommila 1988, 92; Arwidsson 1909b, LXXXVII.

171. Se Castrén 1951, 141–333, särskilt 160–161, där författaren behandlar J. V. Snellmans tolkningar av Arwidssons texter, bland annat den berömda programförklaring som Snellman använde 1861 för att sammanfatta det centrala i Arwidssons politiska synsätt: ”Svenskar äro vi icke, ryssar vilja vi icke bli, låt oss alltså vara finnar”. Denna maxim har ibland felaktigt tillskrivits Arwidsson.

172. Utgående från Fichte, dansken Christian Molbech och de svenska oppositionstidningarna tillägnade sig Arwidsson en syn på staten som en levande och föränderlig organism med flera utvecklingsskeden. I den här uppfattningen ingick tanken att lagstiftningsarbetet förutsatte offentlighet och tryckfrihet. Se närmare Castrén 1951, 173–192; ”Tryckfrihet och Offentlighet”, *Åbo Morgonblad* 16.6 och 23.6.1821. Juha Manninen (1987, 33) har i

ser ur Åboromantikens tidiga fennofilier har Arwidsson programtrogen också haft den effekten att språk- och nationspolitiken i Finland blev mer likriktad och ensidig. Clas Zilliacus och Henrik Knif som studerat *Åbo Morgonblad*s profil konstaterar att Arwidsson ogenerat kombinerade ett romantiskt storvulet språk med den juridiska retorik som hörde till det konstitutionella statslivet.¹⁷³

I början av ryska tiden kompenserades bristen på en inhemsk politisk press av svenska tidningar som hade en jämförelsevis stort antal prenumeranter i storfurstendömet. *Åbo Morgonblad* försökte korrigera detta förhållande och lyckades som mest få 400 prenumeranter. Gradvis upptäckte Arwidsson att regeringens fruktan för tidningar, universitet och spridandet av nya politiska åsikter var mycket starkare än han först trott.¹⁷⁴ Trots att hans tidning var relativt hovsam jämfört med svenska tidningar såg myndigheterna annorlunda på saken. *Åbo Morgonblad*s syn på offentlighet och tryckfrihet skiljde sig diametralt från regeringskretsarnas uppfattning och tidningen drogs in i början av september 1821. Det sista numret av *Åbo Morgonblad*, daterat den 3 oktober 1821, distribuerade Arwidsson i lönnedom till läsarna, och som compensation för de uteblivna numren bifogade han en 80-sidig bilaga som han ironiskt kallade *Oskyldigt ingenting*.¹⁷⁵ Den innehöll bland annat Lorenzo Hammarskölds uppsats ”Strödda Anmärkningar öfver de nyare bemödanden i Svenska Vitterheten”, en översikt över den svenska litteraturens nyaste landvinningar. Hammarsköld gjorde bedömningen att den nya litterära skolan hade vunnit den ideella

detta sammanhang betonat betydelsen av Schellings naturfilosofi och den världsåskådning som baserade sig på den.

173. Zilliacus & Knif 1985, 33.

174. Castrén 1951, 22; Arwidsson 1909b, LXXX; Tommila 1988, 92.

Om vilka svenska tidningar som beställdes till Viborgska nationen på 1810-talet, se Klinge 1967, 315.

175. *Åbo Morgonblad* 3.10.1821: ”Oskyldigt ingenting. Utgifvit af Adolf Iwar Arwidsson. Lemnas åt respekt. Prenumeranter på f. d. *Åbo Morgonblad*, såsom ersättning för de felande numrorna.”

kampen inom sitt fält i Tyskland, England och Danmark, och även i Sverige började läget vara detsamma.

Bakom indragningen av *Åbo Morgonblad* låg i hög grad den nye chefen för senatens kansliexpedition, statsrådet Carl Johan Walleen. Redan i juni 1821 hade han i en lång anklagelseskrift till statssekreterare R. H. Rehbinder beskyllt *Åbo Morgonblad* för att sprida en förvirrad filosofi som kunde sporra de unga till att propagera för folkens rättigheter och regeringarnas skyldigheter. I september 1821 betecknade universitetens reaktionäre vicekansler, greve Johan Fredrik Aminoff Arwidsson som en atterbomsk romantiker, en representant för litterärt barbari och revolutionära idéer.¹⁷⁶ Härmed upphörde dock inte Arwidssons kritiska tidningsskriverier i Finland – inte heller regeringens tvångsåtgärder mot honom.

176. Om indragningsprocessen och myndighetens åsikter, se närmare Castrén 1951, 356–364.

Det akademiska livets nätverk

UNIVERSITETSVÄSENDET
OCH DEN NYA FILOSOFIN

Universitetsstäder i norra Europa

Åbo och dess akademi hade, i hög grad tack vare reformationen, tillhört den tyska kulturens inflytelsesfär flera århundraden innan romantikens idéer och litteratur nådde Norden. Även om Åbo i början av 1800-talet var en medelstor europeisk stad i fråga om invånarantal,¹ påminde staden om glesbefolkade nordiska och nordtyska universitetsstäder, omgiven av en rofylld landsbygd som var rena pastoralidyllen. Kring sekelskiftet 1800 hade Åbo cirka 11 000 invånare, medan Uppsala vid samma tid hade cirka 4 000 invånare, Lund cirka 3 000, Dorpat cirka 3 500 och Jena ungefär 4 500 invånare. I det för upplysningen och romantiken viktiga Halle bodde vid den här tiden runt 15 000 invånare. Den tidiga romantiken frodades inte i samtida metropoler eller under statsmaktens vakande öga, den blomstrade däremot på mindre orter där akademikerna kunde bilda självständiga samfund. Dessutom bars verksamheten upp av ett internt nätverk av centrala aktörer. Detta ideal hade uppstått ur den nya universitetstanken som förverkligades åtminstone temporärt när studenterna under 1800-talets första decennier började organisera sig i studentkårer och konvent. I intellektuellt avseende innebar romantikens universitetsväsende och dess ideal att filosofin, vetenskaperna och konst-

1. Artukka 2021, 62.

erna närmade sig varandra och bildade ett kontinuum. I början av 1800-talet när universitetet i Halle upplevde sin storhetstid brukade Johann Christian Reil inleda sina föreläsningar om ögonsjukdomar och behandlingen av dem med att recitera Goethes eller Schillers dikter. Hans kollega Schleiermacher ”lärde ut teologi som Sokrates gjort om han varit kristen”, menade den dåvarande studenten Ludwig Börne.²

Knappt hundra europeiska universitet överlevde den franska revolutionen och dess efterdyningar som sträckte sig till mitten av 1800-talet. Två tredjedelar av dessa lärosäten låg i katolska länder, medan en tredjedel bestod av ryska ortodoxa universitet, skotska, holländska och schweiziska reformerta universitet, de anglikanska universiteten i Oxford och Cambridge samt 17 protestantiska universitet i Norden och Tyskland.³ En del av de sistnämnda var betydelsefulla för den spirande romantiken vid akademien i Åbo. Från dessa lärosäten spreds impulser via tyska forskares och filosofers undervisning och skrifter till trakterna kring norra Östersjön. Det saknas visserligen mer ingående kartläggning av kontakterna mellan nordeuropeiska universitet, men i fråga om Åbo kan man ändå dra några riktgivande slutsatser.

Den tidiga tyska romantiken uppstod i områden som tillhörde den protestantiska kulturkretsen, det vill säga Thüringen, som låg norr om det katolskt dominerade Bayern och Schwaben. Det fanns emellertid också tidiga romantiker, bland andra W. H. Wackenroder och Ludwig Tieck, som beundrade katolicismen och gammal katolsk kyrkosång, italiensk renässanskonst och sydtyska bildkonstnärer.⁴ Lite öster och sydost om Göttingen låg en grupp

2. Ludwig Börne nämner Reil och Schleiermacher i sina självbiografiska anteckningar, citerade i Ziolkowski 1990, 275.

3. Rüegg 2004b, 405.

4. *Phantasien über die Kunst, für Freunde der Kunst* (1799), som innehåller Tiecks och hans vän Wackenrodters texter, uttrycker detta intresse. Flera tyska romantiker var intresserade av katolicismen på grund av dess rika symbolvärld. Detta hade sin orsak i att romantikerna betraktade naturen och dess detaljrikedom

städer som kom att spela en obestridlig roll: Weimar, Jena, Halle, Leipzig och ännu längre österut Dresden, centrum för bildkonsten. De universitet som kom att betyda mest för romantiken låg i Jena och Halle. Redan på 1700-talet gav dessutom universitetet i Göttingen (grundat 1737) en modell för hur innovativ forskning och utveckling av nya forskningsmetoder kunde utgöra en kärna i universitetens verksamhet. Denna framstegsvänliga hållning spred sig till universiteten i Jena och Halle som båda upplevde en blomstring kring sekelskiftet 1800.

Universitetet i Göttingen, som företrädde nyhumanism och naturvetenskap, blev betydelsefullt också för Åbo i och med att H. G. Porthan besökte lärosätet under en rundresa som han företog 1779 till nordtyska och svenska universitetsstäder. Han lockades till Göttingen eftersom universitetet hade rykte om sig att vara en viktig högborg för studier i latin och antikens kultur samt ett centrum för kulturhistorisk forskning. I Göttingen hade konsthistoria, mytologi och klassisk arkeologi blivit akademiska läroämnen i och med att den berömda latinisten och fornforskaren Christian Gottlob Heyne började undervisa i dem 1767.⁵ Av betydelse var också att Göttingen låg i hertigdömet Braunschweig-Lüneburg – även kallat kurfurstendömet Hannover – som tack vare personalunionen med England var relativt liberalt. Universitetet i Göttingen förenade tyska och brittiska traditioner och den teologiska fakulteten hade ingen befogenhet att övervaka andra fakulteter. Stadens vetenskapliga profil höjdes ytterligare av den i mitten av 1700-talet inrättade vetenskapsakademien som lockade forskare både från det historisk-filologiska och det matematisk-naturvetenskapliga fältet.⁶

J. W. Goethe, som innehade en hög post vid hovet i Weimar, drog lärdom av erfarenheterna från Göttingen och förvandlade universitetet i Jena, grundat 1558, till ett intellektuellt centrum.

som ett system av symboler vilka ansågs vara förnimbara tecken av osynliga krafter. Om romantikernas syn på naturen som ett magiskt teckensystem, se t.ex. Kremer 2007, 65.

5. Klinge 1988, 711–712.

6. Ziolkowski 2004, 20.

Inte heller i det starkt protestantiska Jena fick teologiska fakulteten någon central ställning – i stället intogs denna av filosofiska fakulteten. De första offentliga föreläsningarna om Kants filosofi utöver hans egna hölls i Jena 1784–1785, tre år efter det att *Kritik der reinen Vernunft* hade utkommit. Strävandena att värna om förbindelsen mellan forskning och undervisning ledde till möten mellan studenter som tog sina studier på allvar och tidens mest begåvade forskare. I tysktalande områden blev dessutom den litterära tidskriften *Allgemeine Literatur-Zeitung*, grundad och redigerad i Jena, läst i breda kretsar. Här publicerades texter av bland andra Kant, Fichte och Schiller.⁷ På 1810-talet fanns tidskriften även i universitetsbiblioteket i Åbo – A. J. Sjögren lånade åtminstone en årgång därifrån 1813.⁸

Den inflytelserika kretsen romantiker som under senare hälften av 1790-talet verkade i Jena har redan behandlats, men en koppling till Åbo kan ännu nämnas, nämligen att kretsens medlem A. W. Schlegel gjorde en avstickare till Åbo i september 1812. Då var Jenas forna glans ett minne blott. Besöket i Åbo var dock inte knutet till akademien. Schlegel var på väg från Sankt Petersburg via Helsingfors och Åbo till Stockholm i författarinnan Madame de Staëls följe, i egenskap av hennes sekreterare och barnens informator. Den berömda de Staël skrev bland annat verket *De l'Allemagne* (1813), som behandlade samtida tysk litteratur och filosofi, men i sina memoarer uttalade hon sig lite surmulet om Åbo.⁹ Trots att resenärerna veterligen inte träffade några akademiker i Åbo kände en del av stadens unga studenter till besöket. Det omnämns samma månad i ett brev till J. J. Pippingsköld från vännen Carl Niclas Keckman, senare medlem i den förening som först gick under namnet Selma-förbundet och grundande medlem av Finska Litteratursällskapet i början av 1830-talet.¹⁰

7. Pinkard 2002, 88–89.

8. Se Sjögren, dagbok 11.3.1815 (VIII 59–60).

9. de Staël 1861, 476–477; se även Bernofsky 2005, 99; Nivala 2019, 32.

10. Se Andersson 1921, 36.

Romantikerkretsen i Jena upplöstes nästan helt vid sekelskiftet 1800, långt före Napoleons trupper plundrade och brände staden 1806. Vid samma tid anlände Napoleon också till Halle, åter med förödande konsekvenser, men före det hann universitetet där uppleva en motsvarande intellektuell glansperiod med romantiska förtecken som Jena hade haft. På 1790-talet bekantade sig Henrik Steffens med Herders och Fichtes idéer vid universitetet i Kiel (grundat 1665) och vistades en tid i Jena innan han bosatte sig i Köpenhamn. Senare flyttade han till Halle för att bli professor och undervisa i schellingsk naturfilosofi.¹¹ Hans flyttmönster illustrerar det nordiska nätverk genom vilket romantikens ideal spreds mellan de protestantiska universiteten. Steffens stora betydelse i Danmark kan jämföras med den samtida Benjamin Höijers i Sverige. Höijer lämnade Uppsala för att göra sin första långa utlandsresa våren 1798 och blev i Jena bekant med Fichte och i Dresden med Schelling. Den senare recenserade rentav en tysk översättning av Höijers *Afhandling om den Philosophiska Constructionen* (1799).¹² Höijer utvecklade senare en svensk terminologi för estetiken och utbildade den första generationen av Uppsalaromantiker, som Atterbom och Erik Gustaf Geijer.¹³ Fosforisterna aktade Höijer så högt att de drog sig för att publicera egna texter om estetik i *Phosphoros* eftersom de befارade att lärofadern kanske skulle kritisera dem.¹⁴

Höijer och Steffens undervisade aldrig i Åbo. Höijer sökte visserligen professurer vid akademien två gånger; först i praktisk filosofi och senare, efter Porthans död, i eloquentia, men som tidigare framgått utan framgång.¹⁵ Kring sekelskiftet 1800 åhörde emel-

11. Se närmare Ziolkowski 1990, 269–274; Nolin 1996, 162; Oergel 2016, 224.

12. Nordin 1987, 58–59; Nolin 1996, 162.

13. Lindroth 1976, 182.

14. Söderlund 2000, 150.

15. Rein 1908, 233.

lertid flera Åbabor Höijers föreläsningar i Uppsala om den tyska idealismen. Sålunda kom även Åbo att ingå i ett större nordeuropeiskt universitetsnätverk under romantikens blomstringstid. Det saknas detaljerad information om de intellektuella förbindelserna mellan universiteten i Åbo och Dorpat. Men det finns belägg för att åtminstone yngre lärare och äldre studenter kände till stadgarna för universitetet i Dorpat eftersom de hänvisade till dem i en inlägga till konsistoriet 1817 (se s. 219).¹⁶

Universitetet i Halle (grundat 1694) var under sin romantiska glansperiod det största universitetet i de tysktalande områdena. Författaren och poeten Joseph von Eichendorff som skildrar sin studietid i Halle några decennier senare, beskriver nostalgiskt en verklighetsfrämmande, halvt medeltida miljö, där studenter vandrade omkring i kåpor som i en sagovärld.¹⁷ Beskrivningen kunde lika bra passa in på de stora universiteten i Göttingen och Jena. Det var i hög grad just Göttingen, Jena och Halle som blev förebilder för begreppet ”tyska universitet” – en beteckning för intellektuellt likartade bildningsuniversitet inriktade på forskning och belägna i protestantiska områden.¹⁸ Trots att de tidigromantiska akademiska miljöerna var livfulla och dynamiska fanns det något idylliskt och oskyldigt i dem, åtminstone i eftervärldens ögon. Samma småstadsanda har man senare skönjt i Åbo under den tidiga romantiken, trots att Åbo fram till 1840-talet var den största staden i storfurstendömet och fick behålla domkapitlet, hovrätten och ärkebiskopssätet även efter att Helsingfors blivit huvud-

16. Det i Livland belägna universitetet i Dorpat grundades som en svensk läroanstalt 1632 men avskaffades senare. Ridderskapet i Östersjöprovinserna grundade ett nytt universitet i Dorpat 1802, varefter det nästan genast övergick till ryska staten och fungerade därefter som ett tyskspråkigt lärosäte under ryskt överinseende med namnet Kaiserliche Universität zu Dorpat. Dess stadgar röjer kejsaren Alexander I:s liberala och faderligt övervakande förhållningssätt. Se närmare Klinge 1967, 344–345, 379.

17. Se Ziolkowski 1990, 273–274.

18. Om begreppet se t.ex. Müller, Ries & Ziche 2001, 9.

stad. Men i de ryska makthavarnas ögon började akademien i Åbo ändå likna ett gammaldags lärt Arkadien som inte var tillräckligt effektivt i utbildningshänseende. Detta berodde huvudsakligen på nya universitetsideal.

Den tidiga romantikens småstadsuniversitet, de som värnade om *universitas*-tanken om akademisk enhet och närhet mellan olika vetenskapsgrenar, råkade i Tyskland, Sverige och Ryssland i motvind på 1820-talet. I tysktalande områden upphörde många av dem under Napoleonkrigen och efteråt grundades inga nya.¹⁹ I Sverige kontrasterade sig universitetsstäderna mot kommersiella och industriella centrum som Stockholm och Göteborg. Uppsala och Lund var däremot små landsortsstäder där livet förflöt stillsamt i domkyrkans skugga.²⁰ Där hade studenter och professorer tidigare fått utveckla romantikens idéer och filosofi i fred, men på 1820-talet ville svenska liberala politiker stänga universiteten som de ansåg vara verklighetsfrånvända, och i stället koncentrera den högre utbildningen till Stockholm. De kungliga akademierna i Stockholm och det 1810 inrättade Karolinska Institutet representerade vad som ansågs vara praktisk och nyttig vetenskapsutövning, något som i Sverige förfäktades tydligt och skickligt av kemisten Jacob Berzelius (1779–1848).²¹ Helomvändningen i denna fråga hade skett snabbt. Ännu kring 1810 konstaterade docenten i filosofi vid Uppsala universitet Samuel Grubbe, apropå tysk och svensk

19. Klinge 1989, 91.

20. Nordin 1987, 36.

21. Luyendijk-Elshout 2004, 558. Den svenskfödde Israel Hwasser, som sedan 1817 var professor i medicin vid akademien i Åbo, förfäktade som representant för romantikens naturfilosofi *universitas*-tanken. Han oroade sig över den vändning universitetsdebatten i hans hemland tagit och återvände 1830 till Sverige för att kämpa för Uppsala. Planerna på att flytta medicinska fakulteten vid Uppsala universitet till Stockholm fortlevde länge, ända till 1860-talet. Parallellt med den planerade man att avskaffa hela universitetssystemet i Sverige. Se Rein 1908, 298–230; Liedman 1971, 9, 14. Om den svenska universitetsdebattens uppkomst på 1820-talet se särskilt Lindroth 1976, 143–151.

bildning, att förnyandet av tidens högre kultur tydligt präglades av en strävan att förena alla kulturområden under filosofins ledning.²² Tio år senare övertogs filosofins roll av upplysningstidens nyttotänkande.

Uppsala universitet (grundat 1477) och Lunds universitet (grundat 1666) varken flyttades eller avskaffades och de fortsatte att präglas av småstadsidyll. Dessa korporationsartade universitet som stod nära kyrkan kom att fortleva som högskoleform ända till 1900-talet och de utgjorde en motpol till huvudstadsuniversiteten. Så gick det inte för den kejserliga akademien i Åbo. Under senare delen av 1820-talet ville den ryska överheten flytta universitetet till storfurstendömet huvudstad där myndigheterna kunde övervaka det. Dessutom kunde universitetet samspele med Helsingfors ämbetsmannakår, garnison och näringsliv. För den Heliga alliansens representanter utgjorde förhållandena vid de tyska universiteten redan på 1810-talet ett varnande exempel på hur småstädernas studentkultur, under inflytande av idealismen, (revolutions)romantiken och det moraliskt fördärvliga *burschi*-livet kunde ge anledning till oro.²³ Före universitetets förflyttning kunde man i Åbo skönja samma tendenser och slutligen fick regeringskretsarna i Sankt Petersburg nog.

I begynnelsen var Kant

Ett essentiellt intellektuellt jäsmedel för det lärda Arkadien var den tyska idealismen som härrörde från Immanuel Kants kritiska filosofi. Den innebar kulmen på det sena upplysningstänkandet, men var samtidigt så omvälvande att senare filosofer, som Karl Leonhard Reinhold och J. G. Fichte samt de yngre F. W. J. Schelling och Georg Wilhelm Friedrich Hegel, trots en del olösta problem i hans filosofi uppfattade den som oslagbar. Denna övertygelse resulterade inom de akademiska kretsarna i det som senare har kallats

22. Se Nordin 1987, 9.

23. Om det europeiska universitetsväsendets utvecklingslinjer på 1800-talet se Klinge 1989, 91–92; Klinge 2004b, 124–125.

den klassiska tyska filosofin, en utveckling av den idealism som inleddes med Kants *Kritik der reinen Vernunft* (1781) och ansetts ha fortgått till 1840-talet.²⁴ I vilken mån den skiljde sig från Jena-romantiken, eller sådana tänkare som Novalis, Friedrich Schlegel eller Friedrich Schleiermacher, är föremål för ständig diskussion. De två filosofiska läger som existerade kring sekelskiftet 1800, kantianismen och Jena-romantiken, hade också gemensamma element och synsätt; vissa tankar hos Schelling kan räknas både till idealismen och till den tidiga romantiken.²⁵ I varje fall gav den tyska idealismen under slutet av 1700-talet avgörande impulser till de tidiga romantikerna, som nog kunde lösgöra sig från sina lärofäder när så krävdes.

De tidiga romantikerna gick inte särskilt långt bakåt i filosofins historia. Trots sin vurm för medeltiden förbigick de skolastiken, och de var inte heller speciellt intresserade av tidigmoderna filosofiska traditioner.²⁶ Under romantiken läste däremot alla betydande filosofer, forskare och tänkare sin Kant, både i Tyskland och i Norden. Om man på 1810- eller 1820-talet ville begripa den transcendentala idealismen, kontroversen om fundamenten för kunskap och moral eller debatten om subjektets roll vid uppkomsten av kunskap, måste man känna till utgångspunkterna för Kants filosofi. I Åbo var Arwidsson väl medveten om detta när han i ett brev till Erik Anders Crohns i juli 1814 rekommenderade honom att bekanta sig med filosofin – först och främst med Schelling, för att Crohns bättre skulle förstå den nyare litteraturen. Drygt ett par veckor senare uppmanade Arwidsson på nytt Crohns att läsa Schelling och påpekade att "alt detta inhemtar du lätt, blott du känner grunderna af Kant".²⁷

24. Se t.ex. Jaeschke & Arndt 2012.

25. Bowie 2003, 49.

26. Oittinen 2001b, 26.

27. Brev från A. I. Arwidsson till E. A. Crohns 23.7 och 9.8.1814, citerade t.ex. i Rein 1908, 294.

Kantianismen kom till Åbo via Uppsala på 1790-talet. Åbo-studenterna Anders Johan Lagus, Frans Michael Franzén och Johan Bonsdorff åhörde i slutet av 1780-talet och på 1790-talet Daniel Boëthius och Benjamin Höijers föreläsningar om Kant och den tyska idealismen vid universitetet i Uppsala.²⁸ Kungliga Akademien i Åbo fick följaktligen sin andel av detta utbyte efter deras hemkomst.²⁹ På samma sätt som i Sverige kämpade den tyska idealismen också i Finland mot den upplysningsinfluerade och empiristiska *common sense*-filosofin som ledde sitt ursprung till John Locke (1632–1704).³⁰ De första dissertationerna i Åbo som försvarade Kants filosofi och behandlade morallära skrevs av F. M. Franzén 1798: *De principio ultimo officiorum hominis* och *Dissertatio ideam perfectæ humanitatis definitura*.³¹ Franzén förhöll sig ändå måttligt entusiastisk inför Kant – redan kring 1800 började han distansera sig från sina ungdomsidéer och återvände sedermera till barndomens konfessionella kristendom.

Det är väl känt att Franzéns lärare och gynnare H. G. Porthan förhöll sig kritiskt och avogt till Kant. Porthan anammade den tyska populärfilosofin och *common sense*-tanken och anklagade kantianerna för sekterism, verbala utsvävningar och inbördes motstridig argumentation, men konstigt nog inte för jakobinism som man var benägen att se i Kants tänkande.³² För Porthan företrädde

28. Boëthius, som försökte överbrygga skillnaderna mellan upplysningsempirism och kantianism, började föreläsa om Kant 1788, medan Höijer däremot rätt snart distanserade sig från Kants synsätt till förmån för Fichte. Se närmare Oittinen 1999, 45, 61; Tavi 2005, 383. Om Franzéns vistelse och studier i Uppsala, se Rantala 2024, 211–216.

29. Rein 1908, 271–272; Klinge 1988, 721.

30. En känd motståndare till Kant i Sverige blev professorn i logik och metafysik vid Uppsala universitet Pehr Niklas Christiernin (1725–1799), som företrädde brittisk och skotsk empirism. Se Nordin 1987, 40.

31. Franzén & Forssman 1798; Franzén & Strömmer 1798.

32. Om Porthans och Franzéns förhållande till Kants tänkande och om den tyska populärfilosofin som stod Porthan nära, se Oitti-

Kants kritiska filosofi bara ett system bland många andra kort-livade system. Franzén erinrade sig senare att hans lärare förut-spått att "om Ni lever lika länge som jag, kommer ni att överleva tre eller fyra system, som vart och ett har kullkastat det tidigare och själv gått under för det kommande".³³ Ännu vid sitt frånfälle i mars 1804 var Porthan motståndare till Kant, men han hade inte lyckats förkväva ett intresse för den nya filosofin.

Även om kantianismen inte mötte lika hårt motstånd i Åbo som i Sverige,³⁴ fick den enligt Vesa Oittinen inte någon dominerande ställning i Finland. Juhani Pietarinen menar att filosofi-professorerna vid Kungliga Akademien i Åbo gjorde en blygsam insats i debatten om Kants idéer, i hög grad på grund av Porthans negativa attityd.³⁵ Utan att ta ställning till frågan om hur ingående Åboborna kände till Kants filosofi under 1800-talets inledande decennier, är det skäl att kort redogöra för vilka synliga uttryck deras insikter tog sig. Delvis sammanblandades dock dessa med receptionen av den senare tyska idealismen.

I november 1804, mer än ett halvt år efter Porthans död, hölls två disputationer om Kant vid tillsättandet av akademins professur i logik och metafysik, det vill säga teoretisk filosofi.³⁶ A. J. Lagus, en mer hängiven kantian än Franzén, disputerade med *Immanuëlis Kant de tempore doctrina, breviter dilucidata*,³⁷ där han presenterade Kants lära om tiden som en nödvändig åskådningsform *a priori*. Här är det viktigt att notera att Lagus polemiserade mot Fichtes, Schellings och även Höijers transcendentala idealism när han i Kants fotspår betonade att förnimmelsen bestod av två element: en föränderlig materia förmedlad genom sinnena och en av subjektet

nen 1999, 47–56, 59, 61–62; Oittinen 2001a. Vilka verk av Kant som Franzén ägde framgår av *Förteckning öfver Framl. Biskopen Doctor Frans Michael Franzéns efterlemnade Boksamling* 1848, 75.

33. Porthan citerad i Klinge 1988, 723.

34. Rein 1908, 233.

35. Oittinen 1999, 76; Pietarinen 2015, 59.

36. Klinge 1988, 724–725.

37. Lagus & Arenius 1804.

given bestående form. Lagus förhöll sig alltid vördnadsfullt till sin berömde lärofader och i hans argumentation syntes fröet till den tvist mellan kantianismen och den senare tyska idealismen som blossade upp vid akademien i Åbo efter mitten av 1810-talet. Den andra dissertationen lades fram av docenten i filosofi och metafysik Nils Magnus Tolpo, som diskuterade kritiken som Kant hade framfört mot det fysikoteologiska gudsbeviset under rubriken *De Argumento pro Existentia Summi Numinis Physico-Theologico*.³⁸ Trots att Tolpo här framstod som kritiker av Kant undervisade han samtidigt vid akademien om den kritiska filosofins terminologi.³⁹

Vid beredningen för tillsättningen sattes Tolpo i första förslagsrum, men det var ändå Lagus som blev utnämnd. Lagus avancerade sedermera till professor i praktisk filosofi 1812–1824 (tjänsten blev ledig när Franzén flyttade till Sverige) och därefter till professor i teologi. Lagus karriär kom att följa just den rangordning mellan fakulteterna som Kant på 1790-talet hade kritiserat: filosofiska fakulteten som en förberedande nivå för den överlägsna teologiska fakulteten. Lagus dissertationer om morallagen, om människans fria vilja och rentav om teologi⁴⁰ visar att han under hela sitt liv i grunden förblev en kantian, vars tänkande präglades av antikinspirerad nyhumanism. Han utgav emellertid bara ett fåtal dissertationer och många ämnen förblev ofullbordade.⁴¹ För romantiken i Åbo blev hans verksamhet viktig eftersom en av hans elever, Fredrik Bergbom, på 1810-talet blev en utmärkt kännare av den tyska idealismen och en inspirerande lärare vid akademien i Åbo.

38. Tolpo & Alcenius 1804. Den under den tidigmoderna tiden utbredda fysikoteologin, eller den naturliga teologin, såg ett bevis för en oändligt vis Gud i naturen – i skapelsens ordning, skönhet och ändamålsenlighet. I modern filosofi har detta synsätt kallats *the argument from design*.

39. Se närmare Rein 1908, 286–287; Oittinen 1999, 64–66.

40. Lagus & Holm, *De originariis naturae humanae initiis, facultatem appetendi respicientibus* (1814); Lagus & Grönholm, *De emendatione morali* (1815); Lagus & Ticklén, *De amore in Deum* (1823).

41. Rein 1908, 286–287; Oittinen 1999, 66–67.

Professor Anders Johan
Lagus var kantian och
ytterst kritisk mot
postkantiansk filosofi.
Akvarell av Abraham
Bruncrona, 1820-talet.

År 1814 efterträddes Lagus som professor i teoretisk filosofi av docenten i matematik Gabriel Palander, vars dissertationer vittnar om hans intresse för logik. Under sina föreläsningar behandlade han emellertid ämnen som var mer allmänt förknippade med Kant.⁴² Hösten 1814 nämner C. A. Gottlund i sin dagbok att han åhörde Palanders föreläsningar om Kants filosofi. Följande sommar lät Gottlund rentav binda in sina drygt 200 sidor föreläsningssanteckningar till en volym.⁴³ Av akademins undervisningsplan framgår att Palander under läsåret 1818–1819 förklarade principen om naturens teleologi utgående från Kants idéer för studenterna, förmodligen genom att tolka *Kritik der Urteilkraft* (1790).⁴⁴

Av Åboromantikerna intresserade sig åtminstone också A. J. Sjögren och Germund Aminoff för Kant. Sjögren uppger nämligen i sin levnadsteckning att han under år 1816 började bekanta sig med Kants filosofi, och han hävdar att man vid akademien på den här tiden allmänt rättade sig efter Kant. Därtill kan man läsa i hans dagboksanteckningar från november 1816 att "A-f", troligen Germund Aminoff, hade lånat honom Kants *Kritik der reinen Vernunft*, som han ämnade fördjupa sig i.⁴⁵ Aminoff själv läste verket under vårterminen 1818 efter avfärden till Uppsala.⁴⁶

Hos Lagus elev Fredrik Bergbom syns en rätt snabb övergång från kantiansk övertygelse till senare tysk idealism, särskilt Schellings. Bergbom efterträdde Palander som professor i logik och metafysik vid akademien i Åbo 1823. Under det föregående decenniet hann han på ett avgörande sätt påverka Åboromantikens intel-

42. Pietarinen 2015, 59.

43. Gottlund, dagbok 20–21.10.1814 och 11.6.1815, Lundin 2015, 392–393, 516–517. Se även Lundins anmärkning i fotnot 51, s. 531. Gottlunds anteckningar från Palanders föreläsningar "Anmärkningar uti Philosophien af Philos. Theor. Professor Herr Gabriel Palander" förvaras i Finska Litteratursällskapets arkiv, signum Gottlundiana 79.

44. *Index prælectionum, quas, in Academia Imperiali Aboënsi* 1818, 4.

45. Sjögren 1955, 38; Sjögren, dagbok 23.11.1816 (IX 303).

46. Se t.ex. G. F. Aminoff, dagbok 8.1.1818 och 26–28.3.1818.

lektuella profil. För att erhålla docentur granskade Bergbom grunderna för Kants kunskapsteori i sin disputation för Lagus 1810. För adjunktstjänsten i teoretisk filosofi skrev han 1811 och 1813 också två dissertationer om Kant. Den första handlade om Kants lära om tinget i sig, den andra behandlade problemet med att kombinera frihet och nödvändighet.⁴⁷ I dissertationen från år 1810, som Bergbom skrev under handledning av Lagus, *De representatione originaria, principio cognoscendi ultimo*⁴⁸, följde han ännu kantianska tankegångar. Den utgick från *Standpunktlehre* av Jacob Sigismund Beck – en tidig tysk kantian som studerat i Königsberg och Halle. I likhet med Karl Leonhard Reinholds *Grundsatzphilosophie* eftersträvade Beck att förenhetliga och systematisera Kants filosofi. Både Beck och Bergbom utgick från tanken om att apperceptionens syntetiska enhet, som Kant betonat i *Kritik der reinen Vernunft*, formade den ursprungliga föreställningen (*ursprüngliches Vorstellen*) som i sin tur möjliggjorde objektet. Synsättet närmade sig Fichtes och Schellings transcendental idealism, men det hade ännu inte helt överskridit ramarna för Kants filosofi.⁴⁹ I dissertationen syns den senare tyska idealismens mål att komma ifrån kantiansk tudelning mellan sinnlighet och subjektets högre själsfunktioner, det vill säga aprioriska kategorier som möjliggör vetandets former. Dessa kategorier var enligt Kant nödvändiga betingelser för konstituerandet av kunskap i det mänskliga medvetandet. Men Bergbom inriktade sig så småningom på att analysera självmedvetandet på ett monistiskt sätt.⁵⁰

Bergboms följande dissertation om Kant, *Kantianorum de re in se (Ding an sich) doctrinam breviter examinans* 1811,⁵¹ var mer öppet kritisk. Genom ett flitigt läsande av *Kritik der reinen Vernunft* försökte författaren påvisa att tanken om en noumenal värld, om tingen i sig, stred mot Kants uppfattning om åskådningsformerna

47. Pietarinen 2015, 63.

48. Lagus & Bergbom 1810.

49. Se närmare Oittinen 1999, 76–77.

50. Om Fichtes och Schellings tidiga filosofi se t.ex. Horstmann 2006.

51. Bergbom & Ehrström 1811.

både i fråga om tid och rum. Om *das Ding an sich* subsumerades till tänkandets aprioriska kategorier skulle det ingå i den fenomenala världen. Men om så inte skedde, och man inte ens tillämpade realitetens kategori, kunde man inte över huvud taget tänka sig saken och hela idén om tinget i sig blev en fantasi. Enligt Bergbom byggde Kants distinktion mellan kunskapens form och innehåll, alltså mellan subjektets kunskapsoperationer å ena sidan och sinnlighetens givna materia å andra sidan, på ett avgörande tankefel. Han hänvisade till Höijers forskning om den filosofiska konstruktionen, till Fichtes kritik av Kant och framför allt till Schellings verk *Ideen zu einer Philosophie der Natur* (1797), som påvisade hur form och materia var oskiljaktiga i en levande organism. Mot Kants dualism förde Bergbom fram tanken på en identitet mellan tinget och det varseblivande människosinnet. Båda två sammansmälte i tanken.⁵² Respondent vid disputationen var E. G. Ehrström, som sålunda visade sitt intresse för den nya filosofins frågeställningar. Lite senare, våren 1812, skrev Ehrström från sin studieresa i Moskva till Jakob Tengström att Kants och Schellings kändaste skrifter hade översatts till ryska, trots att intresset för den nya filosofin ännu inte vunnit insteg i Moskva.⁵³

Bergboms sista dissertation som tangerade Kants filosofi, *De libertate cum necessitate concilianda* 1813,⁵⁴ tog upp konflikten mellan idealitet och realitet (*idealitatis & realitatis antithesis*), som i sista hand kulminerade i motsättningen mellan frihet och nödvändighet. I Kants tänkande råder som känt en skarp dualism mellan mänsklig frihet och naturens nödvändighet. Bergbom undersökte hur man kunde överbrygga denna motsättning som såg så definitiv

52. Rein 1908, 296–297; Manninen 1987, 24; Oittinen 1999, 77–78. Se även Bergbom & Ehrström 1811, 21. "Licet ergo ex allatis satis jam appareat, non posse formam e materia divelli, utramque mentis infinita vi procreari, maxime tamen, ut ingeniosissime, sicut solet, longe omnium, qui ex Kantio profecti sunt, illustrissimus probavit Schelling, ex *organismo* haec dilucet veritas."

53. Wassholm 2008, 46.

54. Bergbom & Eneberg 1813.

ut genom att upptäcka en djupare enhet där de två polerna sam-existerar eller sammansmälter. Varför rådde nödvändighet i världen trots att det existerade individuell frihet? Författaren nöjde sig inte med den syn på frihet som den kritiska filosofin föreslog, det vill säga ett postulat av det praktiska förnuftet, inte heller understödde han Fichtes subjektiva idealism, utan den schellingska monismen. Fri var den som agerade i enlighet med sin egen naturlag. Bergbom ville, i Schellings efterföljd, placera motsättningen i en djupare ursprunglig enhet.⁵⁵ Texten på dissertationens sista sida är oavslutad – det var tänkt att verket skulle få en fortsättning. De fåtaliga fotnoterna innehöll citat av Spinoza och Schelling, något som visar att Bergbom hade lämnat sin kantianska fas. Han föreläste visserligen om Kants filosofi ännu på 1820-talet, läsåret 1826–1827 granskade och tolkade han *Kritik der Urteilkraft*.⁵⁶ Den akademiska receptionen av Kant syntes under 1800-talets inledande decennier även i vissa andra dissertationer vid akademien, bland annat i teologiska och pedagogiska ämnen,⁵⁷ men för Åboromantiken spelade dessa inte någon roll.

Postkantianerna Fichte och Schelling

Den kopernikanska revolution som Kants filosofi innebar skapade runt sekelskiftet 1800 förutsättningar för en vidareutveckling av den idealistiska filosofin på olika sätt, vilket i sin tur kom att bli den intellektuella grogrunden för Åboromantikerna. För dem blev Schelling en central postkantiansk gestalt. Hans naturfilosofi var populär bland svenska filosofer som P. D. A. Atterbom, Lorenzo Hammarö och andra, vilket bidrog till att den spred sig även till Åbo. Statskuppen i Sverige 1809 satte punkt för Gustav IV Adolfs regeringstid och hans hårda kulturpolitik, en period som kallats ”järnåren”, och ledde till en liberalare tryckfrihetsförordning. Den banade väg för romantikerna i Stockholm

55. Rein 1908, 297; Tideström 1941, 410; Manninen 1987, 24.

56. *Conspectus praelectionum in Academia Imperiali Aboënsi* 1826, 4.

57. Se Rein 1908, 290–291, 304, 309.

och Uppsala genom att öppna för en litterär offentlighet.⁵⁸ Under de följande åren nåddes Åbo, dit den nya filosofin snabbt höll på att sprida sig, av nyheterna om tvister mellan den gamla och den nya skolan i det litterära Sverige. Bergboms två sistnämnda disserterationer representerade redan en övergångsfas från kantianism till romantikens filosofi.

De lärare som var influerade av tysk filosofi vid akademien i Åbo samlade många åhörare under läsåret 1812–1813. Bland adjunkterna och docenterna drog Fredrik Bergbom och Johan Adam Edman, ivriga representanter för idealismen, mest publik; Bergbom över 50 personer och Edman över 30, medan de flesta andra professorer hade ett tjugotal åhörare eller färre. Edman, som blev docent i teologi 1811 och extraordinare adjunkt i teologi 1813,⁵⁹ stödde sig i likhet med Bergbom på Schellings filosofi. Bland Bergboms elever fanns bland annat Carl Gustaf Ottelin, som aktivt bidrog till att filosofiintresset började utvecklas inom den Viborgska nationen efter att han sommaren 1813 hade återvänt från en resa i Ryssland. A. J. Sjögren och A. I. Arwidsson som båda blev viktiga studentledare fick på det här sättet impulser till den nya filosofin. Vid samma tid subskriberade Fredrik Bergbom på Schellings *Sämmtliche Werke* som eftertrycktes på Palmblads förlag i Uppsala.⁶⁰

Utgående från de personliga kontakter genom vilka filosofiska idéer förmedlades går det att rekonstruera en förbindelsekedja från J. G. Fichte och F. W. J. Schelling via Benjamin Höijer, A. J. Lagus och Fredrik Bergbom till Åboromantikerna Ottelin och Arwidsson. Länken mellan universitetet i Jena och akademien i Åbo var

58. Nordin 1987, 80–83; Söderlund 2000, 26–27.

59. Råbergh 1901, 226.

60. Klinge 1989, 53; Bonsdorff 1912, 381. Om Palmblads utgivning av Schellings verk och vem som subskriberade, se Söderlund 2000, 106–107, 374–377. (Utgivningen förblev dock ofullbordad på grund av för få subskribenter.) Om hur meningsskiljaktigheterna mellan anhängare till kantianismen och till de romantiska filosoferna tog sig uttryck i universitetet i Halle, se Ziolkowski 1990, 274.

Uppsala universitet. Detta mönster av interaktioner illustrerar hur kunskap och idéer spreds från de tysktalande områdena till Åbo och hur de akademiska nätverken kunde överbrygga geografiska avstånd. Filosofi förmedlades inte enbart genom läsning utan även genom personlig interaktion. Den senare lämnade vanligen starka intryck.

Under 1800-talets första decennier slog Fichtes idéer kraftigare igenom i Sverige än i Finland. Benjamin Höijer, den "andlige fadern till 1800-talets Uppsala"⁶¹ och romantikernas lärare, var en övertygad anhängare av Fichte. Höijers intellektuella orientering framgår av hans omfattande artikel "Om anledningen, Hufvud-innehållet och de sednare Framstegen och Förbättringarna af den Critiska Philosophien" där han redogör för hur kantianismen under tiden utvecklades i Tyskland i Fichtes idealistiska anda. Uppsatsen publicerades i talrika nummer av den i Uppsala utgivna *Litteratur-Tidning* under de tre år den utkom (1795–1797).⁶² I Åbo gjordes inte något motsvarande kraftprov och även i övrigt förhöll man sig där mer likgiltigt till Fichte, vilket syntes redan i den kritiska översikt om honom som publicerades i *Åbo Tidning* våren 1801. Översikten är baserad på utdrag ur tyska vetenskapliga publikationer och presenterar Fichtes vetenskapslära, påstådda ateism, jag-filosofi och moraluppfattning, men han tillmäts inga större förtjänster. Därtill avporträtteras Fichte som en filosof som förhöll sig arrogant och föraktfullt till sina motståndare.⁶³

Fichte och hans filosofi föll ändå inte helt i glömska i Åbo. Våren 1816 introducerade Carl Gustaf Ottelin Alexander Blomqvist i Fichtes vetenskapslära, som denne emellertid hade svårt att förstå.⁶⁴ Flera år senare ägnade Bergbom en dissertation åt Fichtes filosofi (*De ortu et indole idealismi Fichtii*, 1822). Där behandlar

61. Karakteriseringen påträffas i Nordin 1987, 74.

62. Nordin 1987, 51. *Litteratur-Tidning* utgavs av Gustaf Abraham Silverstolpe (1772–1824), som tillhörde Juntan i Uppsala.

63. "Om Fichte", *Åbo Tidning* 8.4.1801, "Något mera om Fichte", *Åbo Tidning* 17.4.1801.

64. Castrén 1944, 137.

han Fichtes analys av självmedvetandet och hänvisar till Henrik Steffens påstående att den samtida tyska filosofin var heterogen. Bergbom försvarade även människoandens strävan efter absolut kunskap, samtidigt som han förringade *common sense*-filosofin.⁶⁵ I Åbo dök Fichte upp främst i kölvattnet av Kants filosofi. Han kompletterade och förbättrade denna, men han blev inte någon vägvisare i en ny riktning. Liisa Castrén menar att Åboromantikernas kännedom om Fichte var rätt ringa och konstaterar att det i Arwidssons bibliotek fanns ett verk av Fichte, *Der geschlossene Handelsstaat. Ein philosophischer Entwurf als Anhang zur Rechtslehre und Probe einer künftigen zu liefernden Politik* (1800). Det är inte med säkerhet känt om Arwidsson som intresserade sig för nationalitetsfrågor hade läst Fichtes mest inflytelserika skrift *Reden an die deutsche Nation* (1808).⁶⁶

I Åbo följde Johan Gabriel Linsén med sin tid och förutsåg en kommande framgång för Schellings idéer. I den första delen av sin dissertationserie om det latinska språkets uppkomst och utveckling (1811) konstaterade han att filosofin under ledning av Schelling tycktes upprepa de sanningar som Platon hade introducerat.⁶⁷ Identifikationen mellan tänkandet och det reella varandet skiljde Schellings filosofi från kantianismen – den senare delade obetingat världen i mänsklig medvetenhet och i yttre verklighet. På 1810-talet ansåg de unga akademikerna i Åbo att Schellings monism var mer aktuell och intressant som filosofisk utgångspunkt. Men schellingianismens framgång i Sverige, och delvis även i Åbo, grundade sig inte enbart på dess argumentativa förtjänster utan också på att den i norra Europa fick en mer generell, natur-

65. Rein 1908, 297–298; se även Bergbom & Nervander 1822, t.ex. 2–3, 10–16. Tillbakavisandet av den epistemologiska skepticismen var karakteristisk för Fichtes vetenskapslära, se t.ex. Horstmann 2006, 119–121.

66. Castrén 1951, 142–143.

67. Linsén & Gardberg 1811, 8. "Quin ipsa jam Philosophia, monstrante viam Schelling, festinare videtur repetitum certa, quibus admodum pulcris tempora ejus quondam Plato innexuit."

filosofisk inriktning. Henrik Steffens som var en mer sakkunnig naturvetare än Schelling, hade vid universiteten i Jena och Halle utfört ett stort arbete i samma anda både före och efter sekelskiftet 1800. Den tyske biologen och läkaren Lorenz Oken undervisade också i naturfilosofi i Jena från 1807. I Sverige skrev Lorenzo Hammarsköld på 1810-talet filosofiska texter i Schellings anda i tidningarna *Polyfem* och *Phosphoros*, men i hans världsåskådning ingick i lika hög grad inslag av Emanuel Swedenborgs tankar, nyplatonism och romantisk naturpanteism. Det samma kan man konstatera om hans meningsfrände Atterbom, som i sitt synsätt friskt blandade element från kristendomen, nordiska gudasagor, estetik och schellingianism.⁶⁸

Bland Åboromantikerna var det Immanuel Ilmoni, blivande professor i medicin, som mest hängivet ägnade sig åt Schellings filosofi inom ramen för naturfilosofi. Betecknande är att han, enligt bokförteckningen från hans dödsbo, inte ägde ett enda verk av Schelling – i stället representeras den romantisk-spekulativa naturfilosofin med schellingska förtecken av Lorenz Okens verk *Abriss der Naturphilosophie* (Göttingen 1805).⁶⁹ Ilmoni läste dock bevisligen Schelling,⁷⁰ men hans kunskap om naturfilosofi präglades ända från början av hans intresse för drömtydning och animal magnetism. I Åbo ägnade sig vissa personer åt verk av den tyske läkaren, naturfilosofen och mystikern Gotthilf Heinrich von Schubert (1780–1860), som hade skärskådat naturvetenskapens ”nattsida”. De läste även tidskriften *Journal för animal magnetism* och böcker av Franz Anton Mesmer (1734–1815). Dessutom var Ilmoni fascinerad av studier om psykiska sjukdomstillstånd och arrangerade magnetiska experiment för att bota sjuka i sin kamratkrets.⁷¹ A. J. Sjögren

68. Nordin 1987, 88–89; Nilsson 1964, 89–90, 100–101.

69. *Förteckning på de, af aflidne professor I. Ilmonis efterlemnade, böcker* 1857, 21.

70. Brev från I. Ilmoni till J. J. Pippingsköld 20.6.1821, citerat i Heinrich 1912, 41.

71. Castrén 1944, 136. Gotthilf Heinrich von Schuberts kända verk i ämnet var *Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaft*

skrev i sin dagbok att Ilmonis magnetiska experiment i april 1816 hade försatt honom i något slags dvala, men några andra följder hade det inte fått. En månad senare försökte Alexander Blomqvist göra samma sak med Sjögren, men misslyckades.⁷² Det var troligen Ilmoni som fick Arwidsson att bekanta sig med Swedenborgs verk; Ilmoni själv intresserade sig redan 1815 för Swedenborg vid sidan av Schelling.⁷³

Att sätta sig in i den tyska idealismen innebar stora utmaningar och prövade tålamodet. Den åldrande H. G. Porthan hade erfårit det när han hade försökt få ett grepp om Kants filosofi.⁷⁴ Dess terminologi avvek från all annan filosofi och Kants sätt att argumentera var komplex. Även Schellings filosofi hade sina stötestenar. Abraham Poppius och Sjögren läste Schelling tillsammans i februari 1815 och försökte begripa vad de läste, men Sjögren erkänner i sin dagbok att "många ställen ändå blefvo oss obegripliga". Han ansåg att Schelling hade goda idéer, även om han inte förstod dem ordentligt. I maj föregående år hade Sjögren och Poppius diskuterat de nya filosofernas sätt att skriva. Bägge kritiserade deras "inbundenhet", som Sjögren kallade det, och de betvivlade därför att de någonsin skulle kunna begripa så abstrakta saker.⁷⁵ Trots detta hörde Sjögren till abonnenterna för Schellings samlade verk på Palmblands förlag, och i april 1818 köpte han Schellings

(Dresden 1808). Den svenska tidskriften som behandlade animal magnetism var en publikation redigerad av läkaren och professorn Pehr Gustaf Cederschjöld och utkom 1815–1821. Arwidsson läste den i Stockholm i juni 1816, se brevcitat i Heinricius 1909c, 53. Om P. G. Cederschjöld, se t.ex. Liedman 1971, 26–27.

72. Sjögren, dagbok 9.4.1816 (IX 94); 8.5. och 9.5.1816 (IX 113).

73. Castrén 1944, 135–136.

74. Se Oittinen 1999, 48, 51.

75. Sjögren, dagbok 11.2.1815 (VIII 20) och 26.5.1814 (VII 157). Castrén (1944, 135) anser att Poppius först satte sig in i de nya läroren i Uppsala, men då inte öppet ville bekänna sig till fosforismen. Om hans intresse för Schelling under tiden i Sverige, se t.ex. Kuuliala 1931, 28.

verk *System des transzendentalen Idealismus*.⁷⁶ Sjögrens kärlek till böcker blomstrade även i intresset för filosofi. Också Alexander Blomqvist ville bekanta sig med Schellings idéer även om han hade läst en satirisk artikel om dem i *Journal för litteraturen och theatern*, den gamla litterära skolans språkrör i Sverige. Tidskriften hade i decembernumret 1812 gjort narr av *Phosphoros*, den nya svenska litteraturen och Schelling.⁷⁷

Den filosofiskt begåvade C. G. Ottelin kämpade knappast med samma svårigheter att förstå Schelling som Poppius och Sjögren. Även Arwidssons kännedom om Schelling hade fördjupats betydligt under 1814. Det syns i följande brevpassage, som har citerats av många forskare, där Arwidsson rekommenderade den nya filosofin för sin vän, den blivande prästen och kontraktsprosten Erik Anders Crohns. Arwidssons iver genomsyrar brevet:

Du måste studera filosofi, gode kunskapsälskande Anders; ty förr är du ej själfständig och ense med dig själf i denna verld. Du förstår ej dina bildade samtida och du förstår ej dig själf, så snart du ifrån reflexionens lägsta ståndpunkt vill höja dig att undersöka, hvad du själf må vara för ett ting. Jag må ej tala om frågan, hvad är verlden, naturen; en Gud? Nej, läs Schelling. Der skall du få lära dig att skåda denna verldsbelänkning i sin helhet, der får du se dig själf en hög ätteling af ett absolut öfverväsende och dig själf en Herre öfver denna phaenomenernas verld. Der skall du få se de föraktade lärorna om treenighet, återlösning och försoning på ett sublimt sätt framställda såsom alldeles nödvändiga.⁷⁸

Dessutom uppmanade Arwidsson vännen att bekanta sig med en uppsats i det andra häftet av *Iduna* (1811), eftersom den gav en försmak av nämnda läror: "Om Historien, och dess förhållande till Religion, Saga och Mythologi". Den anonymt publicerade upp-

76. Förteckningen över abonnenter i Söderlund 2000, 374–377; Sjögren, dagbok 6.4.1818 (XI 40).

77. Söderhjelm 1896, 44.

78. Brev från A. I. Arwidsson till E. A. Crohns 7–9.8.1814, citerat t.ex. i Rein 1908, 294–295; Heinrichius 1909c, 25–26.

satsen var skriven av Erik Gustaf Geijer, den svenska romantikens förgrundsgestalt.⁷⁹

Den tanke som Arwidsson framför om människan som herre över fenomenens värld återfinns både i Fichtes jag-filosofi och dess *Tathandlung*-konception samt i Schellings verk *System des transzendenten Idealismus* (1800).⁸⁰ Bägge utgick från att världen är en konstruktion av jaget, varvid föremålen för varseblivningen uppstår ur det mänskliga medvetandet.⁸¹ Det här centrala synsättet för den transcendentala idealismen kunde Arwidsson ha stött på första gången i Benjamin Höijers verk *Afhandling om den Philosophiska Constructionen* (1799) eller E. G. Geijers *Iduna*-artikel som behandlade självmedvetandet på basis av Höijers framställning.

Arwidsson antyder i brevet att också Geijer presenterade trenighetsläran i ljuset av romantikens filosofi. Detta var en fråga som låg i tiden. Den svenska romantikens grogrund var herrnhutismen och swedenborgianismen, och därför var dess företrädare intresserade av teologiska och kyrkliga frågor.⁸² Just vid denna tid väckte uttolkandet av kristendomens hemligheter utgående från Schellings filosofi en hätsk polemik i Sverige. Denna dispyt mellan fosforisterna, den gamla litterära skolan och de teologiska och kyrkliga kretsarna kom att pågå i två-tre år. Slutligen blev den så besvärande för P. D. A. Atterbom att han sommaren 1817 begav sig

79. *Iduna*, Andra häftet (1811), 26–90.

80. Man kan förmoda att Arwidsson hade satt sig in i nämnda verk av Schelling, eftersom han hänvisade till det i sin dissertation om medeltiden, se Arwidsson & Aminoff 1817, 3 fotnot d.

81. Det fanns dock betydande skillnader mellan Fichtes och Schellings uppfattningar om subjektet. Medan Fichte tänkte sig att det absoluta jaget är en enhet som föregår självmedvetenhet, ansåg Schelling att jaget föds ur en process som skapar motsättning eller dubbelhet (*Duplizität*), där det obegränsade subjektet genom att begränsa sig självt ger upphov till ett ändligt objekt och samtidigt skapar medvetenhet om sig självt, även om jaget aldrig kan bli ett objekt. Enligt Schelling utgör jaget just denna dubbelhet. Se närmare t.ex. Förster 2011, 230–231.

82. Se *Iduna*, Andra häftet (1811), 35, 87–88; Näsman 1980, 33.

på en längre utlandsresa för att slippa de ständiga konflikterna.⁸³ Ovanstående brevcitat visar att ekon av debatten nådde Finland; Arwidsson influerades av de svenska romantikernas nya synsätt.

Den mångfasetterade naturfilosofin

Medan Kants filosofi stod på kollisionkurs med å ena sidan den tyska skolfilosofin, eller wolffianismen, och å andra sidan med upp-lysningsempirismen⁸⁴ så kolliderade i sin tur Schelling-receptio-nen med kantianismen. I Åbo skärptes de intellektuella frontlin-jerna betydligt våren 1816 när det uppstod en dispyt inom Nylands nation mellan anhängare till Kant och anhängare till Schelling.⁸⁵ Gustaf Adolf Andström, som tillhörde Österbottniska nationen, meddelade i ett brev till A. G. Kihlman i Vasa på försommaren att hela akademien hade tudelats. Till den kantianska skolan hörde alla äldre professorer, en del adjunkter och magistrar samt sådana stu-denter som enligt Andström tilltalades av ett visst abstrakt tänk-ande. De andra följde Schelling, som Andström benämnde den nya filosofins egentliga ledare. Andström kände bevisligen till den svenska debatten mellan fosforisterna och kyrkan. Han berättar i brevet att en talare vid ett prästmöte i Lund hade försökt bevisa att Schellings filosofi inte stod i samklang med kristendomen. Andström berömde också Johan Adam Edmans pedagogiska fär-digheter; han hävdade att denne inte kunde föreläsa en endaste

83. Se närmare Nordin 1987, 84–87; Nilsson 1964, 90–91.

84. Den tyske professorn Christian Wolff (1679–1754) blev känd för sin rationalistiska filosofi baserad på Gottfried Wilhelm Leibniz idévärld, som innefattade nästan alla samtida vetenskapsgrenar. Före Kants genombrott var Wolff ett av de största namnen inom den tyska filosofin och under förra hälften av 1700-talet studera-des hans idéer också vid Kungliga Akademien i Åbo. Sedermera undanträngdes wolffianismen i Åbo av den kombination av brittisk empirism och tysk populärfilosofi som Porthan före-trädde.

85. Castrén 1944, 137.

timme om teologi utan att rätt skickligt komma in på Atterbom och den nya litteraturen.⁸⁶

Fredrik Bergbom torde ha haft bättre möjligheter och förutsättningar än Edman att bli den schellingsk falangens ledare i Åbo, men han försökte inte ens. När han föreläste om logik, etik och naturrätt använde han sig av kantianska läroböcker och framstod länge som en helt konventionell universitetslärare. Dessutom var han till naturen en fåordig tänkare som saknade ledartalang.⁸⁷ Men i egenskap av kurator för Österbottniska nationen spelade Bergbom ändå en roll när Åbostudenterna organiserade sig som korporation under senare hälften av 1810-talet.

Schellingianismen rönt inte alls lika stor framgång i Finland som i det västra grannlandet,⁸⁸ vilket kan ha berott på att akademikerna i Åbo iakttog politisk försiktighet. Kanske var det därför som ingen inom universitetets lärarkår 1816 ville bli synlig ledargestalt för ungdomen. Många samtida såg också tvivelaktiga drag i Schellings tänkande. En professor avskedades i Sankt Petersburg 1822 för att han hade undervisat i Schellings filosofi. Han åtalades för ogudaktighet.⁸⁹ De yngre akademikerna uppskattade ändå den tyska filosofen. Johan Jakob Tengström och hans kusin Johan Magnus af Tengström försökte under sin långa resa i Europa 1818 träffa Schelling i Heidelberg, även om de inte var schellingianer. Den gången var filosofen bortrest, men senare träffade J. M. af Tengström Schelling i München.⁹⁰ Förutom att detta

86. Brev från G. A. Andström till A. G. Kihlman 26.5.1816, citerat i Aspelin-Haapkyllä 1914, 180–181. Edman, som ansågs vara något burdus men en utmärkt lärd och redbar person, blev 1816 ordinarie adjunkt i teologi och seminariepastor. Se Råbergh 1901, 226, 229.

87. Anttila 1985, 51; Manninen 1987, 25; se även Klinge 1967, 414.

88. Rein 1908, 293; Nordin 1987, 25.

89. Klinge 1967, 383.

90. Åren 1817–1819 reste kusinerna af Tengström i Sverige, Danmark, Tyskland, Italien och Frankrike. Castrén 1944, 135; Manninen 2003, 231; Rein 1908, 306. Resans nyhumanistiska prägel beskrivs närmare i Mickwitz 2006, som dock inte nämner J. M. af Tengström.

är ett uttryck för tidens idéhistoriska intresse, visar det att den akademiska eliten i Åbo hade goda chanser att få kontakt med berömda vetenskapsmän under de fredliga förhållanden som rådde efter Napoleonkrigen. Kusinerna följde här den kutym och praxis som varit rådande inom de lärdas republik (*res publica litteraria*), livskraftig ännu i slutet av 1700-talet.

Den uppflammande entusiasmen för Schelling hos vissa Åbo-studenter innebar nödvändigtvis inte att de skulle ha fördjupat sig i hans knepiga argument. Med undantag för Bergbom, Ottelin och kanske Arwidsson är det svårt att bedöma hur seriöst och ingående unga magistrar och studenter tillägnade sig Schellings idéer. I Arwidssons dissertation om medeltiden, *Ingenii romantici, ævo medio orti, expositio historica* (1817) som hyllade hjältar, riddare och germanernas bragder, finns bara några summariska hänvisningar till Schellings verk.⁹¹ För Arwidssons del förädlades entusiasmen för Schelling av allt att döma till en allmän idealistisk övertygelse om andens och idéernas överlägsenhet i förhållande till den erfarenhetsbaserade kunskapen.⁹² Detta synsätt passar in på den vedertagna bilden av Arwidsson som en offentlig opinionsbildare som i början av 1820-talet ägnade sig åt att väcka Finland nationellt och politiskt, och sedermera fördrevs från Åbo. Arwidsson demonstrerar också sin kännedom om Schellings estetik i sin tvädelade artikel "Moralen använd i Poësie", som publicerades i

91. Arwidssons dissertation har ingående behandlats av Rafael Forsman (1926, främst 21, 25–27) som ser författaren som en lydig adept till Schelling; av sin lärofader hade han tillägnat sig idén om andens överhöghet och kristendomens inverkan på världshistoriens förlopp. Forsman anser ändå att avhandlingen snarare är en romantisk programförklaring än vetenskaplig forskning. Även Liisa Castrén (1944, 140–147) har behandlat Arwidssons dissertation och dess källor.

92. I slutet på sin långa recension av Hans Rudolf Schröters verk *Finnische Runen* (1819) konstaterade Arwidsson att "det äro idéerna som styra verlden, icke en lappad och flickad erfarenhets läror", "Recension. Finnische Runen", *Mnemosyne* 17.6.1820; se även Forsman 1926, 27.

Åbo Morgonblad 1821. Förutom att han kritiserar fransk poesi och konst upprepar han där sin tes om idéernas förmåga att styra världens utveckling; idéernas transcendentala natur är detsamma som det gudomliga, "evigt, mångfaldigt och outtömligt".⁹³ Ottelins schellingianska dissertation från 1816 och den uppståndelse den väckte bland akademins studenter och ledning behandlas ingående på s. 195–208.

Juha Manninen har konstaterat att Arwidsson, inspirerad av Schellings naturfilosofi, uppfattade all utveckling som en kamp mellan motsatta krafter, det vill säga som dynamiska polariteter. Naturens ursprungliga och eviga kreativitet för en ständig kamp mot tidigare skapade former – döda former som ständigt måste röjas ur vägen. En sådan världsåskådning främjade samhällelig och politisk radikalism. Den utgjorde en grogrund för Arwidssons sympatier för borgerskapets kamp mot feodala relikter och för nationella frihetssträvanden. Staten sågs inte som någon livlös entitet, utan som en organism underkastad ständig förvandling. Om utvecklingen avstannade innebar det undergång och förintelse.⁹⁴ Överhetens och ämbetsmännens misstanke att det i schellingianismen dolde sig en revolutionär kraft var alltså inte helt utan grund. Samtidigt är det uppenbart att den romantiska naturfilosofin som ledde sitt ursprung till Schelling var mångfasetterad. Dess betydelse i Finland under 1800-talets början borde följaktligen behandlas inte bara ur ett rent idéhistoriskt perspektiv utan också utifrån en samhällelig och politisk synpunkt.

Den svenska läkaren Israel Hwasser som tillträdde tjänsten som professor i medicin i Åbo 1817 stod för andra åsikter än Arwidsson. Hwasser var sakkunnig inom romantisk naturfilosofi och blev senare känd för sina samhälleligt och politiskt konservativa åsikter.⁹⁵ Det finns flera studier som upptar Hwassers naturfilosofiska synsätt inom medicin och hans kritiska hållning till

93. "Moralen använd i Poësie", *Åbo Morgonblad* 22.9 och 3.10.1821; se även Jalava 2005, 105–106.

94. Manninen 1987, 33.

95. Om Hwassers politiska konservatism, se Rein 1908, 302.

Schelling,⁹⁶ men för Åboromantiken verkar hans betydelse ha varit ringa. Det var snarare Hwasser som i början av sin tid i Åbo inlemmade element från romantiken i sin egen lära, som sedan gjorde honom känd efter hemkomsten till Uppsala i slutet av 1820-talet. Dessutom ogillade han de svenska fosforisterna.⁹⁷ Immanuel Ilmoni som i slutet av 1810-talet började studera medicin tillhörde hans studenter och närmaste vänner. När Ilmoni 1819 flyttade från filosofiska fakulteten till medicinska fakulteten förändrades dock hans vänkrets.⁹⁸ Det innebar att gamla band från gymnasietiden i Borgå bröts och Ilmonis senare naturfilosofiska hängivenhet inte längre influerade Åboromantiken under dess sista år.

Rafael Koskimies (f. Forsman), som på 1920-talet studerade Arwidssons dissertation om medeltiden, ansåg några årtionden senare att det var uppenbart att man hade tillskrivit Schelling också sådant idémässigt stoff som Åboromantiken tillägnat sig från andra håll. Koskimies menade att tankevärlden hos studenterna vid akademien i lägre grad karakteriserades av Schellings naturfilosofi och i högre grad av den allmänna romantisk-idealistiska idériktningen i hans verk.⁹⁹ Med tanke på hur svårbegriplig Sjögren och Poppius upplevde att den transcendentala idealismen var finns det ett visst fog för den bedömningen. Den understöds också av det

96. Se t.ex. Hedenius 1868, XXI; Rein 1908, 298–299; Heinrichius 1912, 33; Nordin 1987, 25.

97. Liedman 1971, 21, 35, 41–42, 45. Liedman (1971, 13) karakteriserar Hwasser som en företrädare för den extrema metafysiska vitalismen som inte godtog Schellings syn på att det andliga och det materiella i grunden var identiska. För Hwasser var den kraft som organiserade naturen och den mänskliga världen, ”livet”, åtskild från materien. Därför förkastade han skarpt Schellings (1803, 64) berömda definition av den absoluta identiteten: ”Die Natur soll der sichtbare Geist, der Geist die unsichtbare Natur seyn” (naturen är den synliga anden och anden den osynliga naturen). Jfr Hedenius 1868, XXI; om Schellings monistiska ontologi, se t.ex. Saarelainen 2019b, 71–72.

98. Heinrichius 1912, 36, 38–40, 42.

99. Koskimies 1972, 104–105.

faktum att Schellings tänkande i norra Europa uppblandades med swedenborgianism, panteism, nyplatonism och mysticism. Men Bergbom, Ottelin och kanske också Arwidsson som alla fördjupade sig i Schelling blev så pass intellektuellt inflytelserika i Åbo att Koskimies bedömning ändå behöver nyanseras, i synnerhet om man beaktar den uppmärksamhet Schellings verk *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studium* (1803) väckte bland Åbo-studenterna. Som framgår av följande kapitel var avsikten med de i tryck utgivna föreläsningarna främst att visa hur idéerna, som ansågs vara oändliga, manifesterades i ändliga historiska former av vetenskaplig aktivitet vid universiteten.

Universitetets idé

Romantikerna och studenterna i Åbo fick även impulser från universitetspolitiska verk som åtnjöt en särställning bland dem. Den slutsatsen kan man åtminstone dra utgående från de intellektuella referenser studentkåren kollektivt begagnade sig av för att försvara sina intressen under senare hälften av 1810-talet. Nämnda litteraturgenre hörde ihop med uppsvinget för den nya filosofin och stärkte och aktiverade studentromantiken. Som framgått ovan utkom det i Jena, Königsberg och Berlin kring sekelskiftet 1800 inflytelserika publikationer som tog ställning i frågor som rörde universitetsväsendet och dess natur samt syftet med akademiska studier. Tryckalstren vittnar om att man åtminstone i tysktalande områden redan länge hade känt ett behov av att förnya universiteten och det akademiska livet. Författarna dryftade universitetens bildnings- och utbildningsmålsättningar, fakulteternas och ämnenas inbördes organisering, filosofins betydelse och de akademiska studiernas natur. Det handlade om att kartlägga ideal och möjligheter, om att skapa ett nytt universitetsväsende som ersatte det gamla och förlegade. I Åboromantikernas nätverk ingöt läsandet av denna litteratur, eller enbart kännedomen om dess existens, en tro på att de själva hade en roll som banbrytare.

Ett av de första viktiga ställningstagandena inom denna genre framlades offentligt vid universitetet i Jena i maj 1789, just före

franska revolutionen. I sin installationsföreläsning med rubriken "Was heisst und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte?" (Vad är universalhistoria och varför studerar man det?) gjorde Friedrich Schiller en åtskillnad mellan den brödlärde, *der Brodgelehrte*, och filosofen, *der philosophische Kopf*. Den förstnämnde studerar för sitt kommande ämbete och yrke, enbart för att bli löntagare. En dylik individ "släpar omkring med en slav-själ" i frihetens rike. Den senare däremot älskar sökandet efter ny kunskap och strävar efter att skapa en harmonisk helhet av det han lärt sig i stället för att samla ihop kunskaper från olika håll. Den brödlärde, van vid andlig letargi, åtskiljer saker från varandra medan det framåtsträvande filosofen förenar dem.¹⁰⁰

Schillers tudelning beskrev knappast faktiska förhållanden. Avsikten med hans föredrag var snarare att dra upp riktlinjer för ett akademiskt medborgarskap baserat på flit och allmänbildning. Föredraget åhördes av cirka 400 studenter som visade sitt bifall.

Under de följande tjugo åren hördes allt oftare samma utmanande och kritiska tongångar i tysktalande områden. En viktig orsak till det utbredda missnöjet var att universiteten under den tidigmoderna tiden enbart hade varit utbildningsanstalter som upprätthöll etablerad kunskap utan krav på att frambringa ny kunskap. Därför hade 1600-talets supervetenskap, den snabbt framskridande fysiken och den därmed nära förbundna kosmologin, inte blomstrat vid universiteten utan i stället vid vetenskapsakademier och vetenskapliga sällskap, såsom Royal Society i London eller Académie des Sciences i Paris. Den Kungliga Akademien i Åbo som inrättats 1640 för den svenska stormaktstidens behov var först och främst en anstalt för prästutbildning, men gav också en grund för uppdrag inom statlig och lokal förvaltning. Till akademins specialiteter hörde aristotelianism och luthersk dogmatik. Studenterna uppmuntrades inte till att skapa egna argument i sina dissertationer utan till att hålla fast vid vedertagna lärosatser.¹⁰¹

100. Schiller 1789, 5–9; se även Ziolkowski 1990, 238–240.

101. Se närmare Klinge 1988, 18–24, 33–53, 60–65, 384–385, 391; Leikola 1988, 553–556; Kallinen 1995, 20–21, 42–44, 46.

Förändringen av universitetsväsendet inleddes i Tyskland under senare hälften av 1700-talet. Där menade flera experter inom utbildning och uppfostran att universiteten borde avskaffas eftersom de ansågs vara gammalmodiga och moraliskt fördärliga, och i stället ersättas med framstegsvänliga vetenskapsakademier.¹⁰² På många håll störde nämligen studenternas uppsluppna seder och ymniga alkoholbruk allvarligt den allmänna ordningen. Men i synnerhet de nya stora universiteten i Halle och Göttingen, viktiga lärosäten under upplysningstiden, eftersträvade att förena forskning och undervisning i sin verksamhet. För det första måste professorerna där producera ny kunskap. Ett annat centralt krav var att regelrätta föreläsningar måste kompletteras med seminarier där studenter och forskande lärare kunde utbyta tankar.¹⁰³ Förutom vidareförmedling av kunskap utvecklades en ny praxis som uppmuntrade studenterna att diskutera och bilda egna åsikter.

J. G. Fichtes föreläsningar i Jena 1794 om de lärdas uppdrag och det akademiska livet blev vid denna tid mycket ansedda. De fem första föreläsningarna utgavs i tryck med titeln *Einige Vorlesungen über die Bestimmung des Gelehrten* (1794). I Åbo var åtminstone J. J. Tengström bekant med verket; den svenska översättningen från 1796 ingick i hans hembibliotek.¹⁰⁴ Under sin studietid i Uppsala 1804–1806 hade Tengström åhört föreläsningar av Fichtes elev och svenska översättare, docent Benjamin Höijer.¹⁰⁵ Även Fredrik Bergbom, som i den lokala studentkårens namn utvecklade en moraliskt uppfordrande universitetsidé under senare hälften av 1810-talet, nämner det tyska originalet i sin dissertation *De ortu et indole idealismi Fichtii* (1822), dock bara som en titel i en lång förteckning över Fichtes produktion.¹⁰⁶

102. Ziolkowski 1990, 227; Pinkard 2002, 88.

103. Manninen 1990, 244; Östling 2016, 35–36.

104. Se *Förteckning öfver den del af framledne Professoren J. J. Tengströms [...]* 1859, 19. Av förteckningen framgår att J. J. Tengström ägde många verk av Fichte.

105. Rein 1908, 306; Manninen 1990, 250; se även Rantala 2024, 217–219.

106. Bergbom & Nervander 1822, 11 fotnot e; Klinge 2004a, 101.

Fichte som återkom till tematiken om de lärdas uppdrag också i Erlangen 1805 och i Berlin 1811 inledde sina föreläsningar med att behandla förhållandet mellan jaget och icke-jaget (*das Ich, das Nicht-Ich*) och människornas sociala differentiering i olika stånd utgående från sin egen vetenskapslära. När han väl kom till det egentliga ämnet lyfte han fram den mänskliga kunskapstörsten samt skillnader och likheter mellan filosofiskt och historiskt vetande. Han fastslog att avsikten med det lärda ståndet var att det skulle vaka över mänsklighetens utveckling och ständigt uppmuntra därtill. Fichte ålade de lärda ett tungt socialt ansvar och ansåg att mänsklighetens framtidskridande var direkt avhängigt vetenskapernas framsteg. Dessutom krävde han en hög moral av det akademiska samfundet – det borde återspegla högsta tänkbara nivå inom sedlighetens utveckling.¹⁰⁷ Hans föreläsningar uttryckte en enorm tillit till det mänskliga vetandet och den studerande ungdomens framtida roll i samhället. Tack vare dessa tankar blev Jenaromantikens intellektuella centralgestalt berömd bland studenter.

Fichtes distinktion mellan det lärda ståndet och övriga mer specialiserade stånd påminde om Schillers distinktion mellan ”brödlärda” och filosofer. I sin betoning av filosofins betydelse som generell kunskap, och i synnerhet dess förmåga att se förbi de skrankor som samhället och överheten satte upp, förebådade bägge föreläsarna det synsätt som den åldrande Kant några år senare framförde i boken *Der Streit der Fakultäten* (1798).¹⁰⁸ Även Kants debattinlägg var ett tecken på att den från medeltiden nedärvda rangordningen mellan universitetsfakulteterna ansågs vara förlegad i slutet av 1700-talet. Fakulteter som förberedde studenterna för yrkesprofessioner – teologiska, medicinska och juridiska – hade i sekler varit högre rankade än filosofiska fakulteten. Filosofin sågs som en tjänare till teologin, *ancilla theologiae*. Kant ansåg emellertid att just filosofiska fakulteten, det vill säga den tidens fristad för human- och naturvetenskaperna, var en kritiskt granskande instans

107. Fichte 1796, 74–80, 90–91.

108. Ziolkowski 1990, 246.

som inte var bunden till regeringar och myndigheter. Sålunda borde man upphäva dess ställning som en förberedande instans för andra studier – rangordningen borde vändas upp och ner. Medan de andra fakulteterna tjänade överhetens förutbestämda nyttoaspekter var den filosofiska fakulteten enligt Kant en oas för förnuft och akademisk frihet. Den kunde kräva att varje lära skulle pröva sina egna sanningar.¹⁰⁹ I Åbo ingick Kants verk åtminstone i J. J. Tengströms och filosofiprofessor A. J. Lagus boksamlingar.¹¹⁰

I sista hand är det svårt att bedöma vilka konkreta effekter ovan nämnda verk fick på romantikerna och de övriga akademikerna i Åbo, systematisk forskning saknas. Särskilt heltäckande skulle denna kunskap ändå inte bli eftersom universitetsbiblioteket och mycket av professorernas egna samlingar förstördes vid Åbo brand 1827. Detta försvårar också kartläggningen av vilken utländsk litteratur som inköptes och cirkulerade i Åbo under 1800-talets inledande decennier.¹¹¹ Men det vore ändå förhastat att förbigå hela frågan. Kännedom om den tyska debatten gällande universitetens

109. Kant, *Akademie-Ausgabe* VII, 18–20, 27–28; se även Östling 2016, 36; Pinkard 2002, 87–88.

110. Se *Förteckning öfver den del af framledne Professoren J. J. Tengströms* [...] 1859, 17; *Förteckning öfver aflidne Theologiae Professoren och Ordens-Ledamoten D:r A. J. Lagi* [...] 1832, 21.

111. I en flerdelad artikel i *Helsingfors Morgonblad* 1836 informerade J. J. Tengström om de olika samlingar vid universitetsbiblioteket som hade förstörts i Åbo brand. Eftersom också bibliotekets samlingskataloger blev rov för lågorna fokuserade Tengström på frågor om varifrån böcker hade införskaffats, hur omfattande samlingarna var och vilka ämnen de behandlade. Tengströms korta förteckning över några av de dyrbaraste volymerna upptar litteratur om arvet efter antiken, antikens kultur, antika monument och klassisk arkeologi, vilket tyder på en nyhumanistisk orientering. Se ”Insändt. En blick tillbaka på den förlust af Inhemska historiska källor och Vetenskapliga Samlingar, hvilken vid Åbo brand 1827 drabbade Finska Universitetet och Fosterlandet”, *Helsingfors Morgonblad* 25.1 och 29.1.1836; se även Knapas 2012, 88. En allmän översikt över Åbo brand ger Salmi 2025.

uppdrag nådde sannolikt Åbo på olika vägar. Det finns all anledning att förmoda att de här nämnda verken åtminstone indirekt efterlämnade vissa spår i de ungas studier, identitetsutveckling, moraliska medvetenhet och intellektuella intressen. I staden vid Aura å började det kanske redan under 1810-talet röra sig allt fler unga som tyckte att studierna i grunden borde vara något mer än bara brödstudier och krogliv.

Kants och Fichtes rykte som epokgörande filosofer var så vida spritt att man i Åbo säkert ventilerade deras idéer. Dessutom hade filosofieadjunkten J. J. Tengström åhört föreläsningar av Fichtes adept Höijer. Frågan är hur överheten förhöll sig till tidens nya universitetspolitiska idéer, i den mån de kände till dem. Som tidigare framgått utökades antalet tjänster och övriga resurser vid akademien i Åbo betydligt 1811. Statssekreterare R. H. Rehbinder hävdade sex år senare att denna reform följde den tyska högskolemodellen, något som Juha Manninen dock inte ansett vara trovärdigt.¹¹² Bakom kejsar Alexander I:s beslut dolde sig säkert en strävan att framstå som en försonlig regent för eliten i storfurstendömet och med hjälp av den stora donationen till akademien få den allmänna opinionen positivt inställd till Ryssland. Men beslutet kan också ha påverkats av de nya preussiska universitetsideal som rådde när kejsardömet reformerade landets högskoleutbildning.¹¹³ Matti Klinge har framhållit att det tyskspråkiga universitetet i Dorpat (grundat 1802) och den tyska humanismen blev en förebild vid förnyandet av akademien i Åbo 1811.¹¹⁴

Under de första decennierna av 1800-talet var avsikten med den preussiska utbildningsreformen, vars huvudarkitekt var språkvetaren Wilhelm von Humboldt, att skapa ett alternativ till de franska specialiserade högskolorna från Napoleontiden. En central idé var att uppmuntra studenterna till självständig bildning och

112. Manninen 1990, 249.

113. Om den ryska universitetsreformen på 1800-talet och de spänningar mellan tjänstemannautbildningen och bildningsuniversitetet den medförde, se Charle 2004, 52.

114. Klinge 1989, 28, 46–47.

moralisk självreglering genom att öka universitetens forskningsaktivitet. Under de senaste decennierna har dock forskare som studerat det europeiska högskolesystemets historia hävdat att reformens betydelse och understöd bland de samtida har överdrivits. Tyska historiker har använt formuleringen *Mythos Humboldt* för att understryka att det snarare handlade om nya ideal som spred sig långsamt – det var först i slutet av 1800-talet som de började förverkligas i praktiken.¹¹⁵ Häremot kan man invända att även idealen skapar historia på sitt eget sätt. I varje fall blev von Humboldts promemorior och studieprogrammen vid universitetet i Berlin betydelsefulla för Åboromantiken och kejsarliga akademien endast indirekt, det vill säga i det avseendet att de kan ha inspirerat regeringskretsarna i Sankt Petersburg. I Åbo kände man knappast närmare till dem. Litteratur som behandlade universitetsväsendet och dess målsättningar spred sig däremot snabbare.

Efter Schillers, Fichtes och Kants skrifter utkom med en liten fördröjning ett flertal liknande publikationer, bland annat teologie professorn Friedrich Schleiermachers *Gelegentliche Gedanken über Universitäten in deutschem Sinn* (Berlin 1808) och den dansk-tyske naturvetaren och filosofen Henrik Steffens *Über die Idee der Universitäten* (Berlin 1809).¹¹⁶ Hur välkända dessa verk var i Åbo vet man inte, men troligen fick representanterna för den nya filosofin direkt eller indirekt höra om dem. Dessutom plöjde sig den konservativa professorn J. F. Wallenius plikttroget genom Schleiermachers arbeten i början av 1820-talet när han var ledamot i universitetets statutkommitté.¹¹⁷ Av den tyska litteratur som behandlade univer-

115. Se Charle 2004, 48–49; Östling 2016, 22, 51–54. Jfr Manninen 1990, 246–247.

116. Friedrich Schleiermacher fick viktiga impulser till sitt verk från den romantiska kretsen i Jena. Denna tänkare, även känd som en tidig modern hermeneutiker, blev teologiprofessor vid det nygrundade universitetet i Berlin 1810. Som tidigare framgått vistades Henrik Steffens, som var grundligt insatt i Schellings naturfilosofi, i Jena i slutet av 1700-talet.

117. Klinge 1989, 47–48; Klinge 1967, 418.

sitetpolitik var Schleiermachers verk, skrivna som inlägg i debatten om det planerade universitetet i Berlin, det mest spridda och inflytelserika. En svensk översättning utkom 1819.¹¹⁸

Filosofen F.W.J. Schelling, som tillhörde Jenaromantikerna, höll sommaren 1802 en föreläsningsserie om universitetsväsendet och akademiska studier, tryckt följande år i Tübingen med titeln *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studium*. Den svenska översättningen trycktes i Strängnäs 1812 och ett år senare publicerades den andra tyska upplagan. Boken verkar ha varit rätt välkänd i Åbo. Både C. G. Ottelin och Arwidsson hänvisade i sina disertationer till den andra upplagan. Schelling behandlade nämligen flera discipliner, också teologi- och historiestudier, vilka låg de två respondenterna nära hjärtat.¹¹⁹ Dessutom fanns den svenska översättningen av boken i professor Gabriel Palanders hembibliotek¹²⁰ och på Österbottens nation, medan Satakunda nation hade ett exemplar av den andra tyska upplagan; huruvida de införskaffades före Åbo brand är dock oklart. Av studenternas nätverkande under senare hälften av 1810-talet, behandlat mer utförligt längre fram, kan man dra slutsatsen att också Fredrik Bergbom och vissa andra Åboromantiker hade bekantat sig med boken eller åtminstone hört om dess grundidéer.¹²¹

I den första föreläsningen efterlyste Schelling kunskapens och alla vetenskapers enhet.¹²² De olika vetenskapsgrenarna hade vis-

118. Schleiermacher 1819; Östling 2016, 39; Ziolkowski 1990, 287–288.

119. Ottelin & Zidén 1816, 8 fotnot e; Arwidsson & Aminoff 1817, 3 fotnot d; se även Schelling 1990, 90–110.

120. Se *Förteckning öfver aflidne Professoren Gabr. Palanders Boksamling* [...] 1822, 5.

121. Se närmare Klinge 1967, 324–327, 346. Även rubriken på Bergboms senare föreläsningsserie parafraserar namnet på Schellings verk, se *Anteckningar under prof. Bergboms föreläsningar 1828 om Methoden af det Philosophiska studium* (Nationalbibliotekets i Helsingfors handskriftsavdelning, signum Gö.IV.3–9).

122. Schellings föreläsningar hade också betydelse för Wilhelm von Humboldt när han utarbetade ett förslag till hur man skulle bygga upp det planerade universitetet i Berlin. Se Ehrhardt 1990, VII.

serligen med tiden åtskilts på grund av olika samhälleliga och praktiska faktorer, men i sista hand gällde att ”inom vetenskap och konst har det särskilda värde blott i den mån det i sig undfår det allmänna och absoluta”. För livskraftig kunskapsproduktion var de generativa idéerna viktiga – inte den empiriska och konkreta världen som manifesterade sig under historiens gång och var underkastad varierande villkor och betingelser. Man måste höja sig från det reella varandets ändlighet (*Endlichkeit*) och nödvändighet (*Notwendigkeit*) till den ideala dimensionens oändlighet (*Unendlichkeit*) och frihet (*Freiheit*).¹²³ Detta synsätt som stödde sig på den grundläggande distinktionen i Kants kritiska filosofi närmade sig platonismen – dock med den skillnaden att Schelling betonade varandets och kunskapens processuella natur. Tack vare det absolutas ousinliga natur framskrider vetenskapen från generation till generation och förändras med tiden. Därför är det meningslöst att lära studenterna att enbart upprepa gamla sanningar och lärosystem.

Från dessa utgångspunkter skissade Schelling upp tämligen stränga villkor för hur vetenskap skulle inläras och utövas. På samma sätt som Fichte talade om de lärdes dubbla uppdrag, uppfattade också Schelling universitetens uppgift som tudelad: dels handlade det om kunskapens natur, dels om verksamhetens samhällsetiska natur.¹²⁴ Inom det akademiska samfundet borde enbart begåvning och bildning härska och rangordna, och man borde inte acceptera lättingar vid universiteten. Om man nogsammt höll fast vid dessa kriterier skulle vanartiga studenter försvinna av sig själva, menade Schelling: ”Vetenskapernas rike är ingen demokrati, och än mindre någon oklokrati, något pöbelvälde, utan det är en aristokrati i detta ords ädlaste bemärkelse”, deklarerade han.¹²⁵

123. Schelling 1990, särskilt 6, 12, 14; det svenskspråkiga citatet i Schelling 1988, 18.

124. Manninen 1990, 250.

125. Schelling 1990, 30–31; det svenskspråkiga citatet i Schelling 1988, 43.

Drivkraften bakom en dylik social dynamik där de bästa skulle styra uppstod åtminstone delvis ur en önskan om att förbättra universitetens och studenternas dåliga rykte, men det öppnade också dörren för en starkare elitism. Gemensamt för Schillers, Fichtes och Schellings universitetspolitiska visioner var att de åtskilde dem som tillhörde kunskapens värld från de övriga.¹²⁶ I kombination med studentprivilegierna från 1600-talet blev detta förhållningssätt ett viktigt element i universitetspolitiken under Åboromantikens blomstringstid. De tyska idealisterna och representanterna för bildningsidealet såg också framtidens universitet som en arena för vetenskapernas enhet där förändringar och utvecklingsriktningar skulle styras av filosofin – av Fichte definierad som en vetenskap.¹²⁷

KONTAKTERNA TILL SVERIGE

Adolf Ivar Arwidsson och fosforisterna

Tack vare sina kontakter och en kontinuerlig informationsgång kunde Åboromantikerna hålla sig relativt välunderrättade om vad som var på gång i Sverige och längre bort i Europa. Nätverkan- det inskränkte sig emellertid inte till ett mottagande av impulser. Åboromantikerna upprätthöll också aktivt förbindelser bortom staden och bekantade sig med nya människor och miljöer. Universitetsstudier kunde avläggas på annat håll och i den tidens akademiska värld kunde en tillfällig resenär besöka berömda professorer utan några särskilda förberedelser, kanske enbart med ett rekommendationsbrev. I sin ungdom hade Åboromantikerna inte kunnat företa någon *grand tour* i Europa, men från och med mitten av 1810-talet blev Sverige välbekant. Den som hade mest kontakt med svenska romantiker var A. I. Arwidsson. Jag inleder därför undersökningen av Åboromantikernas mer extensiva nätverk med att redogöra för hans förehavanden.

126. Ziolkowski 1990, 251–252.

127. Om filosofin som vetenskap, se Fichte 1794, 9.

Adolf Ivar Arwidsson, av andra Åboromantiker kallad "Fantastengranat", var en färgstark personlighet med en vass penna. Hans skrivelser väckte förargelse hos makthavarna i början av 1820-talet. Okänd upphovsman.

I maj-juni 1821 besökte Arwidsson det västra grannlandet redan för fjärde gången för att fördjupa de relationer han knutit brevlades och för att sköta universitetets tjänsteärenden. Pingsthelgen tillbringade han i Stockholm i Lorenzo Hammarskölds familj.¹²⁸ När det vid ett större samkväm blev tal om situationen i Åbo uppmånade P. D. A. Atterbom och några andra Arwidsson att permanent bosätta sig i Sverige ifall indragningshotet mot *Åbo Morgenblad* verkställdes. Arwidssons verksamhet i Finland påminde enligt Atterbom om den berömde polemikern, författaren och yttrandefrihetskämpen Thomas Thorilds (1759–1808) förhållanden i Sverige. Åboromantikernas mest synlige representant gjorde intryck på sina svenska meningsfränder. Arwidsson kom väl överens med Atterbom och under resan blev han också närmare bekant

128. Arwidsson 1909b, LXXXV.

med E. G. Geijer och Carl Jonas Love Almqvist, något yngre än fosforisterna.¹²⁹ Atterboms jämförelse med Thorild visar att idén om offentlig kritik och det fria ordet var viktiga principer också för romantikerna, både i Sverige och på andra håll. Detta tyder på att de stod närmare upplysningen än vad tidigare uppfattningar gjort gällande, vilka framhåvt motsatsförhållandet mellan den förnuftsdyrkande upplysningen och den känslosamma romantiken.¹³⁰

Atterbom och hans närmaste krets skulle knappast ha föreslagit en flytt till det västra grannlandet för någon annan Åboromantiker. Ett dylikt intresse för Arwidsson bland svenska fosforister vittnar i sig om hans renommé och sociala talang. Bland sin generations studenter och unga docenter i Åbo verkar Arwidsson ha varit den mest framgångsrika och mångsidiga nätverksbyggaren. Hans driftighet inskränkte sig inte enbart till korrespondenser och informationsutbyte utan innefattade även ideologiskt ledarskap bland studenterna och inom Viborgska nationen,¹³¹ bokförmedling samt kontakter som var nödvändiga för hans publikationsverksamhet. Immanuel Ilmonis idoga resande och besök i europeiska städer gjorde att han knöt personliga kontakter mer aktivt än Arwidsson, men hans möten med kontinentens vetenskapliga och konstnärliga celebriteter inträffade först i slutet av 1820-talet, efter Åboromantiken. Då besökte han bland annat Alexander von Humboldt, Hegel, Rahel Varnhagen, Goethe och Schelling.¹³²

129. Heinricius 1908a, 24–25; Heinricius 1909c, 105; Castrén 1951, 352.

Arwidsson hade i själva verket redan våren 1820 planerat att bosätta sig i Stockholm och frågat Lorenzo Hammarsköld om det var realistiskt att söka ett lektorat i historia där, se Heinricius 1909b, 33.

130. T.ex. Nivala 2019, 16; om romantikernas förhållande till upplysningen, se närmare Stockinger 1994.

131. När Arwidsson i maj 1821 avreste från Åbo till promotionen i Uppsala var han så hyllad att en grupp berusade studenter från Viborgska nationen följde honom till skeppsbron och i sitt upprymda tillstånd störde den allmänna ordningen. Se närmare Heinricius 1909b, 50–51; Castrén 1951, 351–352.

132. Se Heinricius 1912, 108, 113, 118–119, 122–123.

Arwidssons besök i Sverige försommaren 1821 inbegrep många olika slag av umgänge. I mitten av juni reste han från Stockholm med ångbåt till promotionen i Uppsala, där visiter och middagsbjudningar följde på varandra i rask takt.¹³³ Även Ilmoni besökte Uppsala vid samma tid och vid promotionsfrukosten presenterade Arwidsson honom för E. G. Geijer och V. F. Palmblad.¹³⁴ Allt detta utgjorde sedvanligt umgänge i herrskapskretsar, men för att Atterbom och de andra skulle uppmana honom att flytta till Sverige behövdes mer övertygande bevis på interaktionsförmåga än bara salongsbildning och konversationstalang vid middagsbordet. Under de fem–sex år som föregick Arwidssons fjärde Sverigeresa hade han knutit och etablerat kontakter till ett flertal svenska författare och kritiker. Sommaren 1812 hade han besökt Stockholm första gången, då var han ännu student och inte så insatt i den svenska romantiken. Han kände enbart några personer i den svenska huvudstaden och knöt under besöket inte heller några nya litterära bekantskaper. Den unge resenären såg stadens sevärdheter, företog en utfärd till Haga lustslott och begäpade omgivningen i största allmänhet – enligt egen utsago lärde han sig just inte någonting alls.¹³⁵

Men redan i februari 1813 informerade Arwidsson Engelbrekt Rancken om att Lorenzo Hammarsköld hade skickat biografiska uppgifter om bröderna Schlegel, Tieck och Schelling – av allt att döma hade Arwidsson bett om detta. Det förekom också annan korrespondens över Bottniska viken, vilket framgår av Arwidssons brev från september 1815 till vännen E. A. Crohns. Han skriver att han fann Hammarskölds brev väldigt intressanta och därför bifogade dem.¹³⁶ Under dessa år skrev Arwidsson poesi och sände ett par tidiga dikter till fosforister i Uppsala och Stockholm för att få dem publicerade i *Poetisk Kalender* som redigerades av Atterbom

133. Se brev från A. I. Arwidsson till J. J. Pippingsköld 18.6.1821, citerat i Heinrichius 1910, 109–110.

134. Heinrichius 1912, 49.

135. Arwidsson 1909b, XXX.

136. Heinrichius 1909c, 67–68.

Författaren Per Daniel Amadeus Atterbom var en centralgestalt inom den tidiga roman- tiken i Sverige. A. I. Arwidsson gjorde bekantskap med honom i Uppsala. Porträttet publice- rat i *Nordstjernen* 1843.

– de intogs sedermera i årgångarna för 1815 och 1816.¹³⁷ Hammar- sköld hyllade Arwidssons dikt "Vid en Smälthytta" i en recension i *Swensk Literatur-Tidning* – i det skedet visste han inte vem som dolde sig bakom författarsignaturen.¹³⁸

Före mitten av 1810-talet hade Arwidsson alltså inledningsvis knutit en förbindelse med fosforisterna, men nätverksbygget inled- des på allvar först i juni 1816 när han fick resa till Stockholm tio dagar med änkefriherrinnan Sofia Lovisa Ramsays familj. Arwids- son var informator åt sonen i familjen, baron Adolf Henrik Ramsay, vilket gav honom tillträde till Ramsays aristokratiska familjekrets. Samtidigt fick han också möjlighet att i Stockholm bli bekant med

137. "Hoppet" signerad "-w-", *Poetisk Kalender* 1815, 37; "Vid en Smälthytta" signerad "-der", *Poetisk Kalender* 1816, 206–210.

138. Heinricius 1909c, 39.

läraren och hovpredikanten Arvid August Afzelius som var ingift i släkten Ramsay. Afzelius, som redan vid den tiden var en erkänd forntidsentusiast och nedtecknare av folksånger,¹³⁹ publicerade texter i fosforisternas publikationer och introducerade Arwidsson i de litterära kretsarna. Snart hade Arwidsson blivit personligt bekant med Hammarsköld, Atterbom, Pehr Henrik Ling och några poeter.¹⁴⁰

Under sin vistelse i Stockholm besökte Arwidsson Lorenzo Hammarsköld på Kungliga biblioteket, där fosforisten satt vid samma arbetsbord som sin litterära motståndare Per Adam Wall-

Lorenzo Hammarsköld, svensk kritiker och litteraturhistoriker, försåg A. I. Arwidsson i Åbo med böcker och tidskrifter. Oljemålning av Anders Lundqvist.

139. Afzelius hade 1814 tillsammans med E. G. Geijer publicerat den första delen av samlingen *Svenska folk-visor från forntiden* (Stockholm).

140. Heinricius 1908a, 14–15; Heinricius 1909c, 18–19, 46–47.

mark. Arwidsson stötte också på Atterbom av en slump vid porten till borggården på Kungliga slottet. Han noterade att Atterboms utseende var melankoliskt milt; poetens uppsyn föreföll att tala "om himmelen och högre naturen".¹⁴¹ Arwidsson blev också helt fascinerad av göticisten Pehr Henrik Ling. I en rapport från Stockholm till J. J. Pippingsköld betecknade han Ling som en karismatisk personlighet som skapade dikter på det kraftfulla geniets vis. Lings intuitiva och intensiva arbetsmetoder, hans rykte som gymnastikpedagog och hans intresse för forntida hjältepos motsvarade sannolikt Arwidssons ideal för den maskulina poethjälten. En viktig insikt Arwidsson gjorde i Stockholm var att svenska författare var mindre samstämmiga i aktuella frågor än vad man kunde tro när man betraktade dem på avstånd från Åbo.¹⁴²

Sommaren 1816 inleddes en mer frekvent korrespondens mellan Arwidsson och Hammarssköld som skickade information i synnerhet om tidskrifter, men också om danska böcker som han hjälpsamt lovade att skaffa vid behov. Arwidsson hörde sig också upprepade gånger för om tyska poeter och författare som Goethe, Ludwig Tieck, Jean Paul, E. M. Arndt och Theodor Körner. I korrespondensen kunde han också vara den givande parten och förmedla information om samlingar av finska folkrunor. Folkloristen Christfried Gananders arbeten var Hammarssköld särskilt intresserad av. Ling i sin tur gav redan sommaren 1816 Arwidsson i uppdrag att leta upp både finska folkrunor och folksagor för att ge märke åt hans epos *Asarne*. Åboromantikernas nätverk fungerade: Arwidsson bad genast J. J. Pippingsköld om hjälp för att samla upptecknade runor och sagor. Under årens lopp avhandlades också annat än litteraturfrågor i korrespondensen. Arwidsson rapporterade i förtroende nyheter från universitetsvärlden och samtidigt som han fick hjälp med sina egna och vänners bokbeställningar såg han till

141. Castrén 1944, 95; Heinricius 1909c, 48.

142. Brev från A. I. Arwidsson till J. J. Pippingsköld 23–27.6.1816, citerat i Heinricius 1909c, 49–52; se även Heinricius 1908a, 16–17. Om Arwidssons hjälteideal, se närmare t.ex. Ammondt 1992, 34–37.

att Hammarskölds verk fick åtgång i Finland. Med tiden kom han att bli finländskt ombud för flera svenska förläggare.¹⁴³

Under sin tredje Sverigevistelse 1817–1818 blev Arwidsson närmare bekant med Hammarsköld. Innan hade breven en formell ton: Arwidsson hälsade mottagaren med frasen ”Högädle Herr Kongl. Sekreterare!”, men efter vistelsen blev Hammarsköld och Arwidsson ”bröder”. Från perioden 1816–1823 har 37 brev bevarats från Arwidsson till Hammarsköld.¹⁴⁴ Deras korrespondens utgjorde den viktigaste skriftliga förbindelsen mellan svenska fosforister och Åboromantikerna, eftersom Arwidsson inte verkar ha korresponderat med Atterbom eller Palmblad före 1823,¹⁴⁵ då Åboromantikens blomstringstid redan var förbi. I Atterboms fall kan det ha berott på att han i regel var en trög brevskrivare, i motsats till den effektive Palmblad.¹⁴⁶

Avsikten med Arwidssons tredje vistelse i Sverige var att besöka Uppsala universitet under ett år (se följande två avsnitt, s. 148–162). Arwidsson avsåg att lära känna fosforismen på ort och ställe. Just innan hade emellertid Atterbom inlett sin tvååriga utlandsresa, men Arwidsson fick åtminstone åhöra den stora romantikern E. G. Geijers föreläsningar. Arwidsson kopierade Atterboms resebrev och sände dem med sina egna reserapporter till vänner i Åbo.¹⁴⁷ Ett resultat av vistelsen och umgänget i Sverige var att han inbjöd fyra svenska vänner till promotionen i Åbo sommaren 1819, bland andra Palmblad och Hammarsköld. Endast en av de inbjudna kom, nämligen amanuensen vid Uppsala universitets-

143. Castrén 1944, 95–96, 98. Brev från A. I. Arwidsson till J. J. Pippingssköld 10.7.1816, citerat i Heinricius 1909c, 55–56.

144. Heinricius 1909c, 2, 75–76.

145. Varken i Uppsala universitetsbiblioteks eller i Kungliga bibliotekets samlingar finns bevarade korrespondenser mellan Arwidsson och Atterbom eller Palmblad före 1823. Anna Fredrikssons (UUB) och Anne Schermans (KB) e-postmeddelande till författaren 21.11 och 22.11.2018.

146. Söderlund 2000, 92.

147. Castrén 1944, 188–189, 192.

bibliotek Johan Henrik Schröder som Arwidsson inkvarterade.¹⁴⁸ Schröder var en av Åbostudenternas närmaste och mest uppskattade vänner i Uppsala; J. J. Pippingsköld kallade honom *fennorum patronus*, finnarnas beskyddare.¹⁴⁹

Arwidssons rykte som opinionsbildare i Finland och utgivandet av *Åbo Morgonblad* från januari 1821 höjde förmodligen Arwidssons anseende hos fosforisterna. Eftersom Arwidsson under sommaren och hösten 1820 dessutom hade visat ett livligt intresse för fosforisternas parodiska hjältedikt *Markalls sömnlösa nätter*,¹⁵⁰ vars första del utkom i Stockholm 1820, beslöt de anonyma upphovsmännen att bjuda honom till sitt följande möte i Stockholm. Publikationen skulle få en fortsättning. Under Arwidssons fjärde Sverigeresa 1821, rätt snart efter att han i slutet av juni återvänt från promotionen i Uppsala till huvudstaden, fick han en kväll inbjudan från "Kommitterade för Markalls Sömnlösa Nätter" till en lokal restaurang. Där satt några av författarna till parodidikten, bland andra Atterbom, Hammarsköld och Clas Livijn. Den vinångande kvällen blev enligt Arwidsson angenäm och rolig och tillsammans rättade och förbättrade de utkastet till fortsättningen.¹⁵¹ Alstret utkom samma år.¹⁵² Arwidsson deltog således som enda Åboromantiker i den uppseendeväckande parodi som gjorde narr av Svenska Akademiens smakideal. Markall var nämligen de kommitterades ökenamn på P. A. Wallmark, förgrundsgestalt för den gamla skolan.

148. Brev från A. I. Arwidsson till E. Rancken 22.4.1819, citerat i Heinricius 1909c, 89.

149. Andersson 1921, 180–181. Immanuel Ilmoni karakteriserade Schröder som en älskvärd person och ett "lexicon af antiquarisk lärdom och beläsenhet". Se Heinricius 1912, 51.

150. Se Heinricius 1909c, 102–103.

151. Arwidsson 1909b, LXXXVI. I projektets sista skeden inbjöds också en kvinnlig författare, Julia Nyberg (eller Christina Juliana Svärdström), som flitigt hade publicerat sig under pseudonymen Euphrosyne i *Poetisk Kalender*. Se t.ex. Heinricius 1909c, 104–105; Heikinheimo 1933, 237, 248; Söderlund 2000, 227–231.

152. *Markalls sömnlösa nätter. Andra natten* (Stockholm 1821).

Uppsalas dragningskraft

När Åboromantikerna lämnade sin universitetsstad för att studera på annat håll begav de sig oftast västerut. E. G. Ehrström och C. G. Ottelin reste emellertid till Moskva våren 1812 för ett läsår för att studera ryska och leta efter historiska källor, men på grund av Napoleons ryska fälttåg blev de tvungna att bege sig till Nizjnij Novgorod där de stannade flera månader. Deras långa resa var dock ett undantag bland Åboromantikerna, likaså A. J. Sjögrens vistelser i Ingermanland och Sankt Petersburg 1816–1817.¹⁵³ Åtminstone ända sedan slutet av 1500-talet hade Åbostudenterna främst studerat vid Uppsala universitet och ibland även i Lund.¹⁵⁴ Den ryska statsledningen och storfurstendömet's ämbetsmannakår förhöll sig ända från början avvaktande och snart totalt avvisande till dessa vistelser eftersom de kunde ha dåligt inflytande. Men ännu på 1810-talet var det relativt lätt att bege sig till Uppsala.¹⁵⁵

153. Om ifrågavarande resor, se Näsman 1980, 23–29; Wassholm 2008, 7; Branch 1973, 36–37. Tre av E. G. Ehrströms brev från Ryssland till Jakob Tengström 1812–1813 har publicerats i finsk översättning i verket Mikkola 1939, 209–229. Det kan ytterligare nämnas att Arwidsson besökte Sankt Petersburg i juli 1816 genast efter sin andra Stockholmsresa och där slog följe med A. J. Sjögren, som också han råkade befinna sig i staden. Se t.ex. Heinricius 1909c, 55–59; brev från A. J. Sjögren till C. A. Gottlund 24.10.1816.

154. För Uppsalas vidkommande, se Leinberg 1891, 78–79.

155. Våren 1817 skrev kanslerssekreteraren Lars Gabriel von Haartman till biskop Jakob Tengström om hur skadliga resorna till Uppsala var, vilket resulterade i åtgärder i syfte att stävja studier i grannlandet. Sommaren 1820 befallde universitetets kansler, storfursten Nikolaj att studenternas resor till Uppsala skulle förbjudas. Men den nye rektorn, professorn i grekiska Johan Bonsdorff, vägrade att åtlyda den i lönndom meddelade befallningen eftersom han ansåg att den stred mot grundlagen. Se närmare Castrén 1944, 218–219; Klinge 1967, 386, 389; Kalleinen 2017, 145–146.

Situationen i Uppsala hade förändrats mycket jämfört med slutet av 1700-talet då studenterna hade vurmat för franska revolutionen. Sedan dess hade de politiska förhållandena förändrats: Gustav IV Adolfs regeringstid, ”järnåren”, var förbi och de svenska romantikerna och fosforisterna hade trätt fram i landets litterära offentlighet. På Juntans tid hade studenternas revolutionsiver resulterat i att försiktiga föräldrar inte längre ville skicka sina söner till Uppsala. Antalet studenter vid Lunds universitet hade istället ökat och stockholmarna hade hellre anställt informatorer från Åbo än från Uppsala.¹⁵⁶ Men på 1810-talet var Juntan ett minne blott, dessutom avled kretsens förgrundsgestalt Benjamin Höijer 1812.

Andra förhållanden i staden förändrades däremot långsammare. Uppsala förblev en lantlig småstad, under 1800-talets inledande decennier hade den fortfarande 4 000–5 000 invånare, betydligt färre än Åbo. Den tyske författaren Ernst Moritz Arndt, som besökte Uppsala 1804, bedömde att man kunde avverka hela stadsområdet till fots på drygt en timme. Det fanns få privata stenhus; de flesta var envåningshus i trä, ofta med torvtak. Men universitetet hade vid den här tiden 500–600 studenter, det vill säga två till tre gånger fler än akademien i Åbo. Skillnaden avtog dock ju längre 1820-talet led.¹⁵⁷ Uppsalastudenterna lyssnade på föreläsningar i Gustavianum, universitetets dåvarande huvudbyggnad, som uppförts invid domkyrkan redan i början av 1600-talet.

Den svenske prästen och lokalhistorikern Johan Benedict Busser konstaterade på 1770-talet att Uppsala var känt för sitt universitet med dess bibliotek, växthus och konstskatter samt domkyrkans skattkamarar. Staden var dessutom centrum för ärkestiftet och bildade resenärer kände till att den berömda botanisten Carl von Linné hade bott där på 1700-talet. Vid universitetet i Uppsala fanns 20–25 professorer, således fler än i Åbo. Till den akademiska personalen hörde, vid bägge lärosätena, också adjunkter, magistrar och docenter samt lärare i språk, dans, fäktning, teckning och ridning. Med

156. Klinge 1988, 722.

157. Lindroth 1976, 159, 167; Söderlund 2000, 34; Östholm 2000, 43–45; Tommila 2001, 281, 286.

Gustavianum var Uppsala universitets huvudbyggnad. Henri Osti's Fotografi-
ateliér, före 1914.

sina drygt 40 000 volymer var Uppsala universitetsbibliotek ett av de största i Sverige.¹⁵⁸ För Åboromantikerna underlättade det även att Uppsala universitets konstitutioner från mitten av 1600-talet fortfarande var i kraft vid akademien i Åbo under de inledande decennierna av 1800-talet. Det gick lätt att byta studieort och anpassa sig till ordningen där.

Enligt Werner Söderhjelm drogs finska studenter till Sverige för att det intellektuella livet där var mer mångsidigt och de hoppades också på bättre undervisning i språk och humaniora än i Åbo.¹⁵⁹ Om Uppsalas överlägsenhet hade de samtida säkert olika åsikter, men Åbopor som intresserade sig till exempel för klassisk grekiska eller filosofi fick i Sverige sina förväntningar uppfyllda med råge. Från 1813 var Samuel Grubbe professor i logik och metafysik

158. Se närmare Östholm 2000, 43–48.

159. Söderhjelm 1915, 145.

i Uppsala och han föreläste på ett begripligt sätt om schellingiansk filosofi och estetik. En annan skicklig och populär föreläsare var Erik Gustaf Geijer, som 1817 utnämns till professor i historia. Kännetecknande för många studenter från Finland som vid denna tid studerade i Uppsala var att filosofin fick högsta prioritet och andra omtyckta sysselsättningar åsidosattes.¹⁶⁰ Ett viktigt motiv för vissa resenärer var en önskan att fördjupa sig i den tyska idealistiska traditionen som upprätthölls av Grubbe, men också av romantiker som Höijer skolat – främst Geijer, Atterbom och Palmblad. Uppsalas dragningskraft för Åbostudenterna växte ytterligare när spänningarna vid akademien under vårterminen 1817 eskalerade i den så kallade jurisdiktionsstriden. Konflikten fick universitetet i grannlandet att framstå som en tillflyktsort. Tvisten handlade om vilken instans – akademis konsistorium eller det nygrundade polisväsendet – som skulle utreda brott och förseelser begångna av studenter. Se närmare s. 211–216.

Med utgångspunkt i matrikeln för Finska nationen vid Uppsala universitet räknade Carl Axel Gottlund att det 1801–1822 hade studerat 86 finska ynglingar i staden, varav de flesta kom från Österbottniska nationen eller Viborgs nation.¹⁶¹ Finska nationen vid Uppsala universitet ledde sitt ursprung till 1650-talet, men dess öden under 1600- och 1700-talen är föga kända eftersom källmaterialet är så knapphändigt. Österbottningarna som hade flest representanter i Uppsala hade sin egen nation och den gällde länge såsom ”den egentliga” finska nationen vid Uppsala universitet. Finska nationen tycks ha haft sin glansperiod under de första decennierna av 1800-talet; den tynade bort under 1820-talet.¹⁶²

J.J. Tengström som bistod Åboromantikerna med albumet *Aura* studerade i Uppsala 1804–1806, men den första egentliga Åbo-

160. Schück 1917, 222; Lindroth 1976, 182–183; Heikinheimo 1933, 175–176, 181. Om sina flitiga studier i grekiska i Uppsala berättade Germund Aminoff i breven till A.J. Sjögren 22.7 och 28.8.1818, citerade i Heinricius 1911a, 37–39.

161. Se Gottlund 1864, 219–222.

162. Se närmare Leinberg 1891, 90–92, 100.

romantikern i staden var Carl Gustaf Ottelin. Han ansåg sig ha blivit orättvist behandlad vid magisterpromotionen vid akademien i Åbo våren 1815 och var även besviken på undervisningen i filosofi. Ottelin studerade i Uppsala höstterminen 1815¹⁶³ och bevisade flitigt de föreläsningar som hölls av professorn i praktisk filosofi Nils Fredrik Biberg. Biberg hade fått avgörande impulser från Schleiermacher och utvecklat ett teistiskt synsätt. Ottelin ägnade sig hela dagarna åt studier och först på kvällarna sökte han andras sällskap. Också då utnyttjade han tiden effektivt och blev bekant med en imponerande rad svenska romantiker: Atterbom, Grubbe, Geijer, A. A. Afzelius, Palmblad, litteraturhistorikern och den blivande prästen Per Adolf Sondén samt författaren Gustaf Wilhelm Gumaelius. Ännu vid den här tiden planerade Ottelin att slå in på ämbetsmannabanan.¹⁶⁴ I Uppsala skaffade han sig en argumentativ grund för sin dissertation *De fide religiosa*,¹⁶⁵ baserad på postkantiansk filosofi, som han följande höst inlämnade till granskning i Åbo.

Innan Vilhelm Fredrik Palmblad blev professor i grekiska vid Uppsala universitet 1835, drev han sedan 1810 ett boktryckeri och en växande förlagsverksamhet tillsammans med sina vänner och kollegor.¹⁶⁶ Palmblads tryckeri blev de svenska fosforisternas högkvarter och mötesplats, och därifrån spred sig deras publikationer i Sverige och trakterna kring Östersjön. Man kunde föreställa sig att alla inom Uppsalas akademiska värld kände till fosforisterna. Men C. A. Gottlund, den andra Åboromantikern som anlände till staden för att studera, i augusti 1816, drog sig senare till minnes hur förvånad han blev över att bara ett tjugotal lokala studenter och magistrar kände till fosforisternas ledargestalt Atterbom. Så fort Gottlund kom till Uppsala skaffade han information om

163. Tiitinen (1973, 182) uppger felaktigt vistelsens längd till ett år.

164. Näsman 1980, 33–35; om professor N. F. Biberg, se Lindroth 1976, 182. Ottelin återvände från Uppsala till Åbo i slutet av november 1815, se brev från A. J. Sjögren till C. A. Gottlund 14.11.1815.

165. Ottelin & Zidén 1816.

166. Söderlund 2000, 16.

Atterbom och såg till att träffa honom, vilket säger något om hans motiv för resan.¹⁶⁷

Till en början ämnade Gottlund studera medicin i Uppsala. Efter ett par år gav han emellertid upp tanken och fokuserade under senare hälften av 1810-talet växelvis på naturvetenskap, klassiska språk, filosofi och historia. Han bevistade E. G. Geijers föreläsningar och under sin första termin åhörde han flitigt Samuel Grubbes undervisning, allt medan han gjorde noggranna och utförliga anteckningar.¹⁶⁸ Gottlund splittrade sitt intresse på otaliga ämnen och fick aldrig någon examen från Uppsala. Bland hans efterlämnade papper från studietiden återfinns anteckningar från föreläsningar i bland annat mineralogi, fysiologi, matematik, naturhistoria, kemi, lärdomshistoria, filosofi, värtalighet, logik, själslära, morallära och juridik.¹⁶⁹

Gottlund träffade Atterbom för första gången den 20 oktober 1816; han beskriver denne som en bleklad, kortvuxen man. Men redan några veckor innan hade han hunnit samtala med V. F. Palmblad om litterära frågor. Hos bägge fosforisterna hörde han sig för om möjligheten att få sina dikter publicerade i *Poetisk Kalender*.¹⁷⁰ Publiceringen förverkligades först efter att Atterbom korrigerat och förädlat Gottlunds vardagliga språk. Några år senare rönste dock Gottlund hård kritik för sina dikter från Hammarsköld och

167. [C. A. Gottlund], "Insändt. En episod ur Atterboms lefnad", *Helsingfors Tidningar* 25.8.1855. Även Sten Lindroth (1976, 184) har framhållit att det under fosforismens glansdagar under 1810- och 1820-talen bara var en liten grupp studenter och unga lärare i Uppsala som intresserade sig för den, medan den stora akademiska majoriteten förblev likgiltig.

168. Heikinheimo 1933, 173, 176–177, 180–181; Pulkkinen 2003, 58. Gottlunds anteckningar från Grubbes föreläsningar i filosofi som omfattar nästan 800 sidor finns bevarade i Finska Litteratursällskapets arkiv, samlingen Gottlundiana.

169. Hirvonen 1998, 5–6.

170. Gottlund, dagbok 20.10 och 23.10.1816, Lundin 2015, 739–740; Heikinheimo 1933, 226–227.

Palmblad, vilket så småningom ledde till att han bröt kontakten.¹⁷¹ I det här skedet förlöpte samarbetet ännu väl och i april 1817 gav Palmblad Gottlund i uppdrag att recensera den svenska översättningen av Friedrich Rühs verk *Finland und seine Bewohner* (Leipzig 1809) i *Swensk Literatur-Tidning*. Den här gången gavs inga restriktioner och recensionen växte till en mastodontisk uppsats som sträckte sig över åtta nummer.¹⁷²

Under det första året i Uppsala träffade Gottlund svenska författare och berättade vid olika samkväm om Finland och sin hemtrakt Savolax för fosforisterna. Han agerade också som ett slags ombud för sina vänner i Finland och sände till en början böcker och tidningar till dem från Uppsala, men hade i det långa loppet svårt att sköta uppdraget.¹⁷³ I december 1816 bad Arwidsson Gottlund att genast skicka den nya årgången av *Poetisk Kalender* som man ivrigt väntade på i Åbo. Försändelsen anlände dock aldrig och Arwidsson rasade och svor över sin väns oföretagsamhet.¹⁷⁴ På försommaren 1817 började Gottlund i Uppsala få rapporter från vänner i Åbo om den uppkomna jurisdiktionstvisten i staden och det ansträngda läget vid akademien. Breven omtalar att åtminstone Germund Aminoff, Lars Håkan Prytz och Arwidssons skyddsling Adolf Henrik Ramsay stod i beråd att fly till Uppsala från vad man upplevde som försämrade förhållanden. Ramsay avreste från Åbo redan före sommaren¹⁷⁵ och fler resenärer följde.

171. Mickwitz 1999, 218–219; Heikinheimo 1933, 258.

172. Gottlund, dagbok 10.4 och 22.4.1817, Lundin 2015, 890, 894–895; ”Recension: Finland och Dess Inwånare”, *Swensk Literatur-Tidning* 10.5, 31.5, 7.6, 21.6, 28.6, 6.12, 12.12 och 20.12.1817, signerad G-nd.

173. Heikinheimo 1933, 238–239, 244; se t.ex. Gottlund, dagbok 16.5.1817, Lundin 2015, 899.

174. Se brev från A. I. Arwidsson till C. A. Gottlund 3.12.1816 och brev från A. Poppius till C. A. Gottlund 24.2.1817.

175. Brev från A. Poppius till C. A. Gottlund 6.5 och 26.5.1817 samt brev från A. J. Sjögren till C. A. Gottlund 5.5 och 15.6.1817, citerade i Lundin 2015, 936–937, 941, 946; se även Castrén 1944, 126.

Carl Axel Gottlund hade lätt för att knyta nya bekantskaper. Han behärskade också finska och vistades bland skogsfinnarna i Sverige.

Gottlund välkomnade gärna Åbostudenter till Uppsala. I maj 1817 meddelade han A. J. Sjögren att den Finska nationen hade 18 medlemmar. Hösten 1816 hade den lilla nationen haft 14 medlemmar, men tack vare flykten från Åbo blev nationen under vårterminen 1818 större än någonsin förr eller senare, med 23 studenter.¹⁷⁶ Till ökningen bidrog att akademins professor i juridik Matthias Calonius avled i september 1817, vilket fick juridikstuderande att under de följande åren söka sig till Uppsala.¹⁷⁷

176. Brev från C. A. Gottlund till A. J. Sjögren 13.5.1817, citerat i Lundin 2015, 938; Heikinheimo 1933, 194; Castrén 1944, 187; Leinberg 1891, 95. Enligt Michael Branch (1973, 33) var Sjögrens finskspråkiga bakgrund och positiva förhållningssätt till Ryssland viktiga skäl till att denne, till skillnad från flera av sina vänner, inte gav sig av till Uppsala för att studera.

177. Andersson 1953, 4.

Studentkolonin

Hösten 1817 gjorde Åboromantikerna Arwidsson, Aminoff och Poppius samt Arwidssons goda vän J. J. Pippingsköld sällskap med Gottlund i Uppsala och de tillbringade mycket tid tillsammans på den nya studieorten. Aminoff och Poppius var också rumskamrater.¹⁷⁸ Den nya omgivningen innebar ny stimulans, intressanta bekantskaper och geografisk utvidgning av deras nätverk.

Resan till grannlandet över Östersjön hade varit dramatisk. Fartyget *Aurora*, ett passande namn i romantikens anda, avreste från Åbo mot Stockholm i slutet av september. Ombord fanns Arwidsson, Aminoff, Poppius och L. H. Prytz samt några andra resenärer. Den 3 oktober, när grannlandet redan hägrade vid horisonten, drabbades fartyget av en orkan. Efter att storseglet med mast och allt hade spolats överbord utbröt allmän panik ombord och skeppet drev tillbaka ut till havs. Då kunde skepparen inte längre göra något annat än hjälplöst vråla uppe på däck. Medan stormen härjade och regnet växlade med hagelskurar inväntade alla betryckta slutet. Under däck bad många resenärer den Allsmäktige om förbarmande och räddning. Sjömännen spelade kort och drack upp det sista brännvinet för i himlen ”gagnade det dem icke mera”. En sjöman bad i sin nöd att han en gång till innan han dog skulle få smaka potatis. Arwidsson redogör detaljerat för händelsen i sina självbiografiska anteckningar och framställer sig själv i ett hjältemodigt ljus – lugn och beslutsam. Han erkänner dock att även hans drömmar om kommande bedrifter och stordåd inom konst och vetenskap under stormens dystraste stunder drunknade i vågornas dån. Resenärerna hade dock turen med sig. Fartyget drev i land på Fårö norr om Gotland, och därefter lyckades de efter många öden och äventyr till slut ta sig till Uppsala i slutet av oktober. Pippingsköld som kommit för att studera juridik

178. Tarkiainen 1902, 113–114; se även brev från A. Poppius till A. J. Sjögren 21.2.1818, citerat i Heinrichius 1911a, 32.

hade anlänt redan tidigare, eftersom han på grund av sjukdom inte hade kunnat följa med på *Aurora* utan avrest senare.¹⁷⁹

Eftersom ingen hade hört någonting om Arwidsson och hans kamrater på länge befarade många att fartyget hade förlist.¹⁸⁰ Därför var glädjen stor när Pippingsköld återsåg de andra i Uppsala. Nyheten om resenärernas räddning nådde även Åbo där man firade reformationens 300-årsjubileum och invigningen av det nya akademihuset som uppförts nära domkyrkan.¹⁸¹

Som tidigare framgått vikarierade Arwidsson Palmblad som redaktör för *Swensk Literatur-Tidning* sommaren 1818 och åkte hem i september.¹⁸² De andra Åboromantikerna stannade däremot betydligt längre, om man undantar sommarmånaderna. Poppius återvände till Finland våren 1824, medan Gottlund flyttade tillbaka för gott först på 1830-talet. Aminoff, som i sin ungdom fört ett oregerligt liv men senare uppfattades som både respektabel och allvarligt lagd, var kurator för Finska nationen från augusti 1818 till juli 1824.¹⁸³ Efter hans kuratorsperiod tynade dock nationen bort eftersom reserestriktioner för studenter infördes i det finska storfurstendömet 1824.¹⁸⁴ Det faktum att så många Åboromanti-

179. Se närmare Arwidsson 1909b, LIV–LXIV; se även Heinricius 1910, 93–96, där nästan hela Arwidssons reserapport citeras.

180. Se t.ex. Sjögren, dagbok 20.10.1817 (X 186–187).

181. Klinge 1967, 369.

182. På våren 1818 skickade kanslern vid Kejsrerliga Åbo Akademi, arvfursten Nikolaj, en befallning till Arwidsson i Uppsala om att återvända till Åbo, men med hjälp av en läkare skaffade han sig reseförbud och lyckades stanna kvar i Sverige hela följande sommar. Kanslerns order var enligt Castrén (1944, 188) det första tecknet på att man på högre ort ogillade Åbostudenternas studieresor till Sverige.

183. Heinricius 1909c, 78; Tarkiainen 1902, 116; Heikinheimo 1933, 215–216; Sarjala 2021, 279, 286; Leinberg 1891, 100.

184. En student som ämnade sig utomlands eller till Sankt Petersburg borde enligt 1824 års nya reseförordning anhålla hos kanslern om tillstånd, och dessutom skulle konsistoriet skriva ett utlåtande om den sökandes planer. Denna övervakning

ker vistades i Sverige så länge innebar att Arwidsson från och med hösten 1818 kom att spela en allt viktigare roll i Åbo. J. J. Pippingsköld, som i december 1818 avlade juriskandidatexamen i Uppsala, återvände visserligen till hemlandet våren 1819.¹⁸⁵

Denna flyttörelse bör dock inte enbart uppfattas så att Uppsala tillskansade sig resurser från Åbo. De svenska romantikernas idéer och Uppsalastudenternas verksamhetsformer gav Åboborna viktiga impulser som under åren förmedlades till östra sidan av Bottniska viken. På sin nya studieort mötte studenterna från Åbo som nämnt inspirerande lärare. I mars 1818 skrev Aminoff till Sjögren i Åbo att han särskilt gärna lyssnade till Samuel Grubbes föreläsningar i naturfilosofi och estetik. Han var också imponerad av N. F. Bibergs föreläsningar om Fichte och Schelling. I Uppsala bekantade sig Aminoff med romantikens centrala litteratur när han av Pippingsköld lånade en svensk översättning av Wilhelm Heinrich Wackenroders verk *Herzensergiessungen eines kunstliebenden Klosterbruders* (1797).¹⁸⁶ Gottlund gick å sin sida på Bibergs moralfilosofiska föreläsningar.¹⁸⁷ Åboborna hann emellertid vistas i Uppsala så pass länge att man vid sidan av det stimulerande utbytet också började notera negativa drag. Aminoffs rumskamrat Poppius, som gick på Geijers och Grubbes föreläsningar, uttryckte i ett brev till Sjögren i februari 1818 kritik mot svenskarnas arrogans gällande finska förhållanden och finsk historia: "Derföre kan ingen ärlig Finne älska detta otacksamma, slappa, enerverade, fientliga, genom sina partier sig sjelf sönderslitande, med sina förfäders storverk skrytande och derpå förlitande Sverige", skrev Poppius.¹⁸⁸

försvårade avsevärt studenternas resande. Se Leinberg 189I, 99; Klinge 1967, 412.

185. Andersson 192I, 88; Kotivuori, "Johan Josef Pippingsköld", *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852* [onlineresurs 2005, läst 7.8.2019].

186. G. Aminoff, dagbok I.I.1818.

187. Brev från G. Aminoff till A. J. Sjögren 9.3.1818, citerat i Heinrich 1911A, 35–36; Heikinheimo 1933, 179.

188. Brev från A. Poppius till A. J. Sjögren 21.2.1818, citerat i Heinri-

Enligt Aminoff var Poppius alltför finsksinnad för att kunna bli verklig vän med svenskar, trots att han annars var känd som en blid person.¹⁸⁹ Under sin vistelse i Uppsala blev Poppius intresserad av finsk grammatik och skrev en dissertation om finskans reflexiva verb.¹⁹⁰ Poppius litterära bedrifter under Åboromantikens period bestod av de dikter som han i början av 1820-talet fick utgivna i *Mnemosyne* och i bilagan *Oskyldigt ingenting*, som Arwidsson i hemlighet distribuerade till beställarna av *Åbo Morgonblad*. Trots flera försök lyckades Poppius aldrig avlägga någon examen i Uppsala, i stället prästvigdes han 1823 och tillträdde ett ämbete i Stockholm. Sommaren 1824 flyttade han till Viborg där han blev fängelsepräst.¹⁹¹

Förutom Poppius lärde sig även Arwidsson och Pippingsköld tämligen snabbt att förhålla sig skeptiskt till de unga svenska författarna. Arwidsson skrev redan i december 1817 till E. A. Crohns att när man personligen blev bekant med dem, deras egenheter och ambitioner, försvann den hemlighetsfulla strålgåsen som omgett dem när man iakttagit dem på håll.¹⁹² Den flitige och målmedvetne Palmblad var den enda som Arwidsson och Pippingsköld uppskattade utan förbehåll. Atterbom vistades ju utomlands och den nygifte E. G. Geijer stannade oftast hemma med sin hustru.¹⁹³ Finnarnas besvikelse torde delvis ha berott på Uppsalabornas stora alkoholkonsumtion. Poppius rapporterade i februari 1818 hem till Finland att ”här supes som tusan”, och han förmodade att ”Schylla och Charybdis” – tydligen en lokal restaurang eller vinkällare –

cius 1911a, 32–33; se även Bergholm 1899, 14, 16; Castrén 1944, 194; Klinge 1967, 369.

189. Brev från G. Aminoff till A. J. Sjögren 3.2.1819, citerat i Heinrichius 1911a, 41.

190. Kolmodin & Poppius, *De reciproca conjugationum forma in lingua Fennica* (Upsaliæ 1818).

191. Bergholm 1899, 18–19, 24–25, 31.

192. Brev från A. I. Arwidsson till E. A. Crohns 17.12.1817, citerat i Heinrichius 1910, 98.

193. Heikinheimo 1933, 227.

hade större framgång än stadens bokhandlare.¹⁹⁴ På den här tiden existerade ännu inte Malla Silfverstolpes litterära salong i Uppsala, den etablerades först 1820.

Trots detta var Arwidsson lika energisk som alltid. Under sin vistelse i Sverige 1817–1818 blev han bekant med Geijer, Palmblad och dennes kompanjon Carl Samuel von Zeipel, med poeten och prästen Johan Börjesson, ”den siste fosforisten”, samt med Wilhelm Gumaelius. Han skrev långa brev om dem till sina vänner E. A. Crohns och Engelbrekt Rancken i Finland.¹⁹⁵ Vid jultiden reste han till Stockholm för att träffa Hammarsköld och inte minst den danska språkvetaren Rasmus Kristian Rask under vars överinseende han studerade isländska och engelska.¹⁹⁶ Studierna i isländska ledde senare till att Arwidsson översatte den isländska *Völsungasagan* till svenska och framlade den, försedd med kommentarer, som en tredelad dissertation i Åbo 1820–1821.¹⁹⁷

Arwidssons illmarighet syns i att han under samma Stockholmsresa också hälsade på företrädaren för den gamla skolan, kanslirådet och bibliotekarien P. A. Wallmark, för att chikanera honom. Arwidsson lät Wallmark tro att han avskydde den nya skolan och låtsades vara okunnig om estetik. Sedan lockade han in Wallmark på ett samtal om litteratur och konstteori, där han förledde honom att dra motstridiga slutsatser och göra andra förbryllande intellektuella kullerbyttor. Efter sitt skämt gav han sig i väg, uppenbart nöjd med sig själv.¹⁹⁸ Arwidsson, som skaffat sig

194. Brev från A. Poppius till A. J. Sjögren 21.2.1818, citerat i Heinrichius 1911a, 34.

195. Heinrichius 1908a, 21; Heinrichius 1909c, 77. Börjesson blev den siste levande medlemmen av fosforistkretsen som verkat i Uppsala på 1810-talet.

196. Arwidsson 1909b, LXIV; Castrén 1944, 193. Enligt Heinrichius (1910, 92) var ett viktigt motiv för Arwidssons resa till Sverige 1817 just en önskan att träffa Rasmus Rask.

197. Arwidsson & Laurell 1820; Arwidsson & Backman 1821; Arvidsson & Becker 1821.

198. Arwidsson 1909b, LXV.

rykte som studentledare, var kurator för den Finska nationen i Uppsala under våren och sommaren 1818, före Aminoff.¹⁹⁹ Samtidigt planerade Arwidsson en roman som han i augusti 1818 skrev om till Lorenzo Hammarsköld. Projektet rann dock ut i sanden.²⁰⁰

I Uppsala fanns det betydligt fler studenter än i Åbo och man visste mer om den nordeuropeiska akademiska världen. Som motvikt till sina kritiska beskrivningar av Sverige skrev Poppius till Sjögren om nyheter han hört om tyska studentföreningar, om festen i Wartburg 1817 och om en förbjuden bok om denna fest som professor Geijer hade beställt.²⁰¹ Lite senare fick Åboborna, bland annat Ilmoni och Sjögren, läsa en förkortad beskrivning av festen, som uppenbarligen Aminoff hade skickat.²⁰² Stor entusiasm väckte likaså Atterboms resebrev som anlände till bland annat Geijer, Palmblad, Hammarsköld, Malla Silfverstolpe, Grubbe och Gumaelius.²⁰³ Palmblad berättade för Atterbom att i synnerhet finnarna inte fick någon ro innan de hade fått skriva av allt. Det verkar ha uppstått en veritabel kopieringsindustri kring breven, eftersom Palmblad påstod att de i form av avskrifter eller utdrag nådde Skåne, Västergötland, Åbo och Savolax.²⁰⁴ Det fanns ett mindre nätverk för brevcirkulation bland finska studenter i Uppsala; åtminstone Pippingsköld och Arwidsson postade långa utdrag

199. Leinberg 1891, 100. Om störandet av ordningen vid Finska nationen vid Uppsala universitet, de interna konflikter som detta vållade samt förnyandet av stadgarna under läsåret 1817–1818, se närmare Gottlund 1864, 220–228; Heinricius 1911a, 23–30; Heikinheimo 1933, 199–202.

200. Heinricius (1909c, 80) förmodar att de naturfilosofiska prosafragmenten "Bergwandringen" och "Stjerneqwällen" som ingår i Arwidssons verk *Ungdoms Rimfrost af Sonen i Örnskog* (1832) kan ha varit utkast till romanen.

201. Brev från A. Poppius till A. J. Sjögren 21.2.1818, citerat i Heinricius 1911a, 34. Poppius nämner dock inte titeln på verket.

202. Sjögren, dagbok 24.5.1818 (XI 57).

203. Atterboms resebrev har publicerats ett flertal gånger; senast 2002.

204. Brev från V. F. Palmblad till P. D. A. Atterbom 23.6.1818, citerat i Heikinheimo 1933, 247; se även Engdahl 2002, XXII.

ur Atterboms brev till Ottelin och Anders Gustaf Simelius i Åbo. Dessutom fick Sjögren tag i avskrifter av Atterboms brev till Palmblad.²⁰⁵ I Uppsala hade Åboromantikerna således lyckats skapa så förtroliga relationer till fosforisterna att de kunde få tag på korrespondens från kretsens centralgestalt. Informationsspridningen från en bekant till en annan garanterade att färska reseintryck från Syd-europa förmedlades till Åbo.

Också annan information och andra samtalsämnen som låg i tiden förmedlades från Uppsala till Åboromantikerna. En fruktbar nyhetskälla var den tidigare nämnda J. H. Schröder, som började korrespondera med Pippingsköld efter hans återflytt till Åbo hösten 1819. Det första brevet cirkulerade och lästes bland ett flertal vänner i Åbo och utdrag ur brevet återgavs i *Mnemosyne*. I gengäld rapporterade Pippingsköld till Schröder om vad som hände i Åbo. J. G. Linsén och Fredrik Bergbom, redaktörer för *Mnemosyne*, ville att Schröder skulle bli Uppsalakorrespondent. Han förmedlade nyheter till tidskriften kring 1820.²⁰⁶

GRÄNSÖVERSKRIDANDE STRÄVANDEN

I körsången genljuder Burschenschaften

"Haben Ihr was desgleiches, Ihr Burschen in Åbo?" – har ni studenter i Åbo någonting liknande? Abraham Poppius i Uppsala ställde frågan på en något knagglig tyska till A. J. Sjögren angående vurmen för körsång. Brevet från februari 1818 är i övrigt på svenska, men frågan anspelar på det nyutgivna häftet *Burschenlieder*, utgivet av den tyskfödde kompositören och körentusiasten Johann Christian Friedrich Häffner i Uppsala, och det faktum

205. Se närmare Heinricius 1910, 100; Heinricius 1911a, 33, 40; brev från G. Aminoff till A. J. Sjögren 28.8.1818.

206. Andersson 1921, 181–182; se även "Utdrag af ett bref från Upsala", *Mnemosyne* 10.11.1819. J. J. Pippingskölds och J. H. Schröders korrespondens med kommentarer har givits ut av Andersson 1953.

att intresset för körsång hade uppkommit i tyska studentföreningar.²⁰⁷ Vad som låg i tiden utomlands nådde också i detta avseende Åboromantikernas nätverk. När dessa gränsöverskridande impulser spred sig bland studenter i Sverige och Finland tändes också en lust att organisera verksamheten.

De Åbostudenter som på 1810-talet intresserade sig för romantikens idéströmningar och litteratur var genom sina nätverk och resor verksamma i skärningspunkten mellan olika språk, kulturkretsar, verksamhetsformer och synsätt. I många möten kan man iaktta olika former av gränsöverskridanden, i form av resor från Finland till Sverige eller Ryssland, i översättningar från olika språk till svenska och i en omorientering från nyhumanism och kantianism mot romantikens naturfilosofi. Som en gränsöverskridande verksamhet kan man också se det faktum att läsintresset som odlats inom föreningar förlades till en aktiv litterär offentlighet i och med att Åboromantikerna började utge kalendrar och tidningar.

Körsången räknades tydligt till de mest transnationella företeelserna inom studentkretsarna. Studentsången, som blomstrade i Uppsala på 1810-talet, föddes ur romantikens idéströmningar. Anmärkningsvärt nog förekom vid denna tid just inga andra former av de tyska studentföreningarnas opinionsyttringar i Sverige eller Finland. *Burschenschaften* var å ena sidan uttryck för den patriotism som Napoleons erövringskrig väckt, å andra sidan ett uttryck för en antimonarkistisk anda, vilket kunga- och furstehusen rätt snart fann oroväckande. Till deras framväxt bidrog filosofen J. G. Fichtes tal och skrifter, F. D. E. Schleiermachers predikningar och E. M. Arndts dikter. Startskottet blev den hemliga studentföreningen *Deutscher Bund*, grundad av den moderna gymnastikens fader Friedrich Ludwig Jahn och filosofiprofessor Jakob Friedrich Fries. Den åtföljdes inom ett par år av Jenastudenternas första *Burschenschaft*, grundad 1813 under devisen *Ehre, Freiheit, Vaterland* (ära, frihet, fädernesland). Förutom liberala politiska målsättningar understödde studentföreningarnas ledare en moralisk förnyelse av

207. Brev från A. Poppius till A. J. Sjögren 21.2.1818, citerat i Heinrich 1911a, 33.

studentlivet: studenterna, som behandlades som skolgossar, borde i stället bli medborgare i det akademiska samfundet. Som motvikt till denna agenda tillägnade sig den tyska studentrörelsen också fornermanska och antisemitiska romantiska element. Idéerna om den tyska kulturens uppgång och studenternas frihetsrörelse fortlevde starkt. Exemplet i Jena gav i snabb takt upphov till nya *Burschenschaften*.²⁰⁸

Reformationens 300-årsjubileum ledde i Tyskland till den stora studentdemonstrationen i Wartburg hösten 1817. Demonstrationen blev också en minnesfest över slaget vid Leipzig 1813, ett fältslag som Napoleon hade förlorat. Genom sitt deltagande i striden ansåg sig studenterna ha förtjänat rätten att bli medborgare. Festen i Wartburg förhärligade en fornermansk livsstil och blev en viktig politisk vändpunkt i Europas historia. Studenterna antände också ett bål där man brände den civila lagsamlingen *Code Napoléon* (1804), baserad på förnuftstro. De demonstrativa handlingarna och det faktum att studenter vid flera universitet organiserade sig till en gemensam tysk rörelse fick överheten att bli på sin vakt. Följande år förbjöd storhertigen av Weimar en ny fest i Wartburg. I Jena grundade studenter då *Allgemeine Deutsche Burschenschaft*, som ända från början stämplades som en oppositionsorganisation.²⁰⁹ Studentföreningarna fick det kärvt under de följande åren, särskilt i Preussen.

Händelserna i Wartburg intresserade professor E. G. Geijer i Uppsala – som framgått tidigare introducerade han en tysk publikation om händelserna för sina studenter. I Uppsala nöjde man sig dock med att på avstånd följa med den ideologiskt styrda studentradikalismen; i Sverige behövde man inte frigöra sig från Napoleon. Men på Oscar-dagen i början av december 1819 planerade emellertid studenter i Uppsala ett evenemang i götisk anda, där den unge kanslern och kronprinsen Oscar skulle hyllas på Gamla Uppsala högar i skenet av hundratals facklor. Idén var C. S. von Zeipels.

208. Klinge 1989, 55, 70; Jonsson 1990, 75, 77; se även Klinge 1967, 380–384.

209. Se närmare Rüegg 2004a, 24; Gevers & Vos 2004, 273–275.

Det var meningen att ett dryckeshorn med silverlock och ett svärd i götisk stil skulle överräckas till kronprinsen. Han skulle lyftas upp på en sköld och tal och körsång skulle framföras. Den imponerande tilldragelsen skulle avslutas med bön i Gamla Uppsala kyrka i närheten av gravhögarna. Men efter att ha hört om planerna förbjöd kungen arrangemanget. Arwidsson berättade om nyheten för E. A. Crohns, uppenbarligen övertygad om att det bakom förbudet låg rädsla för en ny Wartburgfest.²¹⁰ Den storslagna festen arrangerades visserligen, delvis med synliga götiska symboler, men tryggt och offentligt på gården till universitetets huvudbyggnad Gustavianum, dit cirka 850 studenter marscherade. Tillfället övervakades av ärkebiskopen, universitetets rektor, en general och landshövdingen.²¹¹

Om det var opassande för svenska studenter att på egen hand odla vikingaromantik och göticism, så tolererade makthavarna ännu mindre något dylikt i Finland som övervakades av ryska myndigheter. Men vissa glimtar av *Burschi*-livets seder och symboler syntes även i Åbo. I juni 1820 besöktes staden av en grupp studenter från Dorpat. De var på väg till Sverige och Norge, men några stannade för att lära ut forngermanska seder till sina meningsfränder i Finland, bland annat envig. "De voro ägta Burschen", konstaterade Ilmoni i brev till Sjögren. I Åbo förblev ändå efterhärmaningen av det tyska studentlivet och dess uttryck enbart experiment och förekom förmodligen i liten skala. Ett resultat av besöket torde ha varit att man tog i bruk knölpåkar på sina vandringar i staden.²¹²

210. Brev från G. Aminoff till A.J. Sjögren 1.12.1819; brev från A. I. Arwidsson till E. A. Crohns 7.12.1819, citerat i Heinricius 1910, 101–102. I sitt brev glädde sig Arwidsson över uppgifterna om att kronprinsen Oscar visat intresse för den nya svenska litterära skolan och dess åsikter. Prinsen studerade då vid Uppsala universitet och P. D. A. Atterbom var hans lärare i tyska. Den kunglige adepten läste verk av Goethe och Schiller.

211. Lindroth 1976, 178; Jonsson 1990, 74–75.

212. Castrén 1944, 217; brev från I. Ilmoni till A.J. Sjögren 21.6.1820, citerat i Heinricius 1912, 42–43.

Exemplet visar emellertid att enstaka tyska influenser nådde studenterna i Åbo via Baltikum.

På de nordliga breddgraderna kom *Burschenschaft*-andan starkast till uttryck i körsången. I Uppsala fokuserade det ideologiska innehållet i studentsångerna på två teman: å ena sidan fäderneslandets förpliktande historiska anor och å andra sidan folkdiktningens värld.²¹³ I början av november 1817 skrev både Poppius och Aminoff från Uppsala till Sjögren att de varje kväll hade sett och hört ett par hundra sjungande studenter dra runt på gatorna.²¹⁴ Vid tiden för Gottlunds ankomst var kombinationen av sång och marsch redan en etablerad tradition i Uppsala och i början hörde den till stadens kuriositeter. Den kom att präglade det akademiska livet i Uppsala under hela 1800-talet. På 1810- och 1820-talet fick studenterna en sakkunnig lärare i körsång i den nämnda J. C. F. Hæffner som var *director musices* vid universitetet från 1808, och med sitt oförtrutna arbete lyckades locka sångare till sin kör.²¹⁵ Trots hans pedagogiska ansträngningar urartade dock sjungandet på Uppsalas gator och gränder ibland. Gottlund konstaterade i ett brev att både de andra och han själv skrånade alldeles vilt.²¹⁶

Ett uttryck för tidens europeiska sångentusiasm utgjordes av de oräkneliga amatörkörerna, eller sångakademier och sångsällskap (*Liedertafeln*, *Liederkränze*), som i sin verksamhet förenade musikaliska aktiviteter med sällskapsliv. Det allt tätare nätverket av musiksällskap, kännetecknande för 1800-talets borgerliga musikkultur, gjorde körsång till ett massfenomen i Tyskland, England och Frankrike. Eftersom redan nationalkonventet under franska

213. Klinge 1967, 371.

214. Brev från A. Poppius och G. Aminoff till A.J. Sjögren 3.11 och 4.11.1817, citerade i Heinrichius 1911a, 19–22.

215. Andersson 1921, 66; Lindroth 1976, 175; Castrén 1944, 182. Den svenska studentsångens uppkomst brukar dateras till hösten 1808, då en studentkör i Uppsala utan ackompanjemang sjöng utomhus under Hæffners ledning. Se närmare Dahlström & Salmenhaara 1995, 305.

216. Odaterad uppgift, se Heikinheimo 1933, 205.

revolutionen 1795 hade föreslagit att "folkkörer" (*choeurs universels*) skulle få ceremoniella uppdrag, bibehöll amatörkörsången en viss demokratisk och nationell prägel. Detta gällde i synnerhet manskörer.²¹⁷ Kända föregångare, och samtida med Hæffner, var Hans Georg Nägeli i Zürich och Carl Friedrich Zelter i Berlin. Den förre var en folkbildare som dirigerade körer som uppträdde för en bred publik, medan den senare favoriserade de mer privata *Liedertafel* som inte siktade på offentliga framträdanden utan på sångglädje och gemenskap för likasinnade.²¹⁸ Hæffner som förlitade sig på sångens moraliskt fostrande inverkan hade troligen under en studieresa i Schweiz mött den kända pedagogen Johann Heinrich Pestalozzi.²¹⁹ På 1800-talet var manskörer starkt förknippade med patriotism och maskulinitet, vilket den samtida student-sången förstärkte, eftersom det åtminstone i Finland huvudsakligen var män som studerade vid universitetet ända fram till slutet av 1800-talet.

De finska studenterna i Uppsala ägnade sig också åt allsång av mer småskalig *Liedertafel*-typ. Vårvintern 1818 samlades de på sitt stamlokal Tidlunds café för att sjunga finska folkdikter, runor. Sjungandet fick götiska drag när de tillsammans med några svenska studenter i början av augusti samma år begav sig till Gamla Uppsala för att hedra J. G. Linséns besök i Uppsala. Först bekantade sig gruppen med sevärdheterna och sedan klättrade de upp på de forntida gravhögarna för att utbringa punschskålar. Skålarna tömdes för gudinnorna Sveas och Auras lycka och framgång. Mellan skålarna stämde besökarna upp i sång – bland annat framfördes "Vikingasäten" (Atterbom), "Se, över dal och klyfta" (Tegnér), finska folksånger om Väinämöinen och ytterligare Carl Michael

217. Dahlhaus 1989, 38–39.

218. Nägeli var elev till Johann Heinrich Pestalozzi, medan den musikaliskt självlärd Zelter ledde sångakademin i Berlin. Se närmare Pfeiffer & Nägeli 1810, IX–X; Andersson 1921, 21–22; Kvist Dahlstedt 2001, 47–48.

219. Jonsson 1990, 51.

Gamla Uppsala högar blev en symboliskt viktig plats för romantikerna. Studenterna klättrade upp på högarna för att festa och skåla. Odaterad litografi av Carl Johan Billmark.

Bellmans "Fredmans epistlar".²²⁰ Det är inte känt om det vid detta tillfälle handlade om egentlig kvartettsång, som Hæffner hade introducerat i Uppsalas studentkretsar.

Från Uppsala kom kör- och kvartettsången rätt snart till Åbo. Som tidigare nämnts hade den litterära kretsen runt A. J. Sjögren sjungande dragit runt på Åbos gator redan 1816–1817, men det hade skett sporadiskt och småskaligt. Det rörde sig uppenbarligen om serenader under fönster och balkonger i 1700-talsstil. Hösten 1819 grundade J. J. Pippingsköld ett sångsällskap för sina vänner. Han hade återvänt från Uppsala på våren där han bekantat sig med

220. Andersson 1921, 76; se även Poppius, dagbok 1.8.1818; brev från A. Poppius till C. A. Gottlund 2.8.1818.

Hæffners verksamhet, före det hittas just inga spår av fyrstämmig studentsång i Åbo.²²¹ I början bestod sällskapet enbart av studenter och man arrangerade regelbundet sångkonvent. Snart anslöt sig även professorer och män och kvinnor från societeten, vilket möjliggjorde sånger för blandad kör. Några blev sångare, medan andra nöjde sig med att vara publik. Att uppträda inför en utvald elit förlänade körsången en aristokratisk prägel. Med denna sammansättning är det lätt att gissa att sällskapets verksamhet inte alls liknade *Burschenschaft*, trots att det bland medlemmarna fanns forna Uppsalaresenärer, bland andra Arwidsson i rollen som poet och Immanuel Ilmoni som sjöng i basstämman.

I november 1820 kritiserade C. A. Gottlund i sin dagbok Pippingskölds sällskap för att ha en skadlig inverkan. I stället för att bli en budbärare för frihet och jämlikhet hade sällskapet enligt Gottlund blivit en plattform för social segregering. Till medlemmar "invigdes blott magistrar, hovrättsauskultanter och de äldsta av några studenter".²²² Gottlunds uppgifter och åsikter kan ibland vara överdrivna eller något opålitliga, men på den här punkten styrks hans uppfattning av det namn sångsällskapet senare fick, Adelsfanan.

Marsch ut på gatan!

Inspirerad av de sjungande och marscherande studentgrupperna i Uppsala föreslog Gottlund i slutet av oktober 1820 att Pippingskölds sällskap skulle gå ut på gatorna i Åbo. Medlemmarna nekade dock kategoriskt eftersom de ansåg förslaget vara riskfyllt. I Åbo var sång utomhus synonymt med att föra oväsen, främst i

221. Heinricius 1909c, 101; Dahlström & Salmenhaara 1995, 305–306.

I Åbo hade körsång redan utövats i flera sekler. I stadens trivial- och katedralskolor hade man lärt ut enstämmig luthersk psalmsång (*cantus choralis*) och flerstämmig sång (*cantus figuralis*).

Se t.ex. Sarjala 2001, 96.

222. Andersson 1921, 92, 97, 138 och i synnerhet 120–121, där Gottlunds dagbok från november 1820 citeras, utan datum.

den ryska garnisonens ögon.²²³ Därför hade sällskapet sedan första början präglats av försiktighet. Dessutom fanns det ytterligare ideologisk-politiska aspekter att beakta. Hösten 1819 gick Arwidsson med på att författa en ny text till Atterboms götiska sång "Vikingasäte" (tonsatt av Hæffner) eftersom sällskapet önskade framföra något inhemskt. Men upphovsmannens anspråkslöst betitlade "Sång" tilltalade dock inte beställaren, utan uppfattades som *Burschenschaft*-inspirerad: "Våra matta själar tåla det ej", skrev Arwidsson besviket till E. A. Crohns.²²⁴

När man studerar dikten blir det, med tanke på vilka spänningar som rådde, mer begripligt att sällskapet inte godkände den. Gustaf Heinricius anser att texten är inspirerad av samtida syd-europeiska revolutionsstämningar,²²⁵ vilket sångsällskapets medlemmar uppenbarligen noterade. Om sällskapets avståndstagande från studentromantiken vittnar också det faktum att dess repertoar upptog bara några få tyska sånger.²²⁶ Även om Arwidssons "Sång" slutligen inkluderades i repertoaren hade den säkert passat bättre på repertoaren hos någon nygrundad nationskör i Åbo än på Pippingskölds sångkonvent.²²⁷ Bland annat av Österbottniska

223. Heikinheimo 1933, 221; Heikinheimo 1932, 256.

224. Brev från A. I. Arwidsson till E. A. Crohns 23.11.1819, citerat i Heinricius 1909c, 101.

225. Heinricius 1909c, 102. I detta sammanhang är det skäl att hänvisa till exempel till följande diktrader: "Vaknad är anden, skuggorna sväfva/ Undan vår syn, och tiderna kräfva/ Mäktiga bröst, som ej frukta, ej bäfva/ Inför farornas skrämmande hot. – – Bergiga vaggan! Må uti vårt blod/ Vänligt en lifvande eld ifrån söder/ Tända sin brand i det nordiska mod!" Arwidssons sångtext har i sin helhet publicerats i Söderhjelm 1915, 130–132 och Castrén 1944, 307–308. Om den i dikten skildrade offerviljan, se Ammond 1992, 44–46.

226. Andersson 1921, 119.

227. Om nationskörer i Åbo i början av 1820-talet, se t.ex. Heikinheimo 1932, 266; om tillkomsten av Arwidssons "Sång", dess litterära förebilder och politiska aktualitet, se även Castrén 1944, 305–309.

nationens sångbok framgår att den svenskpatriotiska Uppsala-repertoaren var populär på nationen, trots att den tedde sig politiskt förgräplig när den uppfördes i Finland.²²⁸

I det tidigromantiska Åbo utövades körsång i *Burschenschaft*-anda tydligast genom den gatusång som C. A. Gottlund tog initiativ till. Det var också en intressant företeelse såtillvida att den synliggör den materiella och sociala grundmekanism som drev ungdomar till samarbete: en affektladdad interaktion som framkallade iver och samhörighet mellan individer. Körsång var en fysisk aktivitet, och den förutsatte ett möte öga mot öga. Körsången i Åbo skapades inom romantikernas nätverk; den introducerades av Uppsala-resenärer från Finland som hade influerats av studentlivet där. Men i motsats till Pippingskölds sällskap uttryckte studenternas gatusång en korporativ anda. Därför närde den en känsla av gemenskap bland studenterna. Några år tidigare hade gemenskapen manifesterats på ett liknande sätt då studenter vid akademien i Åbo arrangerat ett gemensamt framträdande under jurisdiktions-tvisten. Kombinationen av marsch och körsång bör inte förringas. Som den tyske författaren E. M. Arndt noterade vid ett besök i Uppsala våren 1804, var det endast studenternas sena eller nattliga sång på gatorna som avslöjade att det vid denna tid fanns en enad studentkår i staden. Annars var studenterna separerade i nationer som gynnade regionalism och såg ner på varandra.²²⁹

Redan vid ett besök i Åbo hösten 1818 försökte Gottlund föra ut körsången på stadens gator. En kväll lockade han med sig några kamrater från en restaurang för att sjunga utomhus, men efter att han avvikit slutade alltihop i oväsen, slagsmål och häktning.²³⁰ Samma höst hade Arwidsson som återvänt från Sverige hyst liknande avsikter. Germund Aminoff, som stannat kvar i Uppsala, fick höra om planerna och skrev till A. J. Sjögren för att varna för Arwidssons revolutionära strävanden som lätt kunde

228. Dahlström & Salmenhaara 1995, 306–307; Jonsson 1990, 55.

229. Se Jonsson 1990, 50.

230. Heikinheimo 1932, 254.

förvärra studenternas redan prekära situation.²³¹ Två år senare, i slutet av oktober 1820, då Gottlund besökte Åbo på väg till Uppsala från sitt sommarviste i Juva, försökte han ännu mer energiskt än förut att dra igång gatusången.²³² När sångsällskapet avböjde hans förslag lyckades han tack vare trägen övertalning i början av november samla en grupp studenter för att sjunga på gatorna. Gottlund hade dessutom kommit överens med den ryska garnisonens högvakt om att den inte skulle ingripa om det hördes sång på gatorna. Det första försöket spolerades visserligen då intagandet av styrketårar gick över styr och några blev alltför berusade. Nästa gång gick det bättre – gruppen växte under vandringen och till sist omfattade den över 20 personer. Några sånger var götiskt inspirerade. Gottlund fick en idé att leda gruppen till det hus där Åbosocieteten festade med gott humör och förmodades uppskatta studenternas sång under fönstret. Infallet utföll väl – sålunda måste kvällen anses ha varit lyckad. Ingen blev arresterad eller råkade i slagsmål, skrev Gottlund belåtet i sin dagbok. Före sin avresa ordnade han ännu under de följande dagarna ett par sångkvällar på gatorna.²³³ Framgången gav också medlemmar i Pippingskölds sångsällskap mod att uppträda på Åbos gator.²³⁴

I Gottlunds beskrivning är det iögonfallande att antalet marscherande sångare under kvällen ökade efterhand. Man förenades av en känsla av samhörighet. Sångarna besökte bostadshus och restauranger som var samlingspunkter för studenterna och de entusiasmerade sina kamrater. Gatusångarnas rörelsemönster definierades uppenbarligen i hög grad av dessa knutpunkter. På detta

231. Heikinheimo 1932, 259; se även brev från G. Aminoff till A.J. Sjögren 3.1.1819.

232. Heikinheimo 1932, 254.

233. Se närmare Andersson 1921, 124–131, där det också finns långa citat ur C. A. Gottlunds dagbok från november 1820, utan datering. I sina beskrivningar nämner Gottlund även vilka sånger studentgruppen framförde.

234. Heikinheimo 1933, 222.

sätt utökade gruppen sina resurser. Samma sociala kohesion och samhörighetskänsla kan senare iakttas i Åbostudenternas gatukravaller – de högljudda och våldsamma uppträdanden som blossade upp kring 1820. Ivern smittade av sig på ett effektivt sätt och bidrog till att studenterna, enligt ett samtida vittnesbörd, vintern 1821 började marschera några varv runt staden på onsdagskvällarna, ibland i hundratal. I början sjöng de inte alls under vandringarna, vilket tyder på att marscherandet handlade om att ta kontroll över stadsrummet.²³⁵ Genom att gå runt staden utstakade studenterna för sig det område där deras aktivitet var meningsfull.

Under samma period vandrade hundratals studenter omkring på Uppsalas gator och relativt snart efter att vandringarna tagit sin början började de goda sångarna gå i spetsen för skaran medan de övriga följde efter under tystnad.²³⁶ De unga akademikerna inte bara sjöng, de fyllde stadsrummet. Studenterna i Uppsala ville manifestera sin privilegierade ställning som en intellektuell aristokrati. Vandringarna avspeglade deras självkänsla och studenternas fasoner kunde vara oförskämda. Ibland var mötande tvungna att lyssna på några sånger innan de släpptes förbi. Ibland kunde förbipasserande som inte tillhörde det akademiska samfundet knuffas ner i rännstenen. När det handlade om vem som fick röra sig fritt och höras på offentliga platser var konflikter oundvikliga, och i Uppsalas nattliga gränder slutade marscherna ofta med slagsmål.²³⁷ Motparten i bråken var ofta grupper av gesäller.

Under de första marscherna som Gottlund arrangerade i Åbo var studenternas sångrepertoar politiskt kontroversiell, åtminstone de svenskpatiotiska sångerna som "Vikingasäten", "Samloms bröder kring frihetens fana" och "Göterna fordomdags drucko ur horn". De två första var dikter av P. D. A. Atterbom, tonsatta

235. Om marscherandet runt Åbo, se Karl Gustaf Bromans brev 12.2.1821, citerat i Heikinheimo 1932, 264.

236. Brev från G. Aminoff till A. J. Sjögren 22.12.1818, citerat i Heikinheimo 1933, 206.

237. Stenius 1996, 287, 289; Andersson 1921, 67–68.

av J. C. F. Hæffner, den tredje var en dryckesvisa.²³⁸ När Gottlund senare skickade körnoter från Uppsala till sina sångarbröder i Åbo i utbyte mot nyheter, är det troligt att försändelserna innehöll just sådana sånger.²³⁹ En sentida iakttagare kan förvånas över att ryska trupper eller lokal polis veterligen inte ingrep när kungatrogna sånger framfördes offentligt. Kanske var fallen sällsynta. Gottlund uppger i varje fall att han på morgonen efter den första lyckade gatusångskvällen fick besök av Arwidsson och Ilmoni som företrädde Pippingskölds sångsällskap. De var oroliga för konsekvenserna av att uppföra de svenska sångerna: "Det kan bli fan av om det rapporteras till kejsaren. Och därav kan bli den följd, att vi aldrig mera få sjunga ute", befarade de.²⁴⁰ Gatusången samlade för en stund tre Åboromantiker för interna förhandlingar. Visiten i sig ägde säkert rum, men Arwidsson, som i regel inte drog sig för konflikter, var knappast rädd för de ryska myndigheterna. Det är mer sannolikt att han var förargad över att Gottlund hade övertagit rollen som ledare.

Åbostudenternas gatusång etablerade sig rätt snabbt och ledde inte till några allvarliga påföljder för de inblandade. Till och med den reaktionära greven Johan Fredrik Aminoff, som hösten 1821 utnämndes till vicekansler för universitetet, förhöll sig relativt välvilligt till körsång utomhus eftersom den i Åbo, i motsats till i Uppsala, inte nämnvärt störde den allmänna ordningen eller urartade i allmänt skränande.²⁴¹ Först på våren 1827 förbjöd statssekreteraren R. H. Rehbinder verksamheten i en befallning till universite-

238. Åbostudenternas körrepertoar från 1820-talet har på basis av flera olika källor förtecknats i Andersson 1942, X–XI.

239. Heikinheimo 1932, 263; ur den gatusång som C. A. Gottlund tagit initiativ till uppstod ett nytt sångsällskap i Åbo under ledning av den svenskfödde Johan Abraham Nyberg. Se t.ex. Andersson 1942, VI–VII.

240. Gottlunds dagboksanteckningar från november 1820 citerade i Andersson 1921, 128–129.

241. Heikinheimo 1932, 265–266; se även brev från J. F. Aminoff till R. H. Rehbinder 14.11.1821, citerat i Heinrichius 1911b, 110.

tets konsistorium. Han hade blivit informerad om att sjungandet hade urartat till oväsen som störde övriga invånare.²⁴² De impulser som anammats från den tyska *Burschenschaft*-rörelsen antog emellertid jämförelsevis fogliga former i Åbo, vilket antagligen i hög grad berodde på den ryska garnisonens närvaro. Ståndsskillnaderna manifesterades i körsången genom att adeln och andra högre socialgrupper knöt kontakter inom Pippingskölds sällskap, medan ofrälse studenter på Gottlunds initiativ bedrev ett musikaliskt samarbete i korporativ anda.

Nedtecknandet av runor tar sin början

Inom Åboromantiken gjordes många slag av gränsöverskridanden när man började intressera sig för och nedteckna finska folkrunor. Studenter och magistrar överskred geografiska avstånd när de på sina insamlingsresor begav sig från Åbo till östra Finland och Lappland. De utmanade sociala skrankor när de i egenskap av företrädare för det akademiska herrskapet närmade sig den obesuttna allmogen som stod utanför ståndssamhället. De korsade dessutom språkgränsen genom att samla in runor och runosång på finska, ett språk som var främmande för många av dem.²⁴³ De rörde sig också mellan två olika kommunikationsformer då de skrev ner muntlig tradition. Språkgränsen överskreds även åt andra hållet när A. I. Arwidsson översatte några finska folkrunor till svenska och fick dem publicerade. Det transnationella överskridandet illustreras slutligen i att avgörande impulser till nedteckningsarbetet, som har ansetts vara nationellt och historisk-lingvistiskt betydelsefullt, kom från andra länder, det vill säga från Tyskland och Sverige.

Det är väl känt att Åboromantikerna inte var de första nedtecknarna av folkrunor och runosånger i Finland, på sin tid var de heller inte de enda. Werner Söderhjelm uppmärksammade redan 1915

242. Se närmare t.ex. Kvist Dahlstedt 2001, 64.

243. Om C. A. Gottlunds överskridande av sociala och språkliga gränser, se Åström 1999.

intresset för folkrunor från tiden före H. G. Porthan.²⁴⁴ Annamari Sarajas forskning visar därtill att många präster och andra lärda i Finland ända sedan 1500-talet intresserade sig för runorna.²⁴⁵ Ovan har prästen Christfried Gananders intresse för folkrunor och hans etnografisk-historiska nedteckningsarbete nämnts. Inom detta fält var Ganander Porthans viktigaste samarbetspartner. Andra aktiva folkminnesentusiaster i Finland vid slutet av 1700-talet och kring sekelskiftet 1800 var teologiprofessorn, senare ärkebiskopen, Jakob Tengström, kompositören Erik Tulindberg och den italienske forskningsresande Giuseppe Acerbi; de två sistnämnda ägnade sig främst åt att teckna ned melodier.²⁴⁶ Även Zacharias Topelius den äldre, provinsialläkare i Nykarleby, nedtecknade folkrunor. Sysselsättningen hade troligen börjat redan under hans skoltid på 1790-talet och fortsatte in på 1820-talet.²⁴⁷

På den här tiden hade entusiasmen för att nedteckna runor spridit sig till många språk- och kulturområden. Den viktigaste enskilde inspiratören och främjaren var den tyske filosofen och *Sturm und Drang*-författaren J. G. von Herder, den nordeuropeiska romantikens fader. Intresset för folkrunor sammanflätades med andra företeelser och strävanden i tiden, som förtrogenhet med språkforskning och språk teori, historia, forntid och mytologi, samt utvecklandet av den samtida litteraturen och poesin. En grogrund för fenomenet var också det för romantiken karakteristiska förhållandet av ursprunglighet och Herders idé om varje folks särprägel och unika natur (*Volksgeist*, *Volksseele*).

244. Söderhjelm (1915, 40–42) nämner Daniel Juslenius, Matias Hallenius och Carl Fredrik Mennander.

245. Se Sarajas 1982. Nedtecknandet var dock under den tidigmoderna tiden betydligt mindre till sin omfattning och mer splittrat än på 1800-talet.

246. Se närmare t.ex. Branch 1973, 23–29; Laitinen 2006. Porthan blev mäktigt inspirerad av den tyske historikern, författaren och filologen August Ludwig von Schlözer (1735–1809).

247. Railo 2009, 913.

Drivkraften bakom de lärdas intresse för folkdiktning var i hög grad Herders idé om att en nations litterära nivå kunde höjas med hjälp av den obildade allmogens runor.²⁴⁸ År 1796 hade Herder dessutom i tidskriften *Die Horen* föreslagit att den nordiska mytologin borde användas i samtida poesi för att berika den. I Danmark började en positiv attityd till nordisk mytologi växa fram kring sekelskiftet 1800, i Sverige under 1810-talet. Vid samma tid blev Uppsalafosforisterna P. D. A. Atterbom, V. F. Palmblad och C. S. von Zeipel samt Stockholmsromantikerna Lorenzo Hammarsköld och P. H. Ling begeistrade över finska folkrunor. Atterbom började uttolka nordiskt mytologiskt stoff utgående från Schellings naturfilosofi.²⁴⁹ Hos Arwidsson gick intresset för historia och skandinavisk mytologi hand i hand med hans intresse för folkrunor.²⁵⁰

Åboromantikernas och de lärda föregångarnas insamlande av folkrunor har senare uppmärksammats stort. Intresset har ursprungligen skapats av den fennomani som under senare delen av 1800-talet spirade i storfurstendömet, samt av forskningen om folkrunor och den moderna nationalismen. Men Herders inflytande på såväl Porthans som magistrarnas och studenternas tankevärld under 1810-talet har ändå förblivit föga utforskat. Eftersom rötterna till både de Åbolärdas och Herders tankar i högsta grad härstammade ur samma jordmån, har man hellre talat om herderiansk ideologi än om Herder.²⁵¹ Werner Söderhjelm menar att Porthan hade en nära koppling till Herder och betecknar honom rentav som förromantiker,²⁵² medan Hannu K. Riikonen nöjer sig med att karakterisera Porthans inställning till Herder som försiktigt accepterande. Däremot anser Riikonen att den mest betydande person som i det sena 1700-talets Finland blev inspirerad

248. Hagner 2000, 57.

249. Sihvo 2003, 47–49; Vinge 1978, 93.

250. Om hur Arwidsson såg på folkrunornas och myternas historiska beviskraft, se närmare Ammondts 1992, 39–43.

251. Se t.ex. Sommer 2012, 8; Karkama 2007, 418, 423.

252. Söderhjelm 1915, 43, 46, 158–159.

av Herder var den unge F. M. Franzén.²⁵³ Men Franzén tilltalade Åboromantikerna mer som poet än som akademiker, och deras viktigaste Herderska influenser kom troligen från annat håll.

Liisa Castréns tes om att nedtecknandet av finska folkrunor runt sekelskiftet 1800 kan indelas i två olika faser förefaller hålla streck. Porthan och hans elever utgjorde den första vågen under den senare hälften av 1700-talet, medan den andra gruppen verkade på 1810-talet kring A. J. Sjögren, C. A. Gottlund och Abraham Poppius. Mellan dessa två faser saknas synbar kontinuitet baserad på personlig interaktion. Castrén förmodar att den senare gruppen fick impulser redan i Borgå gymnasium.²⁵⁴

Man kunde förmoda att J. J. Tengström och J. G. Linsén, som var lite äldre än Åboromantikerna, skulle ha utgjort den förmedlande länken mellan slutet av 1700-talet och 1810-talet. De kunde nämligen ur Porthans skrifter ha tillägnat sig vissa idéer om folkdiktningen. Men Tengström och Linsén förväntade sig inte några anmärkningsvärda resultat av insamlandet eftersom de förmodade att folkrunorna redan till största delen hade försvunnit. Hannes Sihvo betecknar Linsén som en konservativ nyhumanist som i den finska folkdiktningen enbart såg barbarism, medan Juhana Saarelainen menar att Linsén ansåg att den moderna finskspråkiga litteraturen och kulturen eventuellt kunde utvecklas med stöd av folkdiktningen.²⁵⁵ Tengström i sin tur uppmanade i artikeln "Om några Hinder för Finlands Litteratur och Cultur" i albumet *Aura* ståndspersoner att uppskatta, nedteckna och publicera den utdöende folkdiktningen. I senare delen av uppsatsen konstaterar han dock, i enlighet med Porthans synsätt, att de kulturella framstegen hade trängt undan den ännu livskraftiga runosången till perifera

253. Se närmare Riikonen 2006, 270–278, 289.

254. Castrén 1944, 269–270.

255. Sihvo 2003, 56, 59; Saarelainen 2019a, 76; se även Hagner 2000, 62. Sihvos uppfattning torde basera sig på Linséns kritiska uttalanden om att den episka diktningens och de gamla mytologiernas tid var förbi vid decennieskiftet 1820, se "Om Finsk Nationalitet", *Mnemosyne* 31.7.1819.

områden i Finland, det vill säga till norra Österbotten, Savolax och Karelen.²⁵⁶ Det civiliserade Finland, det europeiska ”kultur-Finland”, låg enligt detta synsätt i kusttrakterna i Nyland, Egentliga Finland, Satakunda och stora delar av Österbotten, delvis också i Tavastland. Det skiljde sig från ödemarkernas ”svedje-Finland”, ett område som landets ekonomiska och intellektuella elit ansåg vara svårt att utveckla.²⁵⁷

Tengströms upprepande av Porthans åsikt kanske förstärkte Åboromantikernas föresatser att samla folkrunor från svårtillgängliga ödemarker, men de viktigaste impulserna kom ändå från annat håll, inte från dem som poängterade hur fåtaliga runorna var. Ännu medan A. J. Sjögren gick i Borgå gymnasium läste han flitigt Herders tidskrift *Adrastea* läsåret 1812–1813 och i sin dagbok ägnade han hela 560 sidor åt att referera och översätta den. Enligt egen utsago hade detta en djupgående inverkan på honom. Även Pertti Karkama menar att det var Sjögren som spelade störst roll för den herderianska ideologin i Finland. Samma år förkovrade sig Sjögren under sin sommarferie hemma i Itis i sydöstra Finland i Gananders *Mythologia fennica*.²⁵⁸ Dessa frön gav upphov till en ny våg av insamlande av finska folkrunor.

Även om Sjögren senare inriktade sig mer på språk och grammatik än på runstudier – han publicerade bland annat verket *Ueber die finnische Sprache und ihre Literatur* (Sankt Petersburg 1821) – spelade han ändå en central roll som initiativtagare till insam-

256. *Aura* 1817, 75–76; *Aura* 1818, 126. Gällande Porthans uppfattning om runosångens utbredning under hans livstid, se t.ex. Hakamies 2008, 64; Saarelainen 2016, 116–117.

257. Om hur Porthan uppfattade denna tudelning, se närmare Klinge 1983, 31–51; Tiitta 2008, 22. Attityden illustreras av att när den unge J. L. Runeberg inför julen 1823 berättade att han skulle bege sig till Saarijärvi i inlandet som informator för åren 1824–1825 anmärkte hans *patronus*, professor A. J. Lagus, att Runeberg skulle bli ”lika dum som stockarna där”, se Wrede 2005, 75–76.

258. Branch 2006a, 324, 326; Söderhjelm 1915, 139–140; Mikkola 1939, 315; Sarjala 2021, 283; Karkama 2007, 427.

landet av runor genom att sprida idén i kamratkretsen.²⁵⁹ Redan under sitt första studieår i Åbo kom Sjögren och Poppius, som kände varandra från Borgå gymnasium, i april 1814 överens om att i Herders anda leta upp och nedteckna folksagor, runor och liknande stoff som kunde användas i studiet av förfäderna.²⁶⁰ I det här skedet var alltså motivet för verksamheten att öka den historiska kunskapen om landets äldre historia. Som H. G. Porthan och Jakob Tengström såg saken hade folkrunorna ett värde som historiska dokument eftersom det hade bevarats så få skriftliga källor om landets avlägsna förflutna.²⁶¹ Det finns flera belägg för detta synsätt i Finland redan hundratals år före Porthan och motsvarande tankar finns även hos Herder och senare även Jacob och Wilhelm Grimm.²⁶²

Sjögren och Poppius försökte hålla sitt löfte. Sommaren 1814 fick Sjögren anställning som informator i Vichtis i Nyland, men där lyckades han nedteckna endast en runa. Gottlund blev emellertid entusiastisk och Sjögren berättade senare mer om sitt projekt för honom. I början av 1815 återvände Poppius där emot från Savolax till Åbo med flera nedtecknade folksagor och folksånger. Under sommaren och hösten samma år lyckades han insamla ytterligare runor.²⁶³ Enligt Ilmari Heikinheimo förblir ursprunget till Gottlunds intresse för nedtecknandet delvis höljt i dunkel, men det förefaller uppenbart att han våren 1815, efter den första entusiasmen, fick en avgörande knuff av Sjögren och Poppius.²⁶⁴ Vid samma tid väcktes även Arwidssons intresse och E. A. Crohns förmedlade runor åt honom samma år. I oktober 1815 tackade han Crohns för hjälpen och sade sig vilja samla fler runor till en publikation. Crohns skickade också fler följande

259. Hagner 2000, 58.

260. A. J. Sjögren, dagbok 20.4.1814, citerad i Branch 2006a, 330–331; se även Heikinheimo 1933, 116.

261. Sihvo 2003, 56.

262. Sarajas 1982, passim; Saarelainen 2019b, 63.

263. Söderhjelm 1915, 142; Branch 2006a, 332; Heikinheimo 1933, 117.

264. Heikinheimo 1933, 117, 119.

Erik Gustaf Geijer var jämte P.D.A. Atterbom den andra stöttepelaren i den svenska nyromantiken och en framstående historiker. Flera Åboromantiker åhörde hans föreläsningar i Uppsala. Litografi av Johan Gustaf Sandberg, 1830-talet.

år.²⁶⁵ Bland Åboromantikerna blossade alltså iveren att nedteckna runor upp hos Sjögren, Poppius, Gottlund och Arwidsson, senare dessutom även hos Becker. Pippingsköld blev i slutet av 1810-talet intresserad av folkmelodier.

Arwidssons inspiration att insamla och publicera runor kom förmodligen från en svensk publikation. År 1814 utkom första delen av E. G. Geijers och A. A. Afzelius redigerade samling *Svenska folkvisor från forntiden*. Den inspirerade också Sjögren som köpte verket från F. A. Meyers bokhandel i Åbo i mars 1815, och det dröjde inte länge förrän han tillsammans med Poppius fördjupade sig i Geijers förord.²⁶⁶ Det innehöll många uppmuntrande ord. I motsats till

265. Söderhjelm 1915, 142; Castrén 1944, 270–271; brev från A. I. Arwidsson till E. A. Crohns 2.10.1815, citerat i Heinricius 1909c, 90.

266. Sjögren, dagbok 13.3 och 18.3.1815 (VIII 61, 68).

Porthan gjorde Geijer bedömningen att den finska folkdiktningsskatten var exceptionellt rik. Han framhöll avslutningsvis att en mer omfattande utgivning av svenska folksånger skulle förutsätta resor, kontakter och korrespondens med hela landsorten. Dessutom skulle det kräva samarbete mellan många entusiaster.²⁶⁷ Behovet av ett stort nätverk var enligt Geijer uppenbart. Några dagar senare erinrade sig Sjögren och Poppius beslutet de tagit ett år tidigare om att utge en samling finska folksånger. De funderade över vem som kunde bistå dem i projektet, men kom till sin förtrytelse inte på ett enda namn.²⁶⁸ För detta ändamål fungerade inte Åbostudenternas nätverk på samma sätt som i fråga om litteraturintresset och uppslutningen kring albumet *Aura*. Kanske var antalet entusiaster för litet med tanke på den arbetsmängd som fordrades.

Trots detta förekom småskaligt samarbete och åtminstone Arwidsson närde utgivningsplaner. Den inledande entusiasmen hade i alla fall varit interaktiv. Gottlund, som av Sjögren och Poppius inspirerats till insamlandet, nedtecknade under sin vistelse i hemsocknen Juva i Savolax under läsåret 1815–1816 rikligt med lokal muntlig folktradition. Han, som även annars hade anlag för samlande, fick tillsammans med sina medhjälpare hela socknen att stämma upp i sång. När Gottlund reste till Uppsala för att studera i juli 1816 hade han med sig cirka 150 besvärjelser, 100 gamla och 90 nya runor, 30 sånger, 50 ramsor samt annan folklig kunskap, det vill säga en större samling än vad någon annan finsk nedtecknare veterligen tidigare lyckats få ihop.²⁶⁹ Det goda resultatet berodde framför allt på att han hade förmåga att komma överens med olika sorters människor, vilket var till stor hjälp vid nedtecknandet.²⁷⁰

267. Geijer & Afzelius 1814, VII–VIII, LXIII.

268. Sjögren, dagbok 23.3.1815 (VIII 74).

269. Se närmare Heikinheimo 1933, 121, 123–138.

270. E. G. Geijer uppger i förordet (Geijer & Afzelius 1814, LXIII) att nedtecknandet av folklöre och runor bland den svenska allmogen var mödosamt, eftersom allmogen var rädd att herrskapet skulle göra narr av de breda folklagens traditioner. Bland den finska allmogen stötte även Gottlund och Poppius på samma attityd

Medan Gottlund fördjupade sig i sin runskörd i Juva, planerade Arwidsson i Åbo en insamlingsresa till Savolax våren 1816 och på nytt sommaren 1817. Planerna gick dock om intet – den första på grund av hans resa till Stockholm och den senare på grund av hans resa till Uppsala. Dessutom övervägde Arwidsson att över-sätta folkrunor till svenska för det första numret av *Aura*, men han förhindrades av sitt arbete med dissertationen om medeltiden och romantiken (1817).²⁷¹

I detta skede hade däremot Sjögrens iver att samla in runor delvis fått ge vika för hans intresse för språkforskning. På sina resor till Ingermanland och Sankt Petersburg 1816 och 1817 hörde han visserligen sång på runometer, men då gjorde han inte aktivt nedteckningar. Under många år förblev hans intresse för ämnet enbart teoretiskt och innebar främst studier i facklitteratur. Sjögren hade redan 1814 förkovrat sig i Rasmus Rasks arbeten om isländskan och följande år beställde han Friedrich Schlegels studie om förhållandet mellan sanskrit, latin och tyska (*Ueber die Sprache und Weisheit der Indier* 1808). Efter Sjögrens andra resa till Ingermanland upptog språkvetenskapliga verk en allt större del av hans fritidsläsning.²⁷² Även om han under sommarlovet 1819 bekantade sig med Herders postuma verk *Stimmen der Völker in Liedern* (1807) och sträckläste största delen av det, begav han sig inte med sina skrivdon till områden där man sjöng Kalevalarunor. Efter flytten till Sankt Petersburg inriktade Sjögren sitt forsknings- och fältarbete från mitten av 1820-talet huvudsakligen på språk och seder bland de folk i Ryssland som var besläktade med finnarna. Samtidigt nedtecknade han folkrunor, ibland också på finska sidan.²⁷³

i sitt nedteckningsarbete (se Heikinheimo 1933, 131, 135). Om Gottlunds sociala kompetens och hans förmåga att anpassa sig till olika miljöer, se t.ex. Åström 1999, 210.

271. Castrén 1944, 271, 274.

272. Branch 2006b, 15; Branch 2002, 229; Branch 1973, 37–38.

273. Branch 2006a, 353; se närmare Branch 2002, 231–237. Nämnade verk av Herder utgavs postumt, redigerat av Johann von Müller. Det var en omarbetad upplaga av Herders ursprungligen två-

Åboromantikernas individuella initiativ att samla runor och deras övriga verksamhet kombinerades på ett fruktbart sätt inom den finska studentkolonin i Uppsala från hösten 1817. De umgicks flitigt, vilket förstärkte gruppidentiteten och skapade gynnsamma förutsättningar för nya samarbeten. Som tidigare framgått förstärktes deras fennofili ytterligare av den arrogans som åtminstone Poppius uppfattade hos svenskarna. Dessutom blev de svenska romantikernas publikationer med folkdiktning sporrande förebilder för finnarna. Geijer och Afzelius hade 1816 utgivit en andra del av sin folkdiktssamling.²⁷⁴ Samma år utgav också Atterbom i *Poetisk Kalender* egna rekonstruktioner av runor (*Nordmansharpan. Svenska fornsånger*) samt ett längre förord som mångsidigt analyserade ämnet.²⁷⁵ Atterbom intresserade sig även för finsk folkdiktning och mytologi. Vid månadsskiftet september-oktober 1816 lånade han Gananders *Mythologia fennica* av Gottlund och hoppades få vissa delar översatta till svenska.²⁷⁶

I Uppsala åtnjöt Gottlund tack vare sina samlingar ett grundmurat anseende som nedtecknare av runor. Det förslag som han presenterade i *Swensk Literatur-Tidning* 1817, och som förebådar *Kalevala*, har sedermera ihågkommit otaliga gånger. I sin recension av den svenska översättningen av Friedrich Rühs bok om Finland framförde Gottlund tanken att finska folkrunor borde sammanställas systematiskt på samma sätt som Homeros epos eller James Macphersons *Ossians sånger*.²⁷⁷ När flera av Gottlunds

delade samling *Volkslieder* (1778–1779). Där ingick även teoretiska texter.

274. Geijer & Afzelius 1816.

275. *Poetisk Kalender* 1816, I–LXIV, 1–130. Enligt Liisa Castrén (1944, 302) fick Atterboms publikation med runor betydelse för Arwidssons planer.

276. Brev från C. A. Gottlund till A. Poppius 6.10.1816, citerat i Mikola 1939, 286.

277. ”Recension: Finland och Dess Inwånare af Friedr. Rühs”, *Swensk Literatur-Tidning* 21.6.1817 [C. A. Gottlund], 394: “[...] om man wille samla de gamla Nationalsångerna, och deraf bilda ett

kamrater anlände till Uppsala hösten 1817 fick han bekanta sig med de folkrunor som Poppius och Arwidsson själva nedtecknat eller fått av andra. Gottlund blev den förste som redigerade en finskspråkig samling med folkrunor, även om den utgavs anonymt (*Pieniä runoja Suomen pojille ratoxi*, 1:a delen, 1818). Avsikten med det anspråkslösa häftet var att hålla allmogens sångtradition vid liv – att påminna folket om runornas existens och dessutom förädla smaken, det vill säga återställa runorna till en mer genuin och passande form. I Poppius tycke misslyckades Gottlund dock med detta, han ansåg att slutresultatet var dåligt och slarvigt.²⁷⁸

Gottlunds tidiga fennofil, väckt i Sverige, kom dessutom till synes i att han började intressera sig för det finska språket. Vid Uppsala universitet skrev han 1818 en dissertation om finska ordspråk (*De proverbiiis Fennicis*). Under de här åren vände Gottlund sitt intresse för muntlig tradition och etnografiskt material mot skogsfinnarna i Sverige och han företog två resor till fots för att träffa dem: till Dalarna och Hälsingland 1817 och till Värmland 1821–1822. Sitt andra häfte med finska folkdikter (1821) lät han trycka för att ta det med sig till Värmland.²⁷⁹

Otto Andersson har kartlagt J. J. Pippingskölds kamratkrets i Uppsala som förutom gängse sällskapsliv ägnade sig åt musik och runosång, i synnerhet under läsåret 1818–1819. Till kretsen hörde bland annat Gottlund och Poppius.²⁸⁰ I oktober 1818 skrev Poppius till Sjögren i Åbo att han hade nedtecknat melodier till savolaxiska runor som han lärt Pippingsköld, som sedan fram-

systematiskt helt, det må då föröfrigt blifwa Epos, drama eller hwad annat som hällst, skulle deraf en ny Homeros, Ossian eller Niebelungen Lied kunna uppstå.”

278. Heikinheimo 1933, 385, 387–388, 394. Poppius negativa omdöme om Gottlunds runsamling kan ha berott på den egendomliga stavningen. Gottlund var även själv osäker på sina kunskaper i finska.

279. Bergholm 1899, 18; Heikinheimo 1933, 400.

280. Andersson 1921, 74–75.

förde dem på kvällarna till ackompanjemang på sin cittra.²⁸¹ Det som därefter hände blev epokgörande: den unge tyske doktorn i juridik Hans Rudolf Schröter, som kom till Uppsala i slutet av 1818, råkade bevista sång- och musikstunderna. Därefter kom Åboromantikernas kunskap och nätverk till användning i ett nytt sammanhang.

Hans Rudolf Schröters utgivningsprojekt

Lorenzo Hammarsköld uttryckte, som nämnt, i recensionen av det första häftet av *Aura* i *Swensk Literatur-Tidning* inte enbart erkänsla utan även besvikelse över att de unga Åboromantikerna inte hade behandlat sitt lands gamla mytstoff eller ”den urgamla finska nationallitteraturen”, det vill säga folkrunorna.²⁸² Hammarskölds påpekande måste ha känts pinsamt åtminstone för Arwidsson, han hade ju planerat att översätta ett urval folkrunor till svenska för *Aura*. När Hammarskölds tvådelade recension av det andra häftet publicerades i april och maj 1819 höll dock redan ett urval av finska folkrunor på att översättas. Detta skedde emellertid inte i Åbo utan i Uppsala och det var inte Arwidsson som ledde projektet utan Hans Rudolf Schröter.

Det är anmärkningsvärt att Åboromantikernas nedtecknande av runor inte på 1810-talet ledde till publicering eller andra synliga resultat, trots att eftervärlden senare har uppfattat att just deras insamlande spelade en central roll för skapandet av en nationell identitet och värnandet av finskheten. Visioner om att utge runor existerade visserligen, men de kanske stupade på svaga kunskaper i finska. Gottlund vågade sig på att låta trycka folkrunor i liten skala på originalspråk, men Poppius ringaktade slutresultatet. Arwidsson utförde ett banbrytande arbete genom att publicera svenska

281. Brev från A. Poppius till A.J. Sjögren 15.10.1818, citerat i Mikkola 1939, 274.

282. ”Recensioner: *Aura*. Första Häftet”, *Swensk Literatur-Tidning* 24.5.1817, 336.

översättningar av några folkrunor, men endast som smakprov.²⁸³ Hans Rudolf Schröter, som inte tillhörde Åboromantikernas nätverk eller ens kom från den skandinaviska kulturkretsen, torde inte ha haft samma hämningar i fråga om finskan som nätverkets medlemmar. Han behärskade inte språket alls, men hyste tydligen en stark tilltro till sin egen förmåga. Om svenskarna fjäskade för honom, som Germund Aminoff menade,²⁸⁴ fick det säkert hans självförtroende att växa ytterligare. I alla fall satte Schröter raskt i gång med att redigera runorna, även om han var totalt beroende av akademikerna från Åbo som behärskade finska.

Utgåvans tillkomst har i det stora hela klarlagts. Som tidigare framgått blev den 20-årige Schröter, som intresserade sig för forntiden och hade studerat för Friedrich Rühs i Berlin, vintern 1818–1819 betagen i de finska folkrunor och folksånger som framfördes i Uppsala av Åbobor. Eftersom han behärskade svenska höll han på att översätta E. G. Geijers och A. A. Afzelius samling av svenska folkvisor samt Atterboms dikter till tyska, men han var också villig att utge översättningar av finska runor.²⁸⁵ Åbostudenterna kom med i projektet och snart bildade Schröter, Germund Aminoff och J. J. Pippingsköld, som blev god vän med Schröter, ”en finsk runokommitté”. Först översattes runorna till svenska av de medlemmar som kunde finska, varefter Schröter började utarbeta metriskt korrekta tyska översättningar.²⁸⁶

Kärntruppen hade otaliga medhjälpare. Arwidsson skickade runor från Åbo, likaså Reinhold von Becker och Abraham Poppius, den senare var vid den tiden anställd som informator i Stock-

283. ”Runo/Runa”, *Mnemosyne* 22.12.1819; ”Karhun Synty/Björnens Födelse”, *Mnemosyne* 1.3.1820. Se även ”Wäinämöinens Harpa. Ifrån Finskan” och ”Sångaren. Ifrån Finskan” signerade ”-der”, *Poetisk Kalender* 1820, 48–53; Castrén 1944, 289. I utgåvan i *Mnemosyne* ingår också finska versioner av de två nämnda dikterna.

284. Brev från G. Aminoff till A. J. Sjögren 3.2.1819.

285. Heikinheimo 1933, 395.

286. Oja 1968, 103.

holm.²⁸⁷ Tydligt bistod också Gottlund projektet med nedtecknade runor, några eventuellt färdigt översatta till svenska. Senare uttryckte han sig dock vagt och bittert om detta i *Otawa*, eftersom det våren 1819 av någon anledning skedde en brytning mellan honom och Schröter.²⁸⁸ Pippingsköld bar ansvaret för att ta emot försändelser med runor från Finland. Otto Andersson har räknat att Schröter och Pippingsköld träffades 62 gånger under vårterminen 1819, enligt den senares dagboksnoteringar. Redaktionsarbetet var alltså intensivt och många som bodde i Uppsala deltog på ett eller annat sätt.²⁸⁹

Finnische Runen, som innehöll finska folkrunor på originalspråk med tyska översättningar, utkom sommaren 1819 på Palmblads tryckeri med Schröter som förläggare; förordet är daterat i Uppsala kring midsommar.²⁹⁰ Redan föregående vår hade Arwidsson hunnit skaffa 50 abonnenter till boken.²⁹¹ Gottlunds dikthäften hamnade omedelbart i skuggan av Schröters utgåva, så också Arwidssons översättningar. I det 131 sidor långa verket ingick 34–40 runor, beroende på hur man räknar, och i slutet av volymen fanns detaljerade kommentarer om runornas ursprung och innehåll samt en notbilaga. I förordet talade Schröter om sina ”välvilliga finska vänner” vars ”oegennyttiga beskedlighet” inte tillät honom att tacka dem med namn.²⁹² Boken väckte mycket uppmärksam-

287. Poppius granskade också tillsammans med Schröter och Aminoff manuskriptet till runosamlingen i Stockholm under några arbetsfyllda dagar i maj 1819, se Poppius, almanacka 9–13.5.1819.

288. Heikinheimo 1933, 396–398; Castrén 1944, 274; Gottlund 1831, XVII–XIX; om Poppius tid som informator, se Bergholm 1899, 19–20. Oja (1968, 104) anser det sannolikt att det var Gottlund som skänkte flest manuskript, samlingar och anteckningar till Schröter.

289. Andersson 1921, 78–79, 81; se även Aminoff, dagbok 8–12.6.1819.

290. Schröter 1819, XV.

291. Castrén 1944, 274.

292. Oja 1968, 103–104; Schröter 1819, XIV–XV. Av det tidigare tryckta materialet drog *Finnische Runen* nytta av Gananders verk *Mythologia fennica*, Gottlunds samling *Pieniä runoja Suomen*

granskning fann betydande fel i översättningarna, vilket dock var förståeligt när det handlade om ett pionjärarbete. Hammarsköld framförde en önskan om att redaktörerna för *Mnemosyne* skulle fortsätta den redan tidigare påbörjade utgivningen av folkrunor för ”att göra Finlands poetiska guldgrufvor allmänare bekanta”. Arwidsson uppmanade i stället prästerskapet och andra bildade personer på landsbygden att fortsätta nedteckningsarbetet.²⁹⁵ Kanhända provinsialläkaren Topelius fick syn på hans uppmaning? *Finnische Runen* var en förpliktigande förebild. I ett brev från Rostock erkände H. R. Schröter själv senare för J. J. Pippingsköld att den egentliga målsättningen med publikationen hade varit att få finnarna själva att uppmärksamma folkrunor och sporra dem till att nedteckna sitt lands runor och förkovra sig i dem – en målsättning som uppenbarligen förverkligades.²⁹⁶

Hans Rudolf Schröter var av brevet att döma medveten om att utgivandet av *Finnische Runen* hade fått vissa Åboromantiker att gripa sig an projektet. Men på Gottlund och Poppius, som bodde och arbetade i Sverige, fick verket inte omedelbart någon önskad effekt.²⁹⁷ I det här skedet verkar boken inte heller ha influerat Sjögren som fokuserade på Ryssland, men han nämner den i sitt verk om det finska språket och den finska litteraturen som utgavs 1821.²⁹⁸ Däremot planerade Reinhold von Becker, inspirerad av

295. Se särskilt ”Recensioner: Finnische Runen”, *Swensk Literatur-Tidning* 18.12.1819, 803 och 12.2.1820, 94; ”Recension. Finnische Runen”, *Mnemosyne* 29.3 och 17.6.1820.

296. Brev från H. R. Schröter till J. J. Pippingsköld 10.6.1820, citerat i sin helhet i Andersson 1921, 83–85, se särskilt 84.

297. Abraham Poppius ville i början av 1820-talet följa med Sjögren på dennes resor till de inre delarna av Ryssland för att studera folkslag som var besläktade med finnarna, men när detta inte blev av planerade han i stället att bli specialforskare i isländska, en föresats som även den gick om intet. Se Tarkiainen 1902, 116.

298. Sjögren 1821, 3–4. Sjögren tog verket *Finnische Runen* med sig på sin forskningsresa i Ryssland 1824–1829. Under resan samlade han förutom runor in statistik och ortnamn samt utarbetade

dansken Rasmus Rask, att under sin kommande språk- och dialektexpedition i norra Österbotten och Lappland 1819 även nedteckna folkrunor.²⁹⁹ Av den uppsats om Väinämöinen som Becker publicerade i *Turun Wiikko-Sanomat* våren 1820, framgår att han fått impulser av Schröter. Becker menade att det var en skam för finnarna om de inte själva var kapabla att uppskatta den gamla runosången trots att utlänningar lärt sig högakta den och översatt den till andra språk.³⁰⁰

Under resan besökte Becker bland annat Topelius den äldre i Nykarleby, Österbotten, något som livade upp provinsialläkarens intresse för folkrunor.³⁰¹ Ännu viktigare var den inspiration som Beckers bedrifter väckte hos den unge Elias Lönnrot, som bekantade sig med artikeln om Väinämöinen och annat nedtecknat material. Dessa gav upphov till dissertationen *De Väinämöine priscorum Fennorum numine* (1827).³⁰² Schröters tyska översättningar inspirerade alltså Åboromantikerna till att teckna ned runor, vilket i sin tur gav Lönnrot impulser till nationaleposet *Kalevala*.

Även Arwidssons och Erik Anders Crohns gemensamma insamlingsresa till Norra Savolax sommaren 1819 torde ha sporrats av att Schröters samling var under arbete i Uppsala. Denna hypotes har framförts av Söderhjelm, Andersson och Castrén.³⁰³

grammatik för flera språk och dialekter. Se Branch 2002, 229, 231.

299. Sihvo 2003, 58; om förhållandet mellan Becker och Rask se även Branch 1973, 31.

300. "Wäinämöisestä", *Turun Wiikko-Sanomat* 11.3.1820; se även Söderhjelm 1915, 153. De andra delarna av artikeln i *Turun Wiikko-Sanomat* publicerades 18.3 och 20.5.1820. Wegelius (1902, 74–75) har framhållit att H. G. Porthan och hans dissertationsserie *De poësi Fennica* spelade en stor roll för att väcka Beckers intresse för folkrunor.

301. Dessutom reste Becker runt i finska och ryska Lappland, därifrån återvände han via Paldamo och Kuopio till Åbo. Wegelius 1902, 29–30.

302. Castrén 1944, 288; Railo 2009, 913; Hagner 2000, 63–64.

303. Söderhjelm 1915, 153; Andersson 1921, 82; Castrén 1944, 274.

Den sommaren väntade Arwidsson på att få boken när han i början av juli åkte hem till Laukas, varifrån han sedan fortsatte mot Savolax. Idensalmi blev kamraternas högkvarter och under resan gjorde de mycket mer än bara nedtecknade runor. I slutet av augusti träffade Arwidsson kejsar Alexander I på Idensalmi prästgård. Det här var Arwidssons första och mest betydelsefulla insamlingsresa och skörden av runor blev rik.³⁰⁴ I ett brev till Lorenzo Hammarsköld i oktober 1819 beskriver Arwidsson resan som ”högst intressant, ehuru stundom högst besvärlig”.³⁰⁵ Betydligt mödosammare blev emellertid hans nästa insamlingsresa till Savolax och delvis Karelen sensommaren 1820. Arwidsson led under resan av feberfrossa och var tvungen att sänka sina ambitioner. Han märkte när han senare gick igenom materialet att anteckningarna i huvudsak innehöll variationer och upprepningar av redan tidigare nedtecknat stoff.³⁰⁶

Schröters projekt återupplivade Arwidssons mångåriga planer att utge folkrunor. I oktober 1819 ryktades det om att en grupp entusiaster i Åbo under Arwidssons ledning planerade en ny tidskrift kallad *Kandele*. Den skulle likna kalendern *Aura*, men till skillnad från den också publicera finskspråkiga folkrunor.³⁰⁷ Publikationen kom dock aldrig längre än till idéstadiet. Slutligen kan ännu nämnas att *Finnische Runen* dessutom blev en förebild för Topelius den äldre, som på försommaren 1822 föreslog Arwidsson ett gemensamt projekt för att utge runor på två språk; kanske var det Reinhold von Becker som tipsat Topelius vid deras möte. Planen rann dock ut i sanden. I stället började provinsialläkaren samma år med bistånd av Carl Niclas Keckman utge de finska

304. Resan har ingående studerats av Castrén 1944, 274–282; se även Heinricius 1909c, 89–90.

305. Brev från A. I. Arwidsson till L. Hammarsköld 12.10.1819, citerat i Heinricius 1909c, 91.

306. Se brev från A. I. Arwidsson till L. Hammarsköld 4.8 och 16.9.1820, citerade i Heinricius 1909c, 98–99.

307. Brev från J. G. Linsén till E. Rancken 20.10.1819.

runor han nedtecknat på originalspråket.³⁰⁸ Med tiden resulterade detta i en serie på fem häften, *Suomen Kansan Wanhoja Runoja, ynnä myös Nykyisempiä Lauluja* (1822–1831). Den innehöll över 80 fornrunor och 28 nyare sånger.³⁰⁹

Med undantag för samlingen som H. R. Schröter redigerade så resulterade de unga Åboromantikernas iver att nedteckna runor aldrig i någon betydelsefull publikation, trots att de var vana vid att förlita sig på varandras stöd.³¹⁰ Detsamma gäller Schröters närmaste finska vän J. J. Pippingsköld. Otto Andersson anser att Pippingsköld troligen planerade ett större verk med finska folksånger enligt Geijers och Afzelius svenska modell. Som musiker intresserade sig Pippingsköld nämligen mer för folkmelodier än för diktstoff. Något sådant verk utkom dock aldrig. Den läsande publiken fick heller aldrig lära känna de skräckhistorier som han nedtecknat, historier som cirkulerade bland allmogen. En mängd berättelser som Pippingsköld tecknat ned sommaren 1821 förstördes sannolikt vid Åbo brand.³¹¹ Däremot har Sjögrens, Gottlunds, Beckers och Arwidssons samlingar till största delen bevarats.

308. Se närmare Castrén 1944, 288.

309. Forselles-Riska 2006, 19.

310. Det kan nämnas att Arwidsson vid mognare ålder i Sverige publicerade en tredelad samling av gamla svenska visor och sånger (*Svenska fornsånger* 1834–1842) och Gottlund utgav senare många prov på finska runor och sånger i sina böcker (t.ex. *Otawaeli suomalaisia huvituksia* 1–2 1828–1832 och *Runola* 1840).

311. J. J. Pippingskölds arbete med att insamla och nedteckna runor har studerats av Andersson 1921, 165–175, se särskilt 165, 173.

Den upproriska romantiken

MAKT OCH MOTSTÅND

Carl Gustaf Ottelins disputation

Den 23 oktober 1816 trädde Carl Gustaf Ottelin och Henrik Gustaf Zidén in i ett auditorium vid Kejsarliga Åbo Akademi för att försvara Ottelins dissertation *De fide religiosa* som han skrev *pro venia docendi*, för att få undervisningstillstånd. Ämnet för avhandlingen var den religiösa tron, behandlad utgående från F. W. J. Schellings filosofi. Man hade inväntat tillfället med spänning och ovanligt många åhörare hade infunnit sig. Det blev en stormig uppgörelse när opponenter, professor Anders Johan Lagus som var anhängare av kantianismen, hätskt attackerade Ottelins arbete och underkände avhandlingen – det samma gjorde också fakulteten och konsistoriet lite senare.¹ Denna akademiska incident låg visserligen inte bakom alla de dramatiska händelser som utspelade sig vid akademien och på stadens gator under de följande åren, men händelsen blev symboliskt viktig och utgjorde en upptakt till flera konfrontationer. Sådana förekom så ofta i början av 1820-talet att uppfattningen om att Åboromantiken under senare hälften av 1810-talet utvecklades till en politisk kraft är värd att dryfta och studera.

För att kartlägga de spänningar som föranleddes av det ideologiska och politiska klimatet på 1810-talet behöver man också lyfta blicken bortom den akademiska världen. Hittills har fokus

1. Kuuliala 1931, 34; Castrén 1944, 137; Klinge 1989, 62; Heinrichius 1909c, 65.

legat på studenternas och de unga docenternas och adjunkternas interna samverkan i Åbo och Uppsala samt på vilka projekt nätverken gav upphov till. Geografiskt omspanner studien ett relativt stort område – allt från nordtyska och skandinaviska universitet till områden i Savolax och Karelen där runor insamlades, även om dessa har beskrivits ur ett nätverksperspektiv, inte som miljöskildringar. Men för att förstå de meningsskiljaktigheter som ledde till en spirande aktivism med oroligheter på gatorna behövs en detaljerad kartläggning av den miljö där de uppkom. Man bör ta i beaktande de institutioner som upprätthöll ordningen: polisen, den ryska garnisonen och ämbetsmannakåren. Bakom de händelseförlopp och konfrontationer som kommer att beskrivas låg en mängd olika handlingsmotiv. Men först en närmare presentation av Ottelins dissertation.

Kärnan i tvisten mellan den gamla och den nya litterära skolan i Sverige var enligt Svante Nordin oenigheten gällande Schellings naturfilosofi. Schismen uppstod vid mitten av 1810-talet när fosforister i Uppsala började uttolka hans naturfilosofi. Den mest brännande frågan gällde filosofins förhållande till religionen samt filosofins förmåga att belysa kristendomens grundläggande läro-satser. Romantikerna ville jämka samman kristendomen och den nya filosofin som Schelling företrädde. Mot detta protesterade teologer och den konservativa kretsen runt *Allmänna Journalen*. I deras tycke utnyttjade fosforisterna bara kyrkans läror för sina egna ändamål, för att stöda sina idéer om nyplatonism och pan-teism.² Vid samma tid tillspetsades också frågan om naturfilosofin vid akademien i Åbo när de lokala studenterna vårterminen 1816 splittrades: anhängare till Kant respektive anhängare till Schellings idéer. Ämnet för Ottelins dissertation var alltså rykande aktuellt och han valde det också av personliga skäl. I litteraturhänvisningarna nämndes, förutom Schellings arbeten, även verk av Immanuel Kant, Benjamin Höijer, Friedrich Schleiermacher, G. W. F. Hegel och Samuel Grubbe.³

2. Se närmare Nordin 1987, 83–86.

3. Ottelin & Zidén 1816, passim.

Under studietiden i Uppsala hade Ottelin gått på de föreläsningar som hölls av professorn i praktisk filosofi Nils Fredrik Biberg och då blivit bekant med Samuel Grubbe, vars åsikter fick en avgörande betydelse för hans utveckling. Ottelin eftersträvade i sin dissertation att upphöja den religiösa tron och den religiösa övertygelsen till en adekvat mänsklig upplevelseform jämbördig med kunskap och moral. Av Åboromantikernas arbeten kommer Ottelins dissertation närmast de tänkesätt som utmärkte postkantiansk filosofi, med undantag för den något äldre Fredrik Bergboms arbeten. Den är i sig en imponerande prestation, men här räcker det med att redogöra för de synpunkter som vållade konflikter med kantianismen, som opponenteren Lagus representerade.⁴

Innan avhandlingen gick i tryck i juni 1816 tog Lagus del av Ottelins manuskript och redan då blev meningsskiljaktigheterna mellan dem uppenbara. Under en tre timmar lång session kritiserade Lagus Ottelin för inkonsekvent behandling av ämnet, diffusa formuleringar och en språkdirkt som krävde stilistiska korrigeringar. Ottelin försvarade sig och finslipade texten under Fredrik Bergboms överinseende.⁵ Vid universitetet var Lagus och de andra kantianerna inte de enda som kritiserade den romantiska naturfilosofin och Schelling – de backades upp av anhängare till det gamla upplysningstänkandet.⁶

I ett brev till Lorenzo Hammarsköld betecknade Ottelin disputationen som komisk. Lagus hade enligt honom varit så upprörd att han inte alltid ens tillåtit respondenten att besvara den framförda kritiken: "Lagus svettades, konsistorium skrattade och jag hade all möda i världen att här och där hugga efter herr prof." Enligt Anders Johan Sjögren gjorde Lagus sitt yttersta för att

4. Se även Kuulialas (1931, 84–88) presentation av innehållet i avhandlingen.

5. Näsman 1980, 39–40; Kuuliala 1931, 33.

6. I Åbo föreläste bland annat den berömde fysikprofessorn Gustaf Hällström om empirismen och det sunda förnuftet. Han publicerade dessutom en dissertationsserie 1819 som kraftigt kritiserade Goethes optik och färglära. Se Klinge 1989, 61–62.

DE
FIDE RELIGIOSA
DISSERTATIO,

QUAM

VENIA AMPLENS. FACULTATIS PHILOSOPH.
IN ACAD. IMP. ABOËNS.

PUBLICO EXAMINI MODESTE SUBJICUNT

Mag. CAROLUS GUSTAVUS OTTELIN

&

HENRICUS GUSTAVUS ZIDIN.

Sipendiarü Publ. Viborgensis.

In Audit. Philos. die XXIII Octobris MDCCCLXVI.

A. A. M. S.

ABOË, Typis FRENCHELLIANIS.

C. G. Ottelins dissertation *De fide religiosa* (1816), som till stor del baserar sig på F. W. J. Schellings idéer, attackerades hätskt av opponenter och kantianen Anders Johan Lagus.

demolera det granskade arbetet.⁷ Utan mer ingående studier är det svårt att avgöra om underkännandet berodde på en oklar och oredig framställning, som Wiljo-Kustaa Kuuliala har hävdad, eller på den äldre akademiska generationens oförmåga att förstå den nya filosofin och dess begreppsapparat. Anmärkningsvärt är att Carl Axel Gottlunds far, Matthias Gottlund, som intresserade sig för den yngre generationens åsikter, försökte läsa Ottelins avhandling men tappade tålamodet och slängde häftet i från sig eftersom den var så svårbegriplig.⁸

I dissertationen frågar sig Ottelin vad den religiösa tron är, på vad den grundar sig och hur säker den är jämfört med andra föreställningar, övertygelser och traditionella tänkesätt. Vilken faktor eller dimension hos tron möjliggör den förvisning som man kan uppleva i tron?⁹ I sitt svar hänvisar Ottelin bland annat till Schellings syn på historien som det gudomligas (*das Göttliche*) eller absolutas gradvisa uppenbarelse i världen (*Offenbarung*). I tiden och rummet finns inte några eviga eller oföränderliga naturliga ting, därför förverkligas aldrig uppenbarelsen som den gudomliga dimensionens totala närvaro. Det är en serie flyktiga ögonblick som avslöjar en viss aspekt av Gud och det är endast tron som kan hålla kvar dessa förgängliga uppenbarelsen hos subjektet.¹⁰ Avhandlingen stöder sig också på Friedrich Schleiermachers uppfattning

7. Brev från C. G. Ottelin till L. Hammar sköld 5.11.1816, citerat i Näsman 1980, 41; brev från A. J. Sjögren till C. A. Gottlund 27.10.1816, citerat i Lundin 2015, 786.

8. Se Kuuliala 1931, 34, 36.

9. Ottelin & Zidén 1816, 7–8. "Hocce igitur[sic], quodcumque sit, primae cuivis ideae religiosae certitudinem vindicat & objectivitatem, eandem cum objecto suo conjungens. Quid vero illud est? Quo nititur ipsum fundamento, vel quam habet necessitatem? Quomodo in illo continentur, atque inde oriuntur ideae hae? Quae adest securitas illud non factitium esse ineptiarum studium? Quod datum homini pignus has non vaga esse atque fluxa phantasiae simulacra & umbras?"

10. Schelling 1990, 82.

om tron som en medfödd gåva eller böjelse hos människan.¹¹ Ottelin konstaterar nämligen om tron att "otvivelaktigt finns det redan i var och ens natur något som lägger ett starkt och orubbligt fundament för allt detta".¹² Sedan övergår han till att behandla det inbördes förhållandet mellan tron och religiösa begrepp, det vill säga mellan den subjektiva förvisningen och det ontologiska betraktandet av världen. Ottelin övergår alltså till en reflektiv nivå för att kartlägga hur känslan (*sensus*) och åskådande av objekt (*contemplatio*) förenas i harmoni.

I Ottelins dissertation fanns mycket som kantianen Lagus hade invändningar mot. För honom var det säkert omöjligt att acceptera att avhandlingen återspeglade Schellings idé om att det i naturen och i världen förekom relativa ting där det gudomliga uppenbarade sig. För människan var detta ett under eftersom det manifesterade sig i tiden och ändå stod utanför den.¹³ Fenomenen uppstod på gränsen mellan två världar och i dem sammanlänkades på ett mystiskt vis en ändlig och en oändlig dimension. Eftersom den religiösa känslan garanterade människan förbindelse med det absoluta, hävdade Ottelin följdriktigt att "åskådandet av varje objekt är förenat med betraktandet av Gud, det manifesterar objektets egen natur".¹⁴ Slutsatsen stod i djup konflikt med definitionen av Kants

-
11. Se Schleiermacher 2004, 29, 79–80. Enligt Schleiermacher innebar religionen ett iakttagande och kännande (*Anschauung und Gefühl*) av allt som öppnade sig runt människan. Därför var det naturligt att tänka att "världsalltet i sig självt utgör sin egen iakttagare och beundrare". Synsättet har inspirerats av Baruch Spinozas monistiska filosofi.
 12. Ottelin & Zidén 1816, 8. "-- neque vero est quod dubitemus, quin in ipsa cujusque natura aliquid sit, quod his omnibus fundamentum ponat firmum atque ruendi nescium". Enligt Juha Manninen (1987, 27) var Ottelin den förste i Finland som upptäckte Friedrich Schleiermacher och hans verk *Über die Religion* (1799) som teologisk källa.
 13. Schelling 1990, 87.
 14. Ottelin & Zidén 1816, 21. "Quovis, igitur temporis momento adest sensus divinus, quasi particula vitae in Deo manentis; cum

noumenala verklighet (*das Ding an sich*), enligt vilken människan enbart kan ha kunskap om fenomenens värld. Sjögren skrev efter disputationen till C. A. Gottlund i Uppsala att Ottelin hade varit verkligt illa ute med det där ”tinget i sig”.¹⁵ Härav kan man dra slutsatsen att Ottelin och Lagus i disputationssalen hade tvistat även om ontologiska frågor.

Om de ontologiska ståndpunkter som Ottelin framförde var svårsmälta för Lagus väckte dissertationens slutsatser om förhållandet mellan religion och moral minst lika mycket motstånd hos honom. Slutsatserna visar att Ottelin hade två icke-kantianska målsättningar: För det första försökte han rädda religionen från den rationalistiska kritiken genom att hävda att tron inte förutsatte kunskap eller undervisning, utan endast ett rent och fromt hjärta.¹⁶ Därför kunde trons styrka och giltighet inte utvärderas med hjälp av systematiska begreppssystem, lärosatser eller teologiska analyser. För det andra kritiserade Ottelin Kants moralfilosofi för att den gjorde den religiösa tron till ett postulat av det praktiska förnuftet och en metafysisk relik som stödde moralen. Ottelin accepterade alltså inte den kantianska uppfattningen att trons funktion och dess kärna, upplevelsen av Gud, endast var en praktisk förutsättning, ett meningsfullt antagande för det kategoriska imperativet. Lagus tålmod torde ha varit på upphållningen när han på de sista raderna i avhandlingen läste att moral utan religion var skamlöshet och ren själviskhet så till vida någon ansåg morallagen vara förpliktigande enbart för att den var hans egen

quaque objecti cujusdam contemplatione conjuncta est contemplatio Dei, quae ipsius objecti quasi naturam ostendit.”

15. Brev från A. J. Sjögren till C. A. Gottlund 25.II.1816, citerat i Mikkola 1939, 279: ”Äjä paha on tähän aikaan ollut pahemmasa kuin pulassa disputationistansa näiden *itse olevaisten* kanssa.”
16. Ottelin & Zidén 1816, 21. ”Haec igitur quo existat fides, nihil quaerit scientiae, nullam postulat eruditionem, sed cor solummodo purum, cujus ipsa efficit pietatem (*Fromhet*).” Om den nya filosofins religiöst befriande innehåll, se även Klinge 1989, 54; Jalava 2005, 118–119.

lag, det vill säga att den blott och bart baserade sig på individens egen övertygelse. Ottelin menade att moralen var en gudomlig manifestation – precis som Samuel Grubbe hävdar i sin studie *De harmonia religionis et moralitatis in philosophia practica vindicanda* (1810).¹⁷ I Grubbes argument förenades Schleiermachers uppfattning om religionen som en autonom, spontan aktivitet med Schellings uppfattning om det absoluta. Enligt det här argumentet är moralen, upprätthållen av människans fria vilja, och det i religionen manifesterande passiva åskådandet (*contemplatio, Anschauung*) förenade i harmoni.¹⁸ Ottelin skydde inte svåra problem och man kunde knappast klandra upphovsmannen till dissertationen *De fide religiosa* för bristande ambition.

Efter disputationen skickade Ottelin sin dissertation med följebrev till olika instanser. Han sökte hjälp. Det hade han säkert orsak till, för om man ska tro Arwidssons självbiografiska anteckningar var professor Lagus omfattande utlåtande till fakulteten ett praktexempel på enkelspårighet, okunskap, förbittring och förvanskande.¹⁹ Det hela resulterade i ett rätt stort rabalder. Från Samuel Grubbe i Uppsala fick emellertid Ottelin ett positivt utlåtande. Arwidsson visade det utan Ottelins vetskap för statssekreterare R. H. Rehbinder som i början av februari 1817 besökte Åbo. Åtgärden bidrog sannolikt till att statssekreteraren näpste Lagus för dåligt uppförande och kom överens med Ottelin om att han skulle skriva en ny avhandling, eftersom den förras öde redan var beseglat.²⁰

Ottelin författade också en skrivelse till kanslerssekreteraren Lars Gabriel von Haartman i Sankt Petersburg. Där redogjorde han utförligt för sina filosofiska åskådningar baserade på Schellings idéer, och hävdade att Schellings identitetsfilosofi var det

17. Se närmare Ottelin & Zidén 1816, 22–23, särskilt fotnot 1; Tiitinen 1973, 184.

18. Nordin 1987, 125; mer utförligt i Cullberg 1926, 41–57.

19. Arwidsson 1909b, XLIX; Tiitinen 1973, 184.

20. Heinricius 1909c, 64; Castrén 1944, 137–138; Tiitinen 1973, 185–186; Näsman 1980, 41; Kalleinen 2017, 141.

enda system som möjliggjorde att den gudomliga uppenbarelsen manifesterade sig i det ändliga.²¹ I sitt svar betygar von Haartman sin uppskattning för Ottelins flit. Samtidigt meddelade han att han inte ville se den fosforistiska anda – schellingianism, naturfilosofi, eller vad man nu ville kalla det – som för tillfälle härjade i Sverige sprida sig till Finland. Enligt von Haartman skulle detta förr eller senare förkväva all ämbetsmannaduglighet i landet och göra slut på religionen.²² Meningsskiljaktigheterna spädades på ytterligare i och med att den yngre akademiska generationen intresserat följde med fallet. Opponenten Lagus blev åtminstone allmänt avskydd inom Viborgska nationen.²³ A. J. Sjögren såg händelserna som en milstolpe i akademins historia. Han skrev vidare att egenmäktigheten tagit över, men anade att det snart var dags för förändringar.²⁴

Även om inte alla professorer godkände Lagus förfarande och vissa ansåg att han behandlat Ottelin som en brottsling,²⁵ tog de äldre akademikerna liksom den finska ämbetsmannakåren avstånd från Schellings filosofi. Inte heller biskop Jakob Tengström, akademins prokansler fram till 1817, såg något konstruktivt i den trots att han upplevde sig vara tolerant och i eget tycke var tillmötesgående mot Ottelin.²⁶ Eftersom Ottelin fortfarande ville göra akademisk karriär återstod ingen annan möjlighet än att skriva en ny (tvådelad) dissertation. Den fick titeln *De malo radicali doctrina* och var

21. Brev från C. G. Ottelin till L. G. von Haartman 20.II.1816, citerat i Kuuliala 1931, 89–91, i referensen är datumet fel angivet.

22. Brev från L. G. von Haartman till C. G. Ottelin 20.I2.1816, citerat i Kalleinen 2017, 140.

23. Klinge 1989, 61.

24. Brev från A. J. Sjögren till C. A. Gottlund 25.II.1816, citerat i Mikkola 1939, 279–280: ”Tässä on nyt jo itsevalda pääsnnyt suurimmalle voimallensa. Kukaties tulee kukistuxen aika elli kuitengin muutoxen ajat sisälleastumahan.”

25. Kuuliala 1931, 34.

26. Castrén 1944, 254.

till sitt ämne kantiansk – en tydlig eftergift till Lagus.²⁷ Dissertationen innehöll visserligen ett fåtal hänvisningar till Schelling, men Arwidsson noterade en parodisk efterapning av Lagus vana att rada upp evinnerliga Kant-citat.²⁸ Dissertationen gav Ottelin hans eftertraktade docentur, men skadan var redan skedd. Förbitterad över universitetsvärlden lämnade den unge forskaren Åbo och blev 1818 lektor i matematik vid Borgå gymnasium, där han själv en gång gått. Han övervägde aldrig mer på allvar att åta sig akademiska uppdrag. Han sökte inte ens den professur i filosofi som blev ledig i Åbo 1821, trots att flera personer uppmanade honom att göra det. Till detta bidrog att han inte ville stå i vägen för Fredrik Bergbom, som han tyckte var den mer framstående av de två.²⁹

Därmed hade alltså en viktig representant för Åboromantiken utmanövrerats från den akademiska scenen. Förloppet ger intrycket att avsikten var att kväsa den nya konkurrerande filosofiska strömningen. I sin andra dissertation vidareutvecklade ju Ottelin inte sina argument rörande den romantiska filosofin utan ägnade sig i stället åt att tolka Kant. Uppenbarligen var det endast så han i praktiken hade en chans att få en docentur. Liisa Castrén konstaterade redan på 1940-talet att orsaken till att Schellings filosofi fick så liten betydelse inom den akademiska världen i Åbo dels var att Ottelin drog sig tillbaka, dels att Bergboms professorsperiod bara varade 1823–1830. Det verkar som om intresset flyttades från Kant så gott som direkt till Hegel.³⁰ Vesa Oittinen har sedermera nyanserat bedömningen och menar att också mottagandet av Kant blev rätt ytligt. Om Ottelin hade fortsatt sin akademiska karriär kan man bara gissa att han, som förefaller ha varit djärvare än

27. Ottelin & Hirn 1817; Ottelin & Wirenius 1817. Kant behandlade temat i sin skrift *Über das radikale Böse in der menschlichen Natur* (1792).

28. Brev från A. I. Arwidsson till L. Hammarsköld 10.5.1817, citerat i Heinricius 1909c, 65.

29. Se närmare Hultin 1920, 257; Castrén 1944, 138–139; Tiitinen 1973, 187–188; Näsman 1980, 41–49.

30. Castrén 1944, 139.

den försiktige Fredrik Bergbom, på ett avgörande sätt hade förmått stärka den postkantianska filosofins ställning vid akademien i Åbo. Men Castréns åsikt borde eventuellt omprövas, eftersom Juhana Saarelainen har noterat att Elias Lönnrot, elev till Hwasser och Bergbom, hyste tankar som ligger nära Schellings monistiska ontologi, dock utan att Lönnrot refererade till Schelling.³¹ Dylika iakttagelser får en att undra om det vore motiverat att utvidga forskningen om postkantianismens inflytande i Finland från debatterna inom filosofi till att omfatta teman och strömningar som förekommer mer generellt inom universitetsvärlden och bland bildade personer.

Det är knappast någon överdrift att kalla underkännandet av Ottelins avhandling och det rabalder som följde för en universitetspolitisk vattendelare. Romantikens filosofi och intresset för Schelling hade blivit allt populärare bland Åbostudenterna i början av 1810-talet, men under hösten och vintern 1816–1817 blev de frusturerade över att professorerna och ämbetsmannakåren i Finland inte visade någon förståelse för de nya synsätten. Även om spänningen mellan studentkåren och den intellektuella och politiska makteliten knappast låg bakom alla kontroverser, så gav studenternas upplevelse av att de nya idéerna förkvävdes upphov till nya verksamhetsformer. Till dessa hörde intresset för körsång och nedtecknandet av folkrunor som fick ett uppsving i slutet av 1810-talet. Bägge verksamheterna visar att romantiken i Åbo, efter Ottelins dramatiska disputation, allt oftare kanaliserades i konkreta fysiska aktiviteter.

Enligt Arwidsson hade det förekommit animositet mot Lagus bland studenter redan under våren 1816, även om han inte uppger närmare vad som förorsakade det.³² Under sommaren och hösten underblåstes missnöjet av rykten om att Lagus hade gått hårt åt

31. Saarelainen 2019a, 47, 58–62; Saarelainen 2019b, 69–74. Om de impulser som Fredrik Bergboms schellingianska tankegångar gav hans närmaste krets, se t.ex. Tiitinen 1973, 189.

32. Se t.ex. brev från A. I. Arwidsson till E. A. Crohns 10.4.1816, citerat i Heinricius 1909c, 65.

Ottelins avhandling redan i manuskriptskedet. I vissa studentkretsar växte troligen oron när man hörde om de svårigheter som Arwidsson mött med sin dissertation sedan våren 1816. Historieprofessor Johan Henrik Avellan hade nämligen uttryckt sitt missnöje med vissa passager i den första versionen, vilket gjorde att Arwidsson måste invänta trycktillstånd i nästan ett år.³³

Universitetet ville återställa disciplinen genom att näpsa Arwidsson och Ottelin som öppet företrädde den nya filosofin – redan hösten 1814 hade de som studenter väckt uppmärksamhet inom universitetsledningen. Medan de akademiska beslutsfattarna övervägde hur man till syvende och sist borde förhålla sig till avhandlingen *De fide religiosa* utgående från Lagus underkännande av den, nöjde sig studenter och magistrar inte med att passivt åse situationen utan började vidta motåtgärder. Isen är bruten och leken begynner, förkunnade den stridslystne Arwidsson för sin vän Crohns några dagar efter Ottelins disputation.³⁴ Nu om någonsin behövdes nätverk och kollektiva ansträngningar.

På kvällen efter Ottelins disputation samlades studenter hos Alexander Blomqvist för att diskutera planerna på att grunda en studentklubb. Förutom Blomqvist var åtminstone Sjögren, Immanuel Ilmoni och Henrik Johan Lindström närvarande – alla skolkamrater från Borgå gymnasium. Kvällens tema överskred nationsgränserna, något som talar om en spirande *Burschenschaft*-attityd. Målet med det planerade sällskapet var att skapa sammanhållning (*common-spirit*) bland studenterna, att samla ihop en så stor anhängarskara som möjligt och sedan ställa en studentkoalition, i bästa fall hela studentkåren, mot universitetets professorskår. I början av november samlades en ännu större grupp hos Ilmoni för att diskutera saken – förutom de ovannämnda deltog även Aminoff, Poppius och Johan Magnus Zitting.³⁵ Initiativtagarna från Viborgska nationen och Nylands nation anförtrodde planerna

33. Castrén 1944, 139; Klinge 1967, 318; Tiitinen 1973, 186–187.

34. Brev från A. I. Arwidsson till E. A. Crohns 26.10.1816, citerat i Kuuliala 1931, 35.

35. Blomqvist, dagbok 3.11.1816.

till utvalda personer under de följande veckorna, bland andra till Ottelin, som enligt Sjögrens utsago verkade bli smickrad över att få höra om planen. Ottelin lovade att åtminstone agera rådgivare för studenterna som stod bakom uppsåtet. "Här tyckas nu vara så många krafter, som hvar på sitt håll tränga att manifestera sig", rapporterade Sjögren i sin dagbok då han beskrev sitt möte med Ottelin.³⁶ Planerna spred sig inom en liten sluten krets och avsikten var att bilda en förtrupp bestående av pålitliga och karaktärsfasta individer, som skulle leda alla studenter "till ett helt" och ansvara för att upprätthålla sammanhållningen även i framtiden.³⁷

Studenternas storstilade samlarbetsplan var något fullkomligt nytt i Åbo. Lite tillspetsat kan man konstatera att den siktade på att grunda ett *Burschenschaft* redan innan *Burschenschaften* existerade; i det här skedet hade man inte ens i Tyskland på allvar lyckats få till stånd några sådana. Matti Klinge har undersökt vilka kopplingar projektet och klubbens stadgar hade till tidens revolutionsideal och i synnerhet till F. W. J. Schellings verk *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studium* (1803). Schellings åsikter om hur vetenskaperna hänger samman sinsemellan, om höga krav på akademiska lärare, om universitetens frihet samt om kravet på klanderfritt uppförande från vetenskapsutövare och studenter står mer eller mindre uttryckligt att läsa i det utkast till stadgar som återfinns bland A. J. Sjögrens papper. Men på det här stadiet avstannade studenternas planer. Henrik Johan Lindström, som tillhörde projektets inre krets, förfalskade nämligen i november 1816 en kamrats provresultat i dokument som Lagus lämnat på sitt bord. Agerandet fick de andra att skämmas över kretsens låga moraliska nivå och tillfälligt ge upp sitt gemensamma uppsåt.³⁸ De nya tyska universitetspolitiska idéerna och

36. Sjögren, dagbok 23.10 och 18.11.1816 (IX 277, 300); Tudeer 1914, 277–278. Tudeer uppger fel datum för sammankomsten hos Blomqvist.

37. Heinricius 1912, 23; Castrén 1944, 119.

38. Se närmare Heinricius 1912, 24; Klinge 1967, 318–328. Om utkastet till klubbregler, se Sjögren, dagbok 3.11 och 10.11.1816 (IX 289, 295).

Schellings idé om en oförvitlig akademisk aristokrati visade sig vara alltför krävande för Åbostudenterna. Men slutsatserna man drog av förfalskningen visar hur moraliskt ansvarstagande projektets inre krets ändå var.

Till följd av detta bakslag omvandlades idén om en studentklubb till en idé om en litterär krets. Sjögren valdes till sekreterare för kretsen.³⁹ Dess verksamhet daterade sig ungefär till 1817 (se avsnittet om Åboromantikernas litterära intressen, s. 79–80). Men tanken på samverkan över studentnationsgränserna gick dock inte i stöpet för gott trots att planerna på en klubb rann ut i sanden.⁴⁰ På våren 1817 uppstod nya meningsskiljaktigheter mellan studenter och professorer, vilket resulterade i en kollektiv studentmanifestation av aldrig skådat slag. I kombination med gatuoroligheterna vållade detta mycket oro i akademiens ledning och bland storfurstendömet's ämbetsmän.

Twisten om rättsskipningen

Ända sedan Kungliga Akademien i Åbo inrättades ansvarade konsistoriet, bestående av professorer, för disciplinen bland de inskrivna och utdelade bestraffningar för mindre förseelser. Om detta stadgades i universitetets gamla konstitutioner (*Constitutiones Carolinae* 1655 och *Constitutiones Braheae* 1661) som fortfarande var i kraft i början av 1800-talet. Med stöd av dessa hade konsistoriet agerat också när bråk mellan studenter och gesäller eller andra grup-

39. Heinricius 1912, 24–25. Enligt Klinge (1967, 322) uppstod sällskapet Selma i samband med planen på en klubb, men det grundades de facto redan på senhösten 1815 och förblev namnlöst under hela sin existens.

40. A.J. Sjögren försökte återuppväcka tanken på en studentklubb i november 1818, men en rundfrågning gav vid handen att adjunkterna J. G. Linsén och Fredrik Bergbom inte stödde tanken eftersom de ansåg att den ytterligare skulle ha ökat distansen mellan yngre och äldre studenter. Se Sjögren, dagbok 12–13.11.1818 (XI 117–118); Tudeer 1914, 283–284.

per hade stört den allmänna ordningen i staden på 1600- och 1700-talet.⁴¹ En kunglig skrivelse från 1750 befallde dessutom att akademins disciplinära myndighet skulle bestraffa skrånande och åsamkande av skada, främst skjutande, samt gatuslagsmål mellan studenter eller mellan studenter och personer utanför akademien. Grövre brott ålåg det allmänna domstolar att rannsaka.⁴²

Akademien hade också sedan grundandet haft vakter som övervakat studenternas leverne, något som ibland kunde orsaka problem. Det lokala borgerskapets egen ordningsmakt hade nämligen kommit på kollisionskurs med det akademiska samfundets privilegiepraxis. I början av 1800-talet var studenternas störande av den allmänna ordningen dock främst ett minne från svunna tider. Universitetets karcer, arrest, hade stått tom i decennier. Men efter finska kriget 1808 etablerade sig en ny ordningsmakt i staden, en rysk garnison på 1 500–2 000 man. Deras närvaro skärpte läget i staden, även om det före 1817 inte hade förekommit några allvarligare incidenter mellan soldater och studenter.⁴³ En annan förändring var Åbos ställning som huvudstad som i praktiken bibehölls under hela 1800-talet. När regeringskanseljen och centralförvaltningen förlades till staden ökade folkmängden; 1815 uppgick invånarantalet till cirka 13 000–14 000 personer. Förmögna ämbetsmän samt ryska soldater och officerare gjorde att staden fick ett livligt nöjes- och nattliv.⁴⁴ Allt detta invercade även på studenternas livsstil – man skålade, festade och dansade.

41. Om studentoroligheter och -demonstrationer samt om olika former av akademisk aktivism i europeiska universitetsstäder från medeltiden till tidigmoderna tiden se Dhondt & Boran 2018, 14–53, 120–135, 222–250; Boren 2019, 7–32. Studentrörelsers motståndformer och generationskonflikter under modern tid behandlas t.ex. i Feuer 1969.

42. Soikkanen 2016, 81.

43. Klinge 1989, 63; Klinge 1967, 331; Nikula 1972, 20.

44. Soikkanen 2016, 41; se även Nikula 1972, 15 och mera ingående Artukka 2021.

Fredrik Bergboms skiss av ett festande sällskap. En mängd av Bergboms karikatyrer från Åbo finns bevarade.

Överheten planerade egna åtgärder för att stävja festandet i Åbo, vilket rätt snart fick följder också för studenterna och de akademiska privilegierna. Oavsett om dryckenskapen, ansvarslösheten och störande beteenden faktiskt hade ökat eller inte så fick åtminstone den 1816 nyutnämnde landshövdingen i Åbo och Björneborgs län Carl Erik Mannerheim en ofördelaktig uppfattning om tillståndet i staden. Enligt honom väckte hela akademien misstankar i detta läge, men framför allt ansåg han att studenterna var odugliga, lata och stöddiga och föreföll mer att aspirera på triviala nöjen än på ansvarsfulla ämbeten.⁴⁵ Förmyndarattityden syntes också i att senaten 1816 på kejsar Alexander I:s befallning utarbetade ett särskilt regeringsprogram som uppmanade ämbetsmän att fästa uppmärksamhet vid överträdelser av lag och sedlighet samt ökad

45. Kalleinen 2017, 138.

dryckenskap.⁴⁶ I Åbo fanns 68 krogar 1812, vilket betydde att det ungefär fanns ett utskänkingsställe per 150 invånare.⁴⁷ Det var visserligen inget litet antal, men för jämförelsens skull kan man konstatera att det 1777 hade funnits 106 krogar vilket motsvarar en krog per 75 invånare.⁴⁸ I alla händelser ökade de civila fylleriförseelserna och de ryska soldaternas överträdelser – som slagsmål, stölder och berusning – trycket på att effektivisera upprätthållandet av ordningen. I regeringskretsar fäste man särskild uppmärksamhet vid Åbo eftersom det där fanns sympatisörer för Sverige och den svenska kulturen och dessutom löpte huvudparten av storfurstendömet utrikestrafik genom staden.

Den ryska polisförvaltningen utvecklades snabbt under 1800-talets inledande decennier och i december 1816 grundades genom en kejserlig förordning storfurstendömet första polisinrättning i Åbo. Till dess viktigaste uppgifter hörde att upprätthålla ordningen i staden. Åboborna började snabbt protestera mot den nya inrättningen. Orsaken var delvis att man i Ryssland ända sedan 1710-talet byggt upp sin polisförvaltning enligt fransk modell: som ett politiskt övervakningsväsen som idkade underrättelseverksamhet, registrerade personer och gav akt på resenärer. Åboborna uppfattade den nya ordningsmakten som den ryska statens hantlangare. Först råkade polisväsendet på kollisionskurs med studenterna. Den 14 mars 1817 förhandlade generalguvernör Fabian Steinheil, universitetets prokansler Jakob Tengström, rektor Henrik Snellman och professor Gustaf Hällström samt landshövding Mannerheim om den nygrundade polisinrättningens befogenheter. Slutresultatet blev att universitetets representanter gick med på att bevilja poliskammaren rätt att förhöra studenter ifall de hade varit inblandade i någon incident med personer som inte löd under den akademiska disciplinära myndigheten och som krävde rannsaking. Först måste dock rektorn informeras för att kunna utse ett ombud för att bevaka universitetens rättigheter. Därefter skulle rannsaking

46. Klinge 1967, 331–332.

47. Soikkanen 2016, 94.

48. Savolainen 2017, 139.

ningsprotokollen skickas till rektorn som kunde vidta lämpliga åtgärder.⁴⁹ När konsistoriet lite senare godkände förslaget började nationernas inspektorer vid månadsskiftet mars–april informera studenterna om förändringen. Resultatet blev allmän bestörtning.⁵⁰ Studenterna upplevde att konsistoriets beslut inskränkte väsentligt på deras traditionella privilegier, trots att det inte handlade om någon större förändring.

Studenternas upprörda känslor berodde inte alls på sårad självkänsla, det vill säga på deras särställning som medlemmar av det akademiska samfundet, utan synbarligen på att de trodde att de nu skulle bli underställda den ryska armén; polisinsrättningen hade nämligen rätt att begära bistånd av armén. Till studenternas bestörtning bidrog också händelserna hösten 1816 när de hade upplevt hur de akademiska övervakarna, *patres academici*, hade motarbetat den nya filosofin som de intresserade sig för. Våren 1817 skärptes läget ytterligare genom att privilegierna inskränktes utan att förhandlarna eller konsistoriet tillfrågade studenterna. Åtgärderna befäste en strikt hierarki med underlydande och förmän – här syntes inte ett spår av den intellektuella jämlikhet som de nya tyska universitetsidealen föreskrev.⁵¹ Till råga på allt fick de förbittrade studenterna vatten på sin kvarn när konsistoriet i sitt utlåtande till landshövding Mannerheim den 17 mars meddelade att man gärna gick med på de nya arrangemangen i fråga om disciplinära ärenden.⁵²

49. Soikkanen 2016, 19, 62, 66, 81–82; se även *Consistorii Academici* del 1, 1–3. I den sistnämnda publikationen har konsistoriets protokoll (del 1) och övriga dokument (del 2) skilda pagineringar.

50. Tudeer 1914, 285–286. ”Pispa ja Consist. on päättänyt, että Studentia, saapi vasten ruotzin vanhoja asetoksia jotka itze Keisarilda ovat vahvistetut, otta kiin katuilda ja viedä vankiuteen. Siitä me tulimma äkäiseks”, rapporterade A. Poppius till C. A. Gottlund 15.4.1817, brevet citerat i Mikkola 1939, 265.

51. Klinge 1989, 63; Klinge 1967, 337.

52. Se brev från G. A. Andström till A. G. Kihlman 16.4.1817, citerat i Aspelin-Haapkyllä 1914, 185; *Consistorii Academici* del 2, 32–34.

I de motreaktioner som följde engagerade sig Viborgska och Österbottniska nationerna mest aktivt. I den förra styrdes och organiserades motståndet av A. J. Sjögren, ofta i sällskap av vännerna Alexander Blomqvist, Germund Aminoff och Immanuel Ilmoni, vilket framgår av Sjögrens dagbok från de första veckorna i april 1817. Då upplevde studenterna dramatiska tider. På påskaftonen den 5 april fick Viborgska nationen höra av sin inspektör om den förändrade rättspraxis som konsistoriet bifallit på grund av den nya polisförordningen. Studenterna lämnade mötet med upprörda känslor. Senare samma kväll avnjöt viborgarna kvällsvard hos mamsell Widegren under upprörd stämning. Där dinerade även en annan grupp med bland andra Sjögren, Blomqvist och Ilmoni. Kvällsvarden sköljdes ner med vin och därefter gav sig de bägge sällskapen stojande ut.⁵³ Det hela utvecklades till en synlig protest, den första gatudemonstrationen i Finland på 1800-talet. En högljudd hop skrånade och sjöng vid Tavasttull, utanför landshövdingens bostad samt på torget. Till sist förde polis och en soldatpatrull studenterna till högvakten för att anteckna deras namn; alla utom Alexander Blomqvist uppgav falskt namn.⁵⁴

Sjögren som deltagit i aktionen återvände hem rastlös och oförmögen att koncentrera sig. En stark lust att inleda en protest mot konsistoriets beslut hade väckts hos honom. Demonstrationen hade troligen övertygat honom om att studenterna borde protestera med förenade krafter. Sällskapet som lämnade restaurangen hade nämligen "broderligen" mottagit varje student de mött på gatan och således hade demonstranternas antal vuxit trots att några hade avvikit.⁵⁵ Knappast var de alla sinsemellan bekanta, eller ens från samma studentnation, och i denna manifestation anas en spirande sammanhållning.

Generalguvernör Steinheil och landshövding Mannerheim beslöt att den här gången tillgripa mjukare metoder och meddelade att de nöjde sig med att konsistoriet gav studenterna en all-

53. Sjögren, dagbok 5.4. 1817 (X 67); Tudeer 1914, 286.

54. Klinge 1989, 64; Westermarck 1916, 22–23.

55. Sjögren, dagbok 5.4 och 6.4.1817 (X 68, 70).

män varning för demonstrationen och uppmanade dem att bete sig fredligare. För detta ändamål skulle hela studentkåren inställa sig inför konsistoriet på morgonen den 9 april.⁵⁶ Blomqvist, som var informator för landshövdingens barn, blev förargad över Mannerheims paternalistiska attityd mot studenterna som han kallade ”pojkar”.⁵⁷ Studenterna, som i överhetens tycke ännu inte var torra bakom öronen och i behov av förmynderi, höll febrigt på att planera hur man skulle framföra sitt missnöje till konsistoriet när man stod inför professorskollegiet. Detta föranledde överläggningar och möten med Viborgska nationens seniormedlemmar, kuratorn och inspektorn. Här spelade Sjögren en central roll, men även universitetsadjunkterna Fredrik Bergbom och J. G. Linsén visade en tydlig vilja att protestera mot de nya disciplinreglerna. När dessutom ombud för Österbottenska nationen och Tavastehus nation anlände till mötet tydde allt på att studenterna samlade sina resurser till en enad front.⁵⁸ Det här var Åboromantikernas politiskt mest aktiva tid om man undantar Arwidssons senare inlägg i *Åbo Morgonblad*.

Studenternas massrörelse

För kejserliga akademins ledning var studentnationerna ett välkommet disciplinärt verktyg, främst för att de upprätthöll en stark lokalpatriotism som effektivt förhindrade bredare samarbete. Situationen var likartad vid många andra universitet.⁵⁹ Medlemskap i studentnationerna var obligatoriskt; före inskrivningen placerades studenten i en nation utgående från sin hemort (*nationes*). Varje nation övervakades av en inspektör som tillhörde lärosätets professorer och han bistods av en kurator. Carl Axel Gottlund skildrar i sin bok *Läsning för finnar* schismen vid Finska nationen vid Uppsala universitet under läsåret 1817–1818. Han redovisar åskådligt för vilka närapå oöverstigliga spänningar och svårigheter som

56. Heinrichius 1911b, 62.

57. Se Westermarck 1916, 24.

58. Se närmare Tudeer 1914, 287–288.

59. Om studentnationer vid Uppsala universitet, se Burman 2012, 19.

uppstod när finska studenter skulle lösa interna meningsskiljaktigheter, något som de inte alls var vana vid. Klickbildningar gjorde förhandlingarna svåra.⁶⁰ Åboromantikernas nätverk bestod främst av medlemmar från Viborgska nationen, vilket också visar att nationstillhörigheten skapade samhörighet internt samtidigt som den skapade avstånd till andra nationer.

Oppositionsandan som våren 1817 hade väckts bland Åbo-studenterna överskred nationsgränserna när hela studentkåren den 9 april, som A. J. Sjögren benämner "den märkvärdiga dagen",⁶¹ församlades på en och samma plats för att åhöra konsistoriets varning. Gustaf Adolf Andström informerade samma månad sin vän Kihlman i Vasa om att stämningen bland studenterna var hög och samhörigheten god; grevar och baroner möttes hos fattiga, ofrälse studenter för att förhandla om hur man bäst skulle mot-sätta sig det instundande slaveriet.⁶² Studenterna ämnade verkli-gen inte inställa sig för konsistoriet enbart som åhörare. Man hade kommit överens om att studenten och baronen Adolf Henrik Ramsay skulle besvara prokanslern Tengströms inledande tillrätta-visning med ett eget anförande, varefter utsedda ombud i tur och ordning skulle kungöra att deras nationer instämde med alla syn-punkter Ramsay framfört.⁶³ Ramsay som tillhörde Viborgska nationen gillade sitt uppdrag, men de facto spelade han inte någon ledande roll. Hans anförande hade troligen skrivits av bland andra hans lärare och beskyddare A. I. Arwidsson – bakom planen stod möjligen också Fredrik Bergbom och Reinhold von Becker eller J. G. Linsén.⁶⁴

60. Konflikten uppstod när en grupp österbottningar inte ville underställa sig nya nationsstadgar och hotade med att bilda en separat nation. Schismen resulterade i att en del av separatist-erna lämnade Uppsala. Se närmare Gottlund 1864, 220–228.

61. Sjögren, dagbok 9.4.1817 (X 75).

62. Brev från G. A. Andström till A. G. Kihlman 16.4.1817, citerat i Aspelin-Haapkylä 1914, 186.

63. Tudeer 1914, 288.

64. Castrén 1944, 123, 126; Klinge 1967, 343.

Vid tillfället höll Jakob Tengström ett skickligt och informativt försvarstal för konsistoriets nytagna beslut, det vill säga för det nya disciplinära förfarandet, varefter baron Ramsay framförde studenternas gemensamma syn på sina rättigheter. Till deras önskingar hörde återställande av de disciplinära befogenheterna till konsistoriets faderliga omsorg, en egen uniform och en särskild arrestlokal enbart för studenter, separat från missdådare. Efter att Ramsay slutat tillät prokansler Tengström endast ett ombud, österbottningarnas Anders Johan Chydenius, att hålla sitt anförande. Därefter ville även professor Wallenius, avskydd av många studenter, säga något. Han hade redan öppnat munnen och inlett upptakten, ett för honom karaktéristiskt grymtande, men på grund av den månghövdade studentskarans larm och bråk blev han tvungen att hålla tyst. Till sist lovade prokansler Tengström att ta upp studenternas yrkanden till behandling i konsistoriet, bara de först inlämnade dem i skriftlig form.⁶⁵ Samma kväll avslöjade Sjögren i sin dagbok att han nu på största allvar hade börjat överväga att skriva ut sig från universitetet. Han visste bara inte vart han skulle ta vägen.⁶⁶ Flera av hans kamrater hade dock helt klart för sig vart de skulle resa ifall behovet verkligen påkallade. Knappt en vecka efter studenternas gemensamma framträdande skrev Abraham Poppius till Gottlund i Uppsala att de flesta kommer att flytta till Sverige om inte kejsaren ändrar konsistoriets beslut.⁶⁷ Många studenter hade fått måttet rågat.

Det var exceptionellt att studenterna i Åbo uppträdde på det här sättet inför konsistoriet. Även Sjögren visste att något sällsamt var på gång. Det torde ha handlat om den första manifestationen

65. Tudeer 1914, 289; *Consistorii Academici* del 1, 4; angående uppgifterna om professor Wallenius uppträdande som G. A. Andström förmedlade, se Aspelin-Haapkylä 1914, 186.

66. Sjögren, dagbok 9.4.1817 (X 77).

67. Brev från A. Poppius till C. A. Gottlund 15.4.1817, citerat i Mikola 1939, 265: ”me kaivataan Kejsarille ja ellei hän riko Consistoriumin päätöstä niin surin osa meistä tulemma Upsalan. Perkele tahto tiälä anta sitova itziän vangiks.”

av den moderna studentrörelsen i Finland. Liksom klubbplanerna hösten 1816 presenteras händelsen i översiktsverket *A History of the University of Europe* som en del av den europeiska studentrörelsen, inspirerad av de tyska *Burschenschaften*. Författarna Lieve Gevers och Louis Vos konstaterar att en bidragande faktor till tvisterna i Åbo var konflikten mellan klassicismen, stödd av den äldre generationen, och romantiken, som omfattades av ungdomen.⁶⁸ Ur studenternas perspektiv handlade den så kallade jurisdiktionstvisten om deras rättigheter och friheter, rentav om hela det akademiska samfundets struktur och natur, medan konsistoriet och delegationen som representerade akademien behandlade frågan rutinmässigt ur ett disciplinärt perspektiv.⁶⁹ Bakom studenternas agerande verkade större krafter som överskred språk- och kulturgränserna. Samma höst manifesterades de på ett spektakulärt sätt i de tyska studenternas kollektiva demonstration på borgen Wartburg i Eisenach (se avsnittet om körsången och *Burschenschaften*, s. 164).

Efter mötet med konsistoriet och prokanslern den 9 april började studenterna utan dröjsmål författa den petition som Tengström begärt. Utkastet färdigställdes under en session hemma hos baron Ramsay, men Fredrik Bergbom stod för den slutliga utformningen. Petitionen inlämnades till konsistoriet den 24 april och behandlades preliminärt vid dess sammanträde den 6 maj 1817. Professorerna noterade att den hade undertecknats av hela 214 studenter, det vill säga av nästan alla som varit närvarande under vårterminen. Bland undertecknarna fanns medlemmar i Åboromantikernas nätverk – J.J. Pippingsköld, Immanuel Ilmoni, Alexander Blomqvist, Germund Aminoff, A.J. Sjögren och Abraham Poppius. Eftersom Fredrik Bergbom var kurator för österbottningarna tecknade han inte sitt namn, det gjorde inte heller Arwidsson, vars andel i hela jurisdiktionstvisten kan jämföras med kuratorernas.⁷⁰

68. Gevers & Vos 2004, 276.

69. Om universitetsledningens synvinkel, se Klinge 1967, 335–336.

70. Tudeer 1914, 290; Heinricius 1911b, 63; *Consistorii Academici* del 1, 5 och del 2, 29, 31; Castrén 1944, 126.

Två studenter
sysselsatta med
en skrivelse.
Johan Wäys skiss
till oljemålningen
"Carl XIV Johans
besök vid Uppsala
högar 1834".

I den sex ark långa, i tryckt form 31-sidiga, petitionen refererades och uttolkades å ena sidan de gällande karolinska konstitutionerna från 1655 samt kompletterande kungliga och kejserliga skrivelser. Å andra sidan framfördes studentledarnas åsikter om hur förhållandet mellan universitetslärare och elever borde se ut.⁷¹ I petitionen upprepades det tidigare framförda önskemålet om att den disciplinära makten skulle tillfalla konsistoriet, och på flera punkter hänvisade författarna till att konsistoriet inte kunde ändra hävdvunna privilegier utan bifall från den högsta makten, det vill säga kejsar Alexander I. Vidare innehöll skrivelsen en hänsyftning till statuterna för Kejserliga universitetet i Dorpat, som stipulerade att rektorn borde vara varje students rådgivare, opartiska domare och varnande beskyddare.⁷² I petitionen likställdes denna punkt utan betänkligheter med konstitutionerna för akademien i Åbo, som ju härstammade från en helt annan epok, från Axel Oxenstiernas och Karl X Gustavs tid. Enligt Matti Klinge var detta ett såtillvida fiffigt knep att varken konsistoriet eller någon annan förutom kejsaren hade rätt att anmärka på Dorpats statuter.⁷³

Petitionens formuleringar om studenternas bildning och moraliska förädling genom de akademiska fädernas ömma vård härörde av allt att döma från Fredrik Bergbom. Utgångspunkten var idén om universitetens autonomi, inspirerad av Friedrich Schillers, J. G. Fichtes och F. W. J. Schellings universitetspolitiska idealism, även om namnen inte nämndes.⁷⁴ En sådan autonomi innebar ett särskiljande från det övriga samhället. Samtidigt stärktes den inre sammanhållningen genom att studenterna mangrant under-tecknade petitionen och ställde sig bakom den. Symptomatiskt för denna händelserika vår var att landshövding Mannerheims son Carl Gustaf, som även han undertecknat skrivelsen, i början

71. Klinge 1967, 344–345; se även omnämmandet av petitionen i brev från A. I. Arwidsson till E. A. Crohns 18.4.1817, citerat i Heinrich 1911b, 64.

72. *Consistorii Academici* del 2, 4–5, 11, 16, 24–25.

73. Klinge 1967, 345.

74. Se närmare *Consistorii Academici* del 2, 16–19.

av maj ville liera sig med de yngre barnens informator Alexander Blomqvist,⁷⁵ det vill säga indirekt mot fadern. Samtidigt förhandlade fadern med generalguvernören och företrädare för universitetet om att inskränka studenternas privilegier.

Studenternas kollektiva inflytande sträckte sig även bortom jurisdiktionstvisten. När Ottelin och Arwidsson med svagt stöd blev docenter vid akademien i Åbo våren 1817 berodde det uppenbarligen på att studenterna lyckades utöva påtryckning. De högre myndigheterna hade visserligen ingen sympati för romantikens tankegångar – inställningen till "uppsalabornas galenskaper" kan utläsas ur till exempel korrespondensen mellan statsrådet Johan Albrecht Ehrenström och landshövding Carl Johan Walleen från juni 1817. Men det är uppenbart att kanslern och arvfursten Nikolaj, prokanslern Jakob Tengström och statssekreterare R. H. Rehbinder ville förhindra att en upprors- och oppositionsanda fick fäste vid akademien. Våren 1817 var risken överhängande.⁷⁶

Studenternas förhoppningar om att petitionen skulle få effekt var trots allt små. Man kände till att landshövding Mannerheim ansåg att polisförordningen borde tolkas bredare än vad prokanslern och professorerna hade gjort. Enligt Mannerheims förmenande hade endast kejsaren makt att ändra beslutet som konsistoriet redan fattat. Studenterna kunde å sin sida inte föreställa sig att de skulle få möjlighet att framföra sin sak själva för kejsaren. Många började överväga att skriva ut sig från universitetet.⁷⁷ "Möjligt nog att vi ändock måste duka under för tiden, för omständigheterna. Vår petition skall bli ett evigt vittne för oss", skriver Sjögren nedslaget till C. A. Gottlund i början av maj 1817.⁷⁸ Abraham Poppius förmedlade liknande stämningar när han i ett brev till Gottlund konstaterade att i Åbo "är förtreter på förtreter. Konsistorium vill ej ge

75. A. Blomqvist, dagbok 3.5.1817, citerat i Westermarck 1916, 25.

76. Klinge 1989, 61–62; Kalleinen 2017, 142. J. A. Ehrenströms och C. J. Walleens brev 5.6 och 18.6.1817, citerade i Klinge 1967, 352.

77. Tudeer 1914, 293.

78. Brev från A. J. Sjögren till C. A. Gottlund 5.5.1817, citerat i Lundin 2015, 937.

utslag på vår inlaga". Dessutom meddelade Poppius att professor A. J. Lagus hade ställt sig totalt avvisande till studenternas petition och utbrustit: "Det är naturfilosofi, bort, bort!"⁷⁹ Men senare tog Lagus studenternas parti i konsistoriet och ville underställa tvisten kanslerns övervägande.⁸⁰ Kanske Poppius brev förmedlade en första reaktion hos professorn som ju allmänt förhöll sig skeptisk till romantikens idéer och uppfattade någonting schelligianskt i petitionen. Som en reaktion på läget vid akademien bestämde sig flera studenter på sensommaren för att resa till Uppsala, bland dem även några Åboromantiker – vissa för längre och andra för kortare tid.

Först på hösten 1817 började akademins konsistorium, rektorn, kanslern (arvfursten) och ämbetsmän i Sankt Petersburg på allvar ta upp jurisdiktionstvisten till behandling. Ärendet påskyndades från Sankt Petersburg av Reh binder genom expeditionsskreteraren Lars Gabriel von Haartman. De flesta professorer försökte nu ge intryck av att de i fråga om polisförordningen hade blivit pressade att ge efter för högre myndigheters vilja. Majoriteten i konsistoriet beslöt den här gången att understöda att studenternas privilegier skulle bibehållas. Den vändning frågan tog ser i en sentida bedömares ögon onekligen ut som efterklokhet.⁸¹ Professor J. F. Wallenius var den som starkast motsatte sig studenternas petition. Han anmärkte att situationen ytterligare förvärrats av att Bruzelius boktryckeri i Uppsala utgivit skrivelsen och att tvisten i Åbo dessutom hade följts upp i flera nummer av *Stockholms Posten*, vilket enligt honom hade inverkat menligt och förvirrande på de unga studenternas oerfarna sinnen.⁸² Professor Wallenius motsatte sig under årens lopp tämligen envetet studenternas strävanden.

79. Brev från A. Poppius till C. A. Gottlund 6.5.1817, citerat i Lundin 2015, 936.

80. Se *Consistorii Academici* del 1, 46–47.

81. Heinricius 1911b, 64–65; Klinge 1967, 335, 354; Tudeer 1914, 296–297.

82. Tudeer 1914, 297; Heinricius 1911b, 65–66; Castrén 1944, 127. Petitionen från Åbo publicerades med titeln *Handlingar rörande allmänna undervisningswerken*. Första bandet (1817).

Uppenbarligen var Wallenius ambition att skydda konsistoriets beslutsfattande. Han hade anledning till oro eftersom frågorna om studenternas privilegier fick stor synlighet i tidens medier, inte minst i Sverige. Liisa Castrén hävdar att den som tipsade boktryckaren Emanuel Bruzelius om Åbostudenternas petition var inspektorn för Finska nationen vid Uppsala universitet, professorn i medicin Pehr von Afzelius. Med hjälp av Sjögren och Gottlund fick Bruzelius tillgång till skrivelsen som veterligen fick stor spridning.⁸³ Åter en gång fungerade Åboromantikernas nätverk effektivt. Initiativtagare till att trycka petitionen i Uppsala kan också ha varit den i Finland födde professorn i medicin Henrik Wilhelm Romanson; Gottlund informerade honom om tvisten och polisförordningen i juni 1817. Enligt Gottlund verkade det som om Romanson planerade att publicera något om de finska och ryska myndigheternas åtgärder. I vilket fall som helst trodde många senare i Uppsala, uppenbarligen grundlöst, att professor Afzelius genom statssekreterare Reh binder på något sätt bidrog till sakens lösning i Sankt Petersburg.⁸⁴

Hösten 1817 pågick debatten om akademisk rättspraxis och akademiska privilegier i *Stockholms Posten* i nästan tre månader. Vid konsistoriets sammanträde i Åbo den 14 november meddelade professor Wallenius att det dittills hade publicerats sex inlägg, men senare tillkom åtminstone lika många.⁸⁵ Det är möjligt att vissa inlägg skrevs från Åbo.

De akademiska fäderna behandlade ärendet länge och ingående hösten 1817. Slutligen beslöts att universitetet skulle skicka student-

83. Castrén 1944, 128; Klinge 1967, 353.

84. Främst bidrog breven från Abraham Poppius, A.J. Sjögren och Claes Johan Avelin, auskultant vid Åbo hovrätt och jämnårig med Gottlund, till att denne informerade professor Romanson. Gottlund, dagbok 19.6 och 20.6.1817, Lundin 2015, 919–920; se brev från G. Aminoff till A.J. Sjögren 9.4.1819, citerat i Heinrich 1911b, 71.

85. *Consistorii Academici* del I, 54; se t.ex. *Stockholms Posten* 23.9, 24.9, 6.10, 5.11, 7.11, 8.11, 17.11, 19.11, 21.11, 10.12 och 11.12.1817.

ernas petition samt alla tillhörande dokument till kanslern Nikolaj för att han slutgiltigt skulle avgöra ärendet. I en tryckt skrivelse på 40 sidor dristade sig konsistoriet att begära en kejsarlig förklaring till polisförordningen och framförde studenternas synpunkter. Man förordade att hela studentkåren enligt hävdvunnen praxis också i framtiden enbart skulle stå under konsistoriets domvärjo och akademien i sin helhet stå under kanslerns beskydd. R. H. Rehbinder, som föredrog ärendet för kanslern, ansåg att studenternas anhållan var befogad och följaktligen beslöt kejsaren och kanslern att behålla akademins konstitutioner och privilegier.⁸⁶ I Åbo fick man invänta detta för studenterna segerrika beslut i över ett år. Som kulmen på akademins terminsöppning den 12 mars 1819 uppläste professor A. J. Lagus kejsarens och kanslerns brev för den församlade studentkåren. Olof Anders Järnefelt, som då studerade i Åbo, skildrade den gripande stunden samt leveropen i ett brev till sin bror. Enligt A. J. Sjögrens dagbok förblev bifallet ändå rätt lamt. På kvällen avnjöt åtminstone två tredjedelar av studentkårens medlemmar segersupé på Seipels restaurang och varje deltagare hade en vinbutelj framför sig.⁸⁷

Mnemosyne, som vid tiden redigerades av J. G. Linsén och Fredrik Bergbom, publicerade kejsarens beslut i mars, medan skildringen av terminsöppningen och det högtidliga tillkännagivandet ingick i början av april.⁸⁸ Även Åboromantikerna var alltså tillfredsställda. Som framgått, förhöll sig dock varken ämbetsmannakåren i storfurstendömet eller regeringskretsarna i Sankt Petersburg positivt till universitetsautonomin och den intellektuella aristokratis privilegier. Det var statssekreterare Rehbinders förtjänst att studenternas anhållan blev godkänd. Men det lugnade

86. Tudeer 1914, 298; Klinge 1967, 354–356; Kalleinen 2017, 143.

87. Heinricius 1911b, 67; O. A. Järnefelt i brev till sin bror i mars 1819, citerat i Cederberg 1907, 17–18; Sjögren, dagbok *Gregoriidagen* [12.3.] 1819 (XI 169–170).

88. ”Till Hans Kejsarliga Höghet Stor-Fursten Nicolai Pawlo-witsch”, *Mnemosyne* 24.3.1819; ”Åbo”, *Mnemosyne* 3.4.1819.

inte ner vare sig situationen eller stämningen bland studenterna för särskilt lång tid framåt.⁸⁹

Twisten fick sitt efterspel. I Sverige fortgick diskussionen om de akademiska statuterna ända in på 1820-talet, då bland annat romantikernas ledargestalt E. G. Geijer deltog i debatten.⁹⁰ Svenskarnas intresse kan ha varit en bidragande orsak till att Fredrik Bergbom, med rektorns och konsistoriets tillstånd, sammanställde alla dokument om jurisdiktionstvisten i Åbo, det vill säga protokoll, skrivelser och utlåtanden samt kanslerns och kejsarens beslut, i publikationen *Consistorii Academici i Åbo Protocoller och Handlingar*.⁹¹ Volymen utkom på Simelius boktryckeri i Helsingfors 1821, ett par år efter kontroverserna i Åbo.

FRÅN STUDENTOROLIGHETER TILL UNIVERSITETSUTRENSNING

Kravaller i Åbo

Sammantaget kan man skönja ett intressant materiellt och socialt kraftfält i planerna på en studentklubb hösten 1816 och i synnerhet under jurisdiktionstvisten vårterminen 1817 som ledde till en kollektiv manifestation. Studenterna umgicks och diskuterade mer intensivt än tidigare och de besökte varandra oberoende av stånd och andra skrankor. Genom att stöda sig på denna livliga interaktion och andras hjälp lyckades Åboromantikerna höja den korporativa andan och organisera samarbetet långt utanför sin egen

89. Kalleinen 2017, 143–144. Kalleinen (2023, 113) har också hävdatt att avgörandet av jurisdiktionstvisten till studenternas fördel i grund och botten kan ha varit kanslerssekreterare Lars Gabriel von Haartmans förtjänst.

90. Lindroth 1976, 144.

91. Om Bergboms arbete på publikationen se t.ex. brev från J. J. Pippingsköld till J. H. Schröder 10.4.1820, citerat i Andersson 1953, 13.

Vy över Åbo slott 1818. Litografi av Carl von Kùgelgen.

krets. Till en början var Viborgska nationen viktig, vilket är naturligt eftersom de intellektuella profilerna A. I. Arwidsson, Reinhold von Becker, C. G. Ottelin, Abraham Poppius och A. J. Sjögren hörde dit. Fredrik Bergbom, kurator för Österbottniska nationen och en bakgrundsgestalt inom Åboromantiken, spelade också en central roll för gemenskapsandan nationerna emellan.

Men dessa personers interna relationer räckte inte till för att sätta studenterna i rörelse – för gatukravallerna i Åbo runt skiftet från 1810-tal till 1820-tal och våldsdådet mot professor Israel Hwasser 1821 krävdes något mer. Dessa händelser understöddes, främjades eller kontrollerades inte direkt av nätverket av romantiker, men både utom och inom nätverket rådde samma grupp-dynamik: en smittande iver för gemensamma strävanden. Företrädarna för Åboromantiken, med undantag för bråkmakaren C. A. Gottlund i Uppsala, uppviglade enligt vad de själv påstod inte till gatukravaller eller andra fysiska intermezzon, snarare

tvärtom.⁹² Men deras litterära och politiska verksamhet manifesterade samma krafter som deras mer ohyfsade studiekamrater, om än i mer sofistikerad form. Det är viktigt att notera att det inte enbart handlade om intellektuella frågor, det vill säga idéer och attityder. En väsentlig roll spelade också studenternas kollektiva känslor och inbördes emotionella band samt att de tog efter varandra. Åboromantikernas nätverk föddes ur läslusten – ur den utvecklades läsecirklar, gemensam utgivningsverksamhet och en strävan att knyta kontakter med svenska studenter och kolleger. Oordningen på gatorna antog däremot inte strukturerade former, men grogrunden och den emotionella dynamiken var likartad: samhörighetskänslan och beteenden fortplantade sig. Historien om Åboromantikens nätverksbildning sträcker sig från gemensamma ideologiska synsätt ner till denna gräsrotsnivå.

Incidenter på gator och i gränder är i sig inte något exceptionellt i studentlivets historia. Studenter och djäknar hade sedan gammalt stört ordningen i Åbo genom att slåss och föra oväsen; dylika fall är kända ända sedan 1600-talet. I synnerhet förhållandet mellan studenter och gesäller var en krutdurk. Enligt Gustaf Heinricius fortlevde spänningarna ända in på 1820-talet, medan Liisa Castrén bedömer att konflikterna mellan studenter och gesäller successivt började avmattas på 1810-talet. En orsak till de nya oroligheterna i Åbo var studenternas ansträngda förhållande till den inkvarterade ryska garnisonen.⁹³ Det är förståeligt nog svårt att bedöma situationen i efterhand eftersom Åbo brand förstörde många källor, och alla förbrytelser och kontroverser ledde nödvändigtvis inte till att myndigheterna eller akademins administration involverades.

92. Om C. A. Gottlunds rykte som slagskämpe på Uppsalas gator, se närmare Heikinheimo 1933, 207–208. Åtminstone A. I. Arwidsson (1909b, LXXXV) och A. J. Sjögren (1955, 45) betonade i sina självbiografiska anteckningar sin roll som tyglare av oregerliga studenter. Det var under de oroliga tiderna i början av 1820-talet som studenterna började se Arwidsson som en sorts studentledare, även om han aldrig officiellt hade en sådan position.

93. Heinricius 1911b, 72–73; Castrén 1933, 106.

Betydligt viktigare än enskilda fall är att fästa uppmärksamhet vid de serier eller vågrörelser av incidenter man kan skönja i student- oroligheterna och hur överheten tolkade dem.

Efter gatudemonstrationen i början av april 1817 växte oroligheterna bland Åbostudenterna så småningom. Från läsåret 1817–1818 har det emellertid inte bevarats uppgifter om några allvarigare incidenter, även om studenterna på första maj 1818 fört oväsen och råkat i slagsmål i Kuppis. Då hade åtminstone en del av dem skrämmande vandrat omkring på gatorna med knölpåkar i nävarna.⁹⁴ I februari 1819 konstaterade Olof Anders Järnefelt i ett brev till sin bror att studenterna varit ”satans oroliga” föregående höst. Fog för bedömningen gav det backanaliska brödraskapet bestående av studenter där medlemmarna hade för avsikt att supa sig fulla varenda kväll. Brödraskapet hade gott om deltagare från alla andra nationer utom Viborgska nationen. Konsistoriet svarade genom att relegera en hop studenter vårterminen 1819.⁹⁵ Ryktet om studentlivets allmänna degenerering i Åbo spred sig snart bland de finnar som studerade i Uppsala, och Germund Aminoff manade i ett brev till A.J. Sjögren kamraterna till försiktighet.⁹⁶ Överheten övervakade ungdomen. Alexander I, som oroade sig för upprorsstämningen bland tyska och baltiska studenter, besökte under sin rundresa i Finland sommaren 1819 även Åbo där han under formella former träffade en grupp studenter. Intrycket torde ha varit till belåtenhet eftersom ärkebiskop Jakob Tengström vid höstterminens högtidliga öppnande i slutet av oktober samma år å kejsarens vägnar tackade studenterna för deras goda uppförande. Gesten var emellertid förhastad. Redan nästa dag inträffade den första av sammanlagt fyra sammanstötningar som under en knapp månads tid kom att vålla huvudbry för konsistoriet och kejsardörets regering.⁹⁷

94. Sjögren, dagbok 1.5.1818 (XI 47–48).

95. Brev från A. I. Arwidsson till E. A. Crohns 22.2.1819 och O. A. Järnefelt till sin bror 28.2.1819, refererat och citerat i Heinricius 1911b, 89.

96. Se t.ex. brev från G. Aminoff till A.J. Sjögren 16.10.1818.

97. Klinge 1967, 365–366.

Fyra ryska militärer avbildade av Fredrik Bergbom. De färggranna husar-uniformerna, här återgivna med överdrivna detaljer, var pittoreska nyheter i gatubilden.

På kvällen den 31 oktober 1819 attackerade en grupp studenter en soldat som skickats ut från högvakten. De klädde upp soldaten på stadens bro så illa att han endast med möda kunde vända tillbaka. Det är inte känt vad som fick situationen att eskalera. Därefter tog sig studenthopen, som vuxit till femtio man, hurrande och larmande till torget där man försökte beröva en soldat vid högvakten hans gevär varpå man råkade i handgemäng med en beväpnad vaktpatrull som skyndat till undsättning. Under den vakt-havande officerarens ledning lyckades soldaterna fånga in gruppen i vaktstugan, eller åtminstone de värsta stridstupparna. När fyra studenter häktades försökte de andra med våld befria sina kamrater. Efter rannsakingen beslöt kommandanten ändå att inte föra de häktade till akademins arrest utan släppte dem. Då ingen större skada hade skett beslöt rektorn Erik Gabriel Melartin efter att ha informerats om ärendet att inte vidta några vidare åtgärder. Drygt en vecka senare, den 9 november, inträffade en liknande incident

som involverade ett par studenter vid samma högvakt men inte heller den ledde till några bestraffningar. Dessutom bedömde rektorn och lilla konsistoriet att studenterna inte heller var inblandade i de trakasserier som femton okända män samma kväll hade utsatt vakthavande officerare för i en smal gränd.⁹⁸

Efter dessa händelser förlöpte en och halv vecka fridfullt tills en allvarligare sammandrabbning den 20 november blossade upp på Ryssbacken i Åbo under suspekta omständigheter. A. J. Sjögren ger i sina memoarer en utförlig ögonvitnesskildring av efterspelet. Han råkade passera stortorget och högvakten och hörde att något var på gång, det fanns en oro bland soldaterna. Sjögren ansåg det vara bäst att hämta rektorn Melartin och därefter gick de båda två till den egentliga skådeplatsen. Två ryska soldater hade blivit misshandlade ute på en gård på Ryssbacken, den ene uppenbarligen verkligen illa, och en inkallad truppavdelning meddelade att man misstänkte att förövarna var två studenter som tagit sin tillflykt till den närbelägna Mobergska gården. I huset satt en skara på drygt 20 studenter från Viborgska nationen och drack punschskålar, men i egenskap av inspektor för nationen försäkrade rektorn att ynglingarna var välförädlade och ansvarsfulla. Saken utreddes på plats och alla svor att de var oskyldiga. Efter att allas namn antecknats tillkännagav rektorn att fallet skulle granskas grundligt och eventuellt skyldiga bestraffas. Alla inblandade nöjde sig med detta och skingrades.⁹⁹

Slutligen hamnade fallet hos akademins ledning och myndigheterna för utredning. Om rannsakingens förlopp finns det motstridiga uppgifter och åsikter, dessutom har enskilda detaljer överdrivits. I motsats till vad rykten gjorde gällande återhämtade sig de misshandlade soldaterna snabbt från sina skador. Rektorn och konsistoriet vidtog vissa försiktighetsåtgärder, men i slutändan anklagades inte en enda student för någonting. Kvällen efter händelserna på Ryssbacken inträffade en ny misshandel: på Stora

98. Se närmare Castrén 1933, 109–110; Heinricius 1911b, 77–78; även Soikkanen 2016, 90–91.

99. Sjögren 1955, 60–63.

Tavastgatan dängde en student ett paraply i huvudet på en rysk soldat så att denne fick ett sår som blev infekterat.¹⁰⁰

Dessa oroligheter visar först och främst att förhållandet mellan den ryska garnisonen och kejserliga akademien var kyligt. Spänningarna föranleddes av att både soldater och studenter hade privilegier och bägge parter ville i skydd av dem demonstrera sin särställning. Tygellöshet förekom på bägge sidor, men troligen oftare bland soldaterna. Det fanns flera orsaker till att situationen eskalerade hösten 1819. Föregående vår hade jurisdiktionstvisten avgjorts till studenternas fördel så att deras privilegier bibehållits, det innebar en prestigesegevinst för studenterna och höjde deras självkänsla. Hösten 1819 ansträngdes förhållandet till de ryska soldaterna ytterligare när den Kejserliga senaten och de flesta centrala ämbetsverk flyttade till Helsingfors.¹⁰¹ Deras frånvaro resulterade inte i att studenterna fokuserade mer på studierna utan i tilltagande tumult. Den ryska garnisonen och landets enda universitet började nu tävla om vem som stod högst i den lokala hierarkin, studenter och soldater slogs på gator och restauranger. Efter senatens förflyttning till huvudstaden framhävdes garnisonens roll som övervakande instans, vilket inte behagade studenterna ett dyft mer än de centrala myndigheternas närvaro; studenterna hade ju i sin petition 1817 konstaterat att regeringsinstitutionerna var till förfång för det akademiska samfundet.¹⁰²

I sina tolkningar om studentkravallerna i Åbo har Gustaf Heinrichius och Liisa Castrén i hög grad fokuserat på myndigheternas och akademiförvaltningens uppfattningar och åtgärder. Orsaken till detta är troligen att det är lättare att hitta utförliga källor om de officiella instanserna. Mindre intresse har fästs vid de oroliga stämningar och impulser som spred sig som en löped bland tidens studenter – vissa samtida talade om en epidemi. Även om egent-

100. Heinrichius 1911b, 80; Castrén 1933, 112–113, 116.

101. Brist på lokaler i Helsingfors ledde till att vissa centrala ämbetsverk kunde flytta från Åbo till huvudstaden först 1821. Nikula 1972, 10.

102. Klinge 1967, 384–385; se även *Consistorii Academici* del 2, 23.

"Charta öfver Åbo Stad" 1808, kopierad 1818 av Joh. Tillberg. Kartan visar stadens dåvarande centrum med domkyrkan, stortorget och Aura å. I de här kvarteren vandrade studenterna omkring och sjöng.

liga upplopp sällan uppstod förekom småskaligt störande beteende och förseelser som spred oro grovt räknat från inrättandet av poliskammaren 1816 till senare hälften av 1820-talet. Under den här tiden verkställde akademins konsistorium åtskilliga rannsakingar rörande incidenter som involverade studenter – slagsmål, stenkastning, fönsterkrossning, avhakande av portar och fönsterluckor samt trakasserande av soldater och resenärer.¹⁰³ Vissa av de ovan uppräknade handlingarna var säkert hugskott av berusade ynglingar eller följder av tillfällig provokation, men troligen också uttryck för en oppositionsanda.

Kravallerna och misshandelsfallen i Åbo hösten 1819 är intressanta mot bakgrunden av att författaren August von Kotzebue hade mördats i Mannheim på våren samma år. Förövaren var en student från Jenas *Burschenschaft*. Vid furstemötet i Karlsbad i augusti 1819, där man ville stävja tidens nationalistiska och liberala idéer, fattades beslut som väsentligt kringskar den tyska studentrörelsen. Kanske dessa nyheter nådde Åbo på sensommaren eller före slutet av oktober? Det kan hända att de deprimerande under rättelserna om de tyska förhållandena väckte indignation också bland Åbostudenterna och fick utlopp i form av våld mot stadens mest synliga övervakningsapparat. Besluten i Karlsbad spred sig också till Ryssland där den kejserliga förvaltningen verkställde övervakning av studenter och censur av tryckalster,¹⁰⁴ vilket ytterligare kan ha förvärrat den redan spända stämningen i Åbo. När en hop med skrämmande studenter på kvällen den sista oktober 1819 raskt växte till en femtiohövdad skara handlade det om en snöbollseffekt – om stämningar och impulshandlingar som fortplantades. Att stadens unga akademiker inte saknade nyheter om den tyska studentrörelsen framgår till exempel av A.J. Sjögrens brev till C. A. Gottlund i Uppsala i juni 1817. Sjögren berättade att studenterna i Dorpat under ifrågavarande termin varit "alldeles galna" och att kejsaren därför ansett det nödvändigt att skicka militärtrupper till universitetet och dessutom kanslern, som besatt

103. Heinrichius 1911b, 72.

104. Klinge 1967, 383.

oinskränkt makt.¹⁰⁵ Åbostudenterna fick också information om *Burschenschaften* via finska studenter i Uppsala.

Laddade gevär

Det är inte svårt att gissa att studentkravallerna i Åbo allvarligt skadade det rykte som det finska storfurstendömet universitet åtnjöt i ryska regeringskretsar. I januari 1821 underrättade C. G. Mannerheim från Sankt Petersburg sina syskons hemlärare Alexander Blomqvist, som letade efter arbete i kejsarens stad, att akademien i Åbo där ansågs vara en högborg för sysslolöshet och hårklyveri.¹⁰⁶ Det vore dock inte någon överdrift att påstå att stämningen inom akademien hade varit dålig sedan 1819, både bland lärare och studenter. Det var spänningarna i förhållande till soldaterna som väckte ont blod. Hösten 1821 närde många ett svagt hopp om att sammanstötningar med soldaterna skulle kunna undvikas.¹⁰⁷

Men särskilt lång tid tog det inte tills nästa incident inträffade. Den 15 oktober 1821 attackerade några berusade studenter på väg hem från krogen en forman och en vaktkarl på landsvägen nära Tavasttull. När soldaterna arresterade attackerarna och förde dem till vaktstugan församlades snabbt en skara studenter utanför – de krossade fönstret och började kasta sten på en soldattrupp som skyndat från högvakten. I det påföljande handgemänget skadades tre soldater, en bajonett blev krökt och en soldat berövades sitt gevär. När akademins rektor Hans Henrik Fattenborg ett par dagar senare förhörde de studenter som deltagit i händelserna kastades sten mot rektorns fönster. Till följd av händelserna vid Tavasttull relegerades två studenter för gott och några andra för en viss tid.¹⁰⁸ Fyra dagar efter uppståndelsen anmärkte Alexander Blomqvist i

105. Brev från A. J. Sjögren till C. A. Gottlund 15.6.1816 [borde vara 1817], citerat i Lundin 2015, 946.

106. Heinricius 1911b, 76; se även Kalleinen 2023, 106–107.

107. Klinge 1967, 393–394.

108. Heinricius 1911b, 99–100; Castrén 1933, 117–119; Kalleinen 2017, 151–152.

ett brev till A. J. Sjögren att ”sådana uppträden skulle visst icke vid ett tyskt universitet betraktas såsom synnerligen märkvärdiga, men i närvarande kritiska tider kunna de blifva följdrika”. Blomqvist ansåg att roten till allt ont var inrättandet av poliskammaren.¹⁰⁹

Blomqvist hade rätt i sin bedömning av hur allvarlig incidenten var. I sitt tal vid akademins öppning den 26 oktober 1821 hänvisade rektor Fattenborg till händelserna vid Tavasttull och den oro de hade väckt. Han påminde om fördelarna med ett gammalt och beprövat statsskick jämfört med nya alternativ, det vill säga republikanska och liberala styrelseformer. Han menade att man hade missförstått de nya alternativen och den frihet som de innebar, vilket ledde till kaos. Akademins övervakning hade skärpts jämfört med två år tidigare, då den hade varit mer tillåtande. Dessutom hade greve Johan Fredrik Aminoff, känd för sin konservatism, föregående månad utnämnts till den nya posten vicekansler vid akademien. I sitt tal vid terminens öppnande i slutet av oktober försvarade Aminoff den patriarkaliska harmonin: den kärlek han kände för sina egna studerande söner inkluderade hela studentkåren, och han hoppades på sammanhållning och ett kärleksfullt gensvar.¹¹⁰ Aminoff rädde också de unga att ta sig i akt för de irrläror som åstadkommit skrämmande instabilitet i andra länder. Med irrläror syftade han på idéer om frihet och revolution. Hans ord väckte dock föga genklang bland frisinnade professorer och majoriteten av studenterna.¹¹¹

Trots att de redogörelser för tumultet vid Tavasttull som J. F. Aminoff och generalguvernör Steinheil skickade till statssekreteraren Rehbinders i Sankt Petersburg var återhållsamma, ansåg denne att händelserna visade på förakt för lagen. Också Rehbinders attityd hade skärpts. Han påpekade att överheten hade särskilt svårt att acceptera att studenterna varit fräcka nog

109. Brev från A. Blomqvist till A. J. Sjögren 19.10.1821, citerat i Heinricius 1911b, 101.

110. Klinge 1967, 390, 392–393; Klinge 1989, 82. En biografisk studie om J. F. Aminoff har skrivits av Wolff 2022.

111. Heinricius 1911b, 96, 98.

att beröva soldater i ryska armén deras vapen. Enligt underrättelser som nådde Åbo var kejsaren bedrövad, medan den unge och hetlevrade arvfursten Nikolaj hotade att avgå från kanslerämbetet. Ryktena om akademins bidrog till stämningarna vid hovet. Alexander I:s tålmod var på upphällningen. Utan att informera militära myndigheter eller statssekreterare Reh binder gav han i november 1821 en hemlig order till generalmajor Alexander Amadeus Thesleff, chef för den ryska infanteridivisionen i Finland, om att skarp ammunition skulle delas ut till vaktsoldaterna i Åbo. Denna exceptionella åtgärd kom snabbt till allmänhetens kännedom eftersom stadsborna varje dag på torget såg hur de vakthavande laddade sina gevär under högljudda kommandon. Många fasade för att detta under mörka kvällar och nätter kunde föranleda vådaskott eller andra olyckshändelser.¹¹² Något sådant inträffade emellertid inte. Stämningen lugnade också ner sig efter att studenterna med vicekansler J. F. Aminoffs bistånd skickat en deputation till garnisonens kommandant för att göra avbön och ta avstånd från attackerna vid Tavasttull. Dessutom lyckades Aminoff få några studenter att från ett sångkonvent tåga till generalmajor Thesleffs bostad för att framföra serenader. Allt detta gav önskat resultat. Efter att ha läst Thesleffs hovsamma rapport om förhållandena i Åbo annulerade kejsaren i december befallningen som väckt oro.¹¹³

Med hänvisning till händelserna vid Tavasttull har Matti Klinge reflekterat över den motsägelsefulla situation som den ryska regeringen faktiskt befann sig i under hela storfurstendömet. Vilka instansers rapporter skulle överheten lita på? Borde man lyssna till akademins ledning som alltid förklarade studentupploppen med ungdomlig bångstyrighet och alkohol, eller fanns det anledning att lita på ordningsmaktens och den hemliga polisens rapporter som framhöll upploppens politiska och revolutionära sidor? Också forskare har ofta haft svårt att avgöra vem som egentligen

112. Se närmare t.ex. Castrén 1933, 120–122; se även Soikkanen 2016, 92.

113. Kalleinen 2017, 152–153; Klinge 1967, 395–396.

förmedlade mer korrekt information.¹¹⁴ I ett brev till A.J. Sjögren från senare delen av november 1821 fördömde Alexander Blomqvist tumultet vid Tavasttull och menade att det var ett verk av ärelösa studenter, därför var kejsarens hemliga befallning i hans tycke orimlig. Han motiverade sin ståndpunkt med att man inte kände till några revolutionsplaner, att ingen soldat ännu så vitt han visste blivit blodigt sårad och att de skyldiga hade straffats enligt lagen.¹¹⁵ Å andra sidan kan man fråga sig om de samtida liberala, nationalistiska och delvis revolutionära attityderna i studentrörelser och *Burschenschaften* i norra Europa faktiskt inte spelade någon roll i Åbo.

Åbostudenternas bråk och ofog var knappast ett uttryck för någon välplanerad rörelse, men som redan framgått nåddes Åbo av nyheter om läget i andra länder och städer. Detta kan mycket väl ha ökat aktivismen och oroligheterna bland studenterna. På samma sätt gick det våren 1831 då studenterna i Helsingfors, influerade av det polska upproret, störde ordningen i staden. Också stämningarna från det "galna året" i Europa fick konsekvenser i Helsingfors våren 1849. De ryska myndigheternas övervakning och kontroll grundade sig inte på enbart misstro och falska antaganden. I Ryssland tolkade regeringen, myndigheterna och ordningsmakten händelserna på Åbo torg, på Ryssbacken och vid Tavasttull med misstänksamhet, eftersom de visste att små gnistor under de spända förhållandena lätt kunde tända stora bål. Akademin såg däremot problemet ur sitt perspektiv och försökte tona ned det: man ville bevara sin verksamhet och sina resurser och undvika repressalier från överheten. Regeringens och akademins motstridiga tolkningar av studenternas kravaller hör bägge

114. Klinge 1989, 82–83. Här representerar Gustaf Heinricius (1911b, 102) synsättet att regeringskretsarna i Sankt Petersburg var i det närmaste paranoidea i sin jakt på revolutionära attityder och övertolkade obetydliga incidenter och berusade Åbostudenters oregerligheter.

115. Brev från A. Blomqvist till A.J. Sjögren 20.11.1821, citerat i Castrén 1933, 121.

till Åboromantikens historia. Det förefaller som om ingen som bedömde händelserna hade en klar och tillförlitlig uppfattning om vilka motiv som låg bakom studenternas excesser och vart dessa kunde leda ifall stämningarna spred sig. Gruppdynamiken hade en viss oförutsägbarhet i sig.

Också efter Åboromantikens blomstringstid orsakade studenterna visst rabalder 1823–1827, det vill säga före universitetets flytt till Helsingfors,¹¹⁶ men innan dess hann situationen bli verkligt prekär under vårvintern 1822. Kejsaren hade nämligen knappt hunnit annullera sin befallning om skarp ammunition förrän det än en gång inträffade en oroväckande incident i Åbo som fick omvälvande konsekvenser. Den påföljande utredningen och utvärderingen sysselsatte i hög grad både konsistoriet och regeringskretsar i Sankt Petersburg.

Johan Emanuel Gadolins värjbygg

Den 12 december 1821 redogjorde rektorn för akademien i Åbo, professor Hans Henrik Fattenborg, i ett utlåtande till statssekreteraren R. H. Rehnbinder för den upprörande händelse som nyligen inträffat i staden:

D. 10:de dennes 1821 kl. 8 om morgonen, kom i professor Hwassers Sal en ung man klädd i kapprock, frågar om prof. Hwasser bodde i den gården och begärte att få tala med honom. Professorskan höll på att i salen servera Caffé, går derifrån in till Hwasser och ber honom komma ut för att tala med den främmande, hvilken förekom henne något ohöflig. Då Hwasser närmat sig den okände, frågar denne om det vore Prof. Hwasser med hvilken han talte; och såsnart Hwasser bejakat denna fråga med ja, ger den okände honom en papperslapp, hvarpå stod skrifvet: "egnadt rättvisan mi hand" (förmodligen skulle det vara af min hand). Men knappt hade Hwasser hunnit fråga honom hvad han mente därmed, förrän han med en värja, som han hade gömd under Kapprocken, gaf Hwasser ett hugg i Tinningen nära ögat, så att blodet genast frusade ut. Professorskan springer

116. Se närmare Heinricius 1911b, 156–163.

emellan dem bägge, men då banemannen äfven vände värjan mot henne, förde Hwasser sin fru hastigt i Förmaket, utan att blifva vidare förföljd. Han skyndar upp till prof. Myrén, som bor i öfre våningen, ropar på hjälp och gör allarme i hela huset, men när allt Folket, som i Gården fanns, rusade till, var gerningsmannen redan sin kos. Påskriften uppå papperslappen och en anteckning af några Böcker på dess andra sida, väckte genast misstanken att den brottslige var en mera bildad menniska. Efterspaningar gjordes genast på alla håll, men allt bemödande var fruktlöst, intill dess Prof. Afzelius, underrättad om händelsen, och ledd af sin vanliga skarpsinnighet att begagna omständigheter han känner, upptäckte banemannen, och denne är Prof. Johan Gadolins yngre till förståndet rubbade son Studeranden Johan Emanuel Gadolin. Anledningen för Afzelii misstanke var den att Prof. Gadolin flere gånger omnämmt för Afzelius sin sons underbara och oroliga förhållande, samt deribland den omständighet att han yttrat hat emot Prof. Hwasser, och bedt sin far akta sig för honom. När Afzelius kom till Gadolins med den omnämnde papperslappen, erkändes stylen genast af syskonen ty Prof. Gadolin var ej sjelf hemma. Man sökte efter gossen. Man fann honom ej förr än efter några timmar, gömd i sin kammare, med nyckeln intagen. Han bekände genast alltsammans.¹¹⁷

Johan Emanuel Gadolin, student 1816 och son till akademins berömda kemiprofessor Johan Gadolin, hade enligt matrikeln blivit sinnesrubbad efter att ha fallit från en gunga och slagit huvudet. Olyckshändelsen hade veterligen skett samma år som det ovan beskrivna våldsdådet.¹¹⁸ Värjan hade Gadolin lånat av sin granne, teologiedocent Benjamin Frosterus.¹¹⁹

Incidenten och den påföljande rannsakingen gav upphov till en komplicerad härva som även innebar kulmen på Åboromantiken

117. H. H. Fattenborgs redogörelse till R. H. Rehbinder 12.12.1821, citerad i Heinricius 191b, 120–121.

118. Kotivuori, "Johan Emanuel Gadolin", *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852* [onlineresurs 2005, läst 17.4.2019]. Nämda olycka inträffade enligt släkttraditionen, nedteknad av Gustaf Heinricius (1907, 244), på professor Johan Gadolins säteri i Virmo.

119. *Rättegångs-Handlingar*, Förra häftet, 23.

Israel Hwasser, professor i medicin vid Kejsrerliga Åbo Akademi från 1817, utsattes för ett mordförsök i december 1821. Gärningsmannen J. E. Gadolin var sinnessvag och motivet för dådet förblev oklart. Litografi av Carl Axel Adam von Schéele 1840.

och dess politiskt betydelsefulla fas. När dammet väl hade lagt sig var också den tidiga romantikens blomstringsperiod i Åbo förbi. J. E. Gadolin saknade veterligen kopplingar till Åboromantikernas nätverk, men han satte i gång en händelsekedja som resulterade i att akademien avskedade sin politiskt mest radikala personal, docent A. I. Arwidsson och två professorer som försvarat honom i konsistoriet.

I de biografiska uppgifter över Israel Hwasser som hans elev Per Hedenius sammanställt förekommer en avvikelse från Fattenborgs redogörelse. Enligt Hedenius skulle värjhugget ha varit så kraftigt att Hwasser föll till marken och slog bakhuvudet i stengolvet, vilket resulterade i flera veckors sängläge.¹²⁰ Vare sig detta stämmer eller ej undgick Hwasser i varje fall att få bestående men och under vintern återhämtade han sig fysiskt. Det var en god nyhet, även

120. Hedenius 1861, II; se även Liedmans (1971, 47) anmärkningar gällande de sinsemellan motstridiga beskrivningarna av incidenten.

om det faktum att Hwasser överlevde just inte hjälpte akademins ledning och myndigheterna med alla bekymmer som började hopa sig så snart misshandeln blev allmänt känd. Rektor Fattenborg hävdade att dådet orsakats av mental rubbning och att förövaren varit sinnesförvirrad, men de rykten som florerade insinuerade något annat. Ryktena gjorde gällande att Karl Sand, författaren Kotzebues mördare, varit J. E. Gadolins förebild. Stadsborna kopplade ihop misshandeln med den senaste tidens studentupplopp och menade att myndigheterna ville bortförklara motivet genom att förklara Gadolin som svagsint. Också vicekansler J. F. Aminoff, som blev ifrån sig av händelsen, menade att Gadolin var en efterföljare till Sand, hänförd av utländska skrifter och en produkt av den rådande tidsandan. En komplett galning var enligt Aminoffs förmenande inte kapabel till ett så överlagt mordförsök, även om Gadolins verklighetsuppfattning var fördunklad. För Åboborna var det tur i oturen att offret för dådet var en professor, inte en soldat eller en statsman.¹²¹

Svårigheten att fastställa vilka motiv och sinnesstämningar som låg bakom störandet av ordningen på gatorna i Åbo gällde alltså också för J. E. Gadolins våldsdåd och dess bakgrund. Rykten och spekulationer verkar ha varit ett vanligt inslag – för de flesta åbabor utanför professors- eller ämbetsmannakåren utgjorde de antagligen den enda informationskällan.¹²² Även i vicekansler Aminoffs attityd kan man se hur spekulationerna närdes av den paranoia som frodades under en epok präglad av underjordiska grupperingar, hemlig polis och fruktan för revolution. I detta klimat var det inget under att rättegången blev utdragen. Om hur den förlopte kan man läsa i rannsakningsprotokollen från konsistoriet vid akademien i Åbo.

121. Heinricius 1911b, 122; Klinge 1967, 397.

122. Om hur man studerar ryktens och historiers sociala effekter, se t.ex. Fine, Campion-Vincent & Heath 2017. Viraltitet, det vill säga hur efterapning och upprepning förekommer inom olika nätverk och föranleder att fenomen fortplantar sig och sprids, har studerats av Sampson 2012.

Akademins lilla konsistorium sammanträdde första gången genast på kvällen efter incidenten den 10 december 1821 hemma hos professor Johan Gadolin. Den misstänkte stannade till en början kvar hemma under övervakning. Under det påföljande förhöret berättade han att han ständigt kände hur någon mystisk makt tvingade honom och den kringsskar hans personliga frihet på ett oförklarligt sätt. En stund senare berättade han för konsistoriet att han under höstterminen regelbundet, i synnerhet om morgnarna, fått uppenbarelser och syner där han ibland tyckt sig se professor Hwassers gestalt uttrycka sitt förakt för honom. Vid konsistoriets följande möte några dagar senare redogjorde J. E. Gadolin för sina studier. Under det senaste året hade han läst lite naturrätt, men mest filosofi, det vill säga Kants verk och några akademiska dissertationer inom samma ämnesområde. Samtidigt berättade han omständligt om sina syner och sade att han när allt kom omkring inte var säker på om han verkligen haft för avsikt att döda professorerna.¹²³

Statssekreterare Rehbinders försökte lugna ner vicekansler Aminoff och framförde åsikten att professor Hwasser inte kunde anses ha fallit offer för ett politiskt attentat. Enligt honom skulle rannsakningen visa om det fanns klara motiv bakom studenten Gadolins gärning eller om allt var en galnings verk.¹²⁴ Efter tre möten remitterade lilla konsistoriet ärendet vidare till stora konsistoriet och före julen förpassades Gadolin till arrest, där han sedan fick försmäktat under ett halvt år eftersom behandlingen av ärendet drog ut på tiden.¹²⁵ Med tanke på i hur hög grad stadsborna och Aminoff trodde att Gadolins värjhugg var politiskt influerat är det anmärkningsvärt att konsistoriets rannsakningsprotokoll teg om detta. Under december 1821 och vårterminen 1822 hörde lilla och stora konsistoriet åtskilliga vittnen samt Gadolin själv, men rannsakingen fokuserade på den anklagades leverne och umgänges-

123. Se närmare *Rättegångs-Handlingar*, Förra häftet, 6–8, 13, 17.

124. Brev från R. H. Rehbinders till J. F. Aminoff 19.12.1821, citerat i Heinrichius 1911b, 123.

125. *Rättegångs-Handlingar*, Förra häftet, 55; Klinge 1967, 398.

krets samt på händelserna omedelbart före attentatet. Konsistoriets ledamöter var inte intresserade av eventuella ideologiska eller politiska orsakssamband. Denna avgränsning förefaller ha varit avsiktlig.

Vicekansler J. F. Aminoff klagade snart över att han inte fick veta något om innehållet i förhören.¹²⁶ Han utgick från att den skyldige borde få ett strängt straff. Med lätt överdrift påstod han att det inte bara var regenten utan hela Europa som följde den pågående rannsakingen i Åbo och inväntade beslutet.¹²⁷ Fallet hade upprört honom till den grad att han ännu sensommaren 1822 fruktade att få dela författaren Kotzebues öde, och han tog därför avsked av några släktingar och påstod sig rentav veta vem som blivit utsedd att mörda honom. Hans rädsla växte ytterligare när professor J. F. Wallenius vid samma tid varnades för att ett mord planerades på Aminoff.¹²⁸ Något attentat inträffade dock inte. I sina självbiografiska anteckningar reflekterar A. I. Arwidsson över det klimat av misstro och det snokande som karakteriserade tiden. Han konstaterar träffande att ifall det spreds rykten om att det fanns ett uppsåt att mörda Aminoff kunde det inspirera någon till att faktiskt genomföra dådet, vilket annars troligen aldrig skulle falla någon finne in.¹²⁹

Incidenten i december 1821 väckte misstro även bland andra inblandade än vicekansler Aminoff. Drygt två år senare skrev professor Hwasser till en bekant att han redan en tid känt sig utsatt för främlingshat (*nationalhatet*). Han påstod att hatet inte bara hade väpnat en svagsint till mord, en hänsyftning till händelserna i december 1821, utan också fått "vissa sluga Herrar" att konspirera för att trakassera honom.¹³⁰ Sven-Eric Liedman, som studerat Hwasser, har inte lyckats identifiera vem han åsyftade, men

126. Castrén 1951, 377.

127. Liedman 1971, 47.

128. Heinricius 1909b, 98; Heinricius 1911b, 141; Klinge 1967, 402.

129. Arwidsson 1909b, CIV.

130. Brev från I. Hwasser till C. J. Ekström 10.2.1824, citerat i Liedman 1971, 48.

noterar att det var typiskt Hwasser att känna ständig misstro mot än det ena och än det andra. I sitt utlåtande till stora konsistoriet om Gadolins död, daterat den 15 april 1822, nämnde Hwasser emellertid inget om främlingshat utan fokuserade på den åtalades psykiska sjukdom. Företeelsen var enligt professorn såtillvida säregen att den för att utvecklas inte förutsatte några yttre faktorer, såsom läsning av farlig litteratur. Genom att understryka denna synpunkt ville Hwasser tysta ner all politisk spekulation. Ett par veckor tidigare hade stadsläkaren och universitetsadjunkten doktor Carl von Haartman gjort en likartad bedömning av Gadolins tillstånd. I sitt utlåtande till konsistoriet hävdade han att den åtalade led av melankoli och därför kände ett inre tvång att förverkliga sitt hugskott gällande Hwasser.¹³¹

Trots att konsistoriet strikt höll fast vid sjukdomsdiagnosen och åsidosatte vicekansler Aminoffs åsikter var spekulationerna om att det bakom värjhugget låg politiska eller ideologiska motiv inte helt gripna ur luften. Akademien försökte visserligen på allt sätt stävja paralleller till Sand, men alla ämbetsmän såg inte incidenten som en helt separat händelse. Matti Klinge har uppmärksammat ett brev till akademins rektor Fattenborg, daterat den 26 januari 1822, sannolikt författat i arrest av J. E. Gadolin i studentkårens namn. Brevskrivaren kritiserar i den tyska idealismens anda universitetens nuvarande tillstånd. Många verkade anse att universiteten bara var verkstäder, alltså yrkesskolor. Snabb utexaminering skapade usla ämbetsmän och enligt skribentens förmenande borde man inte inskränka på studiefriheten.¹³² Frihetstematiken skymtar också i de yttranden av Gadolin som finns nedtecknade i konsistoriets rannsakningsprotokoll,¹³³ han kan mycket väl ha skrivit brevet eller skulle åtminstone ha godkänt innehållet. I varje fall var Gadolin i allmänhetens ögon så gott som Finlands Karl Sand. Även i Åbo beundrades Sand för sitt hjältemod, vilket

131. Se närmare *Rättegångs-Handlingar*, Sednare häftet, 32–43.

von Haartmans utlåtande är daterat den 31.3.1822.

132. Klinge 1967, 398; Klinge 1989, 83.

133. Se t.ex. *Rättegångs-Handlingar*, Förra häftet, 15–16, 19–20.

statssekreterare Rehbinder kunde notera under sitt besök i landet i september 1822.¹³⁴

Vid kartläggandet av orsakerna och motiven bakom värjhugget återopade J. E. Gadolin sina syner och uppenbarelser om Hwasser. Man kan förstås fråga sig varför just denne professor i medicin blev den motbjudande figuren i dem. Men vid konsistoriets sammanträde den 13 februari 1822 erkände studenten Gadolin att professorn inte framträtt som osympatisk i alla syner. Han hade emellertid ansett att Hwasser varit till skada för akademien och fientligt sinnad mot honom själv därför att professorn företrädde en helt motsatt ståndpunkt än hans egen. Hwassers åsikter och attityder kunde enligt Gadolins förmenande inte kombineras med vad han själv ansåg vara "hederligt och anständigt".¹³⁵ Bakom incidenten i december 1821 förefaller alltså ha legat något mer konsekvent eller principiellt än enbart hallucinationer. Var konflikten Gadolin upplevde förknippad med romantikens idévärld? Professor Hwasser ogillade de svenska fosforisterna,¹³⁶ vilket kan ha irriterat den unge Åbostudenten. Eller handlade det om olika moraliska eller politiska åsikter? Hwasser blev senare känd som en politiskt konservativ person som fasade för franska revolutionen, liberalismen, Napoleon och de revolutionära rörelserna i början av 1800-talet.¹³⁷ Även om man inte vet exakt i vilket livsskede Hwassers konservativa åsikter uppkom och utformades¹³⁸ är det möjligt att J. E. Gadolin, som ägnade sig åt Kant och naturrätten, fann den 31-årige Hwassers politiska åsikter outhärdliga, vilket i kombination med sinnesvillorna fick honom att ta till vapen.

134. Klinge 1967, 402.

135. *Rätttegångs-Handlingar*, Sednare häftet, 10.

136. Liedman 1971, 21.

137. Rein 1908, 302.

138. Liedman 1971, 35–36.

Stadsläkaren Carl von Haartman rekommenderade i sitt utlåtande att studenten Gadolin i framtiden borde hållas under övervakning, men ändå inte i arrest. Han fann det troligt att Gadolin aldrig skulle bli helt botad från sin melankoli. Professor Hwasser ansåg däremot att den skyldige borde lämnas ostraffad eftersom överfallet hade vållats av sjukdom och följaktligen var ett verk av en moraliskt ofri individ. Hwasser rekommenderade att Gadolin skulle förflyttas till en utländsk vårdanstalt. Av samma åsikt var även professor Johan Gadolin när han den 18 april 1822 hördes av konsistoriet i sonens sak. Han föreslog också en annan lösning: att skicka ut sonen på en lång sjöresa, kanske till Ostindien. På grundval av dessa bedömningar och rekommendationer kungjorde stora konsistoriet vid akademien vid sitt sammanträde den 23 april 1822 att Johan Emanuel Gadolin skulle skickas till Själo hospital och förbli där tills melankolin lindrats tillräckligt och han inte längre var farlig för sin omgivning. Konsistoriet gick också med på alternativet att studenten Gadolin skulle förflyttas från Själo till en utländsk vårdanstalt så fort hans far kunde ordna en plats åt honom.¹³⁹ Detta var resultatet efter en drygt fem månader lång rannsaking, men besluten och planerna skulle inte komma att verkställas i denna form.

Den gamle professor Gadolin blev förbittrad över hur konsistoriet förfarit i sonens fall och anhöll redan under rättegången om avsked från sin tjänst, vilket universitetet beviljade i juni 1822.¹⁴⁰ Dessutom besvärade han sig över konsistoriets beslut hos Åbo hovrätt och anhöll att sonen skulle överlämnas i hans vård för att först skickas till någon avlägsen ort för övervakning, alternativt Själo, varpå han efter att ha vidtagit erforderliga arrangemang skulle skicka sonen till en utländsk vårdanstalt. Hovrätten bad akademien om ett utlåtande och i början av juni 1822 inkom konsistoriet med ett svar där man förordade att professors anhängan skulle avslås. Då vände sig Johan Gadolin till kejsaren och bad om tillstånd att

139. *Rättegångs-Handlingar*, Sednare häftet, 34–36, 41–42, 46–47, 52.

140. Castrén 1951, 377.

skicka sonen utomlands för vård. Detta ledde till att konsistoriet i februari 1823 förordade professors anhängan till arvfursten Nikolaj. J. E. Gadolin skickades först till en svensk prästgård med gynnsam miljö. Därifrån fördes han efter en tid till Olkkala gård i Vichtis i Nyland, ägd av Johan Gadolins svärson professor Gustaf Gabriel Hällström, och där bodde han under resten av sitt liv, till 1871.¹⁴¹ Incidenten i december 1821 och den efterföljande rannsakingen fick stor publicitet. Konsistoriets extraordinarie amanuens Anders Olof Vilhelm Wenerbom ansåg att det kunde bli lönsamt att låta trycka rättegångsakterna efter att processen avslutats. De utkom i två häften 1822 och utgjorde de första publikationerna i Finlands brottsjournalistik.¹⁴²

Fallet Gadolin-Hwassers dolda politiska dimension – parallellen till Karl Sands blodsdåd 1819 – ökade spänningarna vid akademien och i statsförvaltningens kulisser. Vilka tankar och bevekelsegrunder studenten Gadolin än hade så gjorde makthavande och andra människor tolkningar som inte kunde ignoreras. Attentatet blev ett stort samtalsämne just ryktesvägen. Incidenten väckte uppmärksamhet även utomlands och den blev ett avgörande steg i den händelsekedja som ledde till att juridikprofessor Anders Erik Afzelius och docent A. I. Arwidsson avskedades.¹⁴³

I efterdyningarna av attentatet började beslutsfattarna skärpa sin övervakning. Vicekansler Aminoff och regeringskretsar i Sankt Petersburg ville rensa ut politiskt farliga element från akademien. På nyårsdagen 1822 skrev statssekreterare Rehbinders ett långt brev till vicekanslern Aminoff, där han reflekterade över fallet Gadolin samt över hur professor Afzelius propagerade för sina dubiösa demokratiska åsikter bland studenterna. Rehbinders rekommendationer hade hjälpt den svenskfödde, begåvade Afzelius att bli professor i Åbo 1818, men några år senare var Rehbinders redan tvungen att omvärdera honom som en konspirerande och opålitlig lyckönskare med ett förbluffande stort inflytande på den akademiska

141. Heinricius 1907, 243–244.

142. Soikkanen 2016, 87.

143. Klinge 2004a, 91–92.

ungdomen.¹⁴⁴ Också Aminoff vände sig mot Afzelius. I strid med rådande lagar och förordningar hade Aminoff nämligen försökt införa en hård linje vid rannsakingen av J. E. Gadolin, men stött på juridikprofessorns sakkunniga motstånd och misslyckats i sitt uppsåt. Det kan också hända att beslutsfattarnas åsikter påverkades av det faktum att Afzelius hade tillhört den inre kretsen runt den på sin tid radikale tänkaren Benjamin Höijer.¹⁴⁵

Processen mot Arwidsson drogs i gång av hans kritiska och överdrivet pessimistiska text "Betraktelser" om förhållandena i det finska storfurstendömet. Den utkom 1822 i tidskriften *Mnemosynes* februarinumner. Uppsatsen förmedlade en nedslående bild av landet och avslutades till råga på allt med ordet "grafkullar", men verklig skandal vållade ett yttrande om kejsardörets officerskår. Arwidsson menade att officerskåren i regel var likadan i alla länder och lätt att beskriva: "Pli, snörd rock, sällskapsbildning och rikt förråd af svordomar – och målningen är färdig".¹⁴⁶ I sina självbiografiska anteckningar skrev Arwidsson att han länge övervägt om han skulle radera passagen, som uttryckte ett sorts tyst förakt. Till sist överlät han frågan till den försiktige redaktören J. G. Linséns avgörande, men inte heller denne upptäckte där något iögonfallande.¹⁴⁷ De två kamraterna gjorde dock en allvarlig missbedömning. Efter att statssekreterare Reh binder läst numret av *Mnemosyne* skrev han till vicekansler Aminoff att artikeln var tarvlig. Han menade att den, när den väl blev känd, skulle orsaka stor uppståndelse i Sankt Petersburg och resultera i att tidskriften drogs in.¹⁴⁸ Uppsatsen i *Mnemosyne* var anonym men starka misstankar fanns om författarens identitet, vilka snart bekräftades.

144. Kalleinen 2017, 154, 156. Enligt Klinge (1989, 83) avsåg professor Afzelius att uppnå inflytande vid akademien genom att sitta i statutkommittén som inledde sitt egentliga arbete 1821.

145. Heinricius 1911b, 136; se även Klinge 1967, 399 och Rantala 2019b, 48.

146. "Betraktelser", *Mnemosyne* Februarii 1822.

147. Arwidsson 1909b, XCII.

148. Kalleinen 2017, 156; Castrén 1951, 384–385.

Mnemosynes redaktör Linsén klarade sig undan allvarligare straff – som försörjare av en stor familj fick han bara en offentlig repri-mand. Även tidskriften fortsatte att utkomma; den upphörde först i slutet av år 1823. Arwidsson fick däremot permanent avsked genom ett befallningsbrev till vicekansler Aminoff, undertecknat av kejsar Alexander I den 8 maj 1822. Ännu i februari hade Arwidsson tänkt söka tjänsten som adjunkt i filosofi efter Fredrik Bergbom som erhöill professuren från och med år 1823,¹⁴⁹ men nu fick han överge tankarna på en tjänst. Konsistoriet godkände dock inte rutinmässigt avstängningen, Arwidssons fall hade ju inte prövats i någon akademisk domstol.¹⁵⁰ Eftersom professor Afzelius och professorn i grekisk litteratur Johan Bonsdorff kraftfullt försvarade Arwidsson i konsistoriet råkade även de i Aminoffs och Rehbinders skottlinje. Aminoff övertalade Afzelius att begära avsked och den 20 maj 1822, vid samma kejsarföredragning där Arwidssons öde beseglades, beviljades Afzelius avsked och pension.¹⁵¹ Serien av avskedanden upphörde i slutet av samma år med Johan Bonsdorffs påtvingade ansökan om livslång tjänstledighet. Bonsdorff, som bibehöll fulla förmåner under tjänstledigheten, var visserligen inte inblandad i någon politisk verksamhet, men genom att försvara Arwidsson blev han en ledargestalt för den halsstarriga laglighetsfronten.¹⁵²

På den tiden innebar en permanent avstängning från akademien samtidigt en fördrivning från Åbo.¹⁵³ Arwidssons avresa från staden och hans flytt från storfurstendömet till Sverige hösten 1823 berövade Åboromantiken den allra sista livskraften. I sina studier har Liisa Castrén inte hittat några direkta motiv varken till avskedandet av professor Afzelius eller Arwidsson.¹⁵⁴ Matti Klinge har däremot hänvisat till den ryska hemliga polisens rapporter som

149. Brev från A. I. Arwidsson till E. A. Crohns 23.2.1822, citerat i Estlander 1894, 140.

150. Castrén 1951, 389; Jalava 2005, 121; Kalleinen 2017, 157.

151. Castrén 1951, 380.

152. Kalleinen 2017, 158; Klinge 1989, 83–84.

153. Heinricius 1909b, 103.

154. Castrén 1951, 380.

skall ha innehållit politiskt mycket graverande information om Afzelius. Informationen hade framkommit i samband med rannsakingen av J. E. Gadolins blodiga död. Arwidssons reella farlighet berodde emellertid på hans suspekta aktivitet som ledargestalt för studenterna och förmedlare av förbjuden litteratur, trots att han formellt avstängdes på grund av sin tidningsartikel.¹⁵⁵

Redan i oktober 1814 noterade A. J. Sjögren i sin dagbok att de lovande och aktiva studenterna C. G. Ottelin och A. I. Arwidsson väckte uppseende också i akademins ledning. Nu hade lärosätet gjort sig av med bägge två. Den förra företrädde ur regeringskretsarnas och akademiledningens perspektiv ett tvivelaktigt filosofiskt synsätt, medan den senare var en politiskt tvivelaktig ledargestalt för studenterna. Så pass berömd hade Arwidsson blivit under årens lopp att *Hamburgischer Correspondent* och *Leipziger Zeitung* skrev om hans avskedande.¹⁵⁶ Vid Ottelins avfärd till Borgå 1818 hade det rått en mer tillåtande politisk atmosfär och även hösten 1819 hade myndigheterna förhållit sig hovsamt till studenternas gatukravaller i Åbo. Två år senare var dock överhetens inställning helt annorlunda. Ännu 1820 hade *Finlands Allmänna Tidning* publicerat nyheter om revolutionsrörelser i Spanien och södra Italien i positiv ton, men under det följande året skärpte tidningen sitt tonfall när Heliga alliansen, inklusive Ryssland, intervenerade Italien.¹⁵⁷ Det är knappast en efterhandskonstruktion när Arwidsson i sina självbiografiska anteckningar, som till största delen skrevs olycksåret 1822, uppger att han redan vid tiden för *Åbo Morgonblads* indragning hösten 1821 framsynt insåg att andra tider stod för dörren.¹⁵⁸ Ett år efter att tidningen upphört trädde en bestämmelse i kraft i Finland som förbjöd alla hemliga sällskap och krävde att alla frimurarloger skulle avskaffas. Alla ämbetsmän, inklusive professorer, måste lämna in en egenhändig skriftlig försäkran om att de inte tillhörde något hemligt sällskap. Från och med 1823 skärpte

155. Klinge 1967, 400–401; Klinge 1989, 83–84; se även Jalava 2005, 121.

156. Castrén 1951, 397.

157. Rantala 2019a, 7–9.

158. Arwidsson 1909b, CVI.

dessutom den ryska statsledningen åtgärderna mot all revolutionär verksamhet och en förordning från augusti 1823 förbjöd import av skadlig litteratur från utlandet.¹⁵⁹

Efter utrensningarna vid akademien återstod den nyhumanistiska traditionen, synligast företrädd av ärkebiskop Jakob Tengström, professor A. J. Lagus samt adjunkterna J. J. Tengström och J. G. Linsén. Traditionen fortsatte att förstärkas vid universitetet på 1830-talet, efter flytten till Helsingfors.¹⁶⁰ Utnämningen av Fredrik Bergbom till professor i logik och metafysik vid akademien i Åbo 1823 kan man visserligen, såsom Marja Jalava, se som de tidiga romantikernas största institutionella bedrift,¹⁶¹ men valet återställde inte Åboromantikens livskraft. En bidragande orsak var att nätverket, som skapades för aktiva ungdomars interna aktiviteter, inte längre fyllde någon funktion.

159. Klinge 2004a, 104, 106.

160. Klinge 1989, 84.

161. Jalava 2005, 117.

Åboromantikens livscykel

ETT SÖNDERFALLANDE NÄTVERK

Åboromantikens livslängd beror på vad man väljer att räkna som start- och slutpunkt. Om kriteriet är samverkan under organiserade och etablerade former så omspände rörelsen cirka sju år: från grundandet av Selma-förbundet hösten 1815 till Arwidssons avskedande från universitetet i maj 1822. Livstiden förlängs en aning om man som slutpunkt i stället väljer *Mnemosynes* upphörande i slutet av år 1823. Räknar man på detta sätt utesluts emellertid den förberedande tiden för studenternas nätverksbildning som ägde rum redan i Borgå gymnasium och vid akademien i Åbo i början av 1810-talet. För att även dessa väsentliga förutsättningar för 1790-tals-generationens samverkan ska framgå tillräckligt tydligt har jag i denna studie inkluderat den period under vilken de blivande Åboromantikerna fördjupade sig i tysk litteratur och de svenska romantikernas publikationer. Nätverket byggdes upp successivt, och även avvecklingen skedde gradvis. Trots Arwidssons aktiva skrivelser fungerade Åboromantikernas nätverk redan i början av 1820-talet mycket sporadiskt. Härtill bidrog flera faktorer som behöver kartläggas för att man ska få en bild av nätverkets upplösning.

För det första splittrades nätverket av meningsskiljaktigheter. Som tidigare framgått utgjorde Arwidssons person en orsak till konflikter inom Åboromantikernas inbördes relationer. De som tyckte att han var en impulsiv och politiskt oförsiktig aktör, en "Fantastengranat", höll ett visst avstånd, trots att de nog samarbetade med honom. A. G. Sjöström, som kom att vårda det

antika arvet, hade från början svårt att hitta gemensamma synsätt med Arwidsson. Förutom att Arwidsson lämnade Selmaförbundet för att de andra fryste ut honom, inträffade åtminstone två tydliga brytningar mellan honom och andra Åboromantiker. I sina självbiografiska anteckningar uppger Arwidsson att hans och J.J. Pippingskölds sex år långa vänskap tog slut för att de hade glidit isär och inte längre förstod varandra. Arwidsson ansåg att hans forna så kära vän hade blivit en lismare som fikade efter popularitet, medan Pippingsköld bedömde sin kamrat som alltför hetlevrad och benägen till överdrifter.¹ Otto Andersson hävdar att brytningen troligen skedde samma termin som Arwidsson avskedades från akademien, det vill säga 1822.² Avskedet hade ju drivits hårt av vicekanslern Johan Fredrik Aminoff, och Pippingsköld kände samhörighet med den Aminoffska släktkretsen genom släktförbindelser och musikaliska intressen, vilket irriterade Arwidsson.³

En annan konflikt uppstod mellan Arwidsson och Eric Gustaf Ehrström; Pippingsköld informerade om den i början av juni 1821 till Johan Henrik Schröder i Sverige. De förut så såta vännerna hade nästan blivit fiender när Arwidsson besvarat Ehrströms anmärkningar angående hans tvådelade artikel "Om Nationalitet och National Andä" i *Åbo Morgonblad* i februari-mars 1821.⁴ Uppsatsen engagerade Ehrström och gav upphov till en vass polemik om språkfrågor mellan honom och Arwidsson, i synnerhet om ryskans ställning i Finland.⁵ Ehrström, som var lektor i ryska

1. Arwidsson 1909b, XXXVII.

2. Andersson 1921, 153.

3. Pippingsköld, "Självbiografiska anteckningar", 76.

4. Brev från J.J. Pippingsköld till J. H. Schröder 1.6.1821, citerat i Andersson 1953, 25.

5. Arwidsson, "Om Nationalitet och National Andä", *Åbo Morgonblad* 17.2, 17.3 och 24.3.1821; Ehrström, "Om ungdomens studium af utländska Språk", *Mnemosyne* April 1821; Arwidsson, "I anledning af uppsatsen i tidskriften Mnemosyne för Aprill 1821", *Åbo Morgonblad* 26.5.1821.

vid universitetet, övergav sedermera den akademiska banan. Han prästvigdes 1824 och blev kyrkoherde i Tenala i Nyland. Därifrån flyttade han i likhet med Anders Johan Sjögren till Sankt Petersburg där han blev kyrkoherde i den svenska församlingen 1826 till sin död.⁶

Det fanns dock en mer grundläggande orsak till att Åboromantikernas interna samarbete avmattades – det handlande inte enbart om meningsskiljaktigheter eller Arwidssons tvärhet och våghalsiga aktivism. Nätverket bestod av unga studenter och magistrar och när de blev äldre började de hitta sina egna vägar och söka sin plats i arbetslivet och i samhället. Samtidigt utvecklades deras intressen, synsätt och färdigheter åt olika håll. Åboromantiken var en tid av kreativt sökande och experimenterande. Den fann sin form och sitt uttryck under studietiden, delvis redan under skoltiden, och dess livskraft kom från de unga studenternas verksamhetslust och entusiasm. Åboromantikerna är ett exempel på hur engagerade studenter genom tiderna har grundat läsecirklar och intressekretsar. De exemplifierar också ett nätverk som har fått studenter att förena sina krafter och lyckats åstadkomma egna publikationer. Vanligtvis har nätverken dock upplösts på grund av livsomställningar.

Efter avskedet från akademien och fördrivningen från Åbo blev Arwidssons chanser att få arbete i Finland lika med noll. När han i slutet av juni 1822 sökte en tjänst som vicesnotarie i Borgå dröjde inte vicekansler Johan Fredrik Aminoff med att vidta motåtgärder. Han skickade den kejserliga befallningen om Arwidssons avsked till biskopen i Borgå Johan Molander, och varnade domkapitlet för att anställa den sökande.⁷ Inom kort gick det upp för Arwidsson hur obefintliga hans chanser till anställning var. Hösten 1823 flyttade han till Sverige. Först erbjöds Arwidsson av politiska skäl inte någon tjänst där heller, men efter ett par år blev han amanuens på Kungliga biblioteket och slutligen avancerade han till chefs-

6. Wassholm 2008, 8.

7. Castrén 1951, 397–398.

posten 1843.⁸ I eftervärldens ögon, i synnerhet i den fennomanska rörelsens, förvandlade avskedet från akademien och flytten till Sverige Arwidsson till en martyrgestalt. Hans rättframma åsikter och djärva uppträdande motsvarade fennomanernas uppfattning om en nationell hjälte.⁹

Axel Gabriel Sjöström och de övriga stannade visserligen kvar i Åbo efter Arwidssons avresa, men deras litterära verksamhet spelade inte längre någon roll för romantiken, menar Werner Söderhjelm.¹⁰ Påståendet är i huvuddrag korrekt, men ger ändå en lite missvisande bild av situationen. Många Åboromantiker hade lämnat staden redan flera år före Arwidsson, eller på annat sätt distanserat sig från akademiens filosofiska fakultet.

I juni 1819 promoverades Anders Johan Sjögren till magister i Åbo varefter han började söka arbete i Finland. Då detta misslyckades flyttade han följande år till Sankt Petersburg för att bli informator. Senare företog han långa etnografiska och språkvetenskapliga forskningsresor till Karelen, Lappland, Baltikum, norra Ryssland och Kaukasien. Sedermera blev han forskare vid vetenskapsakademien i Sankt Petersburg.¹¹ Som tidigare har framgått flyttade Carl Axel Gottlund redan 1816 till Uppsala för att studera och återvände för gott till Finland först på 1830-talet. Carl Gustaf Ottelin fick nog av universitetsvärlden 1818 och flyttade till Borgå, medan Abraham Poppius och Germund Aminoff bodde i Sverige från 1817 till långt in på 1820-talet. Immanuel Ilmoni blev magister samtidigt med Sjögren i juni 1819, och samma år bytte han bana när han inledde studier vid medicinska fakulteten i Åbo. Annat att tänka på fick även Johan Josef Pippingsköld, som sedan slutet av 1810-talet hade försökt få tjänst vid Åbo hovrätt. Eftersom han avlagt sin juristexamen i Uppsala hade han i början ringa framgång på grund av 1817 års förordning om ämbetsexamen, men till

8. Tarkiainen 2009, 64, 66.

9. Wassholm 2008, 196; Wassholm 2014, 96.

10. Söderhjelm 1915, 190.

11. Se närmare Ronimus-Poukka 2005, 226; Branch 2006b, 16–19.

sist lyckades han.¹² Alexander Blomqvist, som i slutet av 1810-talet fördjupat sig i bildningens idé, promoverades till magister 1819 och följande år inledde han sin karriär vid akademien i Åbo.¹³

Åboromantikernas nätverk splittrades geografiskt och delvis även professionellt och intellektuellt när medlemmarna fick nya uppgifter och befattningar. Kontakterna tunnades ut kring 1820, i synnerhet planerandet av gemensamma aktioner. Flera medlemmar korresponderade visserligen ännu under flera decennier, en del brevsamlingar är bevarade, men ungdomens visioner hade försvunnit. Av korrespondenserna framgår att intresset för att söka tjänster ökade bland nätverkets medlemmar runt decennieskiftet 1820.

Åboromantiken blev ett intressant och mångfasetterat uttryck för studenternas ambitioner eftersom den växte fram i en brytningstid. Till dess uppkomst bidrog statskuppen i Sverige 1809 med påföljande kulturpolitiskt töväder, Finlands nya ställning inom det ryska kejsardömet, tidens politiska oroligheter och den paranoida sinnesstämning som frodades under den Heliga alliansen. Den franska revolutionen hade visat att samhällsordningen kunde förändras och monarkismen störtas, men under 1800-talets inledande decennier hade man ännu inte någon exakt uppfattning om hur nationalstater och demokratiska system skulle se ut i och utanför Europa. Önskingarna och förväntningarna på en bättre framtid levde starka, men samtidigt väckte det oro att vägen mot en ny värld inte var tillräckligt tydligt utstakad. Uppsalaromantikern Per Daniel Amadeus Atterbom skrev i högstämnda ordalag om världsförnuftets utveckling och i Åbo använde sig Arwidsson av hans retorik, kanske i lite mer lättbegripliga filosofiska ordalag. För de flesta torde dock innebörden i deras formuleringar ha förblivit dunkel.

12. Pippingsköld, "Självbiografiska anteckningar", 53; Kotivuori, "Johan Josef Pippingsköld", *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852* [onlineresurs 2005, läst 31.5.2019].

13. Se biografisk förteckning över Åboromantikerna och deras viktigaste medhjälpare s. 261; Dahlberg 2016, 360–361.

Under sina livskraftigaste år utvidgades Åboromantikernas nätverk på ett naturligt sätt till Sverige och knöts där samman med nya aktörer och nyckelpersoner, men någon motsvarande rörelse österut ägde inte rum i samma skala. Inom ramen för den här studien har det inte framkommit att Åbostudenterna skulle ha haft kontakter till "Viborgsromantiken", alltså till den krets tyskfödda lärare som på 1810-talet verkade vid Viborgs gymnasium. Sven Hirn har betecknat den som Åboromantikens östliga motsvarighet. Viborgsromantiken bestod främst i att man under den tyska lärarkårens överinseende aktivt ägnade sig åt litteratur, poesi och historia, men inte heller Hirn har funnit några kontakter till Åbo utan anser att rörelsen var ett separat fenomen.¹⁴

SAMARBETSFORMER

Eftersom Uppsalaromantiken starkt influerade Åbostudenterna, samt vissa docenter och adjunkter, är det till sist motiverat att fråga sig hur Åboromantiken profilerade sig i jämförelse med sina förebilder. Hade man i Åbo eventuellt andra ambitioner än den grupp poeter och författare som verkade i "den akademiska bondbyn" Uppsala och samlades runt Vilhelm Fredrik Palmblads boktryckeri?

I Sverige uppstod den romantiska rörelsen i hög grad ur filosofisternas övertygelse om poesins uråldriga förmåga: när poesin återerövrat sin kraft skulle människosläktet uppnå visdom och harmoni. Den förutspådda litterära revolutionen skulle innebära ett första steg mot en framtida förnyelse av hela kulturlivet.¹⁵ Per Daniel Amadeus Atterbom var övertygad om att poesin kunde förändra världen och Arwidsson fick förmodligen ta del av hans syn på poesins roll vid deras första möte i Sverige sommaren 1816. Med dagens måttstock – baserad på multimedial, digital informationsförmedling och ett teknologiserat samhälle genomsyrat av internet – kan synen på poesins avgörande roll förefalla orealistisk

14. Hirn 1959, särskilt 3–4, 14–15.

15. Vinge 1978, 184.

och kanske lite utopistisk. Men under fosforismens blomstrings-tid på 1810-talet tolkade romantikerna litteraturens och framför allt poesins möjligheter helt annorlunda.

Även om den tyska romantiken föddes ur litterära strävanden bör man komma ihåg att i de tidiga romantikernas, i synnerhet i Friedrich Schlegels, tankevärld syftade begreppet *romantische Poesie* inte enbart på litterärt bruk av det verbala språket. Här handlade det inte endast om ordkonstens mysterier. Inom den tidiga romantiken syftade epitetet "poetisk" på människans och naturens skaparkraft och kreativa förmåga som kom till uttryck också i andra alster än litterära verk. Synsättet härstammar från de antika grekiska termerna *poiesis* och *poietikos*, som även Platon och Aristoteles använde: den förstnämnda syftar på förfärdigande och skapande, medan det senare karakteriserar förmågan att skapa.¹⁶ Poesins uppblomstring innebar att den mänskliga uppfinningsrikedomen och kreativiteten skulle vitaliseras fullt ut, vilket å sin sida skulle förnya samhällslivet och hjälpa till att upprätthålla det. Detta lärde sig förmodligen även Åbostudenterna, som läste *Phosphoros* och intresserade sig för Jenaromantiken.

När man talar om tidens litteratur och språk är det dessutom motiverat att beakta ett redan tidigare påpekat faktum. Den snabbt växande bok- och tidningsproduktionen i Europa – med Hans-Ulrich Wehlers och Detlef Kremers ord *Verdichtung der Kommunikation* – vid ingången av 1800-talet hade ökat det tryckta ordets spridning och även dess roll som upprätthållare av en ny sorts offentlig debatt.¹⁷ Litteratur främjade åsiktsutbyte och kunskap om olika erfarenhetsvärldar, vilket i sin tur gav nya impulser för fantasin för den enskilde och ökade lusten att förändra vardagen.

Åboromantiken fastnade emellertid inte i en sådan estetisering som fosforismen, vilket man redan kan sluta sig till av de ämnen som behandlats i denna studie. Strömningen uppstod visserligen ur gemensamma litterära intressen, romanläsande, kopiering av dikter och poesiskrivande, men rätt snart kanaliserades den, förutom till

16. Beiser 2006, 8–10, 15–16; se även Bernofsky 2005, 91–92.

17. Se närmare Kremer 2007, 36–39.

föreningsverksamhet och utgivande av kalendern *Aura*, till universitetspolitiska ambitioner. I detta avseende blev den mer mångskiftande och konfliktsökande än fosforismen. Uppsalaromantikernas fokus på poesi visar däremot att de inte ville delta i politisk aktivitet och samhällskonflikter, vilket de också själva basunerade ut. Denna utgångspunkt gjorde Uppsalaromantiken till en arvtagare till 1700-talets hemliga sällskap i högre grad än Åboromantiken. En helt annan sak var att ämbetsmän i Finland och regeringskretsar i Sankt Petersburg ändå inte trodde vare sig på fosforisternas eller Åbostudenternas politiska oskuld.

Jag har undersökt studenternas verksamhetsformer tematiskt, alltså var för sig, men det är skäl att understryka att litterära intressen och spirande akademisk aktivism existerade parallellt i Åbo under senare hälften av 1810-talet. Samtidigt som det första häftet av *Aura* utkom och spreds via Åboromantikernas nätverk planerade Åbostudenterna under vårterminen 1817 en gemensam aktion i anslutning till jurisdiktionstvisten och inledde gatudemonstrationer. Ännu tidigare, senhösten 1816, var planerna på en studentklubb i full gång samtidigt som Axel Gabriel Sjöström och hans vänner samlade in material till *Aura*. Till en början var planerna på en klubb hemliga, men i sista hand syftade de till att skapa en samhörighet som skulle genomsyra hela studentkåren.

Man kan inte påstå att det ännu vid denna tid skulle ha existerat någon egentlig politisk offentlighet. Inom Åboromantikens livscykel kan man ändå skönja en snabb utveckling från interaktion i föreningsform, det vill säga läsecirklar, litterära sällskap och klubbar, till verksamhet som främjade den offentliga opinionsbildningen, det vill säga tidningar och gatudemonstrationer. Matti Klinge har benämnt perioden 1816–1822 studenternas ”hjältetid”, då de unga akademikerna strävade efter att skapa samhörighet och öka den regeringsfientliga oppositionsandan. Även om de misslyckades i sina strävanden kom perioden att bli ett slags förebild och modell för framtida studentgenerationer som skulle påverka opinionsbildningen i storfurstendömet. Den universitetsutbildade präst- och ämbetsmannakåren var ett mycket inflytelserikt samhällsskikt i Finland, åtminstone till lantdagens sammankallande på

1860-talet.¹⁸ Därför kan man anta att det samarbete mellan Åbo-studenterna som inspirerats av den tidiga romantikens idéer och som tog sig uttryck i akademisk aktivism, utgivande av publikationer samt ett brett korrespondensnätverk inverkade på opinionsbildningen och den offentliga debatten i Finland. Troligt är att Åboromantikernas rykte och arbete inspirerade och förpliktade. Det är inte lätt att verifiera antagandet men många finska akademiker, magistrar och studenter under 1800-talet hade kännedom om Åboromantikerna och deras engagemang.

Eftersom Åboromantiken var en rörelse som uppstod bland unga studenter hade medlemmarna inte samma officiella och administrativa möjligheter att påverka som den äldre generationen. Å andra sidan var deras unga ålder ett trumfkort. De upplysta och ivriga studenterna var kapabla till ett snabbt och fördomsfritt samarbete som våren 1817 fick ytterligare skjuts av överhetens och akademiledningens agerande i poliskammarfrågan. Till följd av de nya disciplineringsplanerna väcktes studenternas universitetspolitiska medvetenhet. De demonstrerade på gatorna, studentnationerna började samarbeta och studentkåren marscherade inför konsistoriet. Dessutom begav sig flera besvikna studenter, bland dem även många Åboromantiker, sommaren 1817 till Uppsala. De hade inte några förpliktelser som hindrade dem från att resa, som arbeten och ämbeten eller familj, och resandet inskränktes inte ännu vid denna tid.

I Sverige fick Adolf Ivar Arwidsson, Germund Aminoff, Abraham Poppius och de övriga kamraterna nya akademiska bekantskaper och förkovrade också sina kunskaper om den tyska studentrörelsen. Dessutom lyckades några få tillgång till P. D. A. Atterboms ivrigt efterlängttade reserapporter från Central- och Sydeuropa. Studierna och vistelserna i Uppsala inspirerade till filosofiska ambitioner och nedtecknande av folkrunor. Från Uppsala kom också

18. Klinge 1967, 404–405. Matti Virtanen (2002, 104–105), som har studerat långlivade politiska traditioner i Finland, har däremot i metodologiskt nationalistisk anda betonat Åboromantikernas betydelse för utvecklandet av en tidig fennomani, som senare generationer dragit lärdom av.

körsången som Johan Josef Pippingsköld etablerade i Åbo och gatusången som Carl Axel Gottlund hämtade med sig. De äldre akademikerna skulle knappast ha varit kapabla till lika snabba och djärva initiativ och resultat. På 1810- och 1820-talet lyckades konsistoriet vid akademien i Åbo inte ens få till stånd ett första häfte av de planerade publikationsserierna.

Ömsesidig aktivitet och gemensamma målsättningar förutsatte målmedvetna aktörer. En av de aktivaste var nätverkets hjälte Adolf Ivar Arwidsson, av Atterbom liknad vid tryckfrihetskämpen Thomas Thorild. Till Åboromantikens persongalleri hörde dessutom sympatisörer som var lite äldre än de entusiastiska studenterna, som Fredrik Bergbom, Johan Gabriel Linsén och Lorenzo Hammarsköld. I en framställning över ämnet vore det emellertid oförlåtligt att glömma bort Åboromantikernas motståndare, det vill säga Johan Fredrik Wallenius, Anders Johan Lagus och Johan Fredrik Aminoff. Dylika aktörskap visar på de olika frontlinjer och hållningar som konfrontationerna gav upphov till. Så gick det även i Sverige, där det litterära ställningskrig som fosforisterna satt i gång avmattades betydligt efter 1820-talets början.¹⁹

Det är slutligen viktigt att inse att det bakom Åboromantikens nätverk och samarbeten fanns en moralisk attityd som medlemmarna tillägnat sig. De unga studenterna insåg att världen som höll på att förändras radikalt i fråga om industriell produktion, kommunikation och politik, ständigt omskapade sig själv. De var övertygade om att människans roll var att följa med denna storartade utveckling. Den åldrande generationen var benägen att hålla fast vid rådande förhållanden, men studenterna siktade mot det nya. Uppsalaromantiken hade tänt en glöd i dem som inte falnade så lätt, trots att de lämnade 1810-talets strävanden bakom sig. ”Hälsa vännerna, profeterna, önska dem en ständig ungdoms värma och ifver!”²⁰ uppmanade Arwidsson Hammarsköld i november 1821 som en hälsning till sina svenska meningsfränder.

19. Tideström 1941, 4.

20. Brev från A. I. Arwidsson till L. Hammarsköld 3.11.1821, citerat i Heinricius 1909b, 64.

Åboromantikerna och deras viktigaste medarbetare

Aminoff, Germund Fredrik (Rantasalmi 1796 – Helsingfors 1876)

Docent och professor i filosofi. Inledde sina studier vid Kejsrerliga Åbo Akademi 1812, tillhörde Viborgska nationen. God vän till Anders Johan Sjögren i Åbo före sin flytt till Uppsala, där han studerade vid universitetet från 1817. FK i Uppsala 1824, FM i Uppsala 1827. Docent och adjunkt i filosofi vid Kejsrerliga Alexanders Universitetet 1831. Professorstitel 1838. Professor i teoretisk och praktisk filosofi 1849–1852. Kurator för Finska nationen vid Uppsala universitet 1818–1824.

Arwidsson, Adolf Ivar (Padasjoki 1791 – Viborg 1858)

Författare, historiker, tidningsman och bibliotekarie. Elev vid Borgå gymnasium 1806–1810. Inledde sina studier vid Kejsrerliga Åbo Akademi hösten 1810, tillhörde Viborgska nationen. Studerade först matematik, därefter allmän historia. FK 1814, FM 1815. Författade dikter i sin ungdom. Skrev en dissertation om den romantiska andan under medeltiden 1817. Utnämndes samma år till docent i historia vid akademien i Åbo.

Vistades korta perioder i Stockholm 1812, 1816 och 1821. Studerade vid Uppsala universitet 1817–1818. Översatte den isländska *Völsunga-sagan* till svenska och framlade den som en tredelad dissertation i Åbo (*Historia Volsungorum svecice reddita* I–III, 1820–1821). Medhjälpare till *Mnemosyne* och redaktör för *Åbo Morgonblad*. Texterna ofta polemiska och högtflygande, fick av sina vänner smeknamnet "Fantastengranat". Avskedades från akademien i Åbo våren 1822, flyttade till Sverige i oktober 1823. Amanuens vid Kungliga biblioteket 1825 och bibliotekarie 1843. Arwidssons manuskript "Mina lefnadshändelser" (1823) om hans ungdomsår uppbevaras i Kungliga biblioteket i Stockholm, utgivna i urval i finsk översättning 1909. (Se Castrén 1944, Castrén 1951)

Becker, Reinhold von (Kangasniemi 1788 – Helsingfors 1858)

Författare, historiker och språkforskare i finska. Elev vid Borgå gymnasium 1805–1806. Inledde sina studier vid Kungliga Akademien i Åbo 1807, tillhörde Viborgska nationen. FK 1810, docent i historia 1813. Adjunkt i historia vid Kejsrerliga Åbo Akademi 1816. Företog en expedition till norra Finland 1819 för att studera språk och folkdiktning. Influencerade Elias Lönnrot. Redaktör för *Turun Wiikko-Sanomat* 1820–1823, utvecklade det finska språkets ordförråd. Skötte periodvis professuren i historia vid akademien i Åbo och Kejsrerliga Alexanders Universitetet i Helsingfors 1817–1834. Professorstitel 1834. (Se Wegelius 1902)

Bergbom, Fredrik (Kemi 1785 – Helsingfors 1830)

Filosofie docent och professor. Elev vid Uleåborgs trivialskola 1800–1802. Inledde sina studier vid Kungliga Akademien i Åbo 1802, tillhörde Österbottniska nationen. Docent i teoretisk filosofi 1811, adjunkt 1813 och professor i logik och metafysik 1823. Kurator för Österbottniska nationen 1812–1823, rektor för Kejsrerliga Åbo Akademi 1825–1826. Redaktör för tidskriften *Mnemosyne* tillsammans med Johan Gabriel Linsén 1819–1823. Kännare av tysk idealism och postkantiansk filosofi, behandlade i sin dissertationsserie Kants, Schellings och Fichtes tänkande. Betydande bakgrundsgestalt för Åboromantiken.

Blomqvist, Alexander (Helsingfors 1796 – Helsingfors 1848)

Bibliotekarie och professor i lärdomshistoria. Elev vid Borgå gymnasium 1811–1815. Inledde sina studier vid Kejsrerliga Åbo Akademi 1815, tillhörde Nylands nation. FK och FM 1819. Livslång brevväxling med Anders Johan Sjögren. Extraordinarie biblioteksamanuens vid Kejsrerliga Åbo Akademi 1820, kammarskrivare 1822–1826 och tf. akademifogde 1822–1824. Docent i grekisk litteratur 1823–1828. Vicebibliotekarie vid Kejsrerliga Alexanders Universitetet i Helsingfors 1828–1845, sedermera professor i lärdomshistoria 1838–1848 samt universitetets bibliotekarie 1845–1848. (Se Westermarck 1916, Dahlberg 2016)

Ehrström, Eric Gustaf (Larsmo 1791 – Sankt Petersburg 1835)

Författare, präst och lektor i ryska. Inledde sina studier vid Kungliga Akademien i Åbo 1807, tillhörde Österbottniska nationen. Studier i ryska vid universitetet i Moskva tillsammans med Carl Gustaf Otte-
lin 1812–1813. Översättare i ryska vid Åbo hovrätt och Åbo länsstyrelse 1813. FM 1815. Lektor i ryska vid Kejsrerliga Åbo Akademi samt docent i rysk historia och litteratur 1816. Prästvigd 1824, samma år kyrkoherde i Tenala. Skrev egna läroböcker i ryska och tillsammans med Ottelin och arbetade för att det finska språket skulle brukas mer allmänt. Intresserad av den tyska idealismen och av Herders språkfilosofi. Kyrkoherde och prost i den svenska församlingen i Sankt Petersburg från 1826 ända till sin död. (Se Wassholm 2008 & 2014)

Gottlund, Carl Axel (Strömfors 1796 – Helsingfors 1875)

Författare, lektor i finska och nedtecknare av folktradition. Elev vid Borgå gymnasium 1810–1813. Inledde sina studier vid Kejsrerliga Åbo Akademi 1814, tillhörde Viborgska nationen. Nedtecknade folktraditioner redan under studietiden. Flyttade till Uppsala universitet för att

fortsätta sina studier 1816, men avlade ingen slutexamen. Bodde senare i Stockholm och återvände till Finland 1834 med sin familj.

Litterärt mycket aktiv, stor produktion. Kända är berättelserna om hans resor bland skogsfinnar i Sverige. Gottlunds idévärld var en blandning av upplysningsrationalism och vissa av Schellings idéer. Lektor i finska vid Kejsrerliga Alexanders Universitetet från 1839 till sin död. (Se Heikinheimo 1933, Hirvonen 1998, Åström 1999, Pulkkinen 2003)

Ilmoni, Immanuel (Nummis 1797 – Helsingfors 1856)

Läkare och professor i medicin. Elev vid Borgå gymnasium 1811–1813. Inledde sina studier vid Kejsrerliga Åbo Akademi 1814, tillhörde Nylands nation. FK och FM 1819, ML 1824. Intresserad av Schellings naturfilosofi, ägnade sig som ung åt ”fosforiserande estetisering” tillsammans med sina kamrater. Elev och god vän till professor Israel Hwasser.

Studieresor till Europa på 1820-talet. Träffade berömdheter som Johann Wolfgang von Goethe och Alexander von Humboldt. MD 1832. Professor i anatomi vid Kejsrerliga Åbo Akademi, senare Kejsrerliga Alexanders Universitetet i Helsingfors, samt adjunkt i anatomi och fysiologi 1826–1834, tf. professor i teoretisk och praktisk medicin 1830–1831, tf. professor i kirurgi och obstetrik 1832–1833 samt ordinarie professor i teoretisk och praktisk medicin från 1834. (Se Heinrichius 1912)

Linsén, Johan Gabriel (Helsingfors 1785 – Helsingfors 1848)

Författare, poet och professor. Inledde sina studier vid Kungliga Akademien i Åbo 1802, tillhörde Nylands nation. FK och FM 1810. Ideologisk bakgrund inom nyhumanismen. Docent i romersk litteratur 1812, adjunkt i samma läroämne 1813, tf. professor i eloquentia 1815–1816 och 1822–1827. Initiativtagare till det litterära Selma-sällskapet 1815. Publicerade egna dikter i kalendern *Aura* och även i tidskriften *Mnemosyne*. Professor i eloquentia och skaldekonst vid Kejsrerliga Alexanders Universitetet från 1828. Kurator för Nylands nation 1810–1828, inspektör 1832–1840. Redaktör för tidningen *Åbo Underrättelser* 1824–1827. Förespråkade folkspråket, men till sin natur försiktig och trofast mot statsmakten. Till hans elever hörde J. L. Runeberg.

Ottelin, Carl Gustaf (Elimä 1792 – Borgå 1864)

Gymnasielektor och biskop. Elev vid Borgå gymnasium 1808–1810. Inledde sina studier vid Kejsrerliga Åbo Akademi 1810, tillhörde Viborgska nationen. Studerade ryska vid universitetet i Moskva tillsammans med Erik Gustaf Ehrström 1812–1813. FK 1814, FM 1815. Studier vid

Uppsala universitet 1815, där han blev bekant med svenska romantiker. Tf. lärare i ryska vid Åbo katedralskola 1815. Intresserad av tysk idealism och postkantiansk filosofi. Docent i praktisk filosofi vid Kejserliga Åbo Akademi 1817. Lektor i matematik vid Borgå gymnasium 1818–1831, samtidigt lärare i ryska 1820–1831. Prästvigd i Borgå stift 1822. Prost 1828. Biskop i Borgå stift 1838. (Se Näsman 1980)

Pippingsköld, Johan Josef (Åbo 1792 – Åbo 1832)

Hovrättsnotarie, musiker och amatörsångare. Ursprungligen Pipping, adlad 1812 Pippingsköld. Student 1809, tillhörde Åbo nation. FK 1817, FM 1819. Studerade vid Uppsala universitet 1817–1819. Juris utriusque kandidat vid Uppsala universitet 1818. Auskultant vid Åbo hovrätt 1820, extraordinarie notarie 1821, aktuarie 1831. Nedtecknade folktraditioner. Var under sina sista levnadsår en av ägarna till Perno herrgård. (Se Andersson 1921, Nurmio 2017)

Poppius, Abraham (Juva 1793 – Juva 1866)

Poet, präst och nedtecknare av folkrunor. Elev vid Borgå gymnasium 1810–1812. Inledde sina studier vid Kejserliga Åbo Akademi 1813, tillhörde Viborgska nationen. Skrev under studietiden finskspråkiga dikter inspirerade av de svenska förförarna. Samlade in finska runor och folksånger. Fortsatte sina studier vid Uppsala universitet 1817. Prästvigd i Uppsala stift 1823, därefter präst i finska församlingen i Stockholm. Återvände till Finland 1825 och blev fängelsepräst i Viborg. Utnämndes till kaplan i sin födelsestrakt Juva 1835. Publicerade dikter bland annat i tidskriften *Mnemosyne*. (Se Bergholm 1899, Tarkiainen 1902)

Rancken, Engelbrekt (Åbo 1790 – Mietois 1862)

Kaplan, vicepastor och författare. Student 1805, tillhörde Tavastehus nation. Prästvigd i Åbo stift i december 1813. Adjunkt hos sin far, kyrkoherden i Bjärnä 1813. Kaplan i Mietois från 1818 i över 40 år. Hade litterära intressen och en omfattande och långvarig korrespondens med flera Åboromantiker. Blev under ett besök i Sverige bekant med Israel Hwasser. (Se Kuuliala 1931)

Sjögren, Anders Johan (Itis 1794 – Sankt Petersburg 1855)

Språkforskare, etnograf och forskningsresande. Elev vid Borgå gymnasium 1809–1813. Inledde sina studier vid Kejserliga Åbo Akademi 1813, tillhörde Viborgska nationen. Språkligt begåvad och mångsidig, även bibliofil. Företog sina första fältarbetsresor i mitten av 1810-talet,

samlade då in folktraditioner och runor. FK och FM 1819. Flyttade följande år till Ryssland, i början informator och bibliotekarie. Forskare vid Vetenskapsakademien i Sankt Petersburg 1829, extraordinarie akademiker 1831, ordinarie akademiker i finsk-ugriska och kaukasiska språk och etnografi 1844. Ett flertal omsorgsfullt dokumenterade forskningsresor runtom i Ryssland och Baltikum från och med 1820-talet. Statsråd 1845. *Gesammelte Schriften* I–II utkom postumt i Sankt Petersburg 1861. Hans självbiografiska anteckningar har utgivits i finsk översättning (*Tutkijan tieni* 1955). (Se Sjögren 1955, Branch 1973, Branch 2002, Laine 2020, Sarjala 2021)

Sjöström, Axel Gabriel (Janakkala 1794 – Helsingfors 1846)

Professor och poet. Inledde sina studier vid Kejserliga Åbo Akademi 1809, tillhörde Tavastehus nation. FM 1815. Extraordinarie amanuens vid universitetsbiblioteket i Åbo 1815. Docent i grekisk litteratur 1816. Publicerade under sin akademiska karriär svenska översättningar av klassisk litteratur, bland annat Anakreon, Theokritos, epigram ur den grekiska antologin, Odyssén och pjäser av Euripides. Adjunkt i grekisk litteratur 1826 och tf. professor i samma ämne 1824, 1826–1833 samt professor i grekisk litteratur vid Kejserliga Alexanders Universitetet 1833. Kurator för Tavastehus nation 1824–1829 och inspektör 1833–1842. Skrev romantisk poesi och andra dikter. Redaktör för *Åbo Tidningar* 1820–1827 och bidrog med texter i *Mnemosyne*.

Tengström, Johan Jakob (Gamlakarleby 1787 – Helsingfors 1858)

Professor och historiker. Inledde sina studier vid Kungliga Akademien i Åbo 1803, tillhörde Österbottniska nationen. FK 1809, FM 1810. Studier vid Uppsala universitet 1804–1806. Docent i lärdomshistoria vid Kejserliga Åbo Akademi 1811, extraordinarie adjunkt i filosofi 1813.

Extraordinarie amanuens vid universitetsbiblioteket 1811–1816 och vicebibliotekarie 1816. Gjorde tillsammans med sin kusin Johan Magnus af Tengström en vallfärds- och studieresa till den europeiska kontinenten 1817–1819. Kurator för Österbottniska nationen 1823–1828. Professor i praktisk filosofi 1827 och professor i filosofi vid Kejserliga Alexanders Universitetet 1830–1848. (Se Manninen 2003, Mickwitz 2006)

Käll- och litteraturförteckning

ARKIVKÄLLOR OCH MANUSKRIFT

Finska Litteratursällskapet, Litteraturarkivet, Helsingfors

Abraham Poppius arkiv

”Almanacka för år 1819”

”Dagbok 1818”

Hannes Vuorjokis arkiv

Wegelius, U[uno] J[ohannes] 1902, ”Reinhold von Becker”, otryckt uppsats, 174 s.

Nationalbiblioteket, Handskriftssamlingen, Helsingfors

Alexander Blomqvists arkiv/Blomqvistiana (Coll. 24) – Biographica: journaler, ephemerider

Anders Johan Sjögrens arkiv (Coll. 209) – Inkomna brev

Carl Axel Gottlunds arkiv (Coll. 59) – Inkomna brev

Engelbrekt Ranckens arkiv (Coll. 176) – Inkomna brev

Svenska litteratursällskapet i Finland, Historiska och litteraturhistoriska samlingen, Helsingfors

Aminoffska släktarkivet (SLSA 985)

”Germund Fredrik Aminoffs dagboksanteckningar 1813–1820”

Åbo Akademis bibliotek, Handskriftsavdelningen, Åbo

Perno-samlingen

”Självbiografiska anteckningar och brev till Johan Josef Pippingsköld sammanställda av hans dotterdotter Hedvig von Schantz” [utan år], 146 s.

Åbo universitet, Feeniks-biblioteket, Åbo

Sjögren, Anders Johan, ”Ephemeris (Allmänna Ephemerider) VII–XI”. Dagböcker från åren 1814–1819, maskinskrivna kopior [även utgivna: Sjögren, Anders Johan 2020, *Allmänna Ephemerider. Dagböckerna 1806–1855*, utg. Michael Branch, Esko Häkli & Marja Leinonen, Helsingfors: Nationalbiblioteket, <https://www.doria.fi/handle/10024/177355>].

TRYCKTA KÄLLOR

- Andersson, Otto 1953, *Brevväxling mellan J. J. Pippingsköld och J. H. Schröder 1819–1828*, Åbo: Åbo Akademi.
- Consistorii Academici i Åbo Protocoller och Handlingar angående en förehafid fråga, rörande den studerande Ungdomens wid Kejsarl. Universitetet derstädes förhållanden till den uti samma Stad inrättade Police-Kammare. [del 1: 1–104, del 2: 1–82], Helsingfors: J. Simelius 1821.
- Lundin, Lars (red.) 2015, *Carl Axel Gottlunds dagbok 1808–1817*, Järvsö: Lars Lundin.
- Rättegångs-Handlingar, rörande den emot Medicinæ Practicæ Professoren vid Kejsarliga Universitetet i Åbo Doctor Israël Hwasser af Studeranden dersammastädes Johan Emanuel Gadolin d. 10:de December 1821, i Professorens egne rum, med blottad värja, öfvade våldsgerning. Förra & Sednare Häftet, Åbo: Bibel-Sällskapets Boktryckeri 1822.

SAMTIDA LITTERATUR OCH MEMOARER

- Arwidsson, Adolphus Ivar & Germundus Fridericus Aminoff 1817, *Ingenii romantici, ævo medio orti, expositio historica*, Aboæ: Typis Frenckellianis.
- Arvidsson, Adolphus Ivarus & Axelius Adolphus Laurell 1820, *Historia Volsungorum Svetice Reddita I*, Aboæ: Typis Frenckellianis.
- Arvidsson, Adolphus Ivarus & Sveno Johannes Backman 1821, *Historia Volsungorum Svetice Reddita II*, Aboæ: Typis Frenckellianis.
- Arvidsson, Adolphus Ivarus & Johannes von Becker 1821, *Historia Volsungorum Svetice Reddita III*, Aboæ: Typis Frenckellianis.
- Arwidsson, Adolf Ivar 1909a [1819], "Katsaus viimeisiin kumouksiin ruotsalaisessa kaunokirjallisuudessa", *Adolf Ivar Arwidssonin tutkimuksia ja kirjoitelmia*, suom. Severi Nuormaa & Edv[ard] Rein, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 27–59.
- Arwidsson, Adolf Ivar 1909b [1823], "Elämänvaiheeni", *Adolf Ivar Arwidssonin tutkimuksia ja kirjoitelmia*, suom. Severi Nuormaa & Edv[ard] Rein, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, III–CVII.
- [Arwidsson, Adolf Ivar] 1832, *Ungdoms rimfrost af Sonen i Örnskog*, Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.
- Atterbom, P[er] D[aniel] A[madeus] 2002, *Minnen från Tyskland och Italien I–II*, Bengt Lewan (red.), inledn. Horace Engdahl, Stockholm: Atlantis.
- Aura. Första häftet* 1817, Åbo: J. C. Frenckell & Son.
- Aura. Andra häftet* 1818, Åbo: J. C. Frenckell & Son.

- Bergbom, Fredericus & Gustavus Ericus Ehrström 1811, *Kantianorum de re in se (Ding an sich) doctrinam breviter examinans*, Aboæ: Typis Frencckellianis.
- Bergbom, Fredericus & Ericus Gustavus Eneberg 1813, *De libertate cum necessitate concilianda*, Aboæ: Typis Frencckellianis.
- Bergbom, Fredricus & Johannes Jacobus Nervander 1822, *De ortu et indole idealismi Fichtii*, Aboæ: Typis Frencckellianis.
- Fichte, Johann Gottlieb 1794, *Ueber den Begriff der Wissenschaftslehre oder der sogenannten Philosophie, als Einladungsschrift zu seinen Vorlesungen über diese Wissenschaft*, Weimar: Im Verlage des Industrie-Comptoirs.
- Fichte, Joh[ann] G[ottlieb] 1796 [1794], *Några föreläsningar öfver de lärdas bestämmeelse*, [övers. Benjamin Höijer], Upsala: Johan Fredr. Edman.
- Franzén, Francisco M. & Carolus Henricus Forssman 1798, *De principio ultimo officiorum hominis*, Aboæ: Typis Frencckellianis.
- Franzén, Francisco M. & Jacobus Abrah[amus] Strömmer 1798, *Dissertatio ideam perfectæ humanitatis definitura*, Aboæ: Typis Frencckellianis.
- Geijer, Er[ik] Gust[af] & Arv[id] Aug[ust] Afzelius (red.) 1814, *Svenska folk-visor från forntiden. Första delen*, Stockholm: Strinnholm & Häggström.
- Geijer, Er[ik] Gust[af] & Arv[id] Aug[ust] Afzelius (red.) 1816, *Svenska folk-visor från forntiden. Andra delen*, Stockholm: Zacharias Häggström.
- Gottlund, C[arl] A[xel] 1831, *Otarwa eli suomalaisia huvituksia. I osa*, Tukhulmissa: M. G. Lundbergin Kirja-pajassa.
- Gottlund, C[arl] A[xel] 1864, *Läsning för finnar uti Blandade Fosterländska ämnen. Första häftet*, Helsingfors: P. Widerholm.
- [Kant, Immanuel], *Akademie-Ausgabe von Immanuel Kants Gesammelten Werken*, Band VII, *Der Streit der Fakultäten; Anthropologie in pragmatischer Hinsicht* [1798], Hrsg. von der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/kant/verzeichnisse-gesamt.html> [läst 6.6.2019].
- Kant, Immanuel 1784, "Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?", *Berlinische Monatschrift*, Vierter Band, Zwölftes Stü[c]k, 481–494.
- Kolmodin, Olaus & Abrahamus Poppius 1818, *De reciproca conjugationum forma in lingua Fennica*, Upsaliæ: Zeipel & Palmblad.
- Lagus, Andreas Joh[an] & Henricus Arenius 1804, *Immanuëlis Kant de tempore doctrina, breviter dilucidata. I. Expositio metaphysica*, Aboæ: Typis Frencckellianis.

- Lagus, And[ers] Joh[an] & Fredericus Bergbom 1810, *De representatione originaria, principio cognoscendi ultimo*, Aboæ: Typis Frencckellianis.
- Lagus, Andr[eas] Joh[an] & Fredricus Adolphus Holm 1814, *De originariis naturæ humanæ initiis, facultatem appetendi respicientibus*. P[ars] I. Aboæ: Typis Frencckellianis.
- Lagus, Andr[eas] Joh[an] & Fredricus Grönholm 1815, *De emendatione morali*, Aboæ: Typis Frencckellianis.
- Lagus, Andrea[s] Joh[an] & Petrus Ticklén 1823, *De amore in Deum. Pars prior*, Aboæ: Typis Frencckellianis.
- Linsén, Johannes Gabriel & Henricus Gardberg 1811, *De ortu et incrementis linguae latinæ*. P[ars] I, Aboæ: Typis Frencckellianis.
- Linsén, Johannes Gabriel & Carolus Gustavus Ottelin 1811, *De ortu et incrementis linguae latinæ*. P[ars] II, Aboæ: Typis Frencckellianis.
- Ottelin, Carolus Gustavus & Henricus Gustavus Zidén 1816, *De fide religiosa*, Aboæ: Typis Frencckellianis.
- Ottelin, Carolus Gustavus & Johannes Hirn 1817, *Philosophiæ criticae de malo radicali doctrina, breviter exposita*, Pars prior, Aboæ: Typis Frencckellianis.
- Ottelin, Carolus Gustavus & Gustavus Wilhelmus Wirenus 1817, *Philosophiæ criticae de malo radicali doctrina, breviter exposita*, Pars posterior, Aboæ: Typis Frencckellianis.
- Pfeiffer, Michael Traugott & Hans Georg Nägeli 1810, *Gesangbildungslehre nach Pestalozzischen Grundsätzen*, Zürich: H. G. Nägeli.
- [Pinello, Nils Henrik] 1866, *Små Berättelser och Tidsbilder af Kapten Puff. I.*, Åbo: G. W. Wilén & Co.
- Poetisk Kalender för år 1815*, Utgifven af Atterbom, Upsala: Stenhammar och Palmblad.
- Poetisk Kalender för år 1816*, Utgifven af Atterbom, Upsala: Zeipel och Palmblad.
- Poetisk Kalender för år 1820*, Utgifven af Atterbom, Upsala: Palmblad & C.
- Runeberg, Fredrika 1946, *Anteckningar om Runeberg. Min pennas saga*, (utg.) Karin Allardt Ekelund, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Schelling, F[riedrich] W[ilhelm] J[oseph] 1803 [1797], *Ideen zu einer Philosophie der Natur. Als Einleitung in das Studium dieser Wissenschaft. Erster Theil*, Zweite durchaus verbesserte und mit berichtigenden Zusätzen vermehrte Auflage, Landshut: Philipp Krüll.
- Schelling, F[riedrich] W[ilhelm] J[oseph] 1988 [1803], *Föreläsningar om metoden för akademiska studier*, övers. Richard Matz, inledn. Sven-Erik Liedman, Göteborg: Daidalos.

- Schelling, F[riedrich] W[ilhelm] J[oseph] 1990 [1803], *Vorlesungen über die Methode (Lehrart) des akademischen Studiums*, Zweite erweiterte Auflage, Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Schiller, Friedrich 1789, *Was heisst und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte? Eine akademische Antrittsrede*, Jena: Akademische Buchhandlung.
- Schleiermacher, F[riedrich] 1819 [1808], *Af tillfället föranledda tankar om universiteter i tysk bemärkelse. Jämte ett tillägg om inrättandet af ett nytt universitet*, [övers. Anders Södermark], Stockholm: A. Gadelius.
- Schleiermacher, Friedrich Daniel Ernst 2004 [1799], *Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern*, Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- von Schröter, H[ans] R[udolf] 1819, *Finnische Runen. Finnisch und Deutsch*, Upsala: Palmblad & Co.
- von Schubert, Gotthilf Heinrich 1818, *Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaft*, Neubearbeitete und wohlfeilere Auflage, Dresden: Arnoldische Buchhandlung.
- Sjögren, And[ers] Joh[an] 1821, *Ueber die finnische Sprache und ihre Literatur*, St. Petersburg: N. Gretsck.
- Sjögren, A[nders] J[ohan] 1955, *Tutkijan tieni*, suom. Aulis J. Joki, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- de Staël, Madame 1861 [1818], *Mémoires de Madame de Staël. (Dix années d'exil)*, Paris: Charpentier Libraire-Éditeur.
- Tieck, Ludwig (Hrsg.) 1799, *Phantasien über die Kunst, für Freunde der Kunst*, Hamburg: Friedrich Perthes.
- Tolpo, Nicolaus Magnus & Johannes Daniel Alcenius 1804, *De argumento pro existentia Summi Numinis physico-theologico*, Aboæ: Typis Frenckellianis.

SMÅTRYCK

- Conspectus prælectionum in Academia Imperiali Aboënsi 1822–1826*, Aboæ: Joh. Christoph. Frenckell & Fil.
- Förteckning på de, af aflidne professor I. Ilmonis efterlemnade, böcker*, Helsingfors: J. Simelii arfvingar, 1857.
- Förteckning öfver aflidne Professoren Gabr. Palanders Boksamling, som genom öppen Auction försäljes i Åbo d. 16 Martii 1822.*
- Förteckning öfver aflidne Theologiæ Professoren och Ordens-Ledamoten D:r A. J. Lagi Sterbhuss tillhörige Böcker*, Helsingfors: J. C. Frenckell & Son, 1832.

Förteckning öfver den del af framledne Professoren J. J. Tengströms efterlemnade Boksamling, som kommer att försäljas, Helsingfors: Finska Litteratursällskapets tryckeri, 1859.

Förteckning öfver Framl. Biskopen Doctor Frans Michael Franzéns efterlemnade Boksamling, Stockholm: Elmén & Granbergs tryckeri, 1848.

Förteckning öfver Framl. Stadsrådet J. P. Winters efterlämnade boksamling a Ispois gård, Åbo: Åbo Tidnings tryckeri, 1888.

Index prælectionum, quas, in Academia Imperiali Aboënsi, publice et privatim habebunt omnium facultatum Professores ceterique Docentes 1810–1821, Aboæ: Joh. Christoph. Frenckell & Fil.

E-POST TILL FÖRFATTAREN

Anna Fredriksson, Uppsala universitetsbibliotek, e-post 21.II.2018.

Anne Scherman, Kungliga biblioteket, e-post 22.II.2018.

TIDNINGAR OCH TIDSKRIFTER

Allmänna Journalen 1817–1818

Athenæum. Eine Zeitschrift von August Wilhelm Schlegel und Friedrich Schlegel 1798

Helsingfors Morgonblad 1832, 1835–1836

Helsingfors Tidningar 1855

Helsingin Uutiset 1863

Iduna. En Skrift för den Nordiska Fornålderns Älskare 1811

Mnemosyne 1819–1822

Phosphoros. Månadsskrift 1811

Stockholms Posten 1817

Swensk Literatur-Tidning 1817, 1819–1820

Turun Wiikko-Sanomat 1820

Åbo Allmänna Tidning 1818

Åbo Morgonblad 1821

Åbo Tidning 1801

UPPSLAGSVERK OCH DIGITALA DATABASER

Bristow, William 2017, "Enlightenment", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/enlightenment/> [läst 21.IO.2018].

Gorodeisky, Keren 2016, "19th Century Romantic Aesthetics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/aesthetics-19th-romantic/> [läst 21.IO.2018].

- Kotivuori, Yrjö 2005, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*,
<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/>
- Pulkkinen, Risto 2009, "Gottlund, Carl Axel", Henrik Knif et al. (red.),
Biografiskt Lexikon för Finland 2. Ryska tiden, Helsingfors: Svenska
 litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis, 306–308.
- Railo, Juhani E. 2007, "Topelius, Zacharias", Henrik Knif et al. (red.),
Biografiskt Lexikon för Finland 2. Ryska tiden, Helsingfors: Svenska
 litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis, 912–913.
- Tarkiainen, Kari 2009, "Arwidsson, Adolf Ivar", Henrik Knif et al. (red.),
Biografiskt Lexikon för Finland 2. Ryska tiden, Helsingfors: Svenska
 litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis, 62–67.
- Vanhan kirjasuomen sanakirja*, <http://kaino.kotus.fi/vks/>

LITTERATUR

- Ahlander, Dag Sebastian 2021, *Sverige vid avgrunden 1808–1814*, Lund:
 Historiska Media.
- Alhoniemi, Pirkko 1969, *Isänmaan korkeat veisut. Turun ja Helsingin
 romantiikan runouden patrioottiset ja kansalliset motiivipiirit*, Helsinki:
 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ammond, Jukka 1992, "Arwidsson romantikkona ja runoilijana", Mauno
 Jokipii (toim.), *Adolf Ivar Arwidsson. Näkijä ja tekijä*, Jyväskylä:
 Atena kustannus, 27–63.
- Andersson, Otto 1921, *Johan Josef Pippingsköld och musiklivet i Åbo 1808–1827*,
 Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- Andersson, Otto 1942, "Förord", Otto Andersson (red.), *Sångbok. Öster-
 bottniska nationen tillhörig*, Åbo: Förlaget Bro, V–XV.
- Anttila, Aarne 1985 [1931], *Elias Lönnrot. Elämä ja toiminta*, 2. p., Helsinki:
 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Artukka, Topi 2019, "Informationsförmedlingens knutpunkter – den
 muntliga kommunikationens rum i det tidiga 1800-talets Åbo",
Historisk Tidskrift för Finland 104:1, 74–106.
- Artukka, Topi 2021, *Tanssiva kaupunki. Turun seurapiiri sosiaalisenä
 näyttämönä 1810-luvulla*, Diss., Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Asdal, Kristin & Helge Jordheim 2018, "Texts on the move. Textuality
 and historicity revisited", *History and Theory* 57:1, 56–74.
- Aspelin-Haapkylä, Eliel 1914, "Erään pohjalaisen ylioppilaan kirjeitä
 Turusta 1816–17", *Aika* 8, 173–190.
- Beiser, Frederick C. 2006, *The Romantic Imperative. The Concept of Early
 German Romanticism*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Bergholm, Axel Herman 1899, "Abraham Poppius. Elämäkerta ja runot", *Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. Kolmas jakso. 17. Osa*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 5–75.
- Bernofsky, Susan 2005, "The Infinite Imagination: Early Romanticism in Germany", Michael Ferber (ed.), *A Companion to European Romanticism*, Malden: Blackwell Publishing, 86–100.
- v[on] Bonsdorff, Carl 1912, *Åbo Akademi och dess män 1808–1828. I*, Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Boren, Mark Edelman 2019, *Student Resistance. A History of the Unruly Subject*, 2nd Edition, New York: Routledge.
- Bowie, Andrew 2003 [1990], *Aesthetics and subjectivity: from Kant to Nietzsche*, Second edition, Manchester: Manchester University Press.
- Branch, Michael 1973, *A. J. Sjögren. Studies of the North*, Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Branch, Michael 2002, "A. J. Sjögren Karjalan laulumailla", Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.), *Lönnrotin hengessä 2002. Kalevalaseuran vuosikirja 81*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 227–244.
- Branch, Michael 2006a, "Herderin vaikutus Anders Johan Sjögreniin ja sen seuraukset – tapaustutkimus", Sakari Ollitervo & Kari Immonen (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 312–355.
- Branch, Michael 2006b, "Mikä mies Sjögren oli?", *Kansalliskirjasto. Helsingin yliopiston kirjaston tiedotuslehti* 48:2, 15–21.
- Burke, Peter 2012, *A Social History of Knowledge II. From the Encyclopédie to Wikipedia*, Cambridge: Polity Press.
- Burman, Lars 2012, *Eloquent Students. Rhetorical Practices at the Uppsala Student Nations 1663–2010*, Uppsala: Uppsala universitet.
- Castrén, Liisa 1933, "Turun ylioppilaat ja venäläinen sotaväki 1810- ja 1820-luvuilla", *Historiallinen Aikakauskirja* 31:2, 106–123.
- Castrén, Liisa 1944, *Adolf Ivar Arwidsson I. Nuori Arwidsson ja hänen ympäristönsä*, Helsinki: Otava.
- Castrén, Liisa 1951, *Adolf Ivar Arwidsson isänmaallisena herättäjänä*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Cederberg, A[rno] R[afael] 1907, "Otteita turkulaisen ylioppilaan kirjeistä", *Historiallinen Aikakauskirja* 5:1, 13–22.
- Charle, Christophe 2004, "Patterns", Walter Rüegg (ed.), *A History of the University in Europe. Volume III: Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800–1945)*, Cambridge: Cambridge University Press, 33–80.

- Collins, Randall 2002, *The Sociology of Philosophies. A Global Theory of Intellectual Change*, Fourth printing, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Cullberg, John 1926, *Samuel Grubbe. En studie i transcendental religions-filosofi*, Uppsala: Edv. Berlings nya boktryckeri.
- Dahlberg, Julia 2016, "Den sanna bildningen. Nationellt och universellt som strategi inom den finska kunskapseliten, ca 1820–1850", *Historisk Tidskrift för Finland* 101:4, 351–381.
- Dahlhaus, Carl 1989, *Die Musik des 19. Jahrhunderts*, 2. Auflage, Laaber: Laaber-Verlag.
- Dahlström, Fabian & Erkki Salmenhaara 1995, *Suomen musiikin historia 1. Ruotsin vallan ajasta romantiikkaan: Keskiaika–1899*, Porvoo: Werner Söderström.
- Dhondt, Pieter & Elizabethanne Boran (eds) 2018, *Student Revolt, City, and Society in Europe. From the Middle Ages to the Present*, New York: Routledge.
- Edgren-Henrichson, Nina 2017, "Politiskt liv med förhinder", *Källan* 24:2, 16–18.
- Ehrhard, Walter E. 1990, "Einleitung", Schelling, F[riedrich] W[ilhelm] J[oseph], *Vorlesungen über die Methode (Lehrart) des akademischen Studiums*, Zweite erweiterte Auflage, Hamburg: Felix Meiner Verlag, VII–XVI.
- Eiranen, Reetta 2014, "Kruununhaan piiri: ryhmäbiografia ja fennomaaninen verkosto", *Ennen ja nyt – Historian tietosanomat*. <http://www.ennenjanyt.net/2014/06/kruununhaan-piiri-ryhmabiografia-ja-fennomaaninen-verkosto/> [läst 22.10.2019].
- Eiranen, Reetta 2019, *Läbisuhteet ja nationalismi. Aate, tunteet ja sukupuoli Tengströmin perheessä 1800-luvun puolivälissä*, Diss., Tampere: Tampereen yliopisto, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1130-8>
- Ekelund, Erik 1968, "Efter den ryska erövringen", Lars Huldén, Jarl Gallén, Olof Enckell & Erik Ekelund, *Finlands svenska litteratur 1. Från medeltiden till Åboromantiken*, Helsingfors: Söderström & Co, 249–282.
- Engdahl, Horace 1986, *Den romantiska texten. En essä i nio avsnitt*, Stockholm: Bonniers.
- Engdahl, Horace 1993, "Den romantiska texten", Lars Lönnroth & Sven Delblanc (red.), *Den Svenska Litteraturen. Upplysning och romantik 1718–1830*, [Stockholm:] Bonnier Alba, 177–186.

- Engdahl, Horace 2002, "Om svårigheten att återvända från Italien", Bengt Lewan (red.), P. D. A. Atterbom, *Minnen från Tyskland och Italien I–II*, Svenska klassiker utgivna av Svenska Akademien, Stockholm: Atlantis, XV–XXV.
- Eriksson, Kai (toim.) 2015, *Verkostot yhteiskuntatutkimuksessa*, Helsinki: Gaudeamus.
- Estlander, C[arl] G[ustaf] 1893, *Adolf Iwar Arwidsson som vitter författare. Akademisk inbjudningsskrift*, Helsingfors: J. C. Frenckell & Son.
- Estlander, C[arl] G[ustaf] 1894, "Arwidsson som publicist i Åbo", *Förhandlingar och uppsatser* 8, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 90–180.
- Ferber, Michael 2010, *Romanticism. A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Feuer, Lewis 1969, *The Conflict of Generations. The Character and Significance of Student Movements*, New York: Basic Books.
- Fine, Gary Alan, Véronique Champion-Vincent & Chip Heath (eds) 2017, *Rumor Mills. The Social Impact of Rumor and Legend*, London: Routledge.
- af Forselles-Riska, Cecilia 2006, *Painettu sana Suomessa 1831*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Forsman, Rafael 1926, *Runoilijoita ja kiistamiehiä*, Porvoo: Werner Söderström.
- Frank, Manfred 1989, *Einführung in die frühromantische Ästhetik*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag.
- Frank, Manfred 1998, "Unendliche Annäherung". *Die Anfänge der philosophischen Frühromantik*, 2. Auflage, Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag.
- Freeman, Linton C. 2004, *The Development of Social Network Analysis. A Study in the Sociology of Science*, Vancouver: Empirical Press.
- Frykenstedt, Holger 1967, "Atterbom och nyromantiken", E. N. Tigerstedt (red.), *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria III. Romantiken & Liberalismen*, Andra bearbetade upplagan, Stockholm: Natur och Kultur, 59–144.
- Förster, Eckart 2011, *Die 25 Jahre der Philosophie. Eine systematische Rekonstruktion*, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Gevers, Lieve & Louis Vos 2004, "Student movements", Walter Rüegg (ed.), *A History of the University in Europe. Volume III: Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800–1945)*, Cambridge: Cambridge University Press, 269–361.

- Habermas, Jürgen 1990 [1962], *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag.
- Hagner, Minna 2000, "Turun romantikot 'kalevalaista' kansaa etsimässä", Niina Roininen (toim.), *Viimeinen Väinämöinen. Näkökulmia kansalliseepokseen*, Turku: Kirja-Aurora, 52–68.
- Hakamies, Pekka 2008, "Henrik Gabriel Porthan kansanrunouden kerääjänä ja tutkijana", *Auraica. Scripta a Societate Porthan edita* 1, 59–65.
- Hakapää, Jyrki 2002, "Vem bryr sig om censuren? Försäljningen av förbjudna böcker i Finland i början av 1800-talet", *Historisk Tidskrift för Finland* 87:2, 173–193.
- Hakapää, Jyrki 2008, *Kirjan tie lukijalle. Kirjakauppojen vakiintuminen Suomessa 1740–1860*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hakosalo, Heini 2006, "Kivuton murros? Naisten oikeus akateemisiin opintoihin ja ammatinharjoitukseen autonomian ajan Suomessa", *Historiallinen Aikakauskirja* 104:4, 397–407.
- Hakosalo, Heini 2017, "Alussa oli aate. Suomalainen aatehistoria ja aatehistorian Suomi", *Historiallinen Aikakauskirja* 115:4, 426–434.
- Hedenius, Per 1861, *Israel Hwassers minne. Tal hållet i Upsala läkareförening den 13 October 1860*, Upsala: Edquist.
- Hedenius, Per 1868, "Förord och Inledning", *Valda skrifter af Israel Hwasser. Första delen*, Stockholm: Oscar L. Lamms förlag, III–XXIII.
- Hedvall, Ruth 1917, *Finlands svenska litteratur*, Borgå: Holger Schildts förlag.
- Heikel, Ivar A. 1940, *Helsingin yliopisto 1640–1940. 87 teksti- och 231 liitekuva*, Otava: Helsinki [1940 *Helsingfors Universitet 1640–1940*, Helsingfors: Helsingfors universitet].
- Heikinheimo, Ilmari 1932, "K. A. Gottlundin osuus suomalaisen ylioppilaskoulun alkuvaiheisiin", *Historiallinen Aikakauskirja* 30:4, 253–266.
- Heikinheimo, Ilmari 1933, *Kaarle Aksel Gottlund. Elämä ja toiminta. 1: ensimmäinen työkausi*, Porvoo: Werner Söderström.
- Heinricius, G[ustaf] 1907, "Israel Hwasser och Finland", *Förhandlingar och uppsatser* 20, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 225–313.
- Heinricius, G[ustaf] 1908a, "Om Adolf Ivar Arwidssons förbindelser med fosforisterna och göterna i Sverige", [särtryck ur] *Förhandlingar och uppsatser* 22, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Heinricius, G[ustaf] 1908b, "En glömd diktare: Gustaf Idestam", *Finsk Tidskrift* 65:1–2, 113–124.

- Heinricius, G[ustaf] 1909a, "Selma-förbundet. Några bidrag till dess historia", *Finsk Tidskrift* 67:1-2, 108-118.
- Heinricius, G[ustaf] 1909b, "Om A. I. Arwidssons förvisning från Åbo akademi och bortflyttning från Finland", *Förhandlingar och uppsatser* 22, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 27-122.
- Heinricius, G[ustaf] 1909c, *Från A. I. Arwidssons korrespondens med E. A. Crohns, J. J. Pippingsköld, E. Rancken och Lorenzo Hammarsköld*, [särtryck ur] *Förhandlingar och uppsatser* 23, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Heinricius, G[ustaf] 1910, "A. I. Arwidssons svenska resor 1817 och 1821 och några litterära minnen från dem", *Finsk Tidskrift* 69:1-2, 92-115.
- Heinricius, G[ustaf] 1911a, "Uttalanden af finländare om personer och förhållanden i Sverige 1817-21", *Förhandlingar och uppsatser* 24, Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 17-47.
- Heinricius, G[ustaf] 1911b, *Skildringar från Åbo Akademi 1808-1828. Med 46 afbildningar*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Heinricius, G[ustaf] 1912, *Anteckningar om Immanuel Ilmoni enligt bref och dagböcker. Med 54 illustrationer*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Heinricius, G[ustaf] 1914, *Från samhällslifvet i Åbo 1809-1827. Kultur- och personhistoriska skildringar. Med 87 illustrationer och porträtt*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Henrich, Dieter 1991, *Konstellationen. Probleme und Debatten am Ursprung der idealistischen Philosophie (1789-1795)*, Stuttgart: Klett-Cotta.
- Henrich, Dieter 2004, *Grundlegung aus dem Ich. Untersuchungen zur Vorgeschichte des Idealismus Tübingen - Jena 1790-1794*, 2 Bände, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Hirn, Sven 1959, "Viborgsromantiken", *Historisk Tidskrift för Finland* 44:1, 1-16.
- Hirvonen, Maija 1998, "Carl Axel Gottlundin Gottlundiana-aineisto Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkistossa", *Sukutieto* 15:4, 4-6.
- Hobsbawm, E[ric] J. 1989, *The Age of Revolution. Europe 1789-1848*. London: Cardinal.
- Hoffmeister, Gerhart 1994, "Deutsche und europäische Romantik", *Romantik-Handbuch*, Helmut Schanze (Hrsg.), Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 130-164.
- Horstmann, Rolf-Peter 2006, "The Early Philosophy of Fichte and Schelling", Karl Ameriks (ed.), *The Cambridge Companion to German Idealism*, Cambridge: Cambridge University Press, 117-140.

- Hultin, Arvid 1920, *Borgå gymnasii historia. Enligt uppdrag av f.d. Borgå gymnasister. Förra delen: 1725–1840*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Hägerstrand, Olof 1995, *"Juntan" som realitet och hörsägen. Makt och opinioner kring Uppsala universitet under 1790-talet*, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Jaeschke, Walter & Andreas Arndt 2012, *Die Klassische Deutsche Philosophie nach Kant. Systeme der reinen Vernunft und ihre Kritik 1785–1845*, München: Verlag C. H. Beck.
- Jalava, Marja 2005, *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealistsessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jonsson, Leif 1990, *Ljusets riddarvakt. 1800-talets studentsång utövad som offentlig samhällskonst*, Uppsala: Almqvist & Wiksell International.
- Kalleinen, Kristiina 2017, *Suuriruhtinaskunnan etuvartiossa. Ministeri-valtiosuhteiden R. H. Rehbinder Suomen etujen puolustajana Pietarissa 1811–1841*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kalleinen, Kristiina 2023, *Valtioaamun aika. Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1863*, [Helsinki]: Gaudeamus.
- Kallinen, Maija 1995, *Change and Stability. Natural Philosophy at the Academy of Turku (1640–1713)*, Helsinki: Finnish Historical Society.
- Karkama, Pertti 2001, *Kansakunnan asialla. Elias Lönnrot ja ajan aatteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karkama, Pertti 2007, *Kadonnutta ihmisyyttä etsimässä. Johdatusta Johann Gottfried Herderin ajatteluun ja herderiläisyyteen Suomessa*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Keskinen, Jarkko 2012, *Oma ja yhteinen etu. Kauppiainien keskinäinen kilpailu ja yhteistyö Porin paikallisyhteisössä 1765–1845*, Turku: Turun yliopisto.
- Klinge, Matti 1967, "Turun ylioppilaskunta 1800-luvun alussa. Yhteispyrkimyksiä ja aatevirtauksia", *Historiallinen Arkisto* 61, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 296–429.
- Klinge, Matti 1969, *Studenter och idéer. Studentkåren vid Helsingfors universitet 1828–1960. Första delen 1828–1852*, övers. Bertel Kihlman, Helsingfors: Studentkåren vid Helsingfors universitet.
- Klinge, Matti 1983, *Runebergs två fosterland*, [Helsingfors]: Söderström & C:o Förlag.
- Klinge, Matti, Rainer Knapas, Antto Leikola & John Strömberg 1988, *Helsingfors universitet 1640–1990. 1. Kungliga Akademien i Åbo 1640–1808*, Helsingfors: Otava.

- Klinge, Matti, Rainer Knapas, Anto Leikola & John Strömberg 1989, *Helsingfors universitet 1640–1990. 2. Kejserliga Alexanders Universitetet 1808–1917*, Helsingfors: Otava.
- Klinge, Matti 1999, "Nyhumanismen i Finland", Johan Wrede (red.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis, 192–193.
- Klinge, Matti 2004a, *Den politiske Runeberg*, Stockholm: Atlantis & Helsingfors: Söderströms.
- Klinge, Matti 2004b, "Teachers", Walter Rüegg (ed.), *A History of the University in Europe. Volume III: Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800–1945)*, Cambridge: Cambridge University Press, 123–161.
- Knapas, Rainer 2012, *Kunskapens rike. Helsingfors universitetsbibliotek – Nationalbiblioteket 1640–2010*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Knif, Henrik 1999, "Mnemosyne, ett slagfält för debattörer", Johan Wrede (red.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis, 211–215.
- Koskimies, Rafael 1972, "Schelling ja Turun romantiikka", Vesa Karonen, Hannes Sihvo & Ilpo Tiitinen (toim.), *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 26*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 101–107.
- Kremer, Detlef 2007, *Romantik. Lehrbuch Germanistik*. 3., aktualisierte Auflage, Stuttgart: Verlag J. B. Metzler.
- Krohn, Eino 1964, "Turun romantiikka", Lauri Viljanen (toim.), *Suomen kirjallisuus III. Turun romantikoista Aleksis Kiveen*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Otava, 7–40.
- Kuuliala, Wiljo-Kustaa 1931, *Turun romantikkojen suhtautuminen uskonnollisiin kysymyksiin*, Diss., Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kvist Dahlstedt, Barbro 2001, *Suomis sång. Kollektiva identiteter i den finländska studentsången 1819–1917*, Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lagus, Gabriel 1867, *Den finsk-svenska litteraturens utveckling från utgången af det gustavianska tidehvarfvet till Runebergs första uppträdande: fem föreläsningar*, Åbo: G. W. Wilén & Co.
- Laine, Tuija 2006, *Kolportöörejä ja kirjakauppiaita. Kirjojen hankinta ja levitys Suomessa vuoteen 1800*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Laine, Tuija 2015, "Turku kirjakauppakaupunkina 1700-luvun loppuun mennessä", Kaisa Hypén, Leila Koivunen & Janne Tunturi (toim.), *Kirjoista kokoelmaksi. Kansansivistystä ja kansainvälisyyttä Turun kaupunginkirjastossa 1800–1900-luvuilla*, Helsinki: BTJ Finland, 82–95.
- Laine, Päivi 2020, *Suutarinpojasta Venäjän tiedeakatemian akateemikoksi. A. J. Sjögrenin ura Pietarissa 1820–1855*, Diss., [Tampere]: Tampereen yliopisto.
- Laitinen, Heikki 2006, "Runolaulu", Anneli Asplund, Petri Hoppu, Heikki Laitinen, Timo Leisiö, Hannu Saha & Simo Westerholm, *Kansanmusiikki*, Helsinki: Werner Söderström, 14–79.
- Lehtinen, Marja 1999, "Kirjallisuuden käsite ja kirjallisuusinstituution eriytyminen", Yrjö Varpio & Liisi Huhtala (toim.), *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 196–203.
- Leikola, Anto 1988, "Aristoteles, Ramus och filosofins nya lärar", Matti Klinge et al., *Kungliga Akademien i Åbo 1640–1808*, Helsingfors: Otava, 553–564.
- Leinberg, K[arl] G[abriel] 1891, "Bidrag till kännedomen om finske studerande vid Uppsala universitet", *Förhandlingar och uppsatser* 5, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 78–138.
- Liedman, Sven-Eric 1971, *Israel Hwasser*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lindroth, Sten 1976, *Uppsala universitet 1477–1977*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Losman, Beata 2011, "En litterär kamp inom Kungliga biblioteket. Till 200-årsminne av Sveriges första studentuppror", *Biblis. Kvartalstidskrift för bokvänner* 55, 55–62, <http://biblis.se/digitalt-arkiv/biblis-55/> [läst 28.5.2019].
- Luyendijk-Elshout, Antonie M. 2004, "Medicine", Walter Rüegg (ed.), *A History of the University in Europe. Volume III. Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800–1945)*, Cambridge: Cambridge University Press 543–591.
- Lysell, Roland 2008, "Linjer i svensk romantik", Gunilla Hermansson & Mads Nygaard Folkmann (red.), *Ett möte. Svensk och dansk litterär romantik i ny dialog*, Göteborg: Makadam förlag, 191–211.
- Mannheim, Karl 1928, "Das Problem der Generationen", *Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie* 7:2, 157–185 & 7:3, 309–330.
- Manninen, Juha 1987, "Udestisyntynyt Aura? Huomioita romantiikan polun valmistelijoista Suomessa", Juha Manninen, *Miten tulkita J. V. Snellmania? Kirjoituksia J. V. Snellmanin ajattelun kehittymisestä ja taustoista*, Kuopio: Kustannuskiila, 23–34.

- Manninen, Juha 1990, "Yliopistoideat", Kari Kantasalmi (toim.), *Yliopiston ajatusta etsimässä*, Helsinki: Gaudeamus, 242–255.
- Manninen, Juha 2003, "Valoa valtion yössä. Modernin valtion oppi Suomessa 1830–1831", *Historiallinen Aikakauskirja* 101:2, 228–247.
- Mickwitz, Joachim 1999, "Åboromantiken och A. I. Arwidsson", Johan Wrede (red.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis, 216–219.
- Mickwitz, Joachim 2006, "Mellan nyhumanism och nationsbygge. J. J. Tengströms bildningsresa i Europa 1817–1819", Nina Edgren-Henrichson et al. (red.), *I trädgården, i biblioteket, i världen. Festskrift till Rainer Knapas den 19 februari 2006*, Helsingfors: Söderströms & Stockholm: Atlantis, 215–232.
- Mikkola, J[ooseppi] J[ulius] 1939, *Hämärän ja sarastuksen ajoilta*, Porvoo: Werner Söderström.
- Mulsow, Martin 2005, "Zum Methodenprofil der Konstellationsforschung", Martin Mulsow & Marcelo Stamm (Hrsg.), *Konstellationsforschung*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 74–97.
- Mulsow, Martin & Marcelo Stamm 2005, "Vorwort", Martin Mulsow & Marcelo Stamm (Hrsg.), *Konstellationsforschung*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 7–12.
- Mustelin, Olof 1948, "Friedrich Anton Meyer – språkmästare, bokhandlare, kulturarbetare", *Historisk Tidskrift för Finland* 33:1, 98–132.
- Müller, Gerhard, Klaus Ries & Paul Ziche 2001, "Einleitung", Gerhard Müller, Klaus Ries & Paul Ziche, *Die Universität Jena. Tradition und Innovation um 1800. Tagung des Sonderforschungsbereichs 482: "Ereignis Weimar-Jena. Kultur um 1800" vom Juni 2000*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 7–12.
- Müller-Wille, Klaus 2016, "Scandinavian Romanticism", Paul Hamilton (ed.), *The Oxford Handbook of European Romanticism*, Oxford: Oxford University Press, 579–600.
- Mäkinen, Ilkka 1997, "Nödvändighet af LainaKirjasto". *Modernin lukubalun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nikula, Oscar 1972, *Turun kaupungin historia 1809–1856*, Turku: [Turun kaupunki] [1973, *Åbo stads historia 1809–1856*, Åbo stad].
- Nilsson, Albert 1964 [1916], *Svensk romantik. Den platonska strömningen*, Tredje upplagan, Lund: CWK Gleerup Bokförlag.
- Nivala, Asko 2017, *The Romantic Idea of the Golden Age in Friedrich Schlegel's Philosophy of History*, New York: Routledge.

- Nivala, Asko 2019, "Eurooppalainen romantiikka ja *Kalevala*", Ulla Piela, Pekka Hakamies & Pekka Hako (toim.), *Eurooppa, Suomi, Kalevala. Mikä mahdollisti Kalevalan? Kalevalaseuran vuosikirja* 98, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 15–37.
- Nolin, Bertil 1996, "The Romantic Period", Lars G. Warne (ed.), *A History of Swedish Literature*, Lincoln: University of Nebraska Press, 150–203.
- Nordin, Svante 1987, *Romantikens filosofi. Svensk idealism från Höijer till hegelianerna*, Lund: Doxa.
- Nurmio, Yrjö 2017 [1922], *Piirteitä Pernon kartanon ja sen omistajain historiasta*, Esa Salminen et al. (toim.), Raisio: Raisio-Seura ry.
- Näsman, Nils 1980, *Carl Gustaf Ottelin. Biskop i Borgå*, Helsingfors: Finska kyrkohistoriska samfundet.
- Oergel, Maike 2016, "Jena 1789–1819: Ideas, Poetry, and Politics", Paul Hamilton (ed.), *The Oxford Handbook of European Romanticism*, Oxford: Oxford University Press, 219–239.
- Oittinen, Vesa 1999, "Suomen ensimmäiset kantilaiset", Heta Gylling (päätoim.), *Ajatus. Suomen filosofisen yhdistyksen vuosikirja* 56, Helsinki: Suomen filosofinen yhdistys, 45–87.
- Oittinen, Vesa 2001a, "Popularphilosophie und Kantianismus in Finnland um 1790", Volker Gerhardt, Rolf-Peter Horstmann & Ralph Schumacher (Hrsg.), *Kant und die Berliner Aufklärung. Akten des IX. Internationalen Kant-Kongresses*, Band V, Berlin: De Gruyter Verlag, 573–581.
- Oittinen, Vesa 2001b, "Jenan romantikkojen filosofia – uusia tulkintoja, uusia kysymyksiä", Tuula Hökkä (toim.), *Romanttinen moderni. Kirjoituksia runouskäsityksistä*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 26–44.
- Oja, Matti 1968, "Finnische Runen -kokoelman lähteet", *Kalevalaseuran vuosikirja* 48, Porvoo: Werner Söderström, 103–107.
- Osterhammel, Jürgen 2009, *Die Verwandlung der Welt. Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts*, 4. durchgesehene Auflage, München: Verlag C. H. Beck.
- Pfau, Thomas 2005, *Romantic Moods. Paranoia, Trauma, and Melancholy, 1790–1840*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Pietarinen, Juhani 2015, *Suomalaisen filosofian vaiheita*, Turku: Areopagus.
- Pinkard, Terry 2002, *German Philosophy 1760–1860. The Legacy of Idealism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Porter, Roy & Mikuláš Teich 1988, "Introduction", Roy Porter & Mikuláš Teich (eds), *Romanticism in National Context*, Cambridge: Cambridge University Press, 1–8.

- Pulkkinen, Risto 2003, *Vastavirtaan. C. A. Gottlund suomalaisena toisinajattelijana: psyyke-biografinen tutkimus*, Diss., Helsinki: Helsingin yliopisto, <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/21606> (pdf) [läst 7.6.2019].
- Puntila, L[auri] A[adolf] 1947, "Yleisen mielipiteen muodostuminen Suomessa 1860-luvulla", *Historiallinen Arkisto* 52, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 455–523.
- Rantala, Heli 2013, *Sivistyksestä sivilisaatioon. Kulttuurikäsitys J. V. Snellmanin historiallisessa ajattelussa*, Diss., Turku: Turun yliopisto.
- Rantala, Heli 2015, "Kirjat ja oppineiston kirjallinen toiminta 1800-luvun alun Turun akatemiassa", Kaisa Hypén, Leila Koivunen & Janne Tunturi (toim.), *Kirjoista kokoelmaksi. Kansansivistystä ja kansainvälisyyttä Turun kaupunginkirjastossa 1800–1900-luvuilla*, Helsinki: BTJ Finland, 96–109.
- Rantala, Heli 2019a, "Global 'revolution' in the early nineteenth-century Finnish press", *History of European Ideas*, Vol. 25, Issue 5, DOI: [10.1080/01916599.2018.1558908](https://doi.org/10.1080/01916599.2018.1558908) (pdf) [läst 28.5.2018].
- Rantala, Heli 2019b, "Eurooppalaisia aatteita 1800-luvun alun Turun akatemiassa", Ulla Piela, Pekka Hakamies & Pekka Hako (toim.), *Eurooppa, Suomi, Kalevala. Mikä mahdollisti Kalevalan? Kalevalaseuran vuosikirja 98*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 38–55.
- Rantala, Heli 2023, "On Prophets and Poets: Finnish-Swedish literary connections in the nineteenth-century press", Patrik Lundell, Hannu Salmi, Erik Edoff, Jani Marjanen, Petri Paju & Heli Rantala (eds), *Information Flows across the Baltic Sea. Towards a Computational Approach to Media History*, Lund: Föreningen Mediehistoriskt arkiv, 121–142.
- Rantala, Heli 2024, "Vaarallinen Uppsala? Opinkäyntiä ja uusia aatteita Uppsalan ja Turun välillä 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa", Johanna Ilmakunnas & Charlotta Wolff (toim.), *Tie meren yli. Turun akatemian aate- ja kulttuurihistoriaa 1640–1828*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 206–233.
- Rein, Th[iodolf] 1908, *Åbo universitets lärdomshistoria 10: Filosofins studium vid Åbo universitet*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Riikonen, H[annu] K. 2006, "J. G. Herderin tuntemus Turun Akatemian piirissä Porthanin ja Franzénin aikana", Sakari Ollitervo & Kari Immonen (toim.), *Herder, Suomi, Eurooppa*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 265–290.

- Rinman, Sven 1950, "Nyhumanismen vid Åbo Akademi", Johan Nordström (red.), *Lychnos. Lärdomshistoriska samfundets årsbok 1948–1949*, Uppsala: Lärdomshistoriska samfundet, 85–113.
- Ronimus-Poukka, Päivi 2005, "Anders Johan Sjögren. En finskhetens väckare?", *Historisk Tidskrift för Finland* 90:2, 221–240.
- Rüegg, Walter 2004a, "Themes", Walter Rüegg (ed.), *A History of the University in Europe. Volume III: Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800–1945)*, Cambridge: Cambridge University Press, 3–31.
- Rüegg, Walter 2004b, "Theology and the Arts", Walter Rüegg (ed.), *A History of the University in Europe. Volume III: Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800–1945)*, Cambridge: Cambridge University Press, 393–458.
- Råbergh, Herman 1901, *Åbo universitets lärdomshistoria 9. Teologins historia vid Åbo universitet. Senare delen, 1718–1827*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Saarelainen, Juhana 2016, "The *Kalevala* and the Cartography of Poetry and Knowledge", Hannu Salmi, Asko Nivala & Jukka Sarjala (eds), *Travelling Notions of Culture in Early Nineteenth-Century Europe*, New York: Routledge, 113–132.
- Saarelainen, Juhana 2019a, *Runous, tieto ja kansa. Elias Lönnrotin ajattelu ja toiminta aikalaisfilosofian kontekstissa*, Turku: Turun yliopisto.
- Saarelainen, Juhana 2019b, "Kansanrunous luonnon ja kulttuurin rajalla Elias Lönnrotin ajattelussa", Ulla Piela, Pekka Hakamies & Pekka Hako (toim.), *Eurooppa, Suomi, Kalevala. Mikä mahdollisti Kalevalan? Kalevalaseuran vuosikirja 98*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 56–78.
- Saarenmaa, Kaisa 2007, *Turun akatemia innovaatiokeskuksena 1700-luvulla. Porthanin aika verkostotutkimuksen valossa*, Tampere: Tampereen yliopisto, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-17689> (pdf) [läst 25.6.2018].
- Salmi, Hannu 2018, "Viraalisuus – kulttuurihistoriallinen näkökulma", *niin & näin* 25:1, 71–79.
- Salmi, Hannu 2025, *Åbo i lågor. Minnen från branden 1827*, övers. Tobias Pettersson, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Sampson, Tony D. 2012, *Virality. Contagion Theory in the Age of Networks*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sarajas, Annamari 1982 [1956], *Studiet av folkdiktningen i Finland intill slutet av 1700-talet*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

- Sarjala, Jukka 1994, *Musiikkimaun normitus ja yleinen mielipide. Musiikkikritiikki Helsingin sanomalehdistössä 1860–1888*, Diss., Turku: Turun yliopisto.
- Sarjala, Jukka 2001, *Music, Morals, and the Body. An Academic Issue in Turku, 1653–1808*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sarjala, Jukka 2018, ”Mitä kuuluu Turun romantiikalle? Tutkimushistoriaa ja uusia näköaloja”, *Historiallinen Aikakauskirja* 116:1, 69–81.
- Sarjala, Jukka 2021, ”Kiertävät kirjat. Painotuotteiden aineellis-sosiaalinen vaikuttavuus Anders Johan Sjögrenin elämässä ja opiskelussa 1810-luvulla”, *Historiallinen Aikakauskirja* 119:3, 275–287.
- Sarjala, Jukka 2022, ”Läsning förenar. Om den lärda och litterära gemenskapen i Åbo i början av 1800-talet”, *Historisk Tidskrift för Finland* 107:1, 36–67.
- Savolainen, Panu 2017, *Teksteistä rakennettu kaupunki. Julkinen ja yksityinen tila turkulaisessa kielenkäytössä ja arkielämässä 1740–1810*, Turku: Sigillum.
- Schanze, Helmut (Hrsg.) 2008, *Literarische Romantik*, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Schwering, Markus 1994a, ”Zeitgeschichte”, Helmut Schanze (Hrsg.), *Romantik-Handbuch*, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 16–30.
- Schwering, Markus 1994b, ”Politische Romantik”, Helmut Schanze (Hrsg.), *Romantik-Handbuch*, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 477–507.
- Schück, Henrik 1917, *Från det forna Upsala. Några kulturbilder*, Tredje upplagan, Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- Segeberg, Harro 1994, ”Phasen der Romantik”, Helmut Schanze (Hrsg.), *Romantik-Handbuch*, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 31–78.
- Sihvo, Hannes 2003, *Karjalan kurva. Karelänismmin taustaa ja vaiheita autonomian aikana*, 2. tark. ja täyd. p., Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Soikkanen, Timo 2016, *Turun poliisi 200 vuotta. Osa I: Suomalaisen poliisin synty ja Turun poliisilaitos 1816–1918*, Turku: Lounais-Suomen poliisilaitos.
- Sommer, Lukasz 2012, ”A Step Away from Herder: Turku Romantics and the Question of National Language”, *The Slavonic and East European Review* 90:1, 1–32, <http://www.jstor.org/stable/10.5699/slaveasteurorev2.90.1.0001> (pdf) [läst 23.2.2018].
- Stamm, Marcelo R. 2005, ”Konstellationsforschung – Ein Methodenprofil: Motive und Perspektiven”, Martin Mulsow & Marcelo Stamm (Hrsg.), *Konstellationsforschung*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 31–73.

- Stenius, Henrik 1996, "Körens röst. Den profana körsången som forum för den allmänna opinionen", Kerstin Smeds, Rainer Knapas & John Strömberg (red.), *Boken om vårt land 1996. Festskrift till professor Matti Klinge 31.VIII.1996*, Helsinki/Helsingfors: Otava & Söderström & Co, 286–296.
- Stockinger, Ludwig 1994, "Die Auseinandersetzung der Romantiker mit der Aufklärung", Helmut Schanze (Hrsg.), *Romantik-Handbuch*, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 79–105.
- Strömberg, John 1989, "Studenterna", Matti Klinge et al., *Kejserliga Alexanders Universitetet 1808–1917*, Helsingfors: Otava, 277–332.
- Suolahti, Eino E. 1949, *Helsingin neljä vuosisataa. 26 kuvaa*, Helsinki: Otava.
- Söderhjelm, Werner 1895, "Axel Gabriel Sjöström och hans vittra verksamhet", *Förhandlingar och uppsatser 9*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 55–180.
- Söderhjelm, Werner 1896, "Ur Åbotidens literära lif", *Finsk Tidskrift* 41:1–2, 39–54.
- Söderhjelm, Werner 1915, *Åboromantiken och dess samband med utländska idéströmningar*, Borgå: Holger Schildts förlag.
- Söderlund, Petra 2000, *Romantik och förnuft. V. F. Palmblads förlag 1810–1830*, Stockholm: Gidlunds förlag.
- T[arkkiainen], V[iljo] 1902, "Hajanaisia piirteitä Abraham Poppiuksesta", *Virittäjä* 6:8, 113–121.
- Tavi, Henriikka 2005, "Die frühe Rezeption Kants und Hegels in Finnland", Hans Jörg Sandkühler et al. (Hrsg.), *Handbuch Deutscher Idealismus*, Stuttgart: Verlag J. B. Metzler, 383–388.
- Tideström, Gunnar 1941, *Runeberg som estetiker. Litterära och filosofiska idéer i den unge Runebergs författarskap*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Tiitinen, Ilpo 1973, "Uuden filosofian hengessä. Carl Gustaf Ottelinin ja muutamien muiden poliittisten romantikkojen vaihteita", Vesa Karonen, Hannes Sihvo & Ilpo Tiitinen (toim.), *Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 27*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 180–202.
- Tiitta, Allan 2008, "H. G. Porthan Suomen maantieteen tuntemuksen edistäjänä", *Auraica. Scripta a Societate Porthan edita* 1, 17–25.
- Tommila, Päiviö 1967, "Suomen kirjakaupat ja kirjakauppiat vuosina 1809–1860", *Turun Historiallinen Arkisto* 19, [Turku]: Turun Historiallinen Yhdistys, 151–174.

- Tommila, Päiviö 1988, "Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet" & "Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859", Päiviö Tommila, Lars Landgren & Pirkko Leino-Kaukiainen, *Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*, Kuopio: Kustannuskiila Oy, 23–265.
- Tommila, Päiviö 1992, "Suomen varhaisimmat aikakauslehdet", Päiviö Tommila, Ari Uino, Pirkko Leino-Kaukiainen & Veikko Kallio, *Aikakauslehdistön historia. Aikakauslehdistön kehityslinjat*, Kuopio: Kustannuskiila Oy, 9–35.
- Tommila, Päiviö 2001, "Kansallisen tiedeyliopiston alku", Päiviö Tommila (toim.), *Suomen tieteen historia 1. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulle*, Helsinki: Werner Söderström, 274–435.
- Tudeer, L[auri] O. Th. 1914, "Piirteitä yhteisistä ylioppilaspyynnöistä sata vuotta sitten", *Aika* 8, 277–303.
- Tunturi, Janne & Heli Rantala 2022, "Kansainvälisyyden ja kulttuurin nimissä. Friedrich Anton Meyer 1800-luvun alun kirjakulttuurin toimijana", *Historiallinen Aikakauskirja* 120:3, 304–317.
- Villstrand, Nils Erik 2012, *Furstar och folk i Åbo 1812*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis.
- Vinge, Louise 1978, *Morgonrodnadens stridsmän. Epokbildningen som motiv i svensk romantik 1807–1821*, Lund: CWK Gleerup.
- Virtanen, Matti 2002, *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*, 2. p., [Helsinki]: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Walzel, Oskar F. 1927 [1908], *Saksalainen romantiikka*, suom. Jaakko Tuomikoski, Hämeenlinna: Karisto.
- Wassholm, Johanna 2008, *Svenskt, finskt och ryskt. Nationens, språkets och historiens dimensioner hos E. G. Ehrström 1808–1835*, Diss., Åbo: Åbo Akademi, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-12-2016-6> (pdf) [läst 27.5.2019].
- Wassholm, Johanna 2014, *Svenskt, finskt och ryskt. Nationens, språkets och historiens dimensioner hos E. G. Ehrström 1808–1835*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Wegelius, U[uno] J[ohannes] 1902, se arkivkällor och manuskript.
- Westermarck, Helena 1916, *Elisabeth Blomqvist. Hennes liv och gärning. En biografisk studie, enligt brev och dagboksanteckningar. I*, Helsingfors: Söderström & Co.
- Williamson, George S. 2000, "What Killed August von Kotzebue? The Temptations of Virtue and the Political Theology of German Nationalism, 1789–1819", *The Journal of Modern History* 72:4, 890–943.

- Williamson, George S. 2015, "Thought Is in Itself a Dangerous Operation': The Campaign Against 'Revolutionary Machinations' in Germany, 1819–1828", *German Studies Review* 38:2, 285–306.
- Wimmer, Andreas & Nina Glick Schiller 2002, "Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences", *Global Networks* 2:4, 301–334.
- Wittmann, Reinhard 1999, "Was there a Reading Revolution at the End of the Eighteenth Century?", Guglielmo Cavallo & Roger Chartier (eds), *A History of Reading in the West*, transl. Lydia G. Cochrane, Amherst: University of Massachusetts Press, 284–312.
- Wolff, Charlotta 2022, *Johan Fredrik Aminoff. Gustavian i två riken*, Helsingfors: Otava.
- Wrede, Johan 1999, "Den stora omvälvningen", Johan Wrede (red.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis, 200–210.
- Wrede, Johan 2005, *Världen enligt Runeberg. En biografisk och idéhistorisk studie*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis.
- Zilliacus, Clas & Henrik Knif 1985, *Opinionens tryck. En studie över pressens bildningsskede i Finland*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Ziolkowski, Theodore 1990, *German Romanticism and Its Institutions*. Princeton: Princeton University Press.
- Ziolkowski, Theodore 2004, *Clio the Romantic Muse. Historicizing the Faculties in Germany*, Ithaca: Cornell University Press.
- Åström, Anna-Maria 1999, "Carl Axel Gottlund rajanylittäjänä", Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.), *Tuulen jäljillä. Kirjoituksia kansanperinteestä ja kulttuurihistoriasta. Kalevalaseuran vuosikirja 77–78*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 204–212.
- Östholm, Hanna 2000, *Litteraturens uppodling. Läsesällskap och litteraturkritik som politisk strategi vid sekelskiftet 1800*, Hedemora: Gidlunds förlag.
- Östling, Johan 2016, *Humboldts universitet. Bildning och vetenskap i det moderna Tyskland*, Stockholm: Atlantis.

Bildkällor

- s. 15 Åbo domkyrka: Historiska bildsamlingen, Museiverket
- s. 18 *Phosphoros*: Litteraturbanken (ex från Kungliga biblioteket, Stockholm)
- s. 50 Borgå gymnasium: Svenska litteratursällskapet i Finland
- s. 60 A. J. Sjögren: Historiska bildsamlingen, Museiverket
- s. 67 J. G. Linsén: Historiska bildsamlingen, Museiverket
- s. 71 Arwidssons levnadsminnen: Kungliga biblioteket, Stockholm
- s. 78 A. G. Sjöström: Historiska bildsamlingen, Museiverket
- s. 86 *Mnemosyne*: Nationalbiblioteket, Helsingfors
- s. 113 A. J. Lagus: Historiska bildsamlingen, Museiverket
- s. 140 A. I. Arwidsson: Åbo Akademis bildsamling
- s. 143 P. D. A. Atterbom: Uppsala universitetsbibliotek, Carolina Rediviva
- s. 144 L. Hammarsköld: Nationalmuseum, Stockholm
- s. 150 Gustavianum: Upplandsmuseet, Uppsala
- s. 155 C. A. Gottlund: Värmlands museum, Karlstad
- s. 168 Gamla Uppsala Högar: Universitetsbiblioteket, Lund
- s. 181 E. G. Geijer: Museiverket, Helsingfors
- s. 189 *Finnische Runen*: Nationalbiblioteket, Helsingfors
- s. 198 C. G. Ottelins dissertation: Nationalbiblioteket, Helsingfors
- s. 210 Karikatyr av sällskap: Abraham Herman August Kellgrens arkiv, Nationalbiblioteket, Helsingfors
- s. 218 Två studenter: Uppsala universitetsbibliotek, Carolina Rediviva
- s. 225 Åbo slott: Åbo museicentral
- s. 228 Karikatyr av militärer: Abraham Herman August Kellgrens arkiv, Nationalbiblioteket, Helsingfors
- s. 231 Karta över Åbo: Nationalbiblioteket, Helsingfors
- s. 239 I. Hwasser: Historiska bildsamlingen, Museiverket

Personregister

A

Acerbi, Giuseppe 176
von Afzelius, Pehr 222
Afzelius, Anders Erik 85, 238,
246–249
Afzelius, Arvid August 144, 152,
181, 184, 187, 193
Alexander I 40, 45, 106, 135, 192, 210,
219, 227, 235, 248
Almqvist, Carl Jonas Love 141
Alopaeus, Magnus Jacob 50
Aminoff, Germund Fredrik 48, 49,
65, 74, 79, 95, 114, 151, 154, 156–159,
161, 166, 171, 174, 187–189, 206,
213, 217, 227, 254, 259, 261
Aminoff, Johan Fredrik 100, 234,
235, 240–243, 246–248, 252, 253,
260
Anakreon 265
Andersson, Otto 34, 167, 185, 188,
191, 193, 252
Andström, Gustaf Adolf 66, 75,
79, 125, 215
Armfelt, Gustaf Mauritz 84
Arndt, Ernst Moritz 88, 145, 149, 171
Arwidsson, Adolf Ivar 11, 19, 20,
23, 24, 27, 28, 32, 33, 38, 42, 48,
49, 51, 56, 57, 61–64, 68–77, 79–81,
83–85, 87, 89–100, 109, 118, 120,
122–125, 127–130, 137, 139–148,
154, 156–161, 165, 169–171, 174,
175, 177, 180–193, 202, 204–206,
214, 215, 217, 220, 225, 226, 239,
242, 246–249, 251–256, 259–261
Askelöf, Johan Christoffer 38, 68
Ast, Friedrich 71, 73

Atterbom, Per Daniel Amadeus
10, 17, 22, 25, 27, 47, 69, 96, 97,
105, 117, 121, 124, 126, 140–142,
144–147, 151–153, 159, 161, 162,
165, 167, 170, 173, 177, 184, 187,
255, 256, 259, 260
Avelin, Claes Johan 222
Avellan, Johan Henrik 206

B

von Becker, Reinhold 32, 48, 85,
94, 181, 187, 190–193, 215, 225, 261
Beck, Sigismund 115
Bellman, Carl Michael 168
Bergbom, Fredrik 9, 23, 29, 49,
69, 75, 83–85, 87–89, 93, 94, 112,
114–120, 126, 127, 130, 132, 137, 162,
197, 204, 205, 208, 214, 215, 217,
219, 223–225, 248, 250, 260, 262
Berzelius, Jacob 107
Biberg, Nils Fredrik 152, 197
Blomqvist, Alexander 48, 51, 64, 65,
79, 80, 98, 119, 122, 123, 206, 207,
213, 214, 217, 220, 233, 234, 236,
255, 262
Boëthius, Daniel 110
von Bonsdorff, Gabriel 23
Bonsdorff, Johan 110, 148, 248
Branch, Michael 155
Brentano, Clemens 35, 53
Bruzelius, Emanuel 221, 222
Busser, Johan Benedict 149
Byron, Lord 53
Börjesson, Johan 160
Börne, Ludwig 102

C

- Calonius, Matthias 155
 Castrén, Liisa 23, 27, 38, 51, 90, 95,
 98, 120, 122, 127, 178, 184, 191, 204,
 205, 207, 222, 226, 230, 248
 Cederschjöld, Pehr Gustaf 122
 de Chateaubriand, François-René
 53
 Christiennin, Pehr Niklas 110
 Chydenius, Anders Johan 216
 Coleridge, Samuel Taylor 35, 53
 Crohns, Erik Anders 42, 49, 62, 63,
 76, 109, 123, 142, 159, 160, 165, 170,
 180, 191, 206
 Cygnæus, Fredrik 20

E

- Edman, Johan Adam 23, 118, 125,
 126
 Ehrenström, Johan Albrecht 93,
 220
 Ehrström, Eric Gustaf 33, 48, 69,
 76, 91, 97, 116, 148, 252, 262, 263
 von Eichendorff Joseph 106
 Estlander, Carl Gustaf 23
 Euripides 265

F

- Fattenborg, Hans Henrik 233, 234,
 237, 240, 243
 Fichte, Johann Gottlieb 15, 16, 21,
 41, 42, 52, 55, 94, 98, 104, 105, 108,
 110, 111, 115–120, 124, 132, 133, 135,
 136, 138, 139, 158, 163, 219, 262
 Franzén, Frans Michael 20, 24, 68,
 76, 110–112, 178
 Frenckell, Johan Christopher II 61
 Fries, Jakob Friedrich 163
 Frosterus, Benjamin 238

G

- Gadolin, Gustaf 26
 Gadolin, Johan 238, 241, 245, 246
 Gadolin, Johan Emanuel 237–241,
 243–247, 249
 Ganander, Christfried 32, 58, 64,
 145, 176, 179, 184, 188
 Geijer, Erik Gustaf 17, 22, 105,
 124, 141, 142, 144, 146, 151–153,
 158–161, 164, 181, 182, 184, 187,
 193, 224
 Gevers, Lieve 217
 von Goethe, Johann Wolfgang 16,
 19, 57, 58, 65, 75, 81, 88, 102, 103,
 141, 145, 165, 197, 263
 Gottlund, Carl Axel 29, 32, 33, 48,
 49, 51, 57, 61, 64, 66, 75, 76, 81, 83,
 89, 114, 151–158, 166, 169, 171–175,
 178, 180–186, 188–190, 193, 199,
 201, 214, 216, 220, 222, 225, 226,
 232, 254, 260, 262, 263
 Graeff, Ernst 63
 Grimm, Jacob 180
 Grimm, Wilhelm 180
 Grubbe, Samuel 107, 150–153, 158,
 161, 196, 197, 202
 Gumaelius, Gustaf Wilhelm 152,
 160
 Gustav III 92
 Gustav IV Adolf 22, 37, 42, 92, 117,
 149
 von Görres, Joseph 63
- H
- von Haartman, Carl 243, 245
 von Haartman, Lars Gabriel 148,
 202, 203, 221, 224, 243
 Habermas, Jürgen 91
 Hallenius, Matias 176

Hammarsköld, Lorenzo 22, 37, 62,
 70, 71, 73, 76, 78, 79, 82, 84, 90, 91,
 99, 117, 121, 140–147, 153, 160, 161,
 177, 186, 189, 190, 192, 197, 260
 von Hardenberg, Friedrich 19
 Hedborn, Samuel 22
 Hedenius, Per 239
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich
 20, 77, 108, 141, 196, 204
 Heikinheimo, Ilmari 29, 66
 Heinricius, Gustaf 23, 34, 170, 226,
 230, 236
 Herder, Johann Gottfried 11, 17, 32,
 54, 64, 65, 105, 176–180, 183, 262
 Heyne, Christian Gottlob 65, 103
 Hoffmann, E. T. A. 53, 58, 73
 Homeros 21, 65, 184, 185
 Hugo, Victor 53, 55
 von Humboldt, Alexander 141, 263
 von Humboldt, Wilhelm 135–137
 Hwasser, Israel 23, 29, 107, 128, 129,
 205, 225, 237–246, 263, 264
 Hæffner, Johann Christian
 Friedrich 162, 166–168, 170, 174
 Hällström, Gustaf Gabriel 197,
 211, 246
 Höijer, Benjamin 42, 105, 106, 110,
 111, 116, 118, 119, 124, 135, 149, 151,
 196, 247
 Hölderlin, Friedrich 53
 Høst, Jens Kragh 63

I

Idman, Gustaf 69, 88, 97, 98
 Ilmoni, Immanuel 9, 20, 29, 48, 65,
 70, 80, 98, 121, 122, 129, 141, 142,
 147, 161, 165, 169, 174, 206, 213,
 217, 254, 263
 Imnelius, Johan 95

J

Jahn, Friedrich Ludwig 163
 Jalava, Marja 250
 Juslenius, Daniel 58, 176
 Järnefelt, Olof Anders 223, 227

K

Kant, Immanuel 15, 21, 41, 42, 52, 61,
 104, 108–112, 114–117, 120, 122, 125,
 133–136, 138, 196, 200, 201, 204,
 241, 244, 262
 Karkama, Pertti 11, 179
 Karl X Gustav 219
 Keckman, Carl Niclas 69, 76, 104,
 192
 Kihlman, Anders Gustaf 66, 75,
 79, 125, 215
 von Kleist, Heinrich 35
 Klinge, Matti 11, 20, 23, 32, 43, 87,
 95, 135, 203, 207, 208, 219, 235, 243,
 247, 248, 258
 Knif, Henrik 99
 Koenig, Friedrich 55
 Koskinen, Yrjö 13
 von Kotzebue, August 40, 232,
 240, 242
 Kremer, Detlef 257
 Kuuliala, Wiljo-Kustaa 23
 Körner, Theodor 145

L

Lagus, Anders Johan 26, 49,
 110–112, 114, 115, 118, 134, 179,
 195, 197, 200–207, 221, 223,
 250, 260
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 125
 Lenz, Christian Friedrich 56
 af Leopold, Carl Gustaf 79
 Lidner, Bengt 63

Liedman, Sven-Eric 16, 129, 242
 Lindqvist, Fredrika 27
 Lindroth, Sten 36, 107
 Lindström, Henrik Johan 20, 206,
 207
 Ling, Pehr Henrik 22, 63, 144, 145,
 177
 von Linné, Carl 149
 Linsén, Johan Gabriel 11, 19, 21,
 28, 49, 64, 66–69, 75, 76, 81–85,
 87–90, 93, 97, 120, 162, 167, 178,
 208, 214, 215, 223, 247, 248, 250,
 260, 262, 263
 Livijn, Clas 38, 147
 Locke, John 110
 Lönnrot, Elias 15, 24, 191, 205, 261

M

Macpherson, James 88, 184
 Madame de Staël (Anne-Louise
 Germaine Necker) 104
 Mannerheim, Carl Erik 84, 93,
 210–214, 219, 220
 Mannerheim, Carl Gustaf 219,
 233
 Manninen, Juha 20, 128, 135, 200
 Melartin, Erik Gabriel 228, 229
 Mendelssohn, Moses 41
 Mennander, Carl Fredrik 176
 Mesmer, Franz Anton 121
 von Metternich, Klemens 39, 40
 Meyer, Friedrich Anton 61, 62, 65
 Mikkola, Jooseppi Julius 34
 Molander, Johan 253
 Molbech, Christian 98
 de la Motte Fouqué, Caroline 81
 Mozelli, Lars 61, 62
 Mustelin, Olof 15
 Myrén, Daniel Johan 238

N

Napoleon I 12, 16, 36–38, 54, 61, 70,
 105, 148, 163, 164, 244
 Nikolaj (arvfurste) 148, 157, 220,
 223, 235, 246
 Nordin, Svante 196
 Novalis 53, 58, 88, 109; Se von
 Hardenberg, Friedrich
 Nyberg, Johan Abraham 174
 Nyberg, Julia (Christina Juliana
 Svärdestrom) 147
 Nykopp, Carl Gustaf 69
 Nägeli, Hans Georg 167

O

Oittinen, Vesa 20, 21, 111, 204
 Oken, Lorenz 121
 Oscar (kronprins) 164, 165
 Ottelin, Carl Gustaf 9, 42, 48, 49,
 51, 67, 69, 72, 80, 118, 119, 123, 127,
 128, 130, 137, 148, 152, 162, 195–197,
 199–207, 220, 225, 249, 254, 262,
 263
 Oxenstierna, Axel 219

P

Palander, Gabriel 114, 137
 Palmblad, Vilhelm Fredrik 17,
 22, 25, 76, 142, 146, 151–154, 157,
 159–162, 177
 Palmén, Johan Philip 13
 Paul, Jean 88, 145
 Pestalozzi, Johann Heinrich 167
 Pietarinen, Juhani 111
 Pippingsköld, Johan Josef 48, 56,
 69, 71, 72, 74, 104, 145, 147, 156–159,
 161, 162, 168–172, 174, 175, 181, 185,
 187, 188, 190, 193, 217, 252, 254,
 260, 264

- Platon 81, 120, 257
- Poppius, Abraham 32, 48, 49, 51, 68–70, 75, 80, 81, 89, 92, 122, 123, 129, 154, 156–159, 161, 162, 166, 178, 180–182, 184–188, 190, 206, 212, 216, 217, 220–222, 225, 254, 259, 264
- Porter, Roy 35
- Porthan, Henrik Gabriel 15, 17, 20, 24, 29, 32, 41, 55, 77, 103, 105, 110, 111, 122, 125, 176–180, 182, 191
- de Pradt, Dominique-Georges-Frédéric 63
- Prytz, Lars Håkan 154, 156
- R
- Ramsay, Adolf Henrik 143, 154, 215–217
- Ramsay, Sofia Lovisa 143
- Rancken, Engelbrekt 48, 69, 76, 79, 81, 83, 93, 142, 160, 264
- Rask, Rasmus Kristian 160, 191
- Rehbinder, Robert Henrik 85, 100, 135, 174, 202, 220–223, 234, 237, 241, 244, 246–248
- Reil, Johann Christian 102
- Rein, Thiodolf 23
- Rinman, Sven 19–21, 26, 34, 67
- Romanson, Henrik Wilhelm 222
- Rousseau, Jacques 54
- Runeberg, Fredrika 47
- Runeberg, Johan Ludvig 11, 15, 19, 20, 24, 179, 263
- Rühs, Friedrich 154, 184, 187
- Rääf, Leonard Fredrik 22
- S
- Sand, Karl 40, 240, 243
- Sarajas, Annamari 176
- von Schelling, Friedrich 16, 19, 21, 29, 41, 42, 52, 57, 63, 93, 94, 99, 105, 108, 109, 111, 114–118, 120–130, 136–139, 141, 142, 158, 177, 195–197, 199, 200, 202–205, 207, 208, 219, 262, 263
- Schiller, Friedrich 19, 52, 63, 65, 81, 88, 102, 104, 131, 133, 136, 139, 165, 219
- Schlegel, August Wilhelm 19, 53, 65, 104, 142
- Schlegel, Friedrich 10, 16, 19, 34, 35, 41, 53, 63, 65, 73, 75, 88, 109, 142, 183, 257
- Schleiermacher, Friedrich Daniel Ernst 52, 102, 109, 136, 137, 152, 196, 199, 200
- von Schlözer, August Ludwig 176
- Schröder, Johan Henrik 147, 162, 252
- Schröter, Hans Rudolf 127, 186–193
- von Schubert, Gotthilf Heinrich 121
- von Schwerin, Sofia Vilhelmina 27
- Shakespeare, William 53
- Sibelius, Jean 9
- Sihvo, Hannes 178
- Silfverstolpe, Malla 160, 161
- Silverstolpe, Gustaf Abraham 119
- Simelius, Anders Gustaf 162, 224
- Sjögren, Anders Johan 27, 28, 32, 33, 48, 49, 51, 57, 59–61, 64, 65, 68, 70, 79, 80, 83, 92, 98, 104, 114, 118, 121–123, 129, 148, 152, 155, 158, 161, 162, 165, 166, 168, 171, 178–183, 185, 190, 193, 197, 201, 203, 206–208, 213–217, 220, 222, 223, 225–227, 229, 232, 234, 236, 249, 253, 254, 261, 262, 264

Sjöström, Axel Gabriel 11, 19, 48,
49, 51, 64, 69, 74–79, 81, 82, 90,
93, 251, 254, 258, 265

Snellman, Henrik 211

Snellman, Johan Vilhelm 14, 20,
24, 98

Sokrates 102

Sondén, Per Adolf 152

Southey, Robert 35

Speranskij, Michail 45

Spinoza, Baruch 94, 200

Steffens, Henrik 42, 105, 120, 121, 136

Steinheil, Fabian 211, 213, 234

Strahlmann, Johann 94

Sundwall, Johan Matthias 69

Swedenborg, Emanuel 29, 121, 122

Söderhjelm, Werner 16, 17, 19, 20,
26, 34, 57, 81, 87, 150, 175, 177, 191,
254

Söderlund, Petra 29

T

Tegnér, Esaias 16, 17, 22, 167

Teich, Mikuláš 35

Tengström, Jakob 116, 148, 176, 180,
203, 211, 215–217, 220, 227, 250

Tengström, Johan Jakob 19–21, 49,
69, 70, 75–77, 81, 126, 132, 134, 135,
151, 178, 179, 250, 265

af Tengström, Johan Magnus 69,
76, 126, 265

Theokritos 265

Thesleff, Alexander Amadeus 235

Thorild, Thomas 140, 260

Tideström, Gunnar 19–21

Tieck, Ludwig 19, 34, 53, 58, 65, 102,
142, 145

Tolpo, Nils Magnus 112

Tommila, Päiviö 92

Topelius, Zacharias (d.y.) 24, 88

Topelius, Zacharias (d.ä.) 176, 190,
192

Tudeer, Lauri Oskar Theodor 23

Tulindberg, Erik 176

Törneros, Adolph 22

V

Varnhagen, Rachel 141

Virtanen, Matti 11, 259

Vos, Louis 217

Voss, Johann Heinrich 19, 65

Wackenroder, Wilhelm Heinrich
34, 53, 102

Wacklin, Sara 27

Walleen, Carl Johan 100

Wallenius, Erik 84

Wallenius, Johan Fredrik 49, 63,
77–79, 81, 84, 136, 216, 221, 222,
242, 260

Wallin, Johan Olof 79

Wallmark, Per Adam 78, 79, 145,
147, 160

Wehler, Hans Ulrich 257

Wenerbom, Anders Vilhelm 246

Widegren, Ulrica 213

Winter, Johan Petter 27, 81

Wolff, Christian 125

Wordsworth, William 35, 53

Z

von Zeipel, Carl Samuel 160, 164,
177

Zelter, Carl Friedrich 167

Zitting, Johan Magnus 206

Ö

Östling, Johan 31, 137

